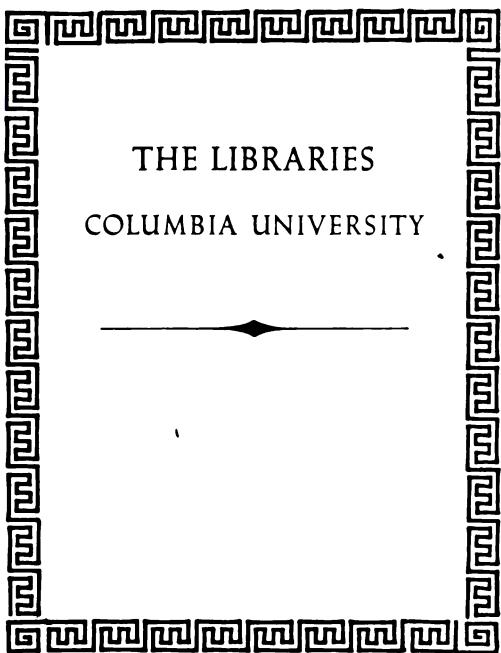

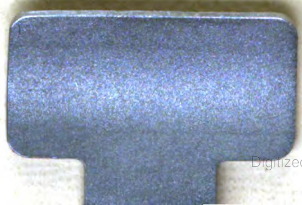
COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

CU09414975

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

BUDAPESTI

ÁR V I Z K Ö N Y V.

B U D A P E S T I
Á R V I Z K Ö N Y V .

HECKENAST GUSZTÁV

KIADÓ KÖNYVÁROS ÚRNAK BARÁTI AJÁNDÉKUL

IRJÁK

BAJZA, BALOGH P., BEZERÉDY AMÁLIA, CSATÓ P., CSÁSZÁR, CZUCZOR.
GR. DESSEWFFY A., GR. DESSEWFFY J., DÖBRENTAI G., B. EÖTVÖS J.,
ERDÉLYI, FÁBIÁN G., FÁY, GAAL, GARAY, GUZMICS, HORVÁTH CYR.
PETR. HORVÁTH L., JAKAB, JÓSIKA, KAZINCZY G., KISFALUDY S., KIS J.,
KIS K., KÖLCSEY, KOVÁCS P., KUNOSS, LUKÁCS, PAP, PÉCZELY, PULSZKY,
SÁROSY, SCHEDEL F., SZALAY L., SZÉKÁCS, SZEMERE B., SZEMERE P.,
SZONTAGH G., GR. TELEKI J., GR. TELEKI L., TÓTH L., VACHOTT I.,
VACHOTT S., VAJDA, VÁLLAS, VÖRÖSMARTY, B. WESELENYI M., ZSIVORA.

SZERKESZTI

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

P E S T E N ,

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCXXXIX.

895.28
E 76

v. 1

43422H

43422H MAY 20 1965 RS

TEKINTETES
LÁSZLÓ FERENCZNÉ,

SZÜLETETT
SZŰCS JOSEPHA

ASSZONYNAK
A' BUDAI ASSZONYEGYESÜLET' TAGJÁNAK

MÉLY TISZTELETTEL.

Martzius' tizenharmadikán a' budapesti árviz' első napján többekkel kimenék én is a' nagy jelenet' nézésére. — Végig sietve a' várason, Gellért' hegyéhez értünk, hol a' budai népesség' munkás és legszegényebb része lakik. A' folyó már túlhágott magas partjain, a' töltésen pillanatról pillanatra messzebb terjedett a' viz, 's egyes ledölt házak, széttört fedelekkal álltak a' viz felett. — A' lakosoknak egy része a' hegyre hordá bútorait, másika a' házak körül dolgozott, míg a' fájdalomszülte hallgatás közt itt ott kétségbe-esett jajkiáltás, vagy a' dolgozók' lármája tölté el a' környéket.

Mélyen meghatva állottam ott, midőn egy asszony siet el mellettem, 's karjánál egy gyermeket vezetve halad tovább olly ház felé, mellynek dőledékei előtt a' szerencsétlen család épen

őszvegyüjtögeté holmiát. „Csak hozzám jertek, szóla az asszony, jó szomszédok, 's ti is gyermekeitekkel, 's ti a' mennyien akartok, jertek hozzám mind; házamban csak nyolczvan ember van még, 's nálam sok megfér!“ 'S az asszony tovább ment, 's a' szegények tolongva gázlódtak utána, 's a' népnek szemeiben könnyek ragyogtak, mellyeket nem bánat facsart ki szemeikből. Ez asszony **László Ferenczné** volt.

BÁRÓ EÖRVÖS JÓZSEF.

BUDAPESTI
ÁRVIZKÖNYV.

Első kötet.

T A R T A L O M.

	lap.
AJÁNLÁS. B. EÖTVÖS JÓZSEF.....	VII.
SZÁDVÁR ÉS VIDÉKE. FÁY ANDRÁS.....	1
A' HÚ LOVAG. VÖRÖSMARTY MIHÁL.....	55
UTI VÁZOLATOK. PULSZKY FERENCZ.....	67
HONLEÁNY. ERDÉLYI JÁNOS.....	170
DALFORRÁS..... — —	172
NEMZETI ZÁSZLÓ.— —	173
ROKONSÁG..... — —	174
A' HALOM..... — —	175
OROMBÁL..... — —	176
A' CARTHAUSI. B. EÖTVÖS JÓZSEF. Első Rész.....	177
DAL. A' KÖLTŐ. VACHOTT SÁNDOR.....	261
A' DUNAPARTI 'S KIVÁLT PESTI VIZÁR 1838-BAN. GR. DES- SEWFFY JÓZSEF	262
BUDA' VISSZAVÉTELE 1686-BAN. PÉCZELY JÓZSEF.....	267
VÁNDORDALOK. KUNOSS.....	291

SZÁDVÁR ÉS VIDÉKE.

IRTA

FÁY ANDRÁS.

Szádvár és vidéke.

Históriai novella.

Bebek György, vég ivadéka e' híres, és a' viharos hazában sokat viharzott nemzetségnek, példánya a' rossz példa-látások által elferdült nevelésnek, semmit sem hajtvá az 1556. diaetának ellene kimondott száműzésére, folyvást szerte gonoszkodott a' hazában. Árvákat, utasokat, klastromokat foszta meg, papi tizedeket rabla el, hamis ezüst pénzt, mellynek márkája nyólcz lat helyett csak egy lat ezüstitel birt, verete, 's mint suttogák, mert hatalmas Bebek Györgyről másként szólani, veszélyes vala, Kassának is üszköt vettete. Túrte míg lehetett, Ferdinánd 's utódja Maximilián a' hatalmaskodót, mint azon szilaj kor' mirigyét, mellynek megorvoslására, a' kormány' sokféle szaggatott ereje elégtelen vala; míg nem végre Maximilián, kifáradva kényszerült türelméből, Bebek ellen küldé Svendi és Forgács Simon vezéreit, kik eggyesülve Nógrád', Gömör' és Torna' nemeseivel, csak hamar bévevék Szendrő és Krasznahorka várait Bebeknek; és miután ez már elébb elveszté vala Füleket, 's így egyedül Szádvárban tarthatá még fenn erejét: megszállák végre ezt is, számos ágyút és taraczkot vontatva seregök után. — Bebek György nem vala honn a' várban. Ő csak imént menekedve a' török fogságból — mellybe őt Hamza Basa fortélylyal kerité vala — mint szoká majd Bécsben majd Bizánczban árulgatni hűségét, követei által,

Árvizkönyv I köt.

erre alkudozék most is, Zápolya mellől Svendivel, a' neki nem hívővel, a' maga küldetését szigorún folytatóval. Csak Patócsy Sónia, Györgynek lelkes nője, négy hajadon leányával, készüle bent a' várban annak hős védelméhez, büszkén utasítván el Svendi' felkérő izenetét. Vesselényi, Lorándfy, Pető, Darvas, 's más többek eggyesülének parancsai alatt a' bátor szívü asszonyoknak; mert kik frigyesei nem valának is zajos férjének, részint tisztelék az erényben gazdag, részint csodálák a' veszélylyel daczó lelkés nőt, részint pedig többen, mint Pető Péter is, a' szép Judit' udvarlója, érdem-szerzés' alkalma után esenkedének, szívéhez kezéhez a' négy szép úrhajadonnak.

György megértvén családjá' és vára' veszedelmét, háromszáz gyűjtött zsoldossal, és átkos haraggal siette Szádvár' ostromának feloldozására. Nem ugyan férji gyengédség vala az, mi őt sürgeté; mert Sónia' erénye régóta hideg közfal vala néki, és csapongáshoz szokott szívének unott birtok már a' hiv házi nő — sem nem atyai érzelem vala az; mert az utolsó Bebek-törzs békétlen vala, hogy fiat nem szüle néki neje, 's gyakran méltatlan ezért a' büntelen lyányok iránt, — sem nem vagyonesztés' óvása kényszeríté őt; mert azon korban, melyben a' korona felett Zápolya Izabellával és Ausztria vetekedtek, könnyü vala hűség-bérül kárpótlást reménylennie — hanem inkább nemzetségi büszkeség és azon dula-kodási vágy zaklaták őt, melyet a' közép századok' vad kora, lovagi vitézségnek és becsületnek tekintett; és mindenek felett boszú, keblében borzasztón dúló boszú üzé őt Szádvár alá; 's ez nem ellenségei ellen forra benne, nem! hanem nője, családjá vala ingere, tárgya boszújának, melyet keblében, agyában, az eleibe már Budára szárnyalott külömbfőle hírek költének, 's nőttökkel dúló lángra gerjesztének.

Minthogy ez időben jól álla György a' törökkel, Füleknék vevé útját, hol megértvén az ostromló sereg' roppant erejét, nem mere síkra szállni ezzel, hanem ar-

ra veté meg minden fortélykodását: miként lophassa be zaklatott várába zsoldosait?

Szádvárt a' tizenhatodik század' közepe táján, egy pár mértföldnyi körben rengeteg erdőség övedzé, melly a' járatlanabb hegy-óddalokban alig ismért valaha fejszét: a' fa-tetőkön nemes sólyom fészkel, az aljt pedig makkoló nyajak népesíték. A' hegy-ormokat itt-ott váromok ülék, homályos előidőknek maradványi; a' völgyekben elszórt vadász-lakok, szénégető tanyak, bognár-és pintér-udvarok feküdtek, sokszor a' legregényesebb alakban lepve meg a' reájok bukkanó vándort. Emberi zaj ritkán zavarta meg a' laktalan vidék' tiszteletes csendét, hanemha olykor vadászok' zaja, vagy a' vágó fejszék' kongása kis korig tevé azt, 's illykor a' kisebb-nagyobb hegyből, halomból állott rengeteg, kettősen, hármasan adá vissza a' csend-zavaró hangokat. Annál élénkebb vala itten ön a' természet' zsihaja. Zengő madár-sereg, csörtető vad, suhanó gyék, kopogó harkály, susogó vagy zúgó falombok, 's csergedező forrás-erecskék, ébresztének vagy andalítanak itt mindenfelé 's rejtélyes borzalomnal tölték el az utazót.

E' rengetegig halada György sötét éjnek óltámban, Borzova és Szigliget környéke' számos barlangjaiba rejté csapatját, Ambrus nevű fegyver-hordóját czirkálni küldé a' vár körül, maga pedig a' hajdani birtokával határos, és vadászatokból ismeretes vidékben megindúla, lángoló szemekkel keresve azon tájt, mellyet boszúja' tanyájának készüle felavatni. Nem eszméle ő bájjaira a' szép természetnek, melly őt környezé, holt vala ez néki mindenkor, 's most inkább mint bár mikor; csak azon féreg élt dúlva keblében, melly őt boszúja felé üzé. Borúsan meredezett léptei előtt tekintete, mig nem az az erdősz-lak' kürtőjében, melly egyedül vala a' sűrű tölgyektől fedett kis laktól sejthető, fenn akada. Feléje tartott a' nyomott ösvényen György; mert lakosát, a' sokféle szolgálatút ismeré, 's hűreire vala szüksége, hogy keble' poklát táplálja azokkal. Zörgete az alacson ajtón

's egy sovány termet, szeplős keskeny arczczal, sőt szakállal, rőt bokros szemöldökkel, és bizonytalanul ügyelgő szürke szemekkel nyitá meg azt néki. Hátra tántorodék ez, a' mint Györgyöt megpillantá, 's halvány arcza kis-korig még halványabb lőn; de csak hamar megemberlé magát, 's nyugalmas udvarisággal készíté vendégét a' belépésre. György meredt szemet szegze reá, melyet az erdőszé alig vala képes kiállani, 's ezért a' szűk szobában szerte ügyelgett az, 's csak ritkán ütközék György' tekintetével össze. — Gáspár! szól végre Bebek György mély dörgő hanggal, melly a' félelmes bajnok' szájában, borzasztó itéletül hangzék; te valál úgy-e, ki Füleknél elarúlál Hamza Basának? — Uram Vitéz! felel nyugalmat erőtetve Gáspár; tudom mint vagyok elragalmazva előtted, de esküszöm — Hagyd el az esküvést Isten- és nemzet-tagadó! rivall rá Bebek, mire eskünnél kóvály eb? Alláhra-e, vagy a' mi Istenünkre? Mi vagy jelenleg, rőt fattyú, török-e vagy keresztyén? vagy mind a kettő, mint árulásaid kívánják? — Nagyságos Uram! kezdedben vagyok, mond hunyászan Gáspár; ismerlek, miként mentegetés előtted sikertelen erőlködés, határozz felettem; de ha ügyes hű szolgálatra van szükséged, neked, ki most elhagyatva mindentől, tán ön családodtól is, száműzöttként bolyongsz a' két hazában, kegyelmezél a' féregnek, tán nem fogod megbánni nagylelkűségedet! Az ön család szót kiemelve, 's olly fontos mosolylyal ejté az álnok, melly György' gyanakodó lelkének borzasztó vala. — Nem bántlak Gáspár! mondá borúsán a' vitéz. A' mit tevé, ha tevé, némileg hadi dolog volt, árulás ugyan mert szolgáltnak szegődél vala, de én is egykor haragomban megkínóztatálak 's így boszúnak tekinthetem galád tettetted, 's kiegyenlítettnek számvetésünket együtt. De ismérsz Gáspár, ki megbántott egykor, meg nem menekvék boszúmtól még soha. Árt szabadok váltságul neked is, 's bár hűségedre nem adok semmit, de gyáva félenkségedre igen, melly remegjen boszúm előtt, ha még egyszer megkísértne az ördög té-

gedet, hűtlennek lenned hozzám; mert úgy áldjanak az ég' Szentjei, jobb lett volna úgy nem születnie rőt alakodnak! — Gáspár féltérdről csokolá meg vólt urának kezét 's szórá fogadásait előtte. — Fogd be a' szádat Gáspár! mondá György, vedd úgy mintha hinném szavadat, 's tedd, hogy hinni azt legyen kénytelen. Istenemre mondom, nem fogsz veszteni benne. Ne véld, hogy ha most szorúltak dolgaim, már tönkre tettek Maximilián' ebei! A' Bebek ház nem lidércz fény a' két magyar házában, hanem fénylő csillag, melly le nem hull egy könnyen egéről! — De Gáspár, most egy pár nap vendéged vagyok. Ím néhány tallér! szerezz falatozni valót rajta 's egy pár kancsó bort számunkra. — Uram! szerencsés és szives gazdád vagyok, szóla Gáspár, el téve ravasz mosolylyal a' tallérokat, minthogy ismeré azokon a' hamis nyomatot: felnyita egy korhadt, ferdén álló szekrényt, 's kiveve abból egy sajtot és egy kupa bort, 's eleibe tevé Györgynek, maga távolabb állván ura előtt. — Űlj ide mellém rőt! 's falatozzál velem, mond György, most úgy is csak vándor vagyok 's nem urad többé, 's különben sem esik jól, ha magamnak kell enni, mint egy vadon' remetéjének. Vonakodék eleinte Gáspár, de a' második zajosabb parancsra helyet foglala Görgy mellett, évének ivának együtt, némi feszességgel elébb, 's külön érzelmeikkel gondolataikkal foglalatoskodva, de később a' jó szigligeti termés hevítni nyitni kezdé a' hideg zárkozott sziveket, 's olvasztni vendég és gazda közt az illedelem' feszességeit.

Hallod-e Gáspár, szóla György, ez a' bor felséges egy ital, és sajtod is izes! hol vevéd? Azt hinné az ember, sült gombával élsz e' viskóban, 's béka-lét iszol reá!

Gáspár. Uram Vitéz! hiszen tiszt vagyok, ha nem nagy is; kezem alatt van a' szénégetés, az épületre, szerszámra való fa — érti Nagyságod? ügyes használónak nincs csekély hivatal.

György. Jól teszed Gáspár! úgy is elege van uradnak, a' vén Monokynak.

Gáspár. Osztán ő vala, ki hajdan ellenünk legtöbb lármát üte a' Lőcseiekért és Kassa' felpörköléseért.

György. Ne ugass eb! vagy ezt a' kupát szétzúzom gaz koponyádon! Ez volt legostobább tettem életemben! Ki is parancsolá neked, hogy olly rögtön, orozva, alku nélkül vedd el az üszköt? Óh a' gonoszra száz kezet kapnak a' hatalmasok addig, míg jámbor szándékra egyet! Ez a' tűz, ez a' tűz, te verhenyes ördög! még most is éget belül, 's félek még a' más világon is égetni fog!

Gáspár. Nyugasztalódjál Uram Vitéz! kiheveré azt már Kassa, 's aztán nem vala ez soha jóakarója házadnak.

György. Jó akarója nem vólt; de még is átallom rovásomra elkövetett gaz tettetted. Homlokot homloknak szegezve szeretem az elleni harczot, 's a' győző ám pörkölje fel, ha tetszik, kivítt csata után ellenét; de ne orozva, ne hason csúszva lopja a' vést hozó kanóczot, a' béke' nyugalmában biztos ellen' ereszéhez. (haraggal) Monokynak igaza vólt; ez nem vitéznek, ez rőt szolgálkölőknek tette vala!

Gáspár. Bocsáss meg Nagyságos Uram! tulságos hűség házadhoz —

György. Ismerem azt! merő hűségedből hozzám-kész fogtál vólna lenni, Kassa' tüzenél nyáron sütni meg hőromet! — No de vigyen a' patvar Kassáddal egygyütt Gáspár! számolj üszködől a' más világon, 's velem ne takarózzál, érted-e? Most hallgass! hajts elébb kupádból egyet, 's aztán beszélj nekem híreket Szádváramról, úgy is csaknem tövében lakol; de ne hazudj rőt, azt megmondom, se el ne hallgass valamit, mi a' begyedben van; mert kardommal vájom ki belőled!

Gáspár. Úgy szólok mint parancsolja Nagysád. (iszik.) Szádvárban Uram, vitézeinknek melegük van, asszonyainknak meg hűségük.

György. Hogy' érted ezt?

Gáspár. Természetesen, Uram; mert asszonyainkat kettős ostrom' tüze hevíti, míg őrzetünket csak egy.

György. Értelmesebben rőt!

Gáspár. Vitéz Bebek Györgynek sok a' frigyese, barátja; de asszonyának még több a' frigyese, háj szépségü leányainak még több a' barátja. Így Szádvárt van kiknek védeni (súgva) de az asszonyi szivek' hástyáit, Vitéz Bebek György —

György. (dühösen felszökik, 's torkon ragadja Gáspárt) Meg akarsz-e titkodban fúlni, te pokol' rókája te! hogy kortyonként szürcsölteted velem gonosz mérgét? Ki vele! vagy azonnal bekötöm zsákokat, hogy a' levegő méreggé ne válhassék többé tüdődben? Szólj, ki fért becsületéhez fényes házamnak?

Gáspár. Szólok — mondom — csordúltig előadok mindent — Nagyságos Uram! (György elereszti torkát) Azonban úgy ne járjak hireimmal Uram, mint a' kassai üszökkal, hogy rovásomra jegyeztessenek.

Györgyöt újra elfutotta a' harag, de még is türtelve magát, biztosítá az erdőszt, hogy hireit hűsége' jeléül veendi, 's értök bántalma nem leend.

Gáspár. Hogy Judit úr-hölgy körül Pető Péter Uram óltározik, hallhatta Vitéz Nagy Uram —

György. Tudom, 's vöm is leend. A' Gersei Pető név méltó a' Bebek név mellett állani.

Gáspár (mosolylyal.) De a' Nagy-asszony másként végez ám; mert Pető Uram nem igen akar tetszeni Ő Kegyelmének, pedig most Sófia asszony az úr a' várban és családban —

György. Ördög és pokol! hát meg haltam-e én?

Gáspár (csalfán.) Bebek Ferencz Nagy Urunk már éltében nem volt úr.

György. Kirántsam nyelvedet kígyó? tudod miket nem hallok örömezt!

Gáspár Úgy értem Nagyságos Uram, hogy Sófia asszony nem a' tűzőgető asszonykák közül való, kik-

nek minden akaratjok legfeljebb csak ohajtás, mely csak akkor érik akaratá, ha az úr is azont méltóztatik ohajtani. Sónia harczos, bátor, ön fejű, határozott akaratú asszony, ki most is mintegy megtévesztve nemét, nagyobb erő- 's jeles vezérek ellen várat véd —

György. (fájdalmas hévvel vállára üt Gáspárnak) Gáspár! ilyen asszony milly fiat szülhetett volna Vitéz Bebek Györgynek, kinek karját nem egy pribék megérezte már! De nem! hogy mindegyik szülese' kínját én is megosszam, hitvány szoknyákkal tölti el váramat! 's el hagyja halni az agg Bebek-fajt! vagy — tán még az agg Bebek-faj' becsületét is! (meljen megrázza Gáspárt) Rőt fattyu te! látom ma sem jössz az igazi döfésre. Jó lettél volna hóhérnak a' kinzó pad mellé! Szólj: mit tudsz a' bognár-kölyökről?

Gáspár. Hála az égnek, hogy már tudja Nagyságod, mit Szádvár' vidékén minden banya suttog, minden gyermek fecseg már; mert ettől leginkább féltettem rovásomat. Tudja Nagyságod, hogy Sónia asszony nem igen szenvedhetett engem', 's illy esetben rágalomul hangzik a' legigazabb szó is.

György. Mit mosod magadat kormos kürtő? szólj: való a' szárnyaló hír?

Gáspár (felfordított ájtatos szemekkel, miknek csak fejére látszó) Fájdalom, a' gonosz hír való! (ki mutat az ablak' egyik karikáján) Túl ama dombon fekszik a' bognár-lak. Gazdája már két éve elhalt, egy leányt hagyva első nejétől maga után. Most második neje özvegyül lakja házat, 's mesterségét az özvegynek fia, Dezső folytatja. (gúny-mosolylyal) Nyulánk sühederke, tejfel arczú, bogár szemű, mézes ajkú, ölelésre hajlékony karú —

György. Ugass! rőt eb, ugass!

Gáspár. Bocsánat Uram Vitéz! leírásomat adnom kelle, hogy lásd miként asszonyod menthető, 's legalább ízléséhez gáncs nem férhet.

György. Kárhozat! — tovább, tovább!

Gáspár. A' nyalka fiú, míg Stambulban vesztegél, elébb titkon suhant, majd ragyogó nappal robogott fel a' vár' asszonyához. Sok szép ajándékot kiemele egy, kor-máskor a' várból, mert kedves vendég vala mindenkor abban, miért? miért nem? mit tudom én? 's nem tudja a' vidékben senki. Egyik vőt jövendől a' bognár-fiúban Bebek György Vitéz' fényes házának; másik — megbocsáss Uram, én csak a' hirt mondom — szarvakat tűz vitézi homlokodra.

György. Kasza-tömlöcz a' pór fattyúnak, és lator asszonyának! Darabokra szegeltetem galád testeiket, hogy magának a' feltámadásnak is munkába kerülend egykor, az örök kinra öszverakni azokat! Esküszöm hős Öseim' csontjaira —

Gáspár. Ne esküdjél Nagyságos Uram; mert könnyen eshetnék, hogy meg nem tarthatnád esküdet. Dezsőt karddal övedzé körül asszonyod, 's a' kardot buzgányt ügyesebben hírlík forogni az erő' korába lépett ifjú' kezében, mint magát a' bognár-bárdot is; 's e' mellett a' szakállasból is nem rosszul czéloz. Ha igaz, az olasz pattantyús tisztet is tegnap ő ejté el belőle.

György. Mit? Bebek Györgynek beszéled ezt?

Gáspár. Nem mintha öszve akarnám őt mérni ismét bajnoki erőddel, vitézségeddel Uram! de — az ördög még is üzheti játékát. Ma már mióta lőpor lobban a' csatákban, egy gyerek porba dönthetné hős Kinizsit, és szálas Holubárt. Minden esetre kasza-tömlöcz-boszúdat egy ideig halasztnod kell, azon egyszerű okból, hogy a' bognár-fiú most várásban vitézkedik, 's jelenleg Vesselényi és Pető után, fő fő személy benne, míg nem épen legelsőnek üti asszonyod.

György. Nem! ég a' föld alattam; e' poklot meljemen tovább túrnöm lehetetlen! Az ellenség nem sejti közellétemet. Be kell magamat zsóldosimmal még ma éjel vetnem a' várba, 's ítéletet tartnom, ítéletet Gáspár, melly még neked is gyújtogatónak szánó könnyet fog facsarni szemedből!

Épen szólani akara Gáspár, a' mint a' pitvar-ajtón erősen zörgetének. Ambrus a' fegyverhordó vala a' zörgető, ki sebtében hozá urának a' hirt, hogy Forgács elfogá Sófiához küldött kémjeit, 's így el van árulva érkezte, megsemmisítve terve a' belopódzás felől Szádvár' falai közzé. Leirhatlan lön dühe Györgynek. Mostani idegzetében, nem veszte utolsó várának, nem sorsa családjának tevé őt türetlenné, hanem a' boszúnak kezéből kisiklott alkalmá volt az, mi őt szinte tébolyítá.

Nagyságos Uram, szóla végre Gáspár, veres szakállán motozva kezével, és szemeit György' saruin járattva, mellyekről csak néha veté fel pillantatát, lesni: mi hatást tevének szavai; engedd lerónom egy javaslatommal, ha valamit egykor ellened vétettem. Te iszonyú boszút esküvél a' bognár-fiúra, 's ezt igazságosan, mert gyalázat' szennyét rová, szeplőtelen fénnel ragyogott házadra. De szólj, miből állandna ez terved szerint? Sebes halálból, mitől a' harcz' fia, millyen jelenleg Dezső is, nem remeg. Mindenkinek halnia kell egykor, 's így kinatlan halál az miért könyörögnünk illik, Dezső' bűnhődése súlyosabb boszút kíván. Oszd ezt kétfelé Uram Vitéz, mint maga Dezső testből és lélekből áll. Hagyd a' testet, míg hatalmadba ejtheted; (foga közt) addig pedig lelkén ejtsd a' boszú' sebé, mellyhez képest a' test' halála neki csak bábjáték leend.

György csodálva nézte most Gáspárt. Rőt arcza égett mint hámor' koha, szemeiben vad láng lobogott 's a' különben csak csunya arcz, most ördögivé leve.

Csak elő, elő, Sátán-czimborá! kiálta neki György; tárd ki pokol-gépeidet, itt állok szemfűl tanítványod! Bebek György nem riad vissza minden kis merénytől, mit, babona pokolinak kárhoztat. Ismérsz e' részben Gáspár! —

Alkalmasint Uram, felele mosolylyal Gáspár; de ez úttal sem nyak- sem lélek-törő a' merény, 's szokottainkhoz képest csak lakoma. Orvosság, mellynek ize szintolly kívánatos mint gyógyítása. Bocsásd el Uram

zsóldosdat, kiket a' várba belopnod úgy is lehetetlen-
né lőn; maraszd itt belőlők néhány leghűbb emberedet,
kit én szénégető tanyáimon rejtendek el — többi terve-
met majd négy szem közt tárom elő.

Nem épen menten minden gyanakodástól, de bizva
még is hatalmas kardjában, tevé meg György a' rende-
lést, mellyel azonnal csapatjához küldé Ambrust. Ennek
eltávozta után, ismét kupákhoz üle a' kettő, és Gáspár
félíg sugólag, mint titokkal szoktunk zárkozni, mellynek
leses kihallgattatásától félünk, így nyilatkozék boszú-
tervével György Úr előtt.

Abban, hogy Dezső kedves nagy-asszonyodnak,
nincs kétség Uram; de ne véld, hogy az ifjú is meg-
osztja annak érzelmeit. Tán a' gyakori ajándék köti csak
hozzá, tán a' hiúság, hogy úr-asszony' szerelmével kér-
kedhessék 's monda' és irigység' tárgya lehessen a' pri-
bék. Az ő szive' tárgya itt a' bognár-lakban virít, 's
nem más mint a' szép Hedvig, az elhalt bognár' leánya,
kivel több év óta együtt nevelkedék, 's kivel, a' mint
tudom, megjöttével egybe-kelni készül. Nem festem
Uram neked a' leányt; mert szépségét szavakkal elérni
úgy sem lehet, lásd őt 's ám hazudtolj meg, ha birsz,
azon állításomban, hogy ritka szépségű Judit leányod,
aligja mellette kilépni nem volna kénytelen a' saram-
póból. Az a' hosszas kerekded arcz, előntve a' csak
most nyiló kor' minden bájaiyal, két szép szem, mint
legderültebb májusi ég, kellőn hasadt szácska, sugár
termet, mint fiatal szarvaskájé —

György. Maszlagot nyeltél-e rőt bak, hogy an-
nyira gyúladozol? Úgy forognak szemeid, mint egy pré-
da-leső vércsejé. Tán neked is zúzadra hevített a' szép
Hedvig, te hetes bagoly fiú te?!

Gáspár. (hidegen) Azt nem tevé. Emlékezhétel
Uram, hogy épen azért használál szerelmes kalandjaidra,
mert jég-hideg valék mindenkor —

György. Hallgass! azért mert asszonyom nem
szenvedhetett, 's tudtam, boszúból szívesen teszsz hüt-

lenné, és azért mert a' feje' cseléd inkább a' halált ölelné, mint kiéhezett róka-alakodat.

Gáspár. (félre) Várj, talpas medve, várj! (fenn szóval) Sejti-e Nagysád, hogy kedvem volna még egyszer efféle szolgálatot tennem Nagyságodnál és a' szép Hedvignél? A' fiú böszülé'ig szereti mátkáját, 's ez halálba vőlegényét — Vitéz Uram közikbe csap a' méltó boszú' fegyverével, mint héja a' gerle-pár közé — az anyagi Hedviget hatalmába ejti, — ez elébb jajveszékél, átkozódik, — később makacskodik — később búsul — később eggyezkedik — és legkésőbb megadja magát. Dezső pedig megjő — üresen találja a' fészket — átkozza a' napot, mellyen született, mellyen az úr-asszony' horgába harapott, a' háztól elment, mátkáját védetlen hagyá — 's felakasztja magát a' legelső fára, ha Nagysád kasza-tömlőczét nem akarja fírasztani vele.

György. Ember! szoptatód legalább is méregkeverőné lehetett! Terved dicső! 's megbántatásomhoz mért! — A' leány szép, mondd?

Gáspár. Mint a' szárán nyíló virág. 'S mi, úgy hiszem, nem vagyunk épen járatlanok a' leszakításban.

György. Jól van! elébb látnom kell a' leányt, 's osztán dologra! Még egyet Gáspár: hová rejthetem a' leányt csak néhány napig, míg egyéb dolgomat intézhetem? —

Gáspár. Lakom nem fogna lenni biztos; hanem van egy barátom közel —

György. Nem, nem, álnok róka! ez annyi mintha emberségedre biznám —

Gáspár. A' mint tetszik Nagyságodnak! mond hidegen Gáspár.

György. Majd meglássuk! Most dologra!

Ezzel György felilleszté sisakját 's menésre készíté Gáspárt. — Egyenes kérobe készülsz-é Uram, Vitéz, Bebek György' számára? kérdi mosolygva Gáspár, hogy sisakban pánczélban kívánsz udvarolni a' bognár leánykánál? El akarod-e riasztani a' galambocskát, mi előtt ha-

ladnál nála? Az ördög, Vitéz Uram! midőn remekhez készül, eltakarja körmeit, hogy senki se sejtse azokról a' pokol-lakót.

György. Mesterem vagy rőt, szólj hát mit tegyek?

Gáspár. A' szomszéd klastromok, rendszerint ki szoktak így tavasszal küldeni szolgálkából e' hegyekbe, orvos-füveket szedegetni az orvos klastrom-atyák' számára, és hálókka' a' klastromi aszta'lokra húrosokat fogdosni, mikkel e' hegyek szinte hemzsegésig bevelkednek. Egyik sem mulasztja el a' tudákos bognárnét meglátogatni; mert az orvos-füvek' erejéhez magok a' klastrom-atyák sem értnék nála jobban, 's növésők' helyeire, szedetésők' eltartásuk' módjára nézve ő adja a' legbiztosabb utasítást. (Egy rossz szekrény' aljába nyúlva) Ím itt egy klastromi szolgál-gúnya', öltsd fel azt vitéz-köntösöd' helyébe, 's a' klastromi csuklyához még válassz e' tisztos szakállak közül. — E' szókra három ál-szakállt dobott Gáspár az aszta'la György eleibe.

Vártál e' kész szereiddel, te lélek-császár! kérdi csodálkozva a' Vitéz; vagy már tevéd a' nekem szánt alakban azon útát, mellyre készítesz?

Gáspár. Engedj adósnak maradnom kérdéseidre Uram. Próbálj szerencsét a' szép mátkánál, 's majd megtanít egy pár napi idő: leend-é elrablásra szükséged, vagy, mint szokott lenni a' hölgyeknél, gyenge a' várve'lem? De okos légy Uram, 's elő ne robogj idő előtt. Se esküidet se szítka'idat ne szórd hajduként; mert ez klastromi szolgálhoz nem illik, 's korán kimutatná a' sántán-körmöket. Ájtatos szavakkal élj: mert a' család kegyes; kárhoztasd a' világ' urait: mert a' bognárné gyűlöli azokat — hihető valamellyik reá szedé egykor. Harsány dörgő szavadat ne ereszd meg Uram, mint zúgó szelet, hanem nyájasan mérsékeld azt sisegő szellőre: mert az anya gyenge érzékeny inazatú, beteges és sovány, mint egy czirkáló torony' vitorlája, 's midőn orvos-füveit tépdeli, majd elrántja az erőködés, mint gyenge libát, midőn erősb fűszállal küzd. A' szép Hed-

vig pedig azonnal ápolói aggodalommal szökik mostohája felé, mert Dezsője' anyját kimondhatlanul szereti, és ha betegekhez távozik Agnes asszony, mi gyakran történik, mert a' vidék bízik benne, Hedvig a' közel álló fészület alá megyen könyörögni beteges anyja' szerencsés visszatérteért. De a' kitől leginkább kell őrizkedned Uram, az, a' vén goromba, nyers mogorva Gerő, a' házi szolga, vagy mi? mert kötelességét, hivatalát valódiilag nem is tudhatni. Ez téged igen jól ismér Uram, mert ő senki más mint egykori porkolábod Füle' várában, míg bírád. Mint és mikor került ide? azt az Isten tudja. Egyébiránt ő kedves embere volt asszonyodnak, Nagyságos Uram! — no értheted a' többit.

G y ö r g y. Kárhozat! ő keveri a' levet Sófia és Dezső közt, nem-e?

G á s p á r. Úgy suttogják; de ez nem az én gondom. — No de most menjünk Uram Vitéz; mert a' nap leáldozóban van, 's még ma dolgozom itthon.

György felölté a' klastromi gúnyát, és tisztos szakállt; 's vitézi öltözetét, fegyverét Gáspárra bízván, ennek vezetése után megindúla a' bognár-lak felé.

Nem kelle messze menniök. A' mint megkerülék azon dombot, mellyet Gáspár imént mutat vala, egy kies völgyecske terüle el szemeik előtt, mellyet minden felől erdős oldalak szorítanak. Közepén a' völgynek, éger bokroktól üvedzve, egy nem nagy de mély medrű tavacska állott, mellybe egykor emberi kezek gyűjték vala meg a' hegy' forrása' vizét, hihető, hogy alább kereket birjon hajtani, vagy halat neveljen. A' tó felett, egy jókora meredek domb-tetőn, regényesen állának egy hajdani várnak romjai, mellyekből egyedül egy gömbölyű vár-torony, koczkásan veres márvánnyal szegett ajtajával, vala még hajdani használható alakjában. Fent a' vár' udvarán, egy kerek kút állott, mellynek kerekéből a' küllők már hulladozának, tengelyén pedig már csak egy pár erősen beszegzett szeme a' hajdani kút-láncznak vala látható. Az üblös kút maga, mellyet a' vidék fene-

ketlennek regélt, négyszeg kövekből vala egykor kirakva, most az idő ezeknek néhányát kimozgatván helyéből, madár-tanyákat alkota a' kút' üregeiben, vagy búja növényeket tenyészte a' porladozó kövek' közeiben. A' vár' egyéb részei — most már csak kőhalmok és egyes fal-darabok — búsan hevernek vagy meredeznek, mint képei a' mulandóságnak, a' vár-domb megett sötétlő magasb hegyek előtt, megcsalva a' szemet, melly nem sejtven a' tulsó völgyeket, ezen hegyek' oldalánba véli látni a' romokat.

A' szűk de csinos alakú bognár-lak, a' domb-oldalban a' vár alatt, ennek egyik falához támaszkodva épült egyszerűn. Úgy látszik, falát e' laknak, 's legtöbb részét a' hajdani vár' maradványi adák. Az ablakok azért nagyobbak rajta, mint rendes mives-házakon, 's azért góth hajlásuak, hogy a' vár-erkélyek' ablak-rámái, és hatszetre metszett üveg-karikái beléjük illjenek. Padlása a' szobának, a' vár-terem' sárgára festett mennyezetének deszkáiból készült, a' lak' temérdek tölgy deszkájú ajtaja a' vár' folyosóját zárá egykor, és szint azon vas rudak, csapok, karikák tarták azt. A' hajdani tömlőcz' vas rostélyos ajtaja, most a' kamarát rekeszté, 's a' lak' külajtajához azon kőlépcsők vezettek, mellyek egykor a' védő falakra hágtatták a' vár' őrizetét. A' vár felvonó hidjának vagy kapujának egy pár izmos tölgy deszkájából, most két-felől a' lak-ajtónál ülő-padok állának, 's ezeknek egyikén az ablak felé Ágnes asszony varrogattott; a' kamara felőli padon pedig vén Gerő foltozgatá húros-tőrkeit, mind ketten kellemes árnyékában a' vár-dombnak, mellynek immár megette állt az estveli nap. A' laknak hasított palánkkal kerített szűk udvara, izmos fa-törzsökökkel, dongákkal, szerszámfákkal 'sat. vala csinos rendben megrakva.

Gáspár, a' lak' ellen-oldalában, egy alkalmas cserje megé állítá Györgyöt lesbe, és súgva ismértetgeté a' táj' egyes helyeivel, és lak' egyes lakosaival. György csak hangjáról vete Gerőre, arczáról nem; de az Ágnes'

fonnyadt arczvonásiban ollyast képzele valamit, mit, nem tudá álomban - e vagy valóságban? látott valaha, 's mi kalandozó pillantatait akaratlan is a' bognárnéra voná vissza. Ezen arcz, mellynek nagy részét rendesen elfedni szokta a' gyász főkötő és fejkendő, egy ált-szenvedett élet' romjait mutatta; az ájtatos, eget kereső szemek, szelíd lélek-megadást tolmácsoltak, a' gyenge vékony étheri termet, 's holygó rémet képező alak, nem azért látszék mulatozni a' földön, mert élni vágyik, hanem mert munkája, áldani valója van még rajta. — György' 's Gáspár' szemek Hedvig után áhítozának; de ez látható nem vala sokáig. A' laktól ódalt, egy fa kereszt állott, a' bódogúlt bognár' remek-míve; ez alatt tevő a' lyánka, mint szoká, ájtatosságát, veszély környezte Dezsőjeért és beteges jó anyjáért.

Ágnes asszony gyakran feltekinte megszűnve varrásától, 's remegve hallgatódzék a' hegyek felé.

Gerő! nem taraczk-szó vala ez? kérdé az agg szolgát, minden erősb hangnál, melly az erdőből füleit üté.

Gerő. Dehogy taraczk, asszonyom! ne aggódjék szünetlen. Hiszen ezt az örök remegést a' kapu-vágó hajdú sem bírná meg, nem egy hitvány fejér cseléd!

Ágnes. Jó Gerő, te nem szólhatsz erről; gyermektelen agg vagy. Egy taraczk-lövés a' vár alól, kétségbe-eső anyává tehet engem, ki csak fiamat bírom e' világon!

Gerő. Igaz; úgy temessenek magamat is mellé. Mert asszonyom, bár atyja szerette volna úgy valaha Dezsőt, mint én!

Ágnes. Tudom Gerő, az Isten fizesse meg egykor hűségedet!

Gerő. Ej, volna is mit, Ágnes asszony! De miért is nem eresztett vele asszonyom?

Ágnes. Az ágyú-golyó' útját te sem fordíthatod más irányba Gerő. 'S tudod itthon gyenge asszonyoknak vala szükségök ótalmadra.

Gerő (morogva) Itthon szoknyát őrizni, míg közel vitézek csatáznak! —

Ágnes (szeliden) Tudod jó Gerő, magam is vagyok gyakran orvosolni távol, 's szegény gyámoltalan Hedvigünk —

Gerő. Jól van no; szívesen maradok. De asszonyom nyugodt legyen, ne remegjen untalan, azt megmondom; különben örök könnyekben úszó szeme elől, úgy áldjon Istenem, inkább a' Forgács' ágyúja' torkába állok. Hiszen már szélnek sem kell fúni, hogy'el vigye az asszonyt, csak szellőnek!

Ágnes. Légy türelmes irántam jó öregem. A' jó Isten nem sokára végét adja mindennek.

Gerő. Adja is, mert bizony ki nem állom így soká.

Szóltan 's összevont szemöldökkel folytatá munkáját Gerő, gyakori lopott pillanattal Ágnes asszony felé, ki mintegy ostromolva érzelmeit, kettőzteté varrási szorgalmát.

Hedvig megjöve ajtatosságából, 's a' mint a' kis ajtón belépe, derület szálla vele a' kis udvarba. Gyengédséggel nyoma csókot mostohája' arczára, jó estvét monda vén Gerőnek, 's nyájasan veregeté vállait, majd letévén fejkendőjét, olvasóját, eledelt szórt a' baromfinak, melly ismért hangjára, lármásan törte magát hozzá, 's kapkodva a' szórt magot, olykor helyette a' lyánka' piczin lábait csipkedte. Majd egy hó-fehér tehén tért be a' kapun feszült tőgyet hozván asszonyának haza, 's gyenge kurta bögéssel sietvén Hedvig felé, megnyalogatva kezét, kéré a' maga szokott estvéli eledelét. Várj hattyú, várj! biztatá Hedvig, 's beszökdelt az elkészített eledelért, míg hattyú nyugtalanzkodva zörgeté utána a' betett ajtót, 's csak akkor békéle meg, midőn kedves asszonya tele szapuval tére számára meg. Gerő morogva nézé Hedvig' szorgalmait; minden munkát, úgymond félhangon, ki vesz az ember' kezéből. — Dehogy, édes jó Gerőm, felel nyájasan Hedvig, 's jobbajával megsimogatja az öreg' idő-barázdás

arczait, hiszen kend vesződik mindennel, mi erősebb munka a' háznál, nekünk csak a' játékja marad. — E' méltató és nyájas megismerés, úgy látszék megengesztelé az öreget, ki félretévén kijavított törkeit, vidoran 's még izmos nyers erővel kezdé hasogatni a' tetemes fa-derekat. Hedvig megnyugtatóván kis majorságát, Ágnes aszszony mellé üle a' padra, 's nyugtatgatá az aggódót azon megjegyzésével, hogy ma nem hallának ágyú-szót, 's így hihetőleg megkészült a' várban az ohajtott béke; és Ágnes gyengéd vala vigasztalódni: mert Hedviget, kinek szint-ugy mindene áll vala a' csata' koczkáján, e' hittől megfosztani véteknék tartá.

György csupa szem és fül vala bokra megett, 's el-tartóztatá, vagy elállt az, még léleketét is. Illy előmlött bájú lényt, illy igéző ártatlanságú hölgyet, hosszú tapasztalásában, sem láta még. Hedviget úgy képzelé vala magának, mint egy nyers ügyetlen, 's legfeljebb is egészséges, piros posgás, 's tagha-szakadt pór leányt 's in egy bájoló hajadont láta maga előtt, ki mintegy kötésül állván az úr-hölgy és pór leány között, ennek természet-adta ártatlan szellemét, testi épségét, amannak simultabb módjával, miveltebb forgásival egyesíté magában, 's kinek izletes öltözete is ezen közép állapotra mutat, melly nem hagyja ugyan messze az együgyü természetet; de a' magasb divattal is barátkozik. Az angyali főt; midőn megjöve, könnyü vékony fátyol fedé, itthon pedig a' bújá szöke hajfürtök szabadon játszadozának a' lilium vállakon; a' gömbölyü karokat széles kurta újjú és fodros gyölcsing övedzé; piros arany sinór-szegélyü váll szorítá a' karsu derekat, mellyen alul fejez vékony köntös játszadozék a' szellővel; a' lyánka' könnyü sarúcskáját szalagok köté a' még könnyebb lábacsákhoz, mellyek úgy lejtének jártokban, mint szellő a' habzó vetés' tetején.

György, kinek szerelmi hite az vala, melly még ma századok múlva sem avúlt el egészen, mi szerint egy fő nemzetség' férfának keze mindenkor családi viszonyé,

szíve pedig annyiszor-mennyiszor az indulat' vonszalmáé — ámbár késő őszen már életének, egyszerre lángoló szerelemre gyúla Hedvig iránt. A' szívnek e' gyúlékonysága sajátja vala néki már élte' tavasza' óta 's ilyen-szív, mint mondják, csak vég elhamvadásával szokott elhülni. Terved Gáspár, újra mondom, dicső! ezt sugá György leső társának, boszút állandok a' gaz fattyún! Isten vedd rőt, míg ügyünk öszvehozand!

Vad mosolylyal vezeté ki Gáspár a' Vitézt a' kis ösvényre, melly a' bognár-lakba vive, 's György öszveegyengetve alakját, bottal támogatva lépteit, mint öreg klastromi szolgáló lépett be a' bognár-lak' kis udvar-ajtáján.

Áldás e' házra! jó asszonyom! köszönté aggott hangon a' lak' asszonyát; orvos füvek' szedésére vagyok küldve, ez, Istentől e' részben megáldott vidékre, a' Füleki klastrom' Guárd'ánjától, 's hozzád utasítva, kit a' kegyes ég orvosi tudományyal álda meg, a' bűnös emberiség' javára. Nem adnál édes jó asszonyom, a' jutalmazó Isten' nevében, egy pár napi szállást lakodban, a' kegyes barátok' agg szolgájának?

Szívesen öreg, szóla Ágnes, méregetve szemével a' jövevényt 's Hedvig azonnal a' másik padra vezeté őt, kivevé botját kezéből, és leemelé vállairól az öblös vászon iszákot, mellybe Gáspár mutatólag egy darab kenyeret és sajtot vetett volt.

Ismét egy ingyen élő! morga Gerő, 's míg György a' maga klastromáról, Svendi' gyülevész népéről, mint nevezé, mellyet Isten' átkába, 's a' vár' véd-seregéről, mellyet ég' oltalmába ajánlott, Ágnes asszony' orvoslási híreről, melly minden szájon áldva forog, 's több illyesekről beszélt, nem egyszer morgá még közbe Gerő az ingyen élő czímet; mígnem Hedvig be erőtetvén Györgyöt a' szobába, Ágnes félre szólítá Gerőt, 's a' klastrom' embere' számára, a' kamarát elkészíttetni rendelé. — Ám legyen asszonyom, ha úgy akarod, mondá duzmadttan Gerő; de nekem ez a' klastrom' tányérnyalója nem tet-

szik. Minden szavában vagy hizeleg, vagy a' Szenteket rángatja elő hajuknál fogva; legalább is képmutató az ilyen, Ágnes asszony, ha nem több! Hedvigünkön is nem legidvesebben jártatá szemeit a' vén farkas.

Ágnes asszony szokva vala Gerő' morgásihoz, részét azoknak eleresztvén füle mellett, részét megenyhítvén nyájasságaival. Most is beéré egy pár szócska kitérő felelettel; mert a' klastrom' embereit ifjúsága' éveiből kedvelte, Gerő' vádjait pedig, öregsége' békétlen mogorvaságának tulajdonította. Hedvig szívesen örvendett az új vendégnek, már csak azért is, hogy vele többen valának a' kis lakban, mi remegő asszonyoknak nyugtatóbb vala, a' vidék' csata-zaja miatt, főkép' éjnek rettegtesítésiben.

György egy pár nap alatt, miknek egy részét fűszedés' örve alatt Gáspárnál tölté, sokat haladt az egész háznép' kegyében, magát Gerőt sem vévén ki. Mert az estvék' bealkonyodtával, midőn minden nesz élénkebb 's borzasztóbb vala az asszonyoknak, midőn az ostrom-zajnak minden Szádvár alól elhatott hangja őszve rezzentette sziveiket, ohajtottak valának Györgynek elbeszélései, Erdélyről, Törökökről, Budáról, mikre neki viszályos élete' elég anyagot, társas forgottsága elegendő ügyességet nyújtottak. Éjfél utánig csalá el azokkal az álmod a' fejér nép' szemeitől, 's ez hálásan örvendett, hogy olly közel hozá nekik a' virradatot, melly borzalmaikat enyhítette. Ügyes számolással forgott György az eggyes lakók körül is. Ágnes asszonytól, mint tapasztalt orvostól, utasításokat kért, oktatásokat vett a' fűszedés' tárgyában, 's Ágnes némi örömmel vegyes készséggel adá azokat. Györgynek módjában hangjában olly valami volt, mitől lelkének homályos vonszalmát meg nem tagadhatá. Hedvignek még több oka vala, meglegedettnek lenni Györggyel; mert hiszen ez nem válthata vele szót, hízélgés és szép szavak' özönlése nélkül, 's hogy e' részben György mindgyárt az első napon ki nem sikamlék vágásából, csak az okozá, hogy Gerő' vont szemöld-

del czirkált körülte, mi is illő józanságába nem egyszer rántá őt vissza. Gerőt szinte a' gyenge oldaláról ostromlá a' klastromi szolga. Gyakran tudniillik ő reá hivatkozék elbeszéléseiben, 's hagyá általa javaltatni, toldatni, sőt igazítottatni is, a' maga felhozott történeti adatait; minthogy nagy részben vagy együtt éré azokat egykori urával Gerő, vagy biztos kútfökből ismeré. Sőt maga róvására is tőn próbát második estvén György Gerő' hiúságával. Tudniillik izmos, tagba-szakadt, 's valódi küszdő bajnoki természetét magasztalá Gerőnek, 's fájlalá, hogy illy nagy tetekre szánt test-alkat, csak ház körüli szűk dolgokkal kopik el, 's a' fegyvert nem ismeré soha.

Csalatkozik kend Fráter Uram, morog Gerő neki feleletül, én egy fő rangú Vitéznek fegyverhordója valék, 's több csatában voltam, mint kemed misén.

György tiszteletet bókola fejével az ősz bajnoknak, 's mosolygá magában az igaz-mondót; mert a' vár-kápolnának, kivévén az esketési és kereszteleési szertartásokat, ritkán vala szerencséje Györgyünkhöz.

Mindgyárt sejtém, szóla csalfán Gerőhöz, Collega Uramban a' bajnokot, 's nem is kétlem, jeles egy fő Vitéz lehete, kinek illy érdemes férfiú hordhatá fegyverét.

Derék egy gazember vala biz az Fráter Uram! morogá Gerő. —

Hogy hogy? kérdé megütközve György, 's kezei vonaglóan kúcsolódának őszve öklökké.

Ej no Gerő! szóla engesztelve Ágnes asszony; annál jelesebb, áldott lelkü és vitéz szívü neje, ki most is hősileg védi várát, roppant erő ellen.

Hogy? mit? tán csak nem Bebek György Vitézről vala a' szó? kérdi magát alig tartóztatva György.

De arról, felel Gerő; úgy áldja Istene, ott a' hol jár, kél! mint érdemli; de derék nejeének tisztelet, becsület! Nem szokottan morogva ejté e' szavakat Gerő, hanem dörögve, kifakadt indulattal, 's mint egykori végítélet, olly formán hangzának és hatának azok lelkére

Györgynek. Elhalt sokáig kedv és szó ajkain, mely idő alatt, magában tünődve, befoglalá boszú-tervébe átkodott vén Gerőt is. Majd megemberelvén magát, és kitörni vágyó haragját, megpróbálkozék, a' gyanú' ördögét szállítani be a' házhoz, épen a' váltott szó nyújtván alkalmat erre. Neje Bebek Vitéznek, így szöla nem ügyelést tetteve, mintha csak azért szölna, hogy meg ne szakadjon a' beszéd' fonala, derék egy asszony lehet, úgy ismerem magam is, mert hiszen még nem régen Bebek-jóság valánk; de a' merre jöttem, becsületének nem legkedvezőbb hírek forognak a' nép száján, mit valóban szivből sajnáltam. Beszélük; a' várban egy Dezső nevű szép ifjoncz tartózkodik, kire bár pór születésüre, férje' távollétében szemet vete a' vár' asszonya, 's titkos szövetésébe hálózá.

Átkozott dühös ebek! ordíta Gerő, 's magát feledve olly erővel üte izmos ökleivel az asztalra, hogy a' rajta állott tárgyak szinte tánczolának belé, 's az asszonyok rémülten rezzenének öszve.

Hagyd el Gerő, mondá szelíden Ágnes, 's könyszökék szemébe; hiszen e' csak hitvány rágalom!

Mellyet Dezsőről, ki ismeri, senki hinni nem fog; veté után meggyöződés' hangjával Hedvig.

Úgy mondám én is, szöla György, a' híresztelöknek; 's ha van valami a' dologban, az ifjú inkább a' vár' négy szép hölgye közül valamelyikhez aggatná pór szerelmét, hogy úri csládba vagyonba ülhessen be.

Ha ezt szöla kend Fráter Uram, elég botorúl szöla kend! dörge Gerő, nem másként mint egy szemét hordó füles a' klastrom' udvarán.

György magát feledve szökék fel e' szavakra ültéből; de Ágnes asszony' kérlelő pillantatjára — erőt véve fellohbanásán, visszaveté magát helyére ismét. — Durva kend Collega, és nyers mint a' készíttetlen bőr! dömörge foga közt a' klastromi szöla, 's az előtte állott kupa borból,

mellyel Ágnes asszony vendégli vala, mohon nyomtatékok ivék forradozott haragjára.

Nem kárhoztatom kendet Ágoston! szóla Ágnes asszony Györgyhöz, hogy mások' rágalma illy gondolkozásra bírá kendet; minthogy kend jó fiamat Dezsőt nem ismeré soha. De higye el nekem úgy, mintha egy mondaná dicsőültjeink közül, hogy Dezső a' maga sorsát 's kötelességét ismeri, és így sem fukar sem hütlen lenni nem bírna soha. Mert tudja meg: Dezső fiannak mátkája, az én kedves Hedvigem, im itt ül, 's egy illy hölgyecskéről nem könnyü megfeleledkezni.

E' szavak után gyengéd nyájassággal csókolá Ágnes asszony homlokon Hedviget, ki egy üdvözülőnek mosolyával viszonzá az az anyai csókot. — Én nyugodt 's biztos hívó vagyok, anyám! szóla Hedvig; ne szóljunk többet a' banyák' e' módjáról.

Bocsáss meg asszonyom, mentegedődzék Ágoston, 's te is kedves hölgy, hogy nemtudásomban busítalak beneteket. Igen! illy angyali mátkához mellyik halandó bírna lenni hütelen?

E' szavakat mémi hevével a' győződésnek ejté György, melly is őt kibékélteté az asszonyokkal, csak Gerő mene még hullámos kebellet és borús szemölddel alvó helyére. Csak hamar utána nyugalomra oszlék a' többi társaság is.

Györgynek szemeit a' kamarában kerülé az álom. Ezer indulat viharzott keresztül lelkén. Nem egy hűtorban, kupában, ismért ő saját vára 's családja' vagyónára, mik kétség kívül ajándékai lehetnének vétkes asszonyának, 's ennek elgondolása átkosan marta keblét. Másfelől ez az erős tántoríthatlan hite a' kis családnak Dezső' erkölce felől, ez ártatlan bizodalom a' lyánkában, ki még gyanakodni sem képes, mert nem csalatott, nem csalt, nem birt csalni soha, ez a' nyers hűség az öreg Gerőben, kit míg szolgája vólt, megnyerni nem birt soha — szokatlan jelenetek valának neki, meggyőzék őt arról, hogy illy családon minden csáhjainak, fortélyainak meg kell törni-

ök, 's itt csak gonosz erő határozhat. A' tökélet erre, nem került sok küszdésibe Györgynek. Erőszak 's gázlás követék ifjusága óta zajlásait indulatjainak, 's most boszú, szerelem, 's ennek szilaj leánya a' féltés egyszerre dühögven lelkében, csak hamar megérlelék abban az erőszak' tökéletét. Most Dezső még egyszer olly gyűlöletes volt neki, szerencsés hódítónak képzelvén őt várában, 's boldog birtokosnak a' kis bognári lakban. Továbbá szerepe is nyomasztó kezdé immár néki lenni. A' pár nap alatt, nem egyszer valának kitörőben György' felzajlásai főkép Gerő ellen, 's tartózkodása a' bájoló Hedvig iránt. Midőn ölelésre kívánczának karjai, képmutató felemelésekre kelle azokat használnia, lángoló szemeit égfelé mereszgetnie, 's forró ahitatában megélegednie azzal, hogy kezét atyailag nyugtathassa egy pár pillanatig a' lyánka' gömbölyű karjain, vagy hó-fehér vállain. Illy erőszakot magán nem akara, nem bira többé tenni a' mindenkori kény-úr, ki megszokta nem öldni de vágni az érzemények' kötésit; 's ezt most annál kevésbbé, minél inkább meggyőződék abban, hogy álорczáskodása semmi sikerre nem vezetend. Változhatlan lőn tehát feltétele, hogy más nap' valódi testi alakjában teendi myilatkozását a' szép Hedvignél, 's valódi lelki alakjában lépend fel, ha szive' lángja ne talán megvetésre találna. Edzé ezen határozatát az, hogy mint Ágnes asszonytól érté, ő másnap' beteg-látogatásra készült a' szomszéd faluba, Hedvigről pedig tudá, hogy naponkint reggeli és estvéli ájlatosságát a' kereszt alatt el nem mulasztja.

Csaknem teljesen álmatlanul lelé őt a' viradat. Felszökék fektéből, 's nyakába vetve iszákját, olly korán, hogy még madár sem ébredt a' csend-ülte erdőben és a' szürkület csak kétesen mutatta még a' tárgyakat, kiosont György a' kis lak' udvara' kapuján, mem láttatva mástól mint Gerőtől, ki az eresz alatt fektéből fülelve üté fel fejét, megtudni, kit űze fel illy korán dolga, vagy keble' férge, vagy hogy Gerő morgásával éljünk, az ördög? Siet-

ve, mint ki rém elől távozik, haladt György Gáspár' laka felé, 's felvervén őt, a' szénégetőknél veszteglő emberei után küldé rendeléseivel, maga pedig leshelyre ment vissza a' bognár-lak' közelében, bizonyosságot nyerni; mikor távozik Ágnes asszony a' maga betegéhez, és szép Hedvig a' maga szokott ajtatosságához? Így lesé a' fene-vad, forgó szemekkel és szökésre feszített lábakkal, ártatlan kijegyzett prédáját!

Már aranyzá a' kelő nap a' tetőket, midőn Ágnes asszony a' kis lak' küszöbén kilépe. Fejét tiszta fejer kendő fedé, bal kezében bekötve orvos szereit vivé, jobbja-ba támasz-botot foga 's Hedvigtől ki-kisértetve, az udvar-kapuig, mellynél szives csókkal bucsúzik el attól, leereszkedék hádgyat léptekkel a' völgy' ösvényének, gyakran köhécselve a' reggeli éles levegőben. Aggódva 's utána kiáltozva: takarná jól be magát, nézte haladtát Hedvig, mignem a' völgy' fáji elfogák őt látása elől, ekkor vissza-fordula a' lakba, szokott reggeli dolgai után látandó.

Homályos előérzet' borongásával eredt kis útjának Ágnes, 's mintegy nyugtatásául szorongó keblének, elébb a' feszület alá veté magát 's rövid ajtatosságát végzé alatta. Felkelvén, nyugodtabban folytatá útját az út' mentében, 's immár kiérőben vala az erdő' azon sűrűjéből, melly a' czélzott falunak kies térü völgyére lyukadt ki, midőn gondolatokba merültét beszélgetés 's egy ismeretes hang riaszták fel; riaszták, mert a' hang rettenetes vala néki. Egyszerre felismeré Gáspárt az erdőszt, 's titkon magára veté Ágnes a' keresztet. El, vagy visszatérnie, minthogy észrevétetek, mint bántó úgy veszélyes vala; elhatározá tehát, ügyeletlenül haladni el a' két férfi mellett.

Jó reggelt, jó reggelt Ágnes asszony kiálta eleibe Gáspár, oly hangon, mellyet, nem ismerő a' köszöntöt, szivesség' nyájas hangjának fogott volna venni.

Adjon Isten! felele Ágnes hidegen 's haladni akara.

Ne olly hidegen, szomszéd asszony, háza' jóakarójához! szólá Gáspár, engesztelőleg kezénél fogva és marasztalva Ágnes; egy pár szóm van Ágnes asszonynyal, mellytől szép családja' boldogsága függ, 's épen aggódám vála, miként közöljem azt; mert hiszen eltiltva vagyok házától jóakaratomért.

Hagyjuk ezt, 's ha úgy tetszik a' közlést is, szomszéd Uram, beteg vár reám mondá Ágnes.

Lehet asszonyom, mond komoran Gáspár; de ég úgy áldjon meg, otthon házánál a' nagyobb betegség.

Ágnes, kit különben is, homályos sejtemények aggodtatának, nyugtalan lön egy pillanatig; de eszében forgatván kivel van ügye, elhatározottan mondá: nem akarok hallani semmit, 's indula.

Akkor sem, szólá vontatva Gáspár, ha tán egy pár óra, tán már ezen pillanat határoz. Hedvig' sorsa felett, rémitőn határoz pedig, úgy hogy tán lakában sem találja szerető anyja többé?

Ágnes borzadás futá el; 's gyenge tagjai reszketni kezdének. Nem hive ugyan a' gaznak, de még is lehetetlenek nem valának borzasztó szavai.

Szomszéd Uram, mond Ágnes, merően szegezvén Gáspár' szemébe szemét, 's belső hánykodás miatt, reszkető kezét Gáspáréra tevé, ha boszú az, mi kigyelmedet rágalmazni utamba hozá, hogy kinomon legelhessen, úgy kigyelmedet nem asszony szülte, 's vért szopott kigyelmed tej helyett.

Mentsen Isten! mond nyugodtan Gáspár, Hedvig engem megvete, anyja pedig, mint átkos előtt, becsuká előttem ajtaját; de mind ez boszúra nem zaklat engemet, minthogy folyvást szeretem Hedviget, mint más élő nem, és így a' szerelem és remény folyvást jóakarát' láncaival kötnek engem jó asszonyom' házához. Mit mondani akarok, fájdalom! nem rágalom, 's úgy találjam egykor idvemet, mint igaz leend közlésem.

Szóljon! mond Ágnes 's e' szócska alig bírt kileb-
benni remegő ajkai közül, 's egyik kezével egy fa-
de-
reknak támaszkodott.

Asszonyom! szóla Gáspár, halk egyhangú szózat-
tal, te harmad napja egy öreg klastromi szolgát fogadál
be lakodba, 's ez gonoszabb vendég benne, mint a' kit
kitiltál abból. Ezen aggastyan, javát élő 's ált-öltözött
férfü — nem szolgál, hanem főnemes — 's neve — Vitéz
Bebek György!

Jézus Mária; felsikólt Ágnes, 's az élőfának dől,
mellyhez támaszkodék vala. A' két férfi felocsúdtatá az
ér' vizével az aléló asszonyt, ki kinosan merengő szemek-
kel látszék meggyőződés után esengeni, ha álmodik - e,
vagy ébren hallá azt, minél irtózatosbbat nem hallhata?

Bátorítsd magad' asszonyom! biztatá Gáspár, még
van időd, melly alatt lyányodat bátor helyre rejtheted, 's
csak parancsodtól függ, hogy segélyedre legyek magam is.

Nem, nem, a' föld' minden kincseért nem! kiálta,
eltaszító kezét tárva Ágnes.

A' mint tetszik, szomszéd asszony; nem tolakodom
jóakarattal, felele hidegen Gáspár.

Bebek György! az irtózatot Bebek György! mond
maga eleibe meredezve Ágnes — csak flam, csak Dezsőm
vólna itthon —

Esengésed fiad, Dezsőd után, szegény asszony,
csalatott vágy, hiú remény! őt hijában várod — mondá
részvétet mutatva Gáspár.

Hogyan? kérdé egész valójának felriadtával Ágnes
's halottnak sápadása szállott arczaira; elesett? Csak
haldokló ejtheté ezt olly kinosan, olly kimerülten mint ő.

Roszbabb asszonyom, roszbabb! mond Gáspár. De
ne én, kit rágalom' gyanúja alatt tartasz, szóljam az
anyának a' rettenetes hírt. Ím itt áll mellettem Vitéz Pető
Péter uram' szolgája', kivel csak imént találkozám; be-
szélje ő el neked, mit magamnak is hinnem csaknem le-
hetetlen vala.

Bocsáss meg asszonyom, ha anyai szivedet sebesitem, mond a felszólított legény; de a' mit im erdős uram említe, mint igaz úgy gyalázatos. Dezső fiadat tisztelte a' vár' egész ör-serege, becsülék őt magok a' fő nemes Vitézek is; mert Dezső lelke vala a' véd-csatáknak, nem egy az ostromlók közül harapott a' fübe fegyverétől, majd nem minden védelem, az ő esze' kiszámolása után ment, 's jól ment; minden súlyosabb véd-pontra ő maga állott, 's meg is felelt magáért a' hol állott. De leginkább becsülte és szerette őt, szinte az irigyléség Sófia úr-asszony. A' nyert csaták után becses karddal övedzte őt Bebek' neje körül, majd drága arany lánczot akasztott nyakába, szép leányai pedig ön kezök szötte vitézi övvel jutalmazák meg vitézségét, 's nem kétkedék senki közülünk, hogy még nagyobb jutalom is várand reá a' vár-ostrom' felszabadultával. De a' pór fiúnak csekély vala a' sokszoros kegy, hosszú a' várakozás, maga szabott rögtöni magas árt érdemének, 's mátkás és pór léttére szinte az úr-hölgyekig emelé fel szemeit, sőt ezek közt is a' legszebb gyöngy vala inyére, a' szép Bebek Judit, ezután veté ki csábjait, 's a' gonosz lelkek úgy akarák, szerencsésen; mert ez éjjel, a' vár' titkos csatornáján, csak ugyan kiszökteté magával Dezső a' szép úr-hölgyet, 's hordja hegyen-völgyön keresztül, mint ölyv az elorzott galambfiat!

Ágnes asszony, bár mint lázzadva valának érzeményi, 's bár mint megviselve is az első hír által gyenge test-alkatja, könnyüden mosolyga e' hírre, melly olly igen hordá bélyegét a' rágalomnak, melly sem új, sem hihető nem vala, főkép az anya előtt, ki olly igen ismeré Dezső' feddhetlen lelkét, 's lángoló szerelmét ritka bájú mátkája iránt. Sőt Ágnes egyszerre ocsúdni kezdé rémültéből, 's a' második csalfa hír miatt nem hinni az elsőnek is, nem hinni a' két ármánykodó hír-kovácsnak, kiknek egyikét különben is mint álnok gazt rég ismeré.

'S honnan tudja mind ezt, jó Uram kigyelmed? kér-di a' szolgát félgúnnyal Ágnes.

Engemet ma éjjel eresztének ki a' várból, Uram Péter' parancsára. Judit úrhölgy, Vitéz Bebek Györgytől az én uramnak vala ígérve rég; gondolhatja tehát jó asszonyom, hogy a' büszke Petó Vitéz, mátkáját csak úgy bolondjában büntetlen elkoboztani orra elől nem igen fogja engedni. A' minthogy mihelyt az elszöktetés' híre a' várban bebizonyosodék, isszonyú esküt teve, Sofia a' váraszony előtt, ki ellen egyet-értés felől gyanakszik, hogy a' várkaput felnyitattja Svendinek, Dezsőt pedig mihelyt találja felnégyelteti. Én e' vidékbe vagyok küldve, Judit végett megczirkálni azt.

Meglehetősen öszveválnak a' rágalom' környülményei, szóla mosolygva Ágnes, ügyes aggatók kendtek szomszéd Uram; de meg fogják engedni, hogy ne higgyem azt, mit hinnen lehetetlen. Ezzel útjának indula.

Asszonyom! kiált utánna Gáspár, ám te lásd ha veszélyt szül hiedelmetlenséged! Ha hazudtam, örökre átokként ejtsd ki ajkadon nevemet!

Tedd azt asszonyom az enyémmel is! kiált az idegen szolga.

Ágnes asszony sietésre erőteté lépteit; de meghányván elméjében a' két férfi' utólsó szavait, 's öszvevetvén magában a' klastromi szolga' beszédjeit, viseletét, 's ollykori elillését nyers hangjának, kitörésének azon aggor' hangyatlásától, mellyet ősz szakálla 's tipegése hazudtak, szorongni kezdett keble, mi miatt megállván menésében, miután a' férfiakat nem látá többé jött útjában, sietve visszafordula laka felé. Nem vala immár messze a' kereszthez, midőn alóla ismeretes hangok, egy férfi és egy asszonyé üték fülét. Sejtés' borzalma futotta meg tagjait, 's gépilig a' sürübe voná magát. Csak hamar felismeré Hedviget az ágak közül, 's a' klastromi szolgát, amaz előtt térden esengöt.

Távozzál tölem, mond hevesen Hedvig, 's utalattalveté kezét a' térdeplő felé; távozzál tölem kettős vén hühdő! ki meggyalázva tisztos korodat, 's vendégi illedel-

met, még e' szent helyet is fertőződ vétkes indulatoddal! El tölem örökre, míg anyám meg nem tér!

Azt nem teszem, szép Hedvig, felel a' férfi, felkelve a' hölgy elől; csak halál választ el tőled! Onnan mérd lángját szerelmemnek, hogy magának e' szent helynek sem bíráom áltengedni a' kedvező alkalmat, melly anyád' távoztával mutatkozzék számomra. Ne is csodálkozzál vén alakomon anyali hölgy, mert bájaiddal magát az öskort is felenyhíthetnéd fagyából; de én nem vagyok az, a' minek látszom (lerántván csuklyáját, szakállát 's ismét térdre hüllván a' lyánka előtt) Ím ismerj imádódban szép Hedvig, Vitéz Bebegek Györgyre! —

Boldogságos szűz! kiált elremültében Hedvig, 's mint riadott özezske fútni készül. György kézen ragadja őt. Nem távozol előlem lyánka, így szól, míg hajló kegyednek nem nyerem válaszát. Bebek György nincs szokva megtagadáshoz. Hajolj szép Hedvig im esküszöm —

Ne esküdjél kárhozat' fia! kiált éles ható hangon, leshelyéből kirobbant Ágnes, 's felemelvén feddő kezét az esküvő felé; emlékezel-e Vitéz Bebek György, mint esküvél egykor szinte feszület előtt szerelmet, 's kárhözatosán megtöréd esküdet! Mária barátném vala Vitéz!

György' arczaiból kiszökött e' szavakra a' vér. Indulatok' zavara zajlott kis korig keresztül lelkén. De csak hamar eszméltre térvén bámúltából, mellyet nála meglegpetés szüle inkább, mint lelkiisméret' munkálata, boszúra lobbant tekintetet nyilaza az időtlenül jelentre. Fúlj meg vén boszorkány, bűvös szavaidban, ezt dörgé Ágnes felé: vala-e Mária illy bájoló; illy eget földet elvarázsoló, mint Hedvig?

Máriától tudom Vitéz! mond Ágnes, szint ezen hízlegésekkel ostromlád ártalan de botorúl ámuló szívét. Azonban hagyjuk ezt; az ég igaz, Vitéz Bebek György! 's itélni fog egykor feletted és Mária felett; Most csak arra emlékeztetek, mit feledni látszol, hogy neked derék nőd van, Hedvig pedig fiának mátkája.

Ha feledem-e? Nem vén kerítóné, nem feledem, sőt igen is élénken hordom a' friss sértést jó emlékezetemben, 's ezért, különösen ezért is, a' hölgynek enyémnek kell lenni. Dezső fiad gyalázatosan eljátszá idvét, mennyét, mellyet e' lyánkában bírt vala, Sófia asszony' latrának szegődék; ő akará a' cserét köztünk — ám legyen meg! Fényes családom' meggyalázott becsületeért, tán csak nem fogod nagyolni a' kárpotlást, asszony?

Ó te átok minden jámbor lelkeken! kiált utálattal Ágnes, mit vétett angyal erkölcsű nőd neked, hogy szívtelenül gázolj jó hírében, nevében? Mit vétett derék fiam neked, ki prédának hagyott váradat, anyját, kedvesét hátra hagyva, védi? Nem György, te idv-vesztett ember! e' lyánka prédád nem leend soha, ezt én, bár gyenge asszony védem, 's csak testemen kéresztül jutsz birtokához!

Minél előbb, annál jobb! ordít vérben forgó szemekkel György, 's gyilkot rántva ki kebléből rohan Ágnesnek, 's minden bizonnyal feláldozza őt dühének, ha Hedvig sikóltva nem veti magát elébe.

Mi baj? harsan a' sikóltásra a' lak' ajtajából Gerő, 's iszonyatos vas buzgányával tör le a' kereszt felé.

Pokol' átka! kiált György, 's be nem várva Gerőt, üzött vadként rohan a' sűrűbe, törve magát Gáspár' laka felé. —

A' rémült asszonyok alig bírák hála közt értesíteni a' történekről hív Gerőt. Tanácskozána mi tevők legyenek? Gerő és Ágnes ismerék az erőszak-szokott vitézt, 's nem is kétkedének, hogy ez úttal sem leend embe-ribb. Hogy ő csak egyedül, kíséret nélkül bolyongjon e' hegyekben akkor, midőn vára előtt ellenség fekszik, nem vála hihető. Ágnes asszony' javaslata volt: vigye Gerő Hedviget, elhalt férje' rokonához Bartónéhoz, ki csak egy órányira lakik, 's térjen azonnal vissza. Hedvig irtózék védtelen hagyni jó anyját, 's vele együtt menni vagy maradni, lön határozatja. Gerő mint

más erőteljes 's veszély- szokott férfiú, nem látá a' veszélyt olly nagynak és sürgetőnek, hogy távozni kellessék; szükség' esetére pedig a' lak' tetemes ajtaját, és maga súlyos buzgányát elegendőknek állítá arra, hogy két három ember' ostromának megfeleljen. Élénk vita után Ágnes asszony' javaslata állott meg, ki azzal nyugtatá meg Hedviget, hogy Dezsőt be kell várnia, hogy Geró' visszatérteig a' vártoronyban fog lappangni, 's annak rejtek-bóltjába rejtezhetik, mellynek titkos ajtaját csak hárman ismerik. Geró tehát sietve befogá a' vár-domb' oldalában legelt pár lovat, az elhalt bognár-munkálta kis szekérbe, egy pár öllel szénát tön bele ülésnek, be emelé az anyjától alig válható Hedviget, maga megé az ülésbe helyezé izmos buzgányát, búcsút inte fejével Ágnes asszonynak, megcsapkodá lovait 's hajta, hogy szinte repült a' kavics kétfelé a' szekér' kerekei alól.

Egy jó futamodatnyira haladhatott Geró az erdő' sötétebb részében, midőn hirtelen két férfi kirobban az út mellől 's egyike „megállj vén kutya!“ kiáltással, kardjával keresztülvág Geró' fején, másika elkésvén vágásával, a' haladó szekér-óldalba zúzza vasát. Az elsőbb vágást, melly különben veszélyes fogott volna lenni, minden ártalom nélkül szerencsésen felfogta vaskos kucs-mája Gerónek, ki is, mi előtt új csapás érhető, kezébe kapva buzgányát, lerohan dörgő szitokkal ültéből, 's jól intézeti csapásával a' kucsma-metszőt, kit sisakjáról fegyveréről nemes vitéznek isméré, olly nyomosan sujtja sisakon, hogy az fejébe horpadva urának, azonnal vérrel árad el, 's a' vitéz élet nélkül rogy öszve. A' másik, ki amaz' szolgájának látszék, elugrott a' hasonló sors elől 's útat vesztett az erdő' sűrűjében. A' haragra forrt Geró utána akara eredni, de remegő Hedvig' rimányai 's aggodalma, hogy a' rablók többen lehetnek, hátra tartóztaták. Ülésébe veté tehát magát 's folyvást szitkokat morogva, sietve tovább folytatá útjat.

Gerő és Hedvig nem hittek egyebet, mint hogy a' lesujtott vitéz, Bebek György vala, 's ez némileg magokra és hátra hagyott Ágnes asszonyra nézve, nyugtató vala nékik. Azonban csalatkoznak; mert a' lesujtott — Gáspár vala. Ennek tudniillik nem volt tervében soha, György' kezére játszani a' hölgyet, kiért 's kinek szép kis vagyonaért ő maga ége; hanem Gerő' vaskarjától és Dezső' vitézségétől tartva, ezeken 's az őt utáló Ágnes asszonyon kivánta általa boszúját állani, 's az ő örve alatt magának orozni el a' leányt, miután Bebek Györgyöt e' vidékben, Maximiliánnak naponként nővő pártja miatt, immár elveszettnek tartá. De látván, hogy György ő benne nem bízik, azon aggasztó bizonytalansága, hogy György nem fogja-e a' leányt egyenesen Budára vagy Erdélybe küldeni? olly határozatra bírá őt, hogy bármi módon is maga birtokába ejtse azt. Megleste ő Ágnes asszony' visszatértét útjából a' felfedezés után; meg a' kereszt alatti jelenést, 's így alkalmasan kiszámolá, miképen Ágnes asszony elküldendi láb alól Hedviget, 's ezt máshová biztosabban nem teheti, mint Bartóné rokonához. Felölté tehát Bebek Györgynek, lakában letett vitézi készületét, 's maga mellé véve Petőnek szolgáját, régi czimboráját, lesbe álla kezére keríteni a' hölgyet 's egy ideig rejtekhelyre vinni azt. Bizék, hogy ezen áltöltözködés őt minden gyanú alól felöldja, azon esetre is, ha a' leány-orozás nem találna sikerülni. Borzadozott ugyan Gerő' vaskarjától, de bizakodék abban, hogy kétfelől orozva támadtatván ez meg, már első csapásaik után tehetlen leend a' már koros férfit. Mint láttuk, a' gaz vesztét kereste és találta Gerőnél.

A' megugrott Balás, Petőnek szolgája 's régi czinkosa Gáspárnak, kit ismerősi kancsal Balásnak nevezének, minthogy soha kivehető nem vala, kis ferde szemei mi tárgyon nyugosznak? ijedtében rémedezve, hogy iszonyu buzgányos Gerő robog utána, lihegve csörtetett a' sűrű cserje közt be az erdő' mélye felé, míg nem, esz-

mélve hogy nem üzetik, halkabb léptekkel keresé, ritkásra lyukadását az erdőnek. Kibukkana végre, 's néhány perczig folytatá a' megtalált mesgyét, a' mint elébb oldalt egy legelő felnyergelt lovat, tovább két terepély tölgy alatt egy fegyveres pánczélos ifjat, 's egy pár lépésnyire tőle egy deli hölgyet, mély álomba merülve megpillanta. Első rezzentét csak hamar öröm váltá fel; mert a' párban felismeré Dezsőt 's a' szép Juditot, Bebek Györgynek leányát. Gondosan visszavonódék azonnal, megjegyzé magának a' helyet 's mene felkeresni Bebek Györgyöt, ennek és Urának Petőnek kívánván egyszerre, gazdag jutalmak' reményeivel, tenni szolgálatot. Gáspártól érté vala a' Vitéz' kalandját e' vidékben, és sieté megtalálni őt.

György a' kereszt alól egyenesen Gáspár' lakához törekedett, reménylve, hogy meghagyásához képest Gáspárt, Ambrust és embereit ott találandja. Forrt a' harag benne, midőn a' lakot zárva lelte, 's egy lelket sem körülte. Sietett a' szénégető tanyak felé, 's haragját mennydörögve támadt embereire: miért nem teljesíték, ma korán Gáspártól izent parancsát? Emberei hunyászan menték magokat, hogy még ma sem Gáspárt nem látták, sem parancsot nem vevének. Gyanú villant azonnal György' lelkén keresztül, 's ezen gyanú meggyőződéssé lön nála, midőn embereivel Gáspár' lakához menve, ennek ajtaját befozítotté, 's vitézi köntösét nem lelé benne. Épen átok közt iszonyú boszút esküvék fejére, midőn kancsal Balás mohó sebességgel hozzá betoppána.

Félesleges immár ezen boszú-esküüd Uram Vitéz! mond ez; Gáspár nincs többé! 's előadá a' történetet, mint vélhetni némelly módosításokkal.

Mit? ordít átkozódva György, 's elhagyátok vinni Gerőnek a' leányt? ti gusaly-nyelek ti! Utána hív hajdúim! ezt kiáltja 's előre rohan.

Munkába kerüle Balásnak más gondolatra birni Györgyöt. Alig győzheté őt meg arról, hogy Gerőnek szeke-

ren haladtát gyalogul elérni lehetetlen, hogy hová lett utazása bizonytalan, hogy Gerő sokáig el nem maradhat a' bognár-laktól, minthogy Ágnes otthon marada, 's így ezektől Hedvig' tartózkodását kicsikarni nem fogna nehéz lenni. Mindezekkel nehezen fogott volna boldogúlni György Vitéznél, ha felfedezésével, haragját ennek, egyszerre Dezsőre és Juditra nem fordítja.

A' hír' első hallására szoborrá merede György 's két-kedék, ha jól hallott-e? — Judit leányom? kiálta fojtott hangon, fel ismérted-e csalhatatlanul te kancsal ördög? nem volt-e más? tán valami pór leány? vagy ha úrné, tán épen hitvesem Sofia asszony? 's véled: kimélni fogsz hirhamisításoddal?

Nem Vitéz Uram, testesült Judit úrhölgy vala, kit láttam, 's még Szádvárban valék ez éjjel, midőn a' pár' megszöktét az ör-sereg megtudá és zúgott Dezső ellen; Pető Péter Uram pedig szinte dühödött vala mátkájaért.

Boszúlva lesz Pető barátom 's családi becsületem, fogadom! kiált György; vagy a' bakó, pelengér alatt törje őszve nemzetségi címeremet. Vezess Balás!

'S mene a' csapat sebes léptekkel elébb, majd a' mint közeledének, lábhegyen lopódzva. György Vitézben olly zavara az indulatoknak zajlék útközben, mellyről ön maga sem hira számot adni magának. Mind hír mind ön hiedelme után, nejét Sofiát tartá ő vétkesnek, 's hűtlennek Dezső miatt hitvesi hitéhez, 's ezt ferdült szive, bár homályosan, ohajtni látszaték. Azon felsőbbbsége Sofiának ő felette, mellyet tiszta szenyetlen erkölcs nyújta néki, unalmas lön elébb Györgynek majd türhetetlen. Egyszermind saját mentségeül használt volna Györgynek a' világ előtt, Sofiának maga megfelejtkezése, és ohajtott ürügy és palást Györgynek gyakori félre-csapongására. Most e' helyett leánya gyalázá meg egy pór származásával nemzetsége' fényét, becsületét, a' nélkül, hogy eből hasznot vonhatna magának. Ezen csalatkozása még inkább edzé Dezső elleni boszúját. — Két ártatlan hölgyet

áldoz fel a' gaz pór fiú buja gerjedelmeinek, mond magában György, kiknek egyike bájaival, másika születésével áll felette. És még is leányom a' tulajdonképeni áldozat: mert amaz mátkája, 's rangra egyenlő vele, hogy végre is neje lehessen. De leányom — fogat csikarva esküvé újra boszúját Dezső ellen. Még inkább forralá fellázzadt vérét az, hogy alig indulának ki az erdősz-laktól, midőn az ostrom-ágyúk és taraczkok is Szádvár alól megdördülének, mellyekre a' várból, mint kivehető vala, csak gyéren válaszolának. — Ugassatok, ugassatok ti német kutyák! ordíta böszülve Bebek, 's öklével fenyegetve Szádvár felé; ó hogy nincs módom beverdesni minden fogatokat!

Még inkább sietteté most lépteit György, mintegy ellensúlyul keble' sebes hánykódásának, 's csak hamar elérének a' helyre. Balás intett, 's embereivel megállá György. Balás karon fogá őt 's előbbre voná csapatjától, kimutata újjával a' gallyak közzül, 's György düh-forgatta szemekkel látá maga előtt az ifjú párt, ébren már 's biztosan ülve egymás mellett. Nyájasan tartá kezében Dezső a' lyánka' kezét, ki remegve hallá az ostrom' durrogásait, és hihető azok riaszták fel szunnyadásából is. Búsan fordula köny-ülte szemeivel az ifjú felé. Ah édes Dezsóm, így szóla, minden durranat öszverezzenti szívemet! Mi leend a' várból 's kedves lakóiból, miután te, lelke a' védelemnek, kiköltözél abból? Mi leend belőlem is, idegen kezek között!

Légy nyugodt, kedves Judit, szóla az ifjú; a' várerős, jól ellátva mindennel, 's csak árulás foghatna ártani néki. Te pedig anyám' gondja' ápolása allatt várod be a' bődögabb jövődöt.

Bődögabbat édes Dezsóm? mond hiedelmetlenül főt rázva a' leány; jó híremet nevémet mi fogja védhetni valaha?

Tömlöcz és klastrom, te gaz szenyje családomnak! harsan György Vitéz, kirobbanva leséből, 's Judit ájúl-

tan esék hátra. Dezső felriadva ránta fegyvert, 's a' lyánka elébe vetvén magát, dühösen védé azt, elszánva meghalni érte.

Élve hozzátok meg nekem a' pór latort! riadozék György a' Dezsőre rohanóknak; csak kínos halál töltheti ki boszúmat! Dezső' védelméből azonban nem mutakozék remény ahhoz, kogy élve juthassanak hozzá. Egymás után három terüle el körülte a' bátrabbakból. György' emberei szinte csüggedőben valának, 's minden szórt átkai sikert vesztének nálok. — Utánam hitvány ebek! ordít végre György; Bebek György Vitéz tán csak meg fog mérközhetni egy pelyhes állú pórral; 's majd magán kívül dühében rohan Dezsőnek.

Egeknek atyja! felkiált e' szavakra Dezső, 's alél-tan esik ki kezéből fegyvere. Megrohanák őt azonnal György' hajdúi, 's az ő parancsára gúzsba kötve hurczolák utána. Juditot ájultan fekteték gallyakra 's követék vele a' bús menetet. Elöl maga György lángoló szemekkel vezeté azt, 's vad lángjában boszúja' terveit főzögeté magában,

A' mint a' bognár-lakhoz befordulának, György megállta hirtelen, mint kit szerencsés ötlet ére, 's megállást parancsola csapatjának. Magához inté Ambrust a' fegyverhordozót, 's valamit süga fülébe ennek. Iszonyatos leheté az; mert arcz-vonásai most sáppadtabbán vonaglának szája körül, és szemeit a' düh borzasztóan forgatta. Ambrus néhány legénnyel, mogorva hallgatásban felvezeté a' fogoly Dezsőt a' vár' udvarába, felfogatá ott hirtelen ura' hajdúival, 's eszméletnél elébb a' vár' kerekcs kútjába buktatá iszonyú halálra a' deli ifjat. Tompán hangzott fel egy pillanatig az esés' és jajszó' hangja, 's borzasztó lön a' csend utána. Némán, elhalt ajkakkal 's meredező szemekkel tért meg a' bűnnek csapatja Györgyhöz, ki az alatt leánya' élesztésével foglalatoskodtatta lent maradt embereit. —

Gerő, kézhez adva Hedviget, megfordult szekereivel 's lóhalálban sietett vissza Ágneshez, homályos szorongató érzemények borongván lelkében. A' mint a' tő mellett befordult, 's a' váróoldaldan a' szokatlan ember-csoportot megpillantotta, rossznak sejtése döbbenté meg szívét. Ki sem fogá lovait, csak hámjaikat veté le, maga, buzgányát fogva kezébe, azonnal felsieté a' csoporthoz.

Gerő! kiáltnak némellyek a' csoportból, 's György Vitéz lángoló szemet vete a' jövőre. Felérvén Gerő, nem messze Györgyhöz megállá, buzgányára támaszkodék 's komolyan megjáratván szemeit Györgyön és emberein. Mi hozott benneteket ide uraim, e' csendnek' tanyájára? szóla mély dörgő hangon. Jó nem lehet az, mert dült arczatok' vonásai, valami idvesnek jelenségei nem lehetnek!

Gerő! kiált hozzá György, 's egy pár lépést feléje lép; ismérsz-e engem?

Ismérlek uram Vitéz! 's úgy reánk e' csendes tanya lakóira, mint magadra nézve ohajtnám, ne látnálak itt soha! Te itt csak béke- és idv-dülő vagy 's ha Istent ismérsz, kérlek távozzál Uram!

Fogd be a' szádat, vén kutya! uradat kívánod-e leczkéztenni hitetlen?

Uram valál egykor Bebek Vitéz, 's vesztett időm, ha nem rosszabb vala szolgálatom nálad; most derék hitvesednek vagyok szolgája, 's védője e' laknak; 's hidd meg Uram, Gerő nem fog fősvény lenni a' vérben, ha kötelességét leend tenni kénytelen.

Hitvesemnek, mondod? te Sófia' szolgája? Ha! gyalázatos bűn-szövedék! Eggyet értő kerítők vagytok tehát, kerítői e' böldogtalan leánynak?

Gerő most veté először szemét Juditra, ki felocsúdván ájultából, hádgyattan 's maga eleibe meredező szemekkel ült a' gyepen, azon helyen hol a' szolgák letevék vala.

Judit! felkiált csodálkozva Gerő, 's hogy' jó az úrhölgy ide?

György. Tetted magadat vén róka! tán nem tudod, hogy Dezső czinkosod orozá ki a' várból? Ezért kelte Hedviget elvinned láb alól, úgy-e? Ágnes' pór kölykének csekély vala a' hognár-leány; úr-hölgyre vágytatok, nem-e?

Judit. (esdekelve kulcsolván fel kezeit, fájdalmasan) Atyám! hallgass meg!

Gerő. Uram Vitéz! a' dolgot még nem foghatom; de Isten úgy áldja meg egykor utólsó órámat! csalatkozol abban, miről hennünket vádolsz.

György. Torkodba verjem gaz hazugságodat? Hová tevéd Hedviget? szólj, vagy nyáron süttetlek meg, mint egy vén pókát?

Gerő. Hedvig jó helyen van Uram, hová leseid nem érnek. Még egyszer kérlek, egykori bóldog kimulásodra Uram, hagyj békét e' laknak, melly bóldogtalanoknak menedéke. Hedvig' rejteke titkom marad, 's nincs kín, melly azt kicsikarja tőlem.

György. Majd meglássuk vén kérkedő! (gúnyos lassú hangon) 'S ha te meg némúlnál is, gondolod, hogy Ágnes sem fog fecsegni majd a' kín-padon?

Gerő elborzada kétkedésében: ha vallyon nem tudja-e már György Ágnes' hol lappangtát?

Gerő (borús elszánással) Uram, légy irgalmas, hogy te is irgalmat várhass egykor, mire szükséged van, ki éltedben bünt hünre halmozál. Hedvig jegyese Dezsőnek, egy ártatlan ifjúnak, ki sokat áldozva hive, jóltévője volt házadnak, kinek, hidd meg Uram, hálával tartozol —

György (vadúl kaczagva) Tudom, gaz róka tudom 's le is fizetém immár hálámat, mint érdemlé. Látod ama kerekes kutat? Dezső czinkosodat, csak kevéssel elébb mint jövé, abba buktaták be hajdúim.

Judit e' szavakra, egy éles sikoltással felszökni erőködött, de erő-hagyottan rogyott helyére vissza.

Hatalmas ég! felordít Gerő, mint egy halálos sebet kapott oroszán; a' kútba vettetéd? Alélt kezét az öreg

elébb homlokához vivé, mellyen halálos veritéknek ülnek hideg cseppjei, majd meredező szemeit némán és hal-
kan körülvivé Györgynek emberein, az iszonyú hir' bi-
zonyítását vagy czáfolását keresve azoknak tekintetében.
A' mint nálok a' kihalt 's bün-tudatos arczokat, szemeket
látá, eljajdúla, szemeit eltakarva vén Gerő, örülés' fáj-
dalmával szaggatá meg hajait, 's fojtott kínos hangon szó-
la Györgyhöz: iná a' fenevad, saját ártatlan gyermekét,
saját jó fiát ölé el!

Elhalt a' gúny egyszerre György Vitéznek ajkain,
homályos sejtemény futván, rezzentvén meg lelkét. Fiam?
Saját fiam, mondd? örülésben szóltál-e? Dezső az én
gyermekem? Hazug vagy öreg, téged a' pokol idéze fel
ellenem!

Gerő. Nem, Bebek György Vitéz, mond Gerő, 's
már ekkor felolvadott kinja köny-záporban ömlék le sze-
meiből; Istenemre 's minden Szentjeire mondom, nem
hazudok! Dezső a' te fiad, 's Ecsegi Máriának, kit Ágnes
név alatt rejtett e' lak, gyermeke.

György. Máriának? Fiam? Dezső fiam? Tehát fiú-
nak valék atyja, miért olly hön esengék? Gerő! ez iszo-
nyatos volna, több mint emberi erő elviselhet!

György még kétkedék; de a' mint Judit a' maga szá-
ja' vallásával, és Sofiának Máriához, vagy mint mi is-
merjük, Ágnes asszonyhoz írott levelével, minden kétsé-
gét, 's azzal minden mentségét elosztatá, mint kire az
ég' boltja szakadni készül, irgalmat áhítva emelé a' Vitéz,
ég felé kezeit, majd kín- és kétség-ülte arczaira horitá
azokat, hogy ne lássa őt az iszonyatos bünöst a' nap, ne
lássa ő maga körül az életet, mellyet átokká mérgezett
magának!

Térjünk itt vissza a huszonegy év előtt történetekre. Pelsóczi Bebek Ferencz, Györgynek atyja, egy a magyar hon' tizenhatodik századbéli hatalmaskodói közül, veszélyes sebet kapott, a közte és halálos ellene, gaz Basó Mátyás közt esett egyik csatázásban. A' seb elhanyagoltatván Ferencz és orvoslók által, elmérgesedék, 's a' Vitéznek fekhelyét kelle nyomnia. Illy bajában sokat beszélének frigyesei és baráti az özvegy Ecseginéről, a' Tornallyaiek' volt udvarbírónejáról, ennek terjedt híri orvosi tudományáról, halmozák jóakarathból, és mint történni szokott, nagyító csodálásból az eseteket, mikben a' tudákos asszony csodákat tön, 's Ferencz elhozatását rendelé a' híres orvosnénak. Megjöve az 's vele Mária leánya, kit elhagyni magától nem mere. Mária viruló szépségben csak most fejlődék gyermeki korából által a' hajadoniba. György az ifjú Vitéz, szinte az ifjúság' gyulékony korában, meglátá a' bájoló hölgyet, 's mint nevezé gerjedelmét, forrón megszereté azt. Mária szintolly könnyelmű és fontolatlan vala mint szép, György szint olly deli, idomos és hajlékony természetben, barna lángoló szemekben és vonzó arczban, mint könnyü vidám a' szép nem' társágában, merő és ragadó szerelmi ostromaiban, álnok hazug 's épen nem lelkisméretes fogadásaiban esküiben; 's így a' szerelem' titkos szövetsége az apa' anya' tudtán kívül megszövdék a' a' fiatal pár között. György vagy túlcsapongva érzelme' mámorában, vagy csábítás' ingereül, ismételve fogadá a' szegény sorsú hölgynek, hogy asszonyává teendi őt; bevezeté beteg atyjának nem csekély kincs-tárába, 's menyasszonyi jegyet hagyta választni néki. A' lyánka, kinek nem kincs, hanem a' szeretett ifjú után sovárgott szive, bájoló ártatlansággal fordúlt Györgyhöz: csak te egyedül, csak te vagy nekem kincs, és szerelmed, fogadásod nekem menyasszonyi jegy, így szól, 's vinni nem akar a' kincs-teremből semmit. De a' heves ifjú ismételt unszolásira, Mária, részint kegyes indulatból, mellyre anyjától szoktattaték, részint, mert az ohaj-

tó reménylő szív örömet kívánja ohajtása' érdekébe vonni az eget, mellynek hatalmától, kegyelmétől várja a' teljesedést, egy kis ezüst feszületet elefánt csonton, mellyet egykor Ferencz Vitéz a' mitlei apáturságból rablalki, választ magának 's ájtatosan megcsókolja azt. György! mond az ifjura vetve ígéző szemét, tedd erre kezedet 's fogadd, 'hogy el nem hagysz soha! Megtevé a' szerető ifjú készséggel mit a' lyánka kére, 's még egy, arannyal himzett fejér patyolat kendőt, boldogult anyja' munkáját illesztvén féjére a' hölgynek: vedd ebben Mária egyszersmind boldogult anyám' áldását, úgymond, addig is míg szigorú atyámét megnyerhetem számunkra! 'S a' tapasztalatlan leány e' nap-óta György Vitéz' jegyesének tekinté magát, 's idvét találva a' csak kettőjük közt élő titokban, hallgata anyja előtt, mert György úgy akará azt. Naponként haladt ez után a' párnál a' biztosság, 's alkalom és forró vér-alkat elrezzenték végre tőle az ártatlanság' angyalát!

Felépüle Ferencz Vitéz, és Ecseginé búcsút vón Fülék várától, búcsút vele szép leánya is. Nehéz szívvel tévé ez azt, 's György is bánatra erőteté az elválásnál magát; erőteté, mert a' leszakasztott virág dísz veszte immár ledér szíve előtt, 's az ohajtás remény' küszdés' ingereit előlé vala szilaj keblében a' birás' és teljesülés' szokott unalma. Ferencz Vitézt csak hamar elvivé Erdélybe sorsa, 's György beülvén még élő, de a' hűtlen fiú által holtnek tekintett atyja' széles birtokaiba, fokonyként merészülve üzé azon hatalmaskodásokat, mikben fajult atyja' oldalánál még csak kezdő segéd vala. Naponként nőtt kincse, hatalma, tekintete, 's ezekkel rang- és ösbüszkesége is. Csak hamar felejtve lón a' homályos családú Mária, felejtve a' neki tett fogadások; vagy ha képelete az ifjunak ezekre tévede is olykor, megmosolygá azokat, mint botor mámorban álmódottakat, mik páráként enyésznek, mihelyt a' mámort józanodás váltja fel. Szilaj kedvét töltve, folyvást hirt és hatalmat vadászott György

párti csatákban, 's lovagi játékokban, 's ezeknek egyikeben megpillantván Patócsy Sófiát, a' nem ugyan egyszerre igéző, de lelkes, társalkodásban kedves, vagyos, és tekintetes családú úr-hölgyet, elhité magával, hogy megszereté őt; megkéré atyjától, 's nem sokára csillogó számos nász néppel, pompás menyekzót tartva, Füleki várába vivé asszonyát. Vége felé járt immár a' menyekzői lakoma, zajlott a' vár-terem, a' násznép élénk és itt-ott túlcsapongó vigalmaitól, mert a' kupákat sürüen üritgeté vala, most épen végsőt üríte az új pár' boldog élteért, 's végsővel viszonzá a' köszöntést a' bortól és szilaj kedvtől hevült vőlegény vendégei' egészségeért — midőn egyszerre felnyílék a' tetemes szárny-ajtó, egy fejébe öltözött ifju hölgy, elszórt hajfirtökkal vállain, élet-hagyott arczczal, kétségben meredező szemekkel, megáll a' nyitott terem' küszöbén, megjártatja vadúl szemeit a' násznépen 's megtalálván tekintetével a' vőlegényt, némán mint kísértő rém, rámereszti azt, felemel jobb-jában egy kis ezüst fészületet, baljával pedig fejére mutat, melly egy arany hímzésű kendővel vala befedve, így áll néhány perczig szótalánul, szólanı erőködik, de csak hangtalanul vonaglanak ajkai, 's egyszerre öszveomlik, minden jele nélkül az életnek. Szobrokká merevednek a' vendégek, elhal köztök a' zsibaj, elesnek a' kupát emelt kezek, 's a' szörnyü tünemény felé mered minden szem. A' bűn-tudatos nősző az, ki végre felszökik ültéből, indulatos szitkokkal támadja meg szolgálit: miért bocsáták az érdemes vendégek' mulatozása' megzavarására he a' tebo-lyodott asszonyt, 's parancsolá azonnali elhurczoltatását. Felfogák a' szolgák Máriát, mert ő vala a' boldogtalan tünemény, 's kiemelni készülének őt a' teremből, midőn az öreg Ecseginé, ki nem győze leánya' sietésével, betoppana. — Mi történik itt szcrencsétlen leánnyommal? kérdi ez, bátran tekintve végig a' násznép' során. Senki sem felelvén, kivona kebléből egy szeszes üvegcsét, felocsúdtatá annak erejével az ájúltat, 's egy szekrényhez

támasztván az ébredőt és egy pár lépést előbbre lépven: Vitéz Urak, így szól kissé reszkető de még is csengő hangon; engedjétek tölem vitézi azon szép tisztetekre emlékeztetni magatokat, melly a' védtelen nőnemnek, hol igaza van, mindenkor oltalmat ajánl. Nehány hónappal ez előtt, mint orvosné, hivatva jövék e' falak közé leányommal, 's míg az anya Bebek Ferencz Vitéznek életét megadá, addig a' Vitéznek fia György a' leány' szép becsületét előlé. Tiszta vala leányom és szeplőtelen, bár szegény; de Bebek György Vitéz halmozá fogadásait, menyasszonyi jegyül e' kendőt adá néki, 's im e' feszületre téve kezét esküvék neki hűséget, 's a' könnyelmű hölgy megszédítve ezek által, most szerelme' zálogát hordja szíve alatt. Kérem Vitézek: teheti-e György, Isten és emberek előtt, hogy hitszegetten és gonoszúl másnak adja hitét, melly Máriáé immár, 's gyalázatjának vesse martalékul az ártatlan hölgyet?

Megállott e' szavaknál az orvosné, 's széttéekintve a' teremben, várá a' feleletet. Mély csend lön benne néhány perczig, melly alatt György Vitéz' ajka körül gúny-mosoly lebegett, kedvetlen alakot kölcsönözve különben szép férjfiás arczainak. Megszólala végre Bányai Prépost, az elhalványodott új nő' jobbja mellől: Asszonyom! értesítlek úgymond, hogy immár elkéstél követeléseddel, 's így kétszeresen alkalmatlan vagy ez úri háznál. Bebek György Vitéz már délelőtt letevő a' vár-kápolnában, Isten előtt házassági esküjét im itt Ő Nagysága Patócsy Sófiával.

Bóldogságos Szüz! kiálta Mária fojtott hangon; tehát csak úgyan hitét szegte? — Keble erős hullámokban dolgozott, a' kis feszületet mind két kezével szoritá szívéhez, melly szétrepedni készült, majd Sofia eleibe tántorogván, térdre rogya előtte: Nagyságos asszonyom, így szóla térdeit ölelve, olly hangon, melly sziklát repeszthete, légy te holdog vele! — de ah mi lesz szegény magzatomból? — Sofia elfordítva halvány arczát, lenyúj-

tá kezét boldogtalan Máriának, majd felé hajolva megindulva súgá neki: anyja leszek Mária, úgy áldjon Istenem! — Mária hévvel szoritotta Sofiának nyujtott kezét a' maga szívéhez, 's felvászorogván előle, leroskadólag tántorgott helyére vissza. Egy a' vendégek között az ifjú Sámsony Vitéz kikapá hévvel maga alól a' széket 's reá erőteté a' szerencsétlent.

Bebek György Vitéz! kiált ekkor nemes lánggal Sámsony, agg magyar ház' ivadéka, vagyonban szegény, de erényben gazdag 's bár ifjú még, már is néhány nyert csatáról jeles; de most bádgyatt és halvány, mert láz-betegségéből csak imént lábadozék fel — Bebek György Vitéz! frigyesül hívál meg váradba, de úgy áldjon az ég! ellened frigyesülök, ha igaz, mivel téged e' hölgyek vádolnak. Mentsd magad' Vitéz, e' fényes lovagi kör előtt!

György vakmerően büszke tekintetét meghordá maga körül, 's a' szólón megpihenteté azt. Pelsőczy Bebek Györgynek, így szól, nincs szüksége mentésre fiú! kardja 's hatalom-szava a' mentés nála. Felszólításod' megvetném; de illy fényes baráti körnek felvilágosítással tartozom, 's azt kész örömet adom. Nem tagadom Vitéz Uraim, hogy ezen pór leány, botor szerelme' varázs körébe rántott engemet; de a' dolog nem istenesen történt, anyja a' bűvölő orvosné bűvös szerelem-italát itatá meg velem, hogy pór leányát fényes családomba lophassa be. Kérdem Vitézek: szükség-e teljesítnünk az idvtelen mámorú fogadást, vagy máglyát rakatnunk a' sátán-szövetesü bűvölőné' számára?

Máglyát! máglyát! felkaczaga nagy része a' násznépnek legtöbhnnyire czimbora a' két Bebekkel, átván eddig is a' vígság' megzavartát, 's ezért is ingerelt lévén a' két hölgy ellen. Lángra a' két boszorkánynyal! ordítóznak, kupákat verve az asztalhoz.

Ó te, mélyen sülydedett gonosz! feljajdul égre vetett szemekkel Mária! 's megeredének, mint gát-rontott partak, könyei.

Megállj Bebek György Vitéz; mond Ecseginé, éles pillantatot szegezve Györgyre; merészkedel állítani, hogy nekem tudomásom vala leányom' szövetségéről veled? Nem tiltál-e el minden közlést a' boldogtalan ámitottól? Szólj, de ne felejtsd Istenedet Vitéz, nehogy az gonosz órádhan elfelejtsen tégedet.

Ki tudná az anya' szövetségét leányával? mond György. A' mit mondék, Pelsőczi Bebek György Vitéz mondá, egy pór asszony, egy büvös kuruzslóné ellen. Van-e köztetek Vitézek, ki kétségbe hozná szavamat?

Javallva György' erőszakos szavait, hallgatának a' vendég Vitézek; de Sámsony nem hallgata. Villogó szemekkel álla ő elő, 's így szóla: van, Bebek György! igen is van e' teremben olyan, ki gyanakodik, hogy gaz hazug vagy, 's az én, Sámsony Benedek vagyok; mert arcz, szem, szó 's minden mozdulat e' két hölgyben, kiket te pórnak nevezel, ártatlan igazságnak nyomatjai. Ismerem én már gyermek éveimből ez orvosnét, ki' anyámat tartá meg egykor, 's csak imént magamat ragada ki halál' vesztélyéből, ismerem szelid erkölcsét, tudományát, hírét, mely jótékonyágát a' Mátrán innen sok ezer szájon hirdeti. Kényszerítlek Vitéz, vagy győző próbáiddal állj előnkbe 'arra, hogy ez asszony büvöl, vagy sarampóba állj ki velem, hogy fegyver nyilvánítsa ki az igazságot; mert be nem bizonyított vád, mindenkor alacson rágalom vagy gázság!

Györgynek különben is hevült vére dühhé forradott e' szavakra. — Tán szegénység' nyomorúsága megunatá veled a' csak most kezdett életet, így szól foga közt gúnyosan, 's vesztetre törsz botor suhancz? Ám legyen tettség szerint! Bebek Györgynek már gyermeki játéka kardozás vala. De előbb vitéz rokonim, barátim, frigyesim, hallgassatok meg engem! Sarampóba szállok ez aggatódzóval, 's megvívok vele lovagi törvények szerint előttetek; ha győz, ám dicsőítse asszonyait, de ha én leszek a' nyertes, lobogó máglya innepítse győzelmemet,

lángok emésszék el rajta a' bűvös mesterséggel kártékonykodókat! Tetszik-e feltételem?

A' Prépost, a' Császár' neheztelésétől tartott illy önkény' gyakorlataért; de a' nász-Vitézek egy szájjal javallást riadozának, és nem hajtva az új nő' rimányira, ki-rohanának a' tereméből; a' küszdendők sisakot, pánczélt, fegyvert öltének, 's olly dühös vala minden részről gerje az indulatoknak, hogy Sofia menyasszony csak alig nyerehte magának és barátnéjének annyi kímélést, mi szerint ne a' vár' udvarán, hanem annak erdőre lenyúló kertjében essék meg a' viadal.

Lezajlanak mindnyájan a' fegyver-szokottak, kivéve azon néhányat, kiket az áldozatra szánt két asszony' őrzésére rendelt vala György, kört kerítének a' küszdők körül, megriada a' harci kürt, 's mint menny-nyilakat rejtő borús fellegek, megütközék a' két vitéz. Inogva hajlott és visszahajlott a' csata' reménye egy részről a' másikhoz sokáig, 's ha tért engedett kis korig egyik a' másiknak, csak azért esék az hogy új erővel tegye rohanását; folya már vágott sebekből a' vér, homályosodának a' csillogott pánczélók, lankadni kezde a' viadal, bádogyattabbak lőnek perczenként a' fegyver-csattanások, míg végre aléltan halának el azok, 's a' minden erőt elvesztett karok, tehetetlenül esének le a' tántorgó lábak mellé.

Pihenjen a' harcz! így kiált öreg Sajgóvári, 's utána mindnyájan: pihenjen a' harcz! gyűjtsetek új erőt új küszdésre!

Alig hangzék el a' kiáltás, midőn Sámsony, ki egy hársnak támaszkodék kimerült erejével, elsiklék mellőle 's ájultan rogya le a' föbe. György, ki hasonlóan aléltan pihenteté erő-hagyott tagjait, 's barátival folyó vérét állittatá, öszveszedé e' látásra vég erejét, 's dühhel rohana ellenének, hitetlenül eloltandó annak életét, ha társai nem tartóztatják; a' védetlennek orozó elgyilkolása, mondanak azok: megrontja a' pár-küszdés' törvényeit 's meggyalazza a' nemes vitézt. Mert a' vadság' e' századában

is, midőn az erőszak és önkény napi renden valának, tisztelteték a' fegyver' igazsága, 's a' vitéz harczi becsület.

Am éljen, ha úgy akarjátok, a' szoknya-hős! szóla György; de a' viadal' győzelme enyém; mert Sámsony elébb esék le, 's csak ugyan nyomja a' földet, még én lábaimon állok. Most menjünk fel kupáinkhoz, asszonyinkhoz pihenni 's estvére lobogjon a' máglya! —

Ismét, mint ritkán szoktak egyebet, javallást riadozának a' Vitézek Györgynek, felkisérik őt, gyámolítva bádgyatt lépteit a' várba, 's míg Sófia, férjének örvendve, kit minden bús sejtései mellett forrón szerete, rendelést tőn Sámsony' ápolása iránt, a' vad férfiak kupákat üritgetve folytatak a' félbeszakadt mámort. —

A' mint estvére borúla a' nap, gagyogva tőn rendelést György, hogy rakassék meg a' máglya a' viadal' helyén. Lecsődüle a' borgözös vendég-csoport, 's nép mindenünnen a' meddig e' látvány' híre olly kevés idő alatt elhathatott. Lärmásan javallották a' vak babona' és gonoszság' emberei, György' igazság-kiszolgáltatását, sutogva kárhoztatak a' józanabbak és jobbak, kegyetlenségét; látvány' reménye feszíté amazok' várakozását, borzalom és szánakozás ezekét. Most meggyújtaték a' máglya, felcsapkodának a' lángok, 's György nehéz nyelvvel és mámoros fővel parancsolá a' poroszlóknak: hozzák le a' bűvös asszonyokat. Felmenének a' poroszlók, 's a' még feszültebb várakozás a' hangos szót is elzárá a' csoport' ajkain. Már megjöhetének vala a' foglyok, 's nem érkezék senki; türetlen lőn a' vitézi és népi csoport, de legtüretlenebb György, ki szitkos parancsot küld poroszlói után. Még sem érkezik senki. Újabb, fenyegetőbb parancs izentetik fel, a' váró szemek mind a' vár felé merednek, már parázs tűz az egész máglya, új eledel nyújtatik a' lángoknak, suttogás, majd zúgás, végre morgás hallatszik a' csoportban — 's még sem érkezik senki! Sokára a' poroszlók és foglyok helyett, Gerő egyike György'

szolgáinak hunyászan sompolyog elő 's jelenti, hogy az asszonyok megcsalák bűvös mesterségeikkel az őrizetet, 's a' viadal' köz érdeke alatt kűszökének a' várból.

Sokakat a' csoport között boszonta a' csalatott várás, de valának olyanok is, kik örvendezének a' két nő' megszabadúltán. Az, hogy bűvös fortélylyal szabadúlhatának meg, senkinek sem látszék hihetlennék a' nép között, a' vakság' ezen századában, 's azért kimentve valának előtte a' poroszlók; egyedül György, ki legjobban tudá: mint nem valának bűvösnék az orvosné és leánya, jöve magán kívül haragjában, tajtékozó száján szidalmak özönlének a' hitetlen poroszlókra, kik parancsát olly hanyagúl teljesíték; 's hírhozó Gerő nem fogott volna menekedni a' máglya' lángjaitól, ha az ártatlannak ismértet nép 's vitézek alattomban ki nem szöktetik magok közül. De még is, bár később engesztelődék iránta a' Vitéz, várát eltiltá néki örökre! —

Az új nőt, Patócsy Sófiát, kit hő szerelme Györgyhöz, 's azon remény vive óltár eleibe, hogy a' különben sok szép tulajdonú 's külsejű ifjat, vad zajlásából kiszeldíthetik idő-jártával a' nőnek szelid türelme, kérelme, folytanos példaadása 's tiszteletes erkölcsse — borzalommal rázkódtatá meg a' házassági első nap. Vagy felül-emelkedve a' köznépi babonán, vagy legalább e' jelen esetben nem adva hitelt annak, meg vala ő győződve lelkében a' két nő' ártatlansága 's férjének ármánykodása felől; vérzék szive, 's bűs sejtemények borongának keblében, tapasztalván ma, mit olly szivesen nem hinne, hogy Györgynek fogalmai jóról, igazról sokkal ferdültebbek, 's egész lelkülete sokkal rögzöttebb a' gonoszbán, mint sem szelid és lassú hatású nő-erények' példái orvosolhatnák azokat. A' pár-viadal annyira megfásítá vala érzeményit, hogy alig lehete képes a' fogoly asszonyokra eszmélni. Gerő vala az, ki őt figyelmezteté. Sámsonyt, úgy mond a' lelkes szolga, úgy tekintsd asszonyom mint elveszettet; György Vitézzel a' kardozásban alig ha mér-

közhetik a' két hazában valaki. Sámsony el van veszve, 's veszve vele az asszonyok is! Láttam mint úszának könyben szemeid kinaik' láttára, hallám, mert megetted állék, mit sűgál Máriának; parancsolod asszonyom, hogy megmentsem őket? Forrón szoritá meg Sóna Geró' kezét: tedd azt derék szolgál! 's tarts hálámra számot. Illy undok bűn ne kiáltson átkot új házunkra! 'S Geró mene és a' viadal alatt, az egész vár-népnek 's poroszlóknak köz mánora is segítvén őt, a' vár' titkos útján kiszökteté a' foglyokat.

György, bár milly súlyedett vala is lelkében, nem fogta volna halálát ohajtni Máriának, ha az titkon, csak vele szemben követeli vala jogát; de követelése fényes vitézi kör, új asszonya 's a' vidék' legtekintetesb úr-asszonyai, hölgyei előtt, kiforgatá őt egész valójából; mert a' fényes agg Bebek-nevet általa örökre meggyalázottnak véle, 's így a' vitézi rend előtt inkább akara igazságtalan és fenevad lenni, mint gyenge és fényes viszonyáról megfélekedzett. Vannak az életben pillanatok, mikben gyenge lelkek gyakran egy tévedés' egy emberi gyengeség' pirulása elől, szívesen vetik bűnnek karjai közzé magokat. Segíté a' bor-mámor is vad felzajlásait Györgynek, 's még tartá ez, midőn visszatérve a' máglya mellől, borzasztó boszú-esküjét tevé a' két bűvösné ellen.

Sóniának szép lelke, egyiránt örömet sugallá az irgalmat és igazságot, Mária' szenvedési iránt. Mind ketőt annál élénkebben fogá fel keble, minthogy a' születés mellett egyedül magát képzelé annak, kit a' sors Mária' boldogságának elébe vete. Neki tehát, miben csak leheté, kárpótlást nyújtani, erősen eltökélé magában. Így küldé ő a' kitiltott Gerót is az asszonyok' oltalmára, így lön folyvást ápolónéja a' kis családnak, később meghittje barátnéja Máriának, ki e' nap-óta, mint sarló alatt esett fű sinlett, fonnyadt a' sir felé, az ő unszolására 's hogy gyermeke' sorsát biztosíthassa, lön Mária a' beteges öreg Bognár' neje; ő nevelé, ápolá, taníttatá titkon Dezsőt a'

vitézi foglalkozásokban, kit úgy szeretett mint tulajdon fiát, 's annál jobban, minél inkább egyfelől enyészett reménye, hogy fiat szülhessen férjének, másfelől pedig éledt hiedelme arról, hogy Dezsőt törvényesítnie Györgynek, csak akarattól függő munka fogna lenni. Dezső viszont szint olly híven ragaszkodék Sófiához, hogy a' két anya közt alig tuda szívében különbséget tenni, 's ezen hűség voná őt Szádvár' védelmére, mihelyt jótévőnjét benne veszélyben tudá. Mind a' két család ismeré ezen viszonyát Dezsőnek, mellyet cselédség 's idegenek épen nem sejtének. Sófia' szép leányai gyengédséggel fogadák testvérjüket, 's Dezső viszonzá azt. Sófiának pedig határtalan vala bizodalma hozzá, miután férfias lelkületét, 's hűségét családjához kiismeré; ezen bizalom lön oka, hogy Judit leányát az ő gondviselésére bízni merheté. Tudnillik Pető Péter, ki dühös szerelmével ostromlá a' leányt, de kinek vad gonoszságától mind anya mind leány borzadózának, estve a' vár' legnagyobb veszélyében kijelenté: miképen ő nyomon megesküdni kíván Judit úr-hölgygyel, ki néki Bebek Györgytől ígérve vala, 's megtagadás' esetében, embereivel Svendihez megyen által 's megnyitattja a' kaput. Pető' emberei, kik legfőbb részét tevék a' vár-örizetnek, már gyűlve állának a' vár' udvarán, a' veszély nagy vala és sürgető. Sófia kérlelé a' Vitézt de ez féltésből Dezső ellen, még vadabb még türetlenebb lön, 's minden mit a' vár' asszonya kinyerhete, csak abból álla, hogy reggelig még gondolkozási időt enged. A' következett éj vala az, mellyen Juditot, Dezső' gondja alatt Sófia kiszökteté. Pető engesztelhetlen lön kijátszatása után; pártot kiálta a' vár-örzet közt, és Sófia kénytelen lön felajánlani a' várat, mellyet különben utolsó köig fogott volna védelmezni. Tisztességesek valának ugyan a' feladás' elfogadott feltételei, mert a' róka nagyság asszonyi kebelben, tisztelteté az ellenes Vezérek által; innen Sófiát leányaival kincseivel kiköltözni engedék, sőt elkísérték Tornára; de a' rongált Szádvár nem épüle fel többé 's

rommá dúlaték később, nehogy zajongó Nagyoknak menedekül szolgálhasson. Ezt látja még most is a' vándor, ki a' Színből Szilasra, Tornára vivő ország-uton elhalad, 's láthatja az agg diófákat is, mellyek a' vár-domb' oldalában terepélyen állanak. Fiai és unokái ezek azon ős diós-nak, mellyet egykor a' Bebek-család Szádvár alá ültete.

György Vitéz egész lényében meg vala rázva. Nem, az dúlá őt, hogy igazságtalanul kegyetlen vala Dezső iránt. Igazságtalanság, kegyetlenség, szokott dolgok valának ezen korban hazánk' zsarnókinál, és György annyi példáit látá és adá már ezeknek, hogy kallódott lelkiismerete nem fogta volna őt a' jelen esetben igen élénken zaklatni; hanem hogy a' miért olly hön esenge, a' miért neje, leányai iránt hideg sőt méltatlan vala, azt im az ég megmutatá néki, deli jeles fiúval ajándékozá meg őt, ki nem csak virággal kecsegtete még, de már nemes gyümölcsben is bizonyítá nemes fáját, 's ő — ezen fiút, 's benne minden atyai örömet, büszkeségét, családja' diszét, vég csemetéjét, fenntartóját előlé — gonoszúl ölé el. Enyhültebb fájdalom a' csalatott reményé, mint a' vesztesé; pedig egy neme az a' vesztesnek, ha immár ohajtott célunkhoz szinte a' birásig juthatánk, kezünkben valának a' megragadás' eszközei, 's egy átkos pillanat ismét elsújt bennünket örökre attól! Megfutá elméjét Györgynek azon gondolat, milly könnyű vala néki, hűsége' feltételeül tenni Maximilián eleibe fiának törvényesítését, várainak visszaadatását, 's ekként fényes családja' neve' el-tüntét megmentenie. Judittól értesítették, mint vala ez terve magának Sófiának is, 's csak ő váraték annak kivitelére haza. — György' bánatja mély és lélek-szagga-
 tó vala. Midőn Gerő, emlékezve, hogy a' kerekas kútba esett baromfi csendesen az alanti tó' színén bukkant ki, lero-
 hant a' tópartra 's megsejditve Dezső' holt-testét, kihozá

azt, György eljajdul, 's magán kívül fájdalmában, borult arra, 's alig válhatva meg attól, a' nélkül hogy Máriát, vagy nejét Sófiát látná 's látni kívánná, minthogy ezek' tekintetétől lelke rettegett, vadulva szökött fel lovára, és mint ki világból siet ki, mellyet ár vagy lángok özönlöttek el, Erdélybe vágatott, hol benső kínok és élet-unalom, még azon évben véget vetének, sokképen zajlott életének. Benne kihalt nem szánva nem áldva a' pelsőczi Bebek-név, 's leányainak további sorsuk is bizonytalan. —

Mária, ki a' vár-torony' aljában, buzgó imádság között várta a' kifejlést, nem tudá meg soha fiának boldogtalan végét. Gerő okos kiméléssel hallgata, 's napról napra biztatá a' váró anyát Dezső' megérkezése' hazug reményével, míg nem a' szív örök remény és kétség közt megszoká végre a' bizonytalan veszést. Hedvig, ki nem ölthető bánatját, Dezső' anyja' ápolásával enyhítgeté; ennek elhúnytá után pedig, pusztán hagyva a' kis erdei lakot, hol egykor olly boldog vala, a' Margit szigeti apáca-klostromban végzé örömtelen napjait.

A' H Ú L O V A G.

I R T A

VÖRÖSMARTY MIHÁL.

I.

„**K**i lesz, ki úgy örüljön,
Oh szépem, jóm, neked,
Mint e' szív, mely felé most
Forrón ver kebeled?
Ki lesz, ki úgy szeressen,
Mint én most, tégedet,
Ha távol a' világban
Balsorsom eltemet?
Ki lesz, ki mig belőle
Egy porszem fennmarad,
Lághévvél égjen érted
A' súlyos föld alatt?
Ki lesz, ki siron túl is,
Az üdvök' közepén,
Csak rólad emlekezzék
Mint hű barátod, én?
És még is drága Róza
Hivednek menni kell:
Nem férfi, a' ki nem küzd
Hon' ellenségivel.
Letörni távozandom
A' pusztító hadat
'S megtérek elfogadni
Kezedből díjamat.
'S zokogva, könyben ázva
A' lányka rá borúlt.

'S hár gond-sanyarta szívvel

Hős Zámor elszaguld.

'S Zámornak útja zordon;

De harcza diadal.

Gyász! hogy dicső csatáin

A' bajnok oda hal.

Nyomat veszíti a' hír,

Nem lelni őt sehol:

'S Rózának szíve vérzik,

Rózának könnye foly.

II.

Nap, év emészti a' bűt.
 Sok bal tanács után
 Szép Róza új menyasszony,
 Bár gyenge 's halovány..
 Szívében gondok ülnek
 'S az őr emlékezet
 Gyötörni vissza hozza
 Az eltűnt képeket.
 De nász előtt 's utána
 A' női szív nem egy:
 Gyönyörre olvadoz fel
 A' jég oltotta kegy.
 'S várában elbizottan
 Duskál a' boldog úr.
 Lélekben, hangszerekben
 Mind vígan zeng a' húr.
 De lenn a' tömlöcz' éjén
 Penészes holt alatt,
 Elhagyva szenved a' rab
 Hallatlan kínokat.
 'S ha néha víg robajnak
 Gyanítva fenn neszét,
 A' kétség elborítá
 Fellázadó eszét
 'S szívében fájdalom, hú
 'S az őrzöngő harag

Emésztő lángjaikkal
Végig rohantanak,
Csendesb lesz, mint a' sírlak,
Oly csendes mint a' lég,
Melly a' még nem teremtett
Világon nyugovék.
'S e' csend' kietlenében
Haszontalan mereng;
Mert benn egy átkos élet'
Kintermő magva zseng.
'S nem látja senki bűját,
Nem hallja semmi lény:
Örömmek háza tombol
A' szenvedő' fején.

III.

„**K**i jö az éj' lakába
Suhogva, mint a' rém?
Kinek fohásza kél fel
A' tömlöcz' kebelén?
Gazságnak áldozatja,
Ki vagy te új lakó?
Légy üdvöz! átkozódni
Ha úgy tudsz, mint az ó.
Átkommal én a' léget
Felhővé nevelem,
Felhöim' tűznyilával
A' kinzót üttetem.
Úgy verje őt meg a' sors,
Úgy verje őt az ég;
Gyűljon lélekzetétől
Lánggá a' tiszta lég
'S mint én, az életpályán,
Úgy légyen áldozat
És ördögül szegődjék
Hozzá az öntudat!“
Kinoktól ostorozva
Így szól a' régi rab;
Az új alélva rogy le,
Aléltan boldogabb.
De ébred 's egy sugártól
Derül az éji lak,

Hogy Róza 's Zámor egymást
Karolva sirjanak.
Zámort a' vad bitorló
Rabbá tevén orúl,
A' szép menyasszony' ékét
Eltépte gyilkosúl
'S most elfajult hevében
Új kéjeket vadász,
Míg lenn az elcsapottal
Megnépesül a' ház.

IV.

'S ismét zajoknak árja
 Csapong a' bolt felett.
 Távol harcz' hangja tölti
 Az éji teremtet;
 De most a' két szerelmezt
 Nem bántja semmi gond:
 Egymás' szívében lelve
 Szerelnők égi hont.
 'S mindig zajosb, zajosb lesz
 A' bolt-feletti lak,
 Mig végre sok csapástól
 A' boltok omlanak.
 'S veszélyes résen által
 A' két fogoly kikel.
 Hol állnak, a' kemény vár
 Most rombolt puszta hely.
 Hol vagy te durva zsarnok
 Hol vannak népeid?
 Romoknak súlya fekszi
 Mindnyájok' testeit.
 'S Rózához mély keservvel
 Így szól a' hű hajnok:
 „Fogadtam és megállom,
 Hogy hived maradok,
 Élethen és halálban.
 Szólj, drága, mit tegyek,

Hogy szörnyü szenvedésid
'S emléke szünjenek?''
„Sír, a' mit én kívánok,
A' csendes temető.“
Így szóal haldokolva
A' megcsalt ifju nő.
„Hittem csalárd szavaknak,
Örültem nélküled.
Egy bűnöm a' világon
'S ez a' mi eltemet.
Ez életem' virága
Fonnyadva, tépve már,
Az egy halál maradt még
Melly nyugalomra vár.“
'S ott hűny el hű karok közt
A' puszta rom felett;
'S a' tiszta ég borít rá
Örök szemfődelet.

V.

'S mind pusztább 's elhagyottabb
 Lesz a' bús omladék,
 Hol kurta vigalomból
 Olly szörnyü lett a' vég.
 Csak néha éjfelenként,
 Vagy fergeteg ha dúl,
 Jár rémi arczulattal
 Egy férfi ott vadúl.
 Kitárt kebelre várja
 Az ordító vihart
 'S felhija öldökölni
 A' sujtó égi kart.
 És nem talál nyugalmat,
 Nem enyhet bánata:
 Lelkében zordonabb még,
 Mint künn, az éj 's csata.
 Egy eltiport világnak
 Jár ő ott romjain;
 Egy eldült angyalarcznak
 Mereng vonásain.
 Idő és végtelenség
 Nem adhat érte mást:
 Sem élet- sem halálban
 Nem lel vigasztalást.

'S nem teste sorvadoz csak
E' sajtó bánaton:
Reménye, vágya, lelke
Ott hal ki a' romon.

UTI VÁZOLATOK
1836-ból.

IRTA
PULSZKY FERENCZ.

5*

I.

Bevezetés.

Nem tudom igaz-e, de beszélnek, hogy Napoleon sokszor csata alatt elszenderedett, felelni szokván az e' felett csudálkozóknak, hogy időt kell hagyni a' történeteknek kifejlődésükre, 's úgy látszik az emberi nem' életében is vannak olly pillanatok, mellyek egészen magokra hagyatva csak a' történetek' kifejlődésére léteznek, mellyekben a' csata mindig határozatlan, a' folyt vér terméketlen. Illyen idők az átmenet-időszakok, nagy idők kis lelkek' számára, a' cselszövényeknek 's csüggedésnek időszakai, mellyekben csak ki remélni tud, örülhet, 's a' tette vágyó, várakozni nem szokott ifjuság kétségbe-esve elvész. Már sokszor élt a' világ illy időket, mindig midőn egy nagy idea, melly egy ideig az emberi nemet áthatotta, rendeltetését elvégezte, 's a' lassan elhalónak helyét a' következő csak lassan serdülő, be nem tölthető. Illyen idő volt, midőn a' görög 's római köztársaságok, a' peloponnesi 's sullai beháborúk után, szabadságra alkalmatlannok, egyesnek uralkodásától horzadtak; illyen idő, midőn a' régi hitet a' neo-platonismus' mély tudományu vizsgálódási sem támogathatták és a' kereszténység még csak kised szikra volt 's gyaníthatatlan azon hő fénye, mellyet az ó világ' romlott szemei el nem tűrhettek, de melly erősebb 's egészségesebb ivadékok által az agg világot még egyszer megifjusítá; illyen időt élünk mi is. Caractere

az illy átmenet-időszakoknak, mellyek különösen philosophusnak érdekesek, ki azon árnyékot isméri, mellyet a' jövőndő történetek vetnek, hogy középpontjuk nincs, hogy az ivadék' százfelé szélyeloszolva, minden fellengést nélkülöz, áldozatra nem képes, keblében a' vallás' hiját hideg philosophia pótolja, 's az önzés uralkodik határtalanul, korlátlanul. Jelszava az ilyen időknek azon norman' felelete, ki Olaf Trygvason' kérdésére „s kiben hiszesz te“, azt felelé „magamban.“ Materiális javítások, a' practicus tudományok' haladása, azon lepel ilyenkor, mellyel a' socialis élet' sebei eltakartatnak, 's vannak mindig emberek, kik ezt eléglük, bár mindenki érzi azon fájdalmat, mellyet csak szellemi haladás gyógyíthat. Tekintsük közelebből mostani időnket, milly különös ellentétben van a' mesterségek' 's ipar' haladása 's a' képző művészet' aljasodott veszteglése; a' minden távont elenyészítő, embert emberhez közelebb csatló vasutak 's gőzönyök, 's azon felekezetesség, azon meghasonlás, melly a' természet' legerősebb kötelekeit összeszaggatva, a' világból két ellenséges táborat alkotott; a' kényelem' 's materiális jólét, mint alap-ideája 's főczélja időnknek, míg a' civilisált emberi nemnél csak egy érzet közös, a' meglegedetlenségé. Valóban úgy látszik, mintha az emberek, elfutni kívánván ezen kényelmetlenség elöl, építenének vasutakat, 's röpülnének gőzönyökkel, mintha elkábulást keresnének a' gyarak' füstje 's zöreje közt, mintha ezen mozgékony-ság, melly mindenütt mutatkozik, csak ingerült inakat 's belső betegséget jelentene. A' társas élet' alkotmánya már annyira mesterséges. hogy a' régi idomok többé nem ille- nek reá, 's mindenütt érezhető a' javítás' szüksége.

De hol találni gyógyszert a' beteg' számára? Az értelmese-k' egyik része vissza akarja vinni a' társaságot a' régi egyszerűséghez, vissza gondolja hozhatni a' régi tisztetletet, buzgóságot, szerénységet, 's hiszi hogy az anya-

téj ifjúsíthatja az öreget. A' másik felekezet új formákat keres az új szükségekhez, új törvényeket az új viszonyokra, míg a' gondolkozástól irtózó temérdek többség, az érzett kényelmetlenséget azoknak tulajdonítja, kik rajta segíteni kívánnak, 's a' tespedésben reméli találni felüülését, mint a' beteg, ki olly gyakran az orvos' szereinek tulajdonítja bajait. —

A' szépség 's szabadság enyhíték a' görög' fájdalmait. Róma olly magosan állott, hogy a' köz nagyság elfelejteté az egyessel szerencsétlenségét, a' közép kor' éjjelét a' vallásos buzgóság derité; — de hol van azon köz idea a' mai világban, mellyet mindig szeme előtt tartván nagygyá válhatnak az ifju, mellyért élni a' férjfi tudna, melly az öregnek szivét erősebben dobogtatná? A' kételem uralkodik mindenütt, bizodalmatlanság tölti el a' kebleket, elszigetelve állnak a' nemzetek, 's egyesek, 's az utolsó őket öszve-kapcsoló kötelék, a' politicus vélemény' egyformasága, csak a' jelszóhoz hasonló, melly a' csatában megismérteti azokat, kik egy zászló alatt vívnek, csatán kívül jelentése nincs. Nincs középpontja a' mostani európai életnek, 's ennek híját nem pótolják ki mind azon nagy találmányok, mellyekkel az új kor annyira büszkélkedik. Mennyire tökélyesitetett a' mechanica: a' márványt, a' legdurvább porphyrt, a' régiség előtt ismeretlen módokon, vághatjuk kényünk szerint; 's hol phidiászi, hol csak michelangeloi műve időnknek, melly előtt minden érező térdét hajtaná, mellyet nem láthatni szerencsétlenségnek tartatnék, mint az olympiai Jupiterről olvasuk? Mennyire foglalatoskodott a' chemia a' színek' 's festő anyagok' analizisával, 's hol van Raphaelhez közeledő festész? Negyven évek alatt, négy századnál többet élt Európa, 's hol a' költő, kinek dala a' valónak nagyszerűségét elérné? Az új kor egészen új tudományt, a' státus-gazdaságot találta fel, 's a' szegények' száma nem

kevesül, 's a' pénz természetlenül csak a' papiros vásáron kereng. Felvilágosodásról szól egész Európa, de csak az szól világról, ki sötétben ül: kire a' nap süt, az nem szól róla, de használja; — végre bizodalomról harsog minden azon időben, melynek leghíresebb diplomatája Talleyrand merete mondani „hogy a' szavak csak a' gondolatok' elrejtésére léteznek.“ — De nem akarok többet Európának ezen állapotjáról szólni, nehogy valaki azt higye, hogy időnket rágalmazni akarom, ezen időt, mely a' múltért 's jövőért bűnhődik, ezen ivadékot, mely jobb rendeltetést érdemlene, mint holt anyagot gyűjteni, 's lélektelen alakokat formálni. De eljön talán még egy új Prometheus, ki égi szikrával felélesztendi a' holtakat, 's derültebb kort hoz a' mostaninak helyére. Vagy talán nem birják már a' nagyobb kifejlődést socialis életünk' alapjai, 's visszakerülnek azon idők, midőn az ifjúságban olly szépen virított, annyi reményeket gerjesztett, az új kor' legnagyobb találmányaihoz olly közel álló*) görög 's római civilisatio gyökereiben rothadva tovább nem haladhatott 's egészségesebb 's durvább néptörzsökök által elnyomatva, vesztével ezeket termékenyíté, 's előre szebb jövődőt készített. Így a' természet' nagy revolutiojiban a' feldült növény- 's állat-fajok szebb 's tükéletesebb nemeknek csinálnak helyet.

Bevezetésül szolgáljon ezen sötét vázolat a' következőknek, hogy időnk' meghasonlottságáról mindegyikében újra emlékezni ne kelljen, mert csak azt akarám bennök kitéüntetni: mi mindenütt különböző, érdekes, characterizáló, nem azt mi mindenütt közös, bár nem mindenütt

*) Milly közel állnak a' könyvnyomtatáshoz a' régi typáriumok, igazi stereotypek, a' rézmetszésre vezet Varo' arczkép-másolatja, opus Diis ipsis invidiosum, Plinius szerint, a' nagy financz-operációkra az argentum aere solutum; szint olly közel voltak a' látsövekhez, villámhárítóhoz 's a' t.

első pillanatra látható. Időnk hasonlít Lord Byron' hőseihez: kívülről csend, belülről vihar; a' folyó' felületének tiszta jege elrejtí a' habok' hatalmas torlódását. —

Különös hogy a' mostani időben olly számosak az utazási leírások, 's kritikák; úgy látszik, hogy az egész literatura utnak indult, hogy ítéljen arról, mit látott 's nem látott. Ez is egy characterizáló jelenete időnknek, melly a' múltban nem létezett; a' megalégületlenség elhajtja most az embert a' honi tüzhelyről, átfutják a' világot, szerencsét, boldogságot keresve, 's nem is sejdítik, hogy a' gond, mint már Horácz éneklé, velök utazik gyorskocsin és postán, gőzönyön és vas-uton. 'S minthogy a' teremtő lángész az embernek ezen legistenibb ajándéka átmenet-időszakokban olly ritka, a' talentum a' létezőt méri, ítéli, alakítja, 's ez a' kritika. Főkép az angol és német literatúrában nyilatkozik ez; két harmada az úgy nevezett szép-literatúrának nálok ezen osztályokba vág, míg más oldalról a' productivitas' 's a' feltaláló tehetség' hiánya hideg drámáikban 's unalmas románjaikban olly szomorúan mutatkozik. A' francziáknál ugyan kevesebb a' kritika, 's útleírás, 's gyakrabban a' teremtő szellem, de időnk itt sem maradott befolyás nélkül, még a' költészetre is, mellynek, mint a' napnak, ragyognia kellene a' pártok' vitája felett, mint a' virágnak illatoznia, még a' csatatéren is, — 's azon különös hajlam, melly az élet' árnyoldalai felé vonja a' költöket, rossz jel, borzasztó képek, nem egy szerencsés képzelődésnek szüleményei*). A' gyenge magyar li-

*) A' tudós Matthiae (Grundriß der Geschichte der griechischen und römischen Literatur Jena, 1815.) így characterizálja a' latin literatúra' aljasodását a' császárok alatt: „a' méltóságot dagály által majmolták, — azon vágy a' nagyoktól elmésség miatt megkedveltetni, a' kicsinységek' szellemét szülte, 's a' vágyat mindenben útnak 's elmésnek látszani; a' nyelv ugyan

teratúrában csak kevés utleírás jelent meg: de az olvasó közönség hebizonyítá részvéte által, hogy az europai társas étellel őszveforrva, annak izlésében osztakozik. De költészetünkre még nem ragadott időnk' mirígye 's bár mennyire vessék is meg azok, kik más nemzetek' halhatatlan műveit ismerik, még is nagyobb reményü, mint minden mostani nemzeteké, mert középpontja van, 's ezen középpont: nemzetiség, hazafiság!

a' kifejezés' sok új módjaival gazdagodott: de hogy új lehessen, a' költők' nyelve raboltatott meg 's ezek kénytelenítettek, hogy vissza ne maradjanak, nyelvöket egynehány fokkal feljebb hangolui. Legtöbb befolyása volt az izlés' rentására Senecának, kinél nagy talentumokkal azon vágy párosodott, elme, ellentételek, 's hegyesített rövid mondalmak által tündökölni " 's a' t. Ez aligha nem a' mostani francziá literatúra' képe. —

II.

P r á g a.

Kényelem a' cseh tájaknak fő caractere, az erdő-koronázta dombok, 's hegyek által korlátolt bájós völgyek, 's a' Moldva' csendes habjai, mellyek nagy gombolyításokban jól mivelt szántóföldeket, gyümölcs-kerteket, csinos falukat 's városokat mosnak, nem is gyanítják Csehország' szerencsétlen historicus nevezetességét, 's még is e' csendes völgyek, mind azon nagy vitáknak, mellyek egész Európát egymás ellen felfegyverkezették, századok óta vérpiacza voltak. — A' történetek' sorában ezen elmentétel nem ritka, csatatérnek a' sors, mintegy gúnyból, felkeresi a' legvirágzóbb helyeket, 's hol egy nemzet megszünt a' világ' történeteire befolyással lenni, földét teszi nevezetessé. Ez Cseh-orzágnak sorsa; innét jött ki Ottokar, a' Ghibellinek' követője, Habsburgi Rudolf ellen, 's elvesztvén Morva' mezején magyar vitézség által életével a' győzedelmet is, véget vetett a' német császárság-'s római szék közti százados véres viszátkodásnak. Más végetlen harcz kezdődött itten, midőn Husz' máglyájának tüze a' csehek' vérét forrásba hozta, 's lecsillapulván ez, egy század után a' harmincz évi háború ismét itten gyuladt ki: ezen borzasztó tragoedia itt találta leghatalmasabb hőst Wallensteint, 's itt érte utóljára végét is, midőn Prága rövid időre a' svédek' kezeibe került. 'S ismét Cseh-

ország volt, hol II-dik Fridrik' szerencsecsillaga beborúlt, mint legújabb időben Napoleoné is, midőn 1813ban a' drezdai csata után, Vandamme, a' mély kulmi völgyben meggyőzve Prágát 's Bécset tovább nem fenyegetheté. Mind ezen történetek némi emléket hagytak magok után a' fővárosban, Prágában, mellyen számos századok' és ivadékok' bélyege látszik, 's a' történekről olly jól értekezik, mint egy német professor. —

A' város' fekvése gyönyörű, — két dombjait a' Moldva választja egymástól, a' vár 's uradalmi paloták alatt két békes zöldelő szigeteket formálván, mellyeknek fái a' tiszta habokban tükrödznek. Az utcák szélesek, olly aggodalmasan nem ragadnak egymáshoz mint sok más régi fővárosokban, 's telvék palotákkal, mellyek nagy részint a' tizenhetedik század' stíljében épültek. Ritkán szakítják közbe ezen nyomasztó pompával czikornyásan emelt épületek' sorát, régi komoly góth tornyok, 's az új kor' minden mű-stílt öszvekeverő lengelmű palotái. Urilag tűn fel a' város 's még a' szép híd is minden részleteiben ollyan, a' széles kettős kocsiuton kívül, még elég hely maradt rajta öntött vasból készült emeltebb járdára a' gyalogok' számára, 's a' XVII-dik század' izetlen faragású szobrai bár közletről utálatosak, 's messziről nyomasztók, még is a' nehéz fényű palotákkal 's a' sűrű közsén füsttel, melly mindig a' házak felett gomolyodik, teljes öszhangzásban állnak. A' királyi lak 's Hradsin szintén ezen stílben épültek, de nyomasztó nehézségök még inkább sért, mert a' vártemplom' bevégzett csekély részének, a' góth izlés' egyik remekének, szomszédsága árt neki; a' könnyű hegyívek 's áttört karcsu tornyocskák mellett élheterleneknek látszanak a' vár' czikornyái. A' templom' terve nagszerű, mint egy fővároséhoz illik, de a' hosszas háborúk 's az ország' függetlenségének veszte lehetetlenné tették az egész' kivitelét, 's így a' góth izlés' ezen szép példá-

nya is csonka maradt. Belseje telve van emlékekkel, melyek közt legszebb egy Berga von Gutta nevű fejedelemlenő' ércszobra a' XVII-dik század' kezdetéből, 's I-ső Ferdinánd 's II-dik Miksa császárok' nagy márvány emlékei, ámbár ezekben a' szobrászat' aljasodása már erősen látszik. A' hires oltár, a' négy ezüst egyház-atyákkal 's szent János' ezüst emléke épen olly izetlenek mint gazdagok. De az emlékek' nagyobb része olly csonka, mint a' templom maga, a' svédek törték ezeket öszve, midőn a' vár a' harmincz évi háborúban kezökbe került, mert vad fanatikusok mindent üldözött, mi az érzékekhez szól 's a' művészetet csak a' babonaság' előmozdítójának tartották. Számtalan a' remek művek' sora, melyeket ezen száraz nézet, a' poezisnak e' legnagyobb ellensége Byzánczban a' képostromlók' idejében, keletben a' muhamédánok által, Német- 's Angolországban a' reformatio alatt elenyésztetett, 's im a' művészet még sem vezett ki a' világból, mert eredete mélyebb 's lénye szentebb, mintsem hogy emberi indulatok' siroccoja által, melly virágait néha elhervasztja, gyökerestől kiszáritathatnék. —

A' museumban a' kép-, pénz-, régiség- 's ásvány-gyűjtemény kevésbé érdekelt, mert minden iparkodások 's a' csehek' számos hazafiúi ajánlata mellett is, különösen nevezetes tárgyakkal nem bír: de annál érdeklőbb a' könyvtár, melly a' cseh literatúrára nézve nagy kincseket rejt magában. Mint magyart, azon köirat érdekelt főkép, melly a' lépcsők felett a' bemenetelnél falba helyzetetett, 's mellyben Zsigmond császár rendeli: hogy cseh, latin, német, magyar nyelven hirdetessék ki az egyezés, melly a' Calixtinusoknak megengedi, hogy a' szent vacsorát két alakban szolgáltatassák ki magoknak. A' régi kéziratok közt egy deák Origenes' bekötésén mindjárt rá ismértem Zápolya' ezüst czimerére, kinek könyvtárához tartozott; itt Corvinusénak tartották. Az. érdekes cseh kéziratok' 's

könyvek' száma nagy; némellyek közülök festéseik miatt érdekeltek, mellyek nevezetesek az által, hogy a' festészek' nevei rajtok felfegyvezék, mi különben nagy ritkaság. Így Ernestt első érsek' festésekkel ékes Mariáléjában: Hoc Sbisco de Trutina pinxit 1259, egy deák etymologicus szókönyvben 1202ből, melly régi cseh gloszszái miatt különös tekintetben áll a' Csehek előtt, egy idomtalan kép alatt, a' czikkely' kezdetén olvasható: Mater Jesu Xti ora pro sc̄re vacedo ora P. illre Miroszlao MCII. Ezen kézirattal egy cseh tudós épen foglalatoskodott, ki a' könyvtár' jelességeivel szívesen megismerkedete bennünket, 's látszott rajta, milly szeretettel vonzódtott hazája' régi nyelvemlékeihez. Érzékenyítő valóban azon szorgalom, mellyel némelly tudósok itten a' cseh nyelv' 's literatúra' csiráját őrzik 's ápolják, hogy egészen el ne vesszen, mintán a' német nyelv által a' magosabb társasági körökből kiküszöböltetett — pedig a' cseh nyelv már egyszer virágzott, IVdik Károly alatt arany idejét is érte, 's még is a' századok' folytában annyira elaljasodott, hogy csaknem veszendő vala. Ezen iparkodások a' nemzeti nyelv' felebb polczra emeltetésére épen olly szentek, mint nevelésesek azoknak törekedései, kik idegen országokba hervadt virágokat átültetni törekednek.

A' városnál még sokkal szebb környéke, felfelé leirhatatlan bájos a' táj, de a' Moldva' mentében néhány közel fekvő meredek szőlődomb a' völgyet 's a' folyam' gombolyításait unalmasan zárják el. Prága' legközelebbi körületét a' Wimmer 's Canáli kertalkatok 's fasorok díszesítik, 's a' város' bástyái, mellyek legközelebb szép terv szerint, fákkal beültetve, kecscsel teljes sétává váltak. Gyönyörű innét a' kinézés a' Zsizska-hegyre 's Karolina völgybe, míg átaellenben Tyho de Brahé, a' híres asztrológ' háza, sötét tornáczával kísértetkép' emelkedik a' dombról a' tiszta levegőbe. Merre csak néz az ember,

mindeniütt historicus helyek 's nevek tűnnek szemébe, de a' gyönyörű táj 's a' virágzó természet, melly a' vérrel öntözött helyeket rózsákkal fonja körül, szelidíti 's csendesíti a' vad múltnak emlékét.

III.

D r e z d a.

A' cseh határtól egész Drezdáig a' táj nagyon kellemes, a' jó út mindenütt fákkal van körülültetve, fenyő, bikk, hárs, topolya, eper, körtvély 's cseresznye tarka vegyületben váltják fel egymást, árnyékaikban források mellett lóczák 's faragott kövek nyugvással kínálják a' fáradt gyaloglót. A' faluk cseréppel fedvék, mellyeknek sötétlő színe különös összhangban áll a' vetések' vidám zöldével, a' gyümölcsfák' fehérő virágával, 's néhány közbe vetett ré-pamag ültetvényeknek sárga árnyéklatával; a' természet a' tavasz' üdvezletére legtarkább ruhájába öltözött.

A' fővárosba megérkezvén mindjárt átfutottam az utcákat, hogy egészéről tiszta képet szerezzek magamnak. Az utolsó harmadfél század tükrödzik itt leginkább, 's bár mennyire különbözzenek is elveik, emlékeik itt békésen állnak egymás mellett. A' vár, a' templomok 's az úgy nevezett Zwinger számtalan czikornyás disztímenyeikkel, most szép angol kertalkatoktól, sűrű bokroktól 's terebélyes fáktól vétetnek körül, mellyek legújabb időben a' város' őszverontott erősségein 's betöltött sánczain ültetettek. Ezen kertalkatok, 's a' számos fasorok, mellyek az Elbe' partjait, a' piaczatok 's utcákat zöld lombjaikkal elevenítik, 's a' házak' unalmas szürke sorát fél-

beszakasztják, különös vidámságot szereznek a' városnak. Legszebb sétahelye a' brühli terasz, egy királyi palota előtt, melyet ezen a' múlt században fényüzése által elhíresedett minister épített, honnan a' fák' hűséből a' kilátás az Elbére 's a' szép hidra nyílik, 's remek könnyűségét 's szabadságát kitünteti. Kevés ember volt épen a' drezdaiak' ezen kedvencz helyén, mikor először oda mentem, csak néhány szöke gyermek játszott a' fák alatt, de én késő estig el nem tudtam válni ezen bájos helytől, gyönyörködtetve a' sok hajók által, melyek a' Dunánknál sokkal csekélyebb Elbén, mint oriási hattyúk, az esti nap' sugarában aranyzott vitorlákkal vígan fel 's alá evezgettek. —

Drezdának legnagyobb része a' pompa-szerető Augusztokra emlékeztet, kik, bár a' lengyel korona miatt, szerencsétlen háborúkba keverődve, a' kellemetes fővárost műkincsekkel gazdagíták, 's főkép' a' festészetet 's annak régi remekeit, az életbajoknak ezen elfelejtető eszközeit, melyek a' legjózanabb embert is ideál-világba ragadják, megszereték. — Általok lett Drezda német Florenczczé. Termédek költséggel gyűjték ök a' gyönyörű képtárt, melly még most is legelső Németországban, 's ismeretes, hogy egy kép, Raphaël·Madonnája, 80,000 aranyba 's egy másolatba került. Idejük' izlésében ezen fejedelmek gazdagságukat 's műszeretüket öszvekötvé akarták kitüntetni, 's nem létező művészek, kik a' nemtelenebb anyagból is fizethetetlen remekeket teremtenének, az anyag' drágasága által kipótolhatni gondolták az érzés' és lángész' híját. Ez leginkább az úgy nevezett zöld boltban (grünes Gewölbe) látszik, a' kincstárban, melly a' pompás Zwinger' egyik részét foglalja el, 's mindennap hat személyből álló társaságoknak, két tallér' lefizetése mellett, minden részleteiben mutattatik. Milly nagy az összhangzás' ereje, milly nevezetes a' műkincseknél a' jó fel-

Állítás, ez itten legjobban látható; mert a' pompás de terhelt, mesterséges de nem mesteri, drága de nem nemes művek' körülete olly szerencsésen alkottatott, hogy az egész azon meglepő kellemetes érzést gerjeszti, mintha az ember egyszerre valami phantasticus keleti tündérvárba vitetnék át. A' falak nagy tükrökből alkotvák, mellyek előtt bizarr alapokon temérdek sokaságban mind azon czikornyás, drága kőből alakított díszedények fénylenek, mellyeknek különböző idomaiban, költséges anyagjában, nehéz kidolgozásában 's kápráztató színjátékában a' 17 és 18 század' buja képzelődése olly nagyon gyönyörködött. Itt állnak mind azon arany, zománcz 's drága kőből készült szobrok, billikomok és serlegek, mellyeket nagyobb részint Dinglinger alkotott 's csak az akkori fejedelmek' szeszélye 's kincsei fizethettek. Temérdek a' kristály, agát, jaspis, granát, amethyst, keleti serpentin, borostyánkő, nephryt 's korallból vésett díszedények, szelenczék, toboszok' száma, köztük ezüst 's aranyzott nagy medenczék fénylenek, limousinek, smalták 's a' zománcz' minden nemei, kiütött 's vésett ezüst munkák, strucz-tojás, szarvorrú 's elefánt-csont poharak 's kürtök, de művészeti tekintetben csak a' nagy Augustus' domború mellképe onyxon, 's két elefánt-csont szintén domború lófő, az egyik római, a' másik középkori, kitűnök. A' kincsek' illyféle halmozása 's a' bájos felállítás egészen keletre emlékeztetnek, hol gondatlan Kalifák 's Sahok századok óta illy szemfényvesztő pompában mulatságot találtak, 's üres idejüket illyen fénynek mutatásával betöltvén, a' hatalom' nimbuszát magok körül hasztalanul vélték terjeszteni. Neveli még ezen nézetet a' sok keleti alak, melly aranyból 's drága kővekből alkottatott, így többek közt a' nagy Mogúl 's udvara közel száz kis szobrokkal, melly 2dik Augustz alatt Tavernier' keleti utazása szerint, a' legdrágább anyagokból készült. Ezen mű az akkori 's kevéssel későbbi románokkal (Diderot, Voisenon, Crebillon,

Voltatretől), mellyek telvék chinai 's ázsiai mesékkal 's beszélyekkel, mutatja milly nagy volt azon időben Ázsia' befolyása az europai phantasiára 's általa kifejlődésére. A' nagy teremben, hol a' kitünő szépségű darabokból álló drága kincs őriztetik, a' kíváncsi főkép' a' nagy színes gyémántokra figyelmeztettetik, mellyek közt a' híres zöld, nagysága miatt nevezetes. Gyönyörű smaragdokkal, meglepő nagyságú saphirokkal, sehol nem látott nagyságú keleti gránátokkal, 's az isméretes nagy onyxxel, itt tartatnak a' pompa-szerető Augusztok' kardjai, arannyal 's drága kövekkel gazdagon ékesített markolatokkal 's hüvelyekkel, szép arany lánczaik, drága díszjeleik 's ékes parancs-botjaik. Más szobában azon cseresznye-magot mutatják, mellyen nagyító üveg által száz emberi arcznál több bevésve látható, 's mesterségesen faragott kis fa szentek, mellyeket Konstantinápoly' eleste után a' törökök előtt futó szerzetesek, orosz kolostorokban izlés nélkül, de megfoghatatlan technicus tökélyvel, dolgoztak. — Milly' kár, hogy az Augusztok' ideje már terhelt, pompás és izetlen volt, 's a' mesterségesnek ideáját a' mesterivel összeveavarta; mennyit tehettek volna illy adakozó fejedelmek a' 15 és 16 században!

Drezda' gyűjteményeit főkép' a' tárgyak' elrendelésének 's felállításának czélszerűsége különbözteti meg, melly a' múlt kor' emlékeit, igazán közhasznúakká teszi, 's így a' nemzet' pallérozódására különös befolyással bírván, az életre hat: míg más helyeken, illy gyűjtemények csak haszontalan bánészzkodás' vagy terméketlen fényűzés' tárgyai. Ezen célirányos elrendelést a' történeti museumban csudáltam, ott a' tudós Quandt' érdemét. Az első teremben, mellynek ablakai régi üveg-festésekkel ragyognak, a' szász ház' tagjainak arczképeit, életnagyságban, Kranach Lukácstól festve látjuk. Czímeres ivópoharak, kürtök, fegyverek, mellyek itten mintegy czímül 's bé-

vezetésül vannak felállítva, mutatják mit lehessen vární a' gyűjteménytől, hol minden mi a' lovag -korhoz tartozik, 's annak foglalatosságait, állását, 's életét magyarázza, gyönyörű rendben elrakatott. Ezen teremek olly becsesek a' középkor' historiájára nézve, mint Nápolyban a' pompéji gyűjtemény a' régire, 's elevenebb ideát adnak ezen regényes időszakról 's mélyebb tekintetet engednek belsejébe, mint sok könyvek, már azért is, hogy az idő' szelleme minden csekélységben tükrödzvén, néhány óra alatt két század' lelkét látjuk magunk előtt megjeleni, mellyeket különben csak huzamosabb olvasás idézhet előnkbe. Az első oldal -szobában felállítatott mind, mi a' lovag' házi életéhez tartozott, az ácsbárdtól egész a' kertész-gereblyéig; legnagyobb helyt foglalnak itt természetesen a' vadász-szerek, könnyű fegyverek és íjak, vadászkések 's kürtök, tarisznyák 's kulacsok, sólyomfőkötők 's kutya-nyakra-valók. — Díszfegyverek, hosszú lándsák, a' vitézjátéki szép pánczélok, tournamentokban használtak, töltik a' hosszú csarnok' felét; köztök két ezüst pánczél 's más három kivert aczél -alakokkal, 's aranyzott érczcel ékes, mellyekben Christian herczeg vívott lovagjátékokban, első helyet foglalnak. Csatában hordott nehezebb fegyverek 's pánczélók következnek; a' hátfalakat csatakardók 's harcskalapácsok, csákányok 's buzogányok, flambergék 's hajnal-csillagok szép csoportokban fedik; paizsok 's vasingek, kis pánczélók, mellyekben már a' hétévű gyermekek vasruhához szoktattattak, 's díszes lószerszám nevelik a' nézet' tarkaságát 's gazdagságát, —

A' mint az erő' 's személyes bátorság' idejére a' pompa' időszaka következett, úgy itt is nehezebb csatavérték 's tournamentpánczélók' helyébe gazdag lószerszám 's fényes öltözetek lépnek, carrouselekben hordottak, vagy idegen királyoktól ajándékozottak, 's a' lengyel koroná-

zások' fényes ékei. Különösen szép ezek közt első Augustus' koronázási lószerszáma, melly egészen aranyzott ezüstről készült 's zománczczal 's csillogó kövekkel fényes. Egy Bécs előtt elfoglalt török sátor vonja be a' következő szobát, mellyben keleti nemzetek' fegyverei elrakattak, ívek, nyilak, görbe kardok, mellyek közt sok magyar fegyver, chinai 's japáni kardlándsák, idegen alakú kelevézek, tegzek, 's drágalátos markolatú török ékesítik a' falakat; 's a' legrégebb lószerszámok', puskák 's pisztolyok' sora, velök szép ellentétben áll. Természetes, hogy itt minden teremben sok a' historiai emlék, főkép' a' szász-házból; leginkább érdekelt engem Tilly a' híres ligisticus vezérnek gyöngyházzal csillogó parancsbotja, 's Gustáv Adolf' nehéz vaspánczéla, mellyet a' lücheni csata előtt kényelmetlensége miatt levetett, — 's a' halálos golyó csak hamar megtalálta őt a' börmellényben, melly még most is a' bécsi fegyvertárban látható. Itt van továbbá a' golyó, melly Móríciz választót meg űlte, a' vastag patkó, mellyet az erős Augustus kezében tört, a' rozskalap 's bőrfüggönyű kard, mellyet a' lengyel király Nagy Pétertől drága fegyveréért cserébe barátság' jeléül kapott, 's halálos ellensége XII-ik Károly svéd király' kardja; Batory Zsigmondé, melly a' fejedelem' arany arczképével meg van jegyezve, 's izletes, egyszerű, 's még is drága tokja által magát megkülönbözteti; Sobiesky' számtalan kereszttel jegyzett pikkelypánczéla, végre a' nyereg, mellyen Napoleon a' drezdai csatában űlt, 's csiznái, mellyek akkor megázva a' királyi palotában felejtettek. —

Ide is, mint a' zöld boltba, mindig csak hat személy eresztetik egyszerre, ne hogy többek közt az emlékek megkárosodjanak. Kétszer ketenként nyitva e' gyűjtemény, de a' többi napokon is, két tallérért felnyílik mindig ajtaja, hogy a' megszorítás mellett is célját elérje. Millyenek sokszor az illy gyűjtemények' látogatói, azon

társaságnál is látszott, melly velünk itt mulatott; egy fiatal berlini uracs, mindenhez meztelen újjakkal ért, ironicus gúnnyal, bár tudhatta hogy aczél 's fényes érc sötét foltot kap, hol megérintetik; egy kevély oroszot pedig csak a' ritkaságok' ára érdekelt, 's vezetőknek, kérdésével, jófélék-e a' kövek, 's valódi arany-e ez, 's mennyibe kerülhetett a' tárgy? alkalmatlankodni meg nem szűnt.

A' város' Elbén túli részében az úgy nevezett japáni palotában a' régiségek tartatnak, a' könyvtár 's a' porcellán-gyűjtemény. A' palota romlott páróka - izlésben épült egy század előtt, de belseje a' legújabb időben a' tárgyakkal, mellyeket rejt, összhangba hozatott 's főleg a' régiségek' teremei jól elrendeltettek. Azon egyszerű szép izléssel, mellyet Pompéjiben a' falak' festésein csudálunk, festettek ki ezen teremek eleven színekkel 's víg diszítványekkel, 's az utolsó szoba, hol főkép' azon disz-edények állítottak fel, mellyek, hol rómaiak táboroztak, olly gyakran találtnak a' sírokban, columbáriummá, vagy római nemzetség' sírboltjává változtatott, mellyben számos rejtekekben a' hamvvedrek felállítva 's felírásokkal megjegyezve találtnak, 's így izlés és tanítás kötetett öszve, míg máshol a' museum fazékraktárrá válik.

A' könyvtár főkép' azon szabadályosság miatt érdeklett, mellyel közhasznúvá tétetik. Az olvasó-szoba nagy, de a' könyvek, főkép' nagyobb munkák, még azon kívül házba is adatnak, sőt otthoni használatásuk még az idegennek is megengedtetik, ha csak házi ura, orvosa, banquierje, vagy a' követ jót áll érette. Illy formán készülhetnek csak azon számos, mélytudományú munkák, az élettől 's fővárosoktól elszakadott szegény tudósok által, kik az élet' mindennapi csekélyességét tudományos foglalatosságaiknál elfelejtik 's a' fővárosból lel-

ki tápot könnyen kaphatnak. F. úr az udvarias könyvtárnok, ki a' tár' elrendelését 's ritkaságait, szép középkori 's persa miniatur festéseit, mexikói kéziratalt, Dürer' rajzait, Fauszt' bűvész-könyvét 's a' t. maga mutogatta, emlité hogy az ismeretes berlini professor Rauner Poroszországban is használja a' könyvtár' kincseit. Milly ellentétel ez, egy hazánkhoz közel eső főváros' tárával, hol a' könyvek királyi palotában fényesen felállítva még reálmutatóval sem bírnak, hol az olvasó-szobában csak 36 hely van, 's ha történehből 300,000 ember közt 37 olvasni akarna, a' tár' használata, mint velem igazán történt, hely' szúke miatt az utolsótól megtagadtatik.

A' porcellán-gyűjtemény a' földszinti teremekben a' gazdag Augusztok' chinai asztalszereit 's díszedényeit rejti magában, mellyek akkor az europai porcellán' feltalálataása előtt kirekesztőleg a' királyok' tábláin jelentek meg. A' gyűjtemény nevezetesebb, mint első tekintetre látszik, mert nem csak a' china' 's japáni művészet' historiáját mutatja, de reánk is a' legnagyobb hatással volt, 's XIV. 's XV. Lajos' czikornyás izlését nagy részint okozta. Milly nagy a' mindennapi bútorok' idomainak befolyása az izlésre 's életre, azt érezte még a' szellemire kevesebbet figyelmező angol parlament is, melly Hamilton' görög díszedényeinek megvételeét, az izlés' javítása végett elhatározta, 's az ország' pénztét gazdagon látja kamatolni, mert a' mindenütt elterjedt wedgewood edény csak tiszta formáinak köszöni hírét. A' tálak, mellyek europai rajzok szerint Chinában gyárattak, 's ellentétül Beckernek első merényletei meissenai agyaggal, Európában chinai formákat, mellyekhez az urak' szemei szoktak, utánzóok különös érdekekkel bírnak, mert minden szorgalom mellett, ezeknél a' nyugoti, azoknál a' keleti elem el nem rejtőzhetik. Becker tudós chemicus volt, 's róla azon hír száryalt, hogy aranyat csinál; a' fejedelem híven, hogy csak

előtte titkolja tudományát az alchymista, a' szerencsétlent fogságba viteté, hol neki meissenai agyagból porcellánt égetni, unalmában elsült 's találmánya' jutalmául szabadságát nyerte a' fejedelemtől, ki 12 chinai díszedényért, a' porosz királynak, vetélkedő társának, egy dragonyos ezredet adott. — Midőn a' japáni palotából gróf St** el a' város' Elbén inneni részébe viaszatálnánk, csónakon mentünk által a' folyón; kiszállásnál a' gróf az evezőnek egy kis ezüst pénzt adott, mellyel a' becsületes német meg nem elégedett; de hallván hogy a' gróf drezdai, engedelmet kért, hogy idegeneknek tartott. A' jelenet csekély, de fővárosra emlékeztető.

Míg Drezdában mulattunk, a' múlt kor' emlékei közt gyönyörködtem leginkább, 's mintha rendeltetésem lenne csak múlt időszakokban élni, egy ismerősre találtunk itten, K. grófnőre, a' napoleoni udvar' egyik romjára, ki-nél több estvéket kellemesen töltvén, azon nem régen eltűnt, de nagysága miatt már mesés időnek részleteiről folyt a' beszélgetés, egy olasz izlésű pusztai palotában, a' távol külváros' végén, azon szobában, hol a' császár 1813-ban lakott. Pückler herczeg a' híres utazó 's író a' grófnő' atyjafia is jött többszer szóba, 's azon dicsvágy, melly őt ifjúságában a' legkülönösebb tettekre ösztönöze; így Drezdában mint testőrhadnagy, egy új Alcibiad, angol paripája' farkát leborotváltatta 's veresre festeté, hogy az emberek róla szóljanak.

A' hét' napjaiban megismerkedvén a' város' nevezetesegeivel, vasárnap a' protestantismus' hazájában a' protestans templomba mentem. Nevezetes, hogy itt a' helyek fel vannak osztva 's eladatnak, van itt első 's második emeletű páholy, vánkosos és csőri zártszék, mint a' színházban, sőt a' két karzat sem hibázik. Ezen intézet neveli talán a' templom' jövedelmeit, de a' kereszténység'

szellemével még is öszeütközik, mert az új vallás' leg-hatalmasabb terjesztője, a' római 's görög világban azon isten előtti egyenlőség volt, melly az apostolok által hirdettetett, melly kiváltságokat nem ismert, sem elsőbbséget a' templomban, mert a' szegények' számára hirdette-tett az evangélium, nem a' gazdagokéra. Nem is használ mondani, hogy a' hely még is egyenlő, mert az előítéle-teket el nem vethetjük mint a' ruhát, 's főkép' a' műve-letlenebb azt hiszi, hogy ha az oltárhoz nem közeledhe-tik, az istentől is távolabb marad; hiszen még az ó tes-tamentom is csak a' főpapnak engedte a' közeledést a' legszentebbhez, a' frigy' ládájához.

IV.

L i p c s e.

A' gyorskocsin, mellyről a' Drezda 's Lipcse közötti historicus tájékat láttam, több kereskedő, tudós 's egy szép leányka ült, 's ennél fogva literatura, historia 's ipar volt beszélgetésünk' tárgya. A' kereskedő füstölő gőzkéményekre figyelmeztetett, a' leány szép ujjával enyelegve mutatá a' kolostor' romjait, mellyből Bora Katalin, később Luther Márton' hitvese, erővel megszabadítatott, egy régiségbúvár Gustav Adolf 's Tilly' csatamezejére ismert, 's a' komoly tudós az 1813-ki vérpiaczon némely jeleneteket említett azon ütközethől, mellyben ő is ifjonti felleggéssel vívott. Lehetetlen volt akkor nem emlékeznem azon hatalmas különbségre, a' mostani 's régi idők között. A' reformatio' időszaka, mellynek classicus helyeit láttuk épen, mint egy végetlen tenger választá el őket, a' múlt kort, mellyben a' rangokat elválasztó vonalak a' köz élet' minden ereibe hatottak, midőn a' birtok 's tudomány csak különös osztályok': a' nemes 's egyházi rend' kirekesztő tulajdona volt, a' jelentől, mellyben tudomány köz birtokká lett, 's a' pénz uralkodik, hol ennek megnyerése minden embernek elérhető lévén, a' sokszor álomnak kikiáltott egyenlőség, az emberek közt már igazán létezik. —

Időnk' kettős irányának képviselői a' tudós és a' kereskedő, 's mintha éreznék hatalmuk' közös eredetét, most jobban férnek meg egymással mint ez előtt még 50 esztendővel is. A' tudós már meg nem veti a' kereskedőt 's gyártót, hogy a' tudomány' szellemibb részét elhanyagolva az égi sugárnál csak aranyat keres; a' kereskedő becsüli a' tudóst, 's bár milly idegenek is előtte a' fellengő eszmék, még is tudja hogy gépelyei nem mozognának, kereskedése csökkenne, ha a' chemia' törvényeit föl nem fedezi, a' kereskedés-szabadság' hasznait be nem bizonyítja, csendes szobájában a' tudós. — Lipcse egészen az új kor' városa, benne csak tudós 's kereskedő lakik, 's ezen két rend, a' születési aristocratia' örököse, épen olly kirekesztő, mint az volt, 's hatalmát mással felosztani, féltékenyen vonakodik: 's ezért Lépcsében csak tudós vagy kereskedő élhet, 's megvetés üldözi azt, ki sem pénzt sem tudományt nem keres, de mulat 's él, 's azért a' társaság itten egyszínű; bár elmés férjfiak nem ritkák. A' lakosok' két osztályát a' könyvkereskedő köti össze, 's bár milly nehezen tűrje is a' tudós, a' felette gyakorlott suprematiát, a' könyvárosok még sem olly szűkkeblűek, minőknek kikiáltatnak, már a' közös költségökön épült szép kereskedő csarnok is, mindig díszökre fog válni.

Csak rövid ideig mulattunk mi ezen városban, de minél nyájasabban fogadtak a' tudósok, minél szeretetre méltóbb alakban tűnt előnkbe az élettől többé el nem szigetelt tudomány: annál visszataszítóbbnak látszott Lipcse' kereskedő szelleme; olly prosai az, olly józan, hogy az ember kétségbeesnék, ha nem tudná, hogy a' nemesebb végre még is győz. A' baj nem a' pénzben, nem a' kereskedésben fekszik, a' pénz-aristocratia sokszor nagy-szerű; Medicus Cosmus 's a' Fuggerek, Velence' nemesei 's a' genuai családok kereskedők voltak, míg a' mai aristocratia' nagy része, épen olly csekélyes, olly szűkkeblű,

nagytól borzadó 's kicsinységekkel bíbelődő, mint a' pénzemberek. A' szatócs-szellem 's a' rendkórság időnk' nyavalyái, mellyek az élet' legszebb virágait kiszáritják, hogy herbáriumuk' bibulája közé rendszeresen eltehessék.

Lipcséhez közeledvén, mindjárt látja az ember azon szerencsétlen szűkkeblőség' befolyását, melly irtózik egyszerre valami nagyszerűbbre áldozni; izetlen kéjházacs-kák, csekélyes templomok 's pavillonokkal megterhelt kertecskék, már messzéről hirdetik a' szatócs-szellemet. Nagyszerűbbek ugyan a' kertalkatok a' város körül, leromlott erősegeinek helyén, mellyek angol izlésben alkotva, a' várost élénken díszesítik, de a' szomszéd Elster' hajjain túl, a' szerencsétlen kéjházikók elenyésztetik a' kellemes benyomást, 's az egésznek karácsonsatör tekintetet adnak. Az izetlenség' tetőpontja azonban Gerhard' kertje, mellyet még is egy utazó sem mulasztana el meglátogatni, mert Ponyatowszky' halál- 's temetőhelye. Személytől négy garas a' bemenet' ára, de ezért sokat lát ám az ember a' nem nagy kertben: doriai templomokat fővénykőből, 's chinai tornyokat téglából, köztök góth épületeket arabs kúpokkal, egyenes nyírbált fasorokat, 's angol tekervényes utakat, 's izetlen szobrokat, 's isten tudja még mit.

A' helyet, hol Ponyatowszky súlyosan sebesítve vízbe fült, alacsony kőb jegyzi, egyszerű felirással, lengyel 's latin nyelven; koporsója felett szintén kőkoczká áll, mellyen a' szerencsétlennek neve, születése 's halála' napja jegyeztetett föl; a' lengyel sereg emelte mind a' kettőt. Ismeretes azon monda, melly szerint egy vén jósló cigány nő, a' herceget intette, hogy szarka által veszendő, szarkától óvakodjék: a' herceg nevetett, de a' jóslás beteljesedett, 's a' szép hős az Elster' vizébe fült, midőn a' visszavonuló franczia sereg' védelmére hiv len-

gyeleivel a' frigyes seregek' rohanásának ellenszegülne. Nem messze sírkövétől egy kerek kertházban szép márvány mellszobra áll, 's a' nagy lovagszobor' mintája, melyet Thorwaldson a' varsói piacra készített; mind kettő a' művész' ajándéka. Általellenben egy mellék - szobában a' halottnak több arczképei láthatók, a' pisztoly melyet halálában sem ereszte el kezéből, az idegenek' könyve lengyel nevekkal megtelve, 's mellette más, mellybe mind azon versezetek feljegyezték, mellyek a' herceget 's halálát érdeklik. Számuk évenként szaporodik, mert minden költő mintegy halál-áldozatul ír ide egy pár sort, azon koszorú helyett, melyet a' régiek szeretteik' emlékére tettek. Egy lengyel epigramm tetszett nekem leginkább, melly 1831dik év' vége felé íratott ide, 's fordítva illyformán hangzik:

Vándor, mondd, hol a' hon, melly száraz lenne hazátlan
Lengyel' véréből, vagy szeme' könyjeitől.

V.

P o t s d a m.

Kereskedő 's tudós lakja Lipcsét, katona és tisztviselő Potsdámot. Fekvése csinos, a' széles Havel' lassú folyása, 's a' sok szélmalnok' lomhán forduló szárnyai, különös nyugodalmi caractert adnak a' dombos vidéknek. A' város symmetricus; első tekintetre látszik, hogy az úgy nevezett felvilágosodás' időszakában, a' múlt philosophicus században épült. Utczái hosszúak, egyenesek, szélesek, a' házak mind egyaránt magasok, a' szekérsörgés' elmellőzésére deszkakerék-vágások tarkítják a' kövezetet, egyenes csatornák 's sorfák egyformán elevenítik az egész várost, melly mindenütt forma-ruhába öltözöttnek látszik. Legszebb épülete az új templom, melly a' híres Schinkel' terve szerint corinthei szép oszloppal épül. Kár hogy caractere nem határozottabb, 's tánczterem ép' olly jól lehetne, vagy gyűlésház, mint templom. Ez mostani épületeink' legközönségesebb hibája, hihetőleg mivel egész időszakunk' határozatlansága 's habozása a' művész' eszméire hat, 's az ingadozó elvek, a' hit' hiánya nem is érlelhetik azon erős öneszméletű meggyőződést, melly a' régi világ' 's középkor' minden műveire letörölhetetlen bélyegét ütötte 's a' célirányost a' művészivel öszveköttötte. Fő törvénye volt, hogy a' műnek alapeszméje, rendeltetéséből, az eleven 's mélyen felfogó érzetnek termé-

szetesen kitünjék, de az újaknál a' szép ritkán czélszerű, a' czélszerű ritkán szép. A' világ' ifjúságában szépség volt a' kormányzó eszme, 's „szépen a' jót“ főszabály; nálunk a' hasznos uralkodik, 's szabályunk: „hasznosan a' szépet.“ — A' most épülő potsdami templom a' régibb, néhány év előtt elégettnék helyébe emeltetik, mellyet II-dik Fridrik építtetett, de valamely hiba által belseje sötét volt, a' potsdámiai' legnagyobb bosszúságára; panaszukra pedig a' király a' Szentírás' szavaival felelt: „Boldogok, kik nem látnak, 's még is hisznek.“

Minden lépés Potsdamban Fridrikre emlékeztet, a' város felett áll Sanssouci mulatóvára, hol Voltairrel philosophált, hadi terveit készíté, munkáit francziául írta, kutyáit temette, 's meghalt. A' vár a' drezdai Zwinger' további folytatása, 's a' múlt század' második felének izlését mutatja, melly a' czikornyákat, a' classicus időt 's a' keleti alakokat öszveforrasztván, az egészét francia izlésnek nevezte, melly olly tarka 's határozatlan karakterű volt, mint XV-dik Lajos' francziái. Kit Fridrik érdekel, annak Sanssouci kincs. Itt vannak még a' szűkszékék mellyeken ült, a' kopott bársonnyal bevont asztalok mellyeken írt, a' szobák mellyekben fuvolázott, 's kutyáival játszott, a' kis könyvtár francia történetirókkal 's strageticus munkákkal, az egész azon rendben, a' mint halálakor találatott. Mind ez bennem különös érzést nem gerjesztett: a' hazája' nemzetiségét megvetőt soha sem szerettem, őt ki annyira bizonyítá hogy philosophus, királyi széken, despota. Nem felejthettem el Dippold' szavait, hő panegyricusa' végén: „Fridrik' uralkodása autocratia volt, 's következményei károsan hatottak a' kormányra, melly egészen gépelyyé vált. — Birodalma' erejét, melly a' nemzetben 's kormányban fekszik, Fridrik csak seregében 's kincseben látta, 's azért polgár 's katona sehol annyira egymástól él nem vált, mint Poroszországban, mi a' köz-

bizodalom' erejét gyöngíté. Fridrik nemzetével nem olvadt össze, csak az uralkodó volt ezé, a' férjfi idegen körbe tartozott, 's ezen elválás' következményei fontosak voltak, sötét árnyékot vete ez a' nemzetre, megszorítá láthatárát 's veszedelmesen táplálá a' németek' utánzási vonzódását, annyira, hogy következményeit még most is sérelmesen érezteti. " Mind e' mellett Sanssoucit semmi esetre meglátogatni el nem mulasztanám, mert a' föld szent, mellyen nagy férjfiának nyoma látszik.

Egyenes fasorok, mellyek közt temérdek sok márvány szobrok fejelelenek, vezetnek az új palota felé, melly még czikornyásabb, 's minden izléseket egybeolvasztva egészen izetlen; a' rosz szobrok' száma, melly a' palota' ormán áll, legió. — Az első teremben kitünő nagyságú porcellán díszedény látszik, a' pétervári gyárból, Miklós czár' ajándéka; a' másik az úgy nevezett csiga-palota, izetlenül csigákkal 's csillámló kövekkel kirakott falakkal, melly főkép' azért érdekes, hogy a' boltozatlan felett egy 100 láb hosszú, 6 láb széles 's 40 láb magas terem, nehéz márvány kövezettel emelkedik. A' királyi család most is sokszor mulat ezen várban, mellynek szobái képekkel, de nem kitünőkkel, ékesítvék. — Nagy Fridriknek más kis könyvtára őriztetik itten, melly ismét történetírókat 's hadi tárgyokról szólókat foglal magában; legnevezetesebb darab benne, francia verseinek azon híres példánya, mellynek széleire Voltaire hízeltő jegyzeteit írta, 's a' francia beütéskor elveszvé, csak néhány évek előtt találtatott fel, a' Bassanói herczegnő' tárában.

A' vitéz-szalaggal díszített kastélynagy innét benünket egy közel épületbe vezetett, hol Rauhchnak mes-termüve Louise királyné' szobra felállítatott, a' szép férjfi-lelkü fejedelmi nő nyugágyon fekvé alkottatott, hó feje márványból, lágy álomba merülve, kezeit keblén kereszt-

be vetve, arcza a' mint mondatik hasonló, a' nyugalom' kifejezése jó, a' rendőzet nemes, a' szobor az újabbak közt a' legjelesebbekhez tartozik. A' művész különös szeretettel dolgozá, a' háladat vezette kezeit, mert a' királyné volt az, ki fiatal inasában a' művészet' ébredését sejdítve, neki lehetségessé tette, hogy azon polczra emelkedhessék, mellyen most, mint Német-ország' első szobrása áll. Távozni akaránk, zavarba jöttünk, nem tudván a' borraivalónak adatása vagy nem adatása által sértjük-e meg inkább a' kastély-nagyot, végre az adást próbáltuk, 's iné a' veres szalagú hős mély meghajtással köszöné a' tallért. Távolabb az úgy nevezett barátság' templomában, a' bayrenthi markgrófné' szobrát néztük, melly bár rosz modoros izlésben készült, mint II. Fridrik' satyricus eszének tanúja, különös bájjal hat a' nézőre. A' grófné, Fridrik' legkedvesebb testvére, löcslábú volt, bár jobb lába igen szép, ezt a' szobrász által fedetlenül parancsolta alakítatni, ruha-rédőzete a' másikat eltakarja, de Fridrik úgy faragtatá, hogy a' leplezeten át is látszik az idomtalan forma. —

Csatorna választja Sanssoucit 's a' királyi kertet a' korona-örökösétől, melly kisebb, de szebb. Különösen meglepő a' ház benne, pompéji izlésben, belülről 's kívülről viaszfestésekkel, vidor, határozott színekkel ékesítve; a' ház körül díszedények állnak, szökőkútak csergedeznek, érczháromlábak fénylenek, 's az olasz módra borággal körülfontt csarnok egészen elfelejteti az éjszaki égalyt. Közel ezen régi izletű lakhoz, mert palotának kicsinysége miatt nem nevezhetem, egy új olasz épület fekszik, alacsony fedéllel, víztől körülfoltyva, borágtól körülfontva, csinos rendetlenséggel az unalmas éjszaki részarányosságot elkerülve, terraszokkal ékesítve, mellyeken virágok illatoznak csergedező patak által elevenítve,

melly régi tört mávány koporsóba hullatja tiszta cseppjeit. Itt lakik a' korona-örökös' kísérete.

Potsdam' körözetének a' szélesen folyó, tó-alakú Havel, 's a' fenyű-fákkal kevert haraszt-acsoportozatok, messziről nagy kellemet adnak. Az új híd a' Havelen át, nagy könnyúséggel olly jól égetett téglákból épült, hogy a' régiekkel is kiállják az öszvehasonlítást. A' híd megett balra, Károly herceg' szép kertalkatjai, jobbra a' Vilmosói ékesítik a' tájéket, melly viruló oasisként kitünvén a' marki homok-tengerben, háladatosabb érzelmeket gerjeszt, mint más helyütt sokkal szebb tájékok; mert csak állandó szorgalom teremthet itt valamit, a' természetlen homokban, mellyben még a' fű is kiszárad. Vilmós herceg, kertének közepében a' dombon, mellyről a' kinézés legszebb, régi vár formára építetett mulató házat, a' lovagkori izlést mostani kényelemmel párosítva. Feladata szerencsésen fejtetett meg, 's nem maradott izetlen játék, bár kisebb mint a' laxenburgi lovagvár, 's bútorai újak.

Még szebb pont Potsdam' környékében a' pávasziget a' Havelben. A' múlt század' kezdetével, üveggyár volt itt, később kietlen erdő, végre a' király faházat építetett itten, körülte több emeltetett, míg az egész sziget szép kertté lett, mellyben szabadon 's rekeszek megett számtalan külföldi állatok tartatnak. A' sziget több festői helyekkel bír, 's a' gyep'zöldjének megtartására nagy gözmozgony által nyáron naponként megöntetik, csak kár, hogy az egész nem egyszerre, nagyobb-szerű terv szerint készült, mert így a' mint áll, időnk' bélyegét viseli, részletesen szép, egészben nem öszvehangzó. Különösen csinos az úgy nevezett danczigi ház, mellyet a' német lovagrend Dancziban szép goth izlésben épített később kalmár kezekbe kerülve, már szét kezdetett, bontatni; de a' koronaörökös megvette, a' négyszeg kövekből épült

homlokfalat szétvitte, 's itt újra őszverakatta. Még nevezetesebb a' gyönyörű üvegház, hol a' tropicus növények festői csoportozatokban, az aequatori éghajlatot varázsoltják elénkbe; széles levelű pisangok állnak itten 's hegyes lombú pálmák, kövér kaktusok, 's csudálatos aloëk, körülfonva a' buja tropicus repkénytől, mellyen csillogó lepkékként tarka virágok ülnek. „Angyalok alkották őket — így szól egy francia író — beléjük fújtak, hogy kelekítsék alakjokat, illatos leheletök benmaradt.“ A' családás' kiegészítésére egy indus pagóda áttört márvány falakkal rejtőzik ezen tropicus liget alatt, mellyet a' forró égaj' csillámló madarai körülrepdeznek. —

VI.

B e r l i n .

Berlint mulatásom alatt is a' régiségek 's mű-gyűjtemények vonták leginkább magokra figyelmemet, nem mint-ha a' jelen kor' küzdéseivel nem gondolván, a' múlt ezredkekhez visszavonúlva, a' forró élet' üléből a' hideg holtakhoz kívánkoznám; mert nem vagyok sem olly gyáva, sem olly erős, hogy a' jelen' viharában részt nem véve, megállhassak: de midőn a' felekezetedűh, mindent örvénybe ragad, 's a' percz' minden szenvedélyei még a' theológiára, philosophiára 's költészetre is erősen hatnak, milly kívánatos akkor menedékhelyet találni, mellyet a' pártok' szélvésze el nem ért. Illy menedékhely a' régiség-'s annak művészete, melly nem csak a' tudósnak, de minden műveltnék nyitva áll. Szenvedelem nélkül jár itten barátja, mert lába régen bedőlt 's újra viruló sírhalmokat tapos, azon szent földön jár, mellyből a' jelennek terepélyes fája felnőtt, 's a' közös törzsöknél elfelejtve a' felekezetiséget, a' radical és tory kezét fognak, így megszűnik a' harcz az amerikai indusoknál, a' veres pipaszikla' közelében, mellyből a' régi monda szerint, a' törzsökök eredtek, 's a' pipa szent békejellé lett. De különben is nem híjába élte az emberi nem ifjuságát, 's négy ezred' öszve halmozott tapasztalása nem haszontalan, századunknak. Nemünk' ezen ezredekről szóló oklevelei a' fenmaradt irók 's emlékek; de midőn az író mindig tulajdon

szemüvegét tolja olvasójának orrára, 's mindent egyedsége' színében mutat: akkor az emlékek, mellyeknek tömegében az individualitás elenyészik, tisztán adják koruk' szellemét és könnyítik azon közhasznú, jelenre ható, általános nézeteket a' régi világról, mellyek könyvekből olly nehezen szerezhetők. Könyvtárakat át kell olvasnunk, míg az időszyakok' szellemét megismerjük, míg az, az emlékekből hamar 's gyönyörködtetően érzékeink által értelmi ereinkhez szól. De mi magyarok általában el szoktuk feledni hogy nem vagyunk tegnap szült nemzet, mint Amerika; az ifjúság' déli bájja kápráztatja szemeinket, 's a' régiekre vissza nem tekintünk, felszabadult rabszolgái a' diák nyelvnek, a' latint is megvetni hajlandók. De ki ne tartaná megbocsáthatónak, hogy inkább előre nézünk, mint hátra. — Illy gondolatokba merülve a' museumba menék, Berlinben, azon ország' fővárosában, mellynek utolsó, honja' nyelvét értő polgára a' múlt század' második felében megholt.

Gyönyörű épület a' museum, Schinkel híres építész' remeke, az új kor' építményeinek könnyen legjelesebbike, mellyet lángeszű műnek mindjárt eredetisége bélyegez. Nem hasonlít régi görög templomhoz, sem Palladio' művéihez, de első tekintetre azon séjditést szüli, hogy a' művészet' temploma. Szép ioniai oszlop-csarnoka előtt oriási gránit serleg csillog a' déli nap' sugarában, melly a' piac' közepén, hol a' museum emelkedik, egy hatalmaszökökút' gőzmozgony-hajtotta vízében számos szivárványokra oszlik; — a' szép tér a' homok-körözte Berlinben megkövesült fata morgana a' homok-pusztában. Szint' olly meglepő, mint a' museum' külseje, a' műkincsek' elrendelése benne. Az első terem nagyszerű rotunda, mellynek sárga oszlopai közt a' régi istenek' márvány alakjai állanak. Hosszú terembe jön az ember innét, mellyet két sötétlő veres porphyrt utánzó oszlopsor ékesít. Közepében

Áll a' híres imádó fiú, érczből a' görög művészet' legszebb idejéből, Nagy Fridrik által 10,000 tallérért vásárolva. A' többi szobrok csoportozatokban állják körül az oszlopokat, halvány alakjaikkal ezeknek sötétlő színe előtt ki-mondhatatlan nagyszerű benyomást szülvén. Az istenek' tereméhez egy oldalról a' mellszobrok' csarnoka, a' másiktól a' császároké csatlakozik, mind a' kettő szép oszlopsorokkal. Gondolkodva jártam itt a' római császárok' mellszobrai közt, 's Tibér' alattomos arczkifejezésében, Claudius' bárgyu vonásaiban, Titus' jószívű szemeiben, Lucius Verus' keresett hajfodraiban, 's süttött göndör szakállában, Caracalla' zsványarczában, a' régi világ' egyes személyek' lelkületétől függő gyásztörténetei előttem feleledtek, midőn egyszerre Caesar' szikár, jelenetes szobra' általellenében egy új alakra akadtam, — Napoleonéra. Harminez év mult csak a' jeni, húsz a' waterlói csata óta 's már elnémult a' felekezetek' gyűlölete 's a' császár' nagysága még a' berlini museumban is kivívta illendő helyét Caesarral általellenben. A' szobor-gyűjtemény alatt a' díszedények' terra cották', érczalakok', 's vésett kövek' gyűjteménye rendeltetett el; felette a' képcsarnok áll, melly bár öszve nem hasonlítható a' drezdai kincsekkel, még is szinte olly érdekes annak, ki nem csak a' művészet' csillogó virágát bámúlni, de szerény bimboját 's gyengéd csiráját is ismérni kívánja, 's azon pár-vonalt, melylyel a' művészet mindig a' nemzeti élet' áradó vagy apadó hullámit követte.

Nem messze a' museumtól az építő académia emelkedik, melly Schinkeltől nemében egyetlen pontossággal vakolatlan téglákból építve, a' régiekre emlékeztető agyagból szorgalmasan égett diszitményekkel rendeltetését mindjárt gyanítatja. A' szép palota' második emeletében Schinkel lakik, a' lángeszű építész, közel legfelségesebb művéhez, a' museumhoz. Itt láttuk milly nagy sze-

rü ezen művész' phantasiája, midőn rajzaihoz vezetettünk, mellyek terve szerint viaszfestékekkel a' museum' oszlópcsarnokát ékesítendők valának. Ő maga nem volt otthon, mellének gyengesége a' cseh fürdőkben tartóztatta. Ezen rajzolatok a' legnagyobb müemlékek időnkben, a' világ' 's emberi nem' történeteit megtestesítik, 's mint a' természet: egészben olly jelenetesek, mint egyes csoportzatokban szépek.

Az első képen, mintegy bevezetésül az egész képsornak, Uranosz ül a' királyi széken, körülvejtve a' csillagzatok' éjjeli tánczától. A' másik hosszú képen Saturn' s a' Titánok az előkor' sötétjébe visszavomúlnak; élesztő tüzet terjesztve, a' világ' új folyamatát elkezdí Jupiter, előtte az első világ-osztogatók a' Dioscurok; Prometheus a' föld' első lakói' s ámára a' tüzet elorozza. Saturn' birodalmára emlékeztetve elnyúlik az éjjeli egen a' holdfellegzet' nyája. Selene ragyogóan haftja szekerét, élete a' Dianáéba átmenvén vadász-alakok jelennek meg, mint az ijász' 's oroszlány' csillagalakjai. Serény égi hatalmak segítenek az éjnek sötét leple' feltárásánál, mellyből az alakok kifejlődnek, gyermekei körülte nyugosznak. A' meleg sötétben fekszik minden eredetnek csirája, a' szerelem, serkenés', 's ébresztés' különféle képében. Sokszinü élet' elemei fejlődnek ki a' viradó nap elébe menve. Egy álom, ébredéssé válik 's a' még alvó anyaszeretet munkás életbe vonatik különféle alakok által, mellyek munkára 's aratásra mutatnak. Még alva, gondosan bétakartatik a' háború, mert hatása' ideje még el nem kezdődött, előtte szüz Músák' vidám társaságában lebeg a' béke, 's egy égi gyermek termékenyítő esőt önt a' földre. Tudomány-elemek mutatkoznak, mélységek méretnek, háborgatva jönnek természet hatalmak közbe, a' szélvészek által éjmadarak rezzentetnek fel az erdőkből, ég-gyermekek ezen Saturn' országából felmaradott teremtésekkel

vívnek 's előlük megfutamodnak; mag, hímpor, 's termékenyítés gondosan lehintetik a' földre, a' fellegzethől hűsítő éj-harmat öntetik le, kakas hirdeti a' napot, mellyel a' gond kezdődik. Éj-teremények' üldüzései elől az anya gyermekét oltalmába veszi. Földmunkálatra mutat egy kertészpár, a' vederből reggeli harmat csörgedez a' virányra, hárfakar hirdeti reggeli felhőkben a' nap' keltét, harmatos búza-földekről éneklő pacsirták emelkednek: Venus, a' reggeli csillag, követi a' napot 's Erosznak jelenti földi rendeltetését, a' reggelfellegzethől a' remény' 's jövő nap' tiszteletének vidám képei emelődnek, a' nap' fényköreinek felhőzetében a' Gráciák' hirdetői vezetik a' napisten' szent hattyúit, ki négy lován kilép a' tengerből, fényt osztandó a' világnak, vele lebegnek a' Gráciák, azt szépitendők. A' kép' ezen utolsó része csaknem egészen világ, kevés alakokkal úgy, hogy az ellentét' szándéka érezhető. Milly gyönyörű költészet rejtezik ezen képben 's még is gazdagabb a' harmadik. Pásztor nemzetek, csendes természet - éldeletben látszanak kezdetén; — a' reggel' Sybillája tengerparti barlangja előtt a' kelet' természetének teljében magához vonja az ifju ivadékot, a' jövőnek magyarázata által, mellyet levelekre jegyez föl. Durva vadász népek lépnek le az erdős hegyekből, meghatva a' sibyllinus a' költői ihletés' magasabb kecsseitől; Psyche a' Músával hárokat vonnak lyrájokra a' költő' kunyhójában; a' nép részt vesz az erő' 's ügyesség' versenyében; a' költő ifjú' Geniusza ihletést hangoztat ajkairól, köröztetve ifjaktól, kik szeretően körülte foglalatoskodnak, legyeznek, forrásokkal játszanak. Itt látjuk az első merényt a' természet' szépét művészetáltal megtartani, midőn egy ifjú, szeretője' árnyát szénnel körülvonja a' sziklán. Az élet' nyarában 's delében az aratást találjuk 's örömeit; a' búzaföldön gyermekek 's nyúlacsok játszanak. A' Helikon' tetején Pegasus' dobogása alól a' képzelet' forrása ered, 's ártatlan Nymphák' édelgései közt lecsörgedez a' kútba mellyből a' sze-

rencséltetett ember az ihletés' italát meríti, 's jóltevő lényektől veszi, hogy földi léte szépüljön 's az ég' sejdítései 's előélvei kísérik, kifejlődésében az előhaladás' törvényei alatt. Egy fiatal hőst az ihletés' forrása szép merész tettek-re hevit; — hanga-élv, ártatlan pájkosság a' phantasia' elemével. A' költészet' patakjának leomló fátyola alatt a' föld' mély gyomrában feltűnnek a' Párkák, mellyek a' földi élet' törvényei felett kérlelhetetlenül örködnek. — A' költői lepel nekik is nyájasabb alakot kölcsönöz; ember-szerető nemtők, játszanak körülök, boldog lények a' szépség' elemében úszva 's azt másoknak osztogatva. A' távolban az erdő' hangája, megihlettek a' szárnyas lónak örülve; a' szép özönt jóltevő Nymphák kútba öntik, honnét egy fiatal költő merit; meglepve közelít egy törvényhozó a' szép forráshoz, melly őt is hűsítendi. Ezt követi az emberiség' ősze 's estéje; a' művész' műhelye régi emlékekhez csatlakozik; művészi kéz által ered a' szobor, a' Geniusz' befolyása alatt, kellemesen vezet maga a' természet diszitéményekre, az acanthus körülfonja a' corintheta oszlopfő' formáját; a' műhelyben segédek 's tanítványok dolgoznak. A' szüret' ünnepe a' tél' kezdetén már a' tüzhely' házi langját megkívánja; az anya melengeti a' tűz' fényének örülő gyermekét. Győzedelmesen térnek vissza a' hősök, az öregség a' Músák' szép táncza által mulattatik mellyek estragogyásban 's holdfényben az öregséget meglátogatják. A' képnek hidegebb 's sötétebb árnyéklatai mind inkább 's inkább éreztetik az éj 's tél' közeledését; gondokba merülve néz Psyche a' bölcs' házából kedvence felé, ki magas sziklaszékről az éjjeli eget vizsgálja, 's a' csillagzatok' lejtéseit kutatja. Luna lelép a' tenger felé; egy ős elméről az elem' szemléltetésében, melly áradva jö' eleibe; a' merész hajós magával viszi a' Muzsa' köszöntését, 's kivez a' távol holdvilágította tengerbe. — 'S így el van végezve a' körfutás, a' reggelből éj, kikelethől tél, pásztorból kereskedő lett, 's azért az utolsó táblán a' bú ké-

peztetik egy sírhalom körül, melly felett új reggel emelkedik. — Ez azon nagy költészet' tartalma, mellyet Schinkel, Fichtének egykor legkedvesebb tanítványa, a' museum' képdíszévé terveze, 's előlegeösen aquarellben kivive: ez azon compositio, melly a' művészet' újra születésére mutat, 's régi álláspontjára visszahozza, hol eszméket alakokban fejezett ki, 's mutatja hogy a' valódi költészet' 's festészetnek egy az irányuk, a' philosophia.

A' museum 's Schinkel' rajzai Berlin' legköltőibb oldalai; 's ezért bővebben említettem; mert Berlint különben a' takarékoság 's pedant csekélyes rendszerkor bélyegzi. Az új városban az utcák oly egyenesek mint a' potsdamiak, egy pillantattal átnézhetők, hogy mindjárt látszhassek, hová ki jár. Még alkalmatlanabb szélességük, melly tisztán tartásukat lehetetlenné teszi főkép' mivel föld-alatti csatornák' hijában csak fedetlen moslékárkok húzódnak a' házak előtt, 's a' szél az egyenes utcákban semmi ellentállásra nem akadva meg nem tört erővel hajtja maga előtt a' porfelleget. Bérkocsit ritkán lát az ember, az úgy nevezett droskék' száma 120, ezek a' rendőrségtől függnék. A' mint az ember a' könnyű, nyílt, fedetlen kocsira ül, mellybe egy ló fogatott, a' kocsis hosszú orosz ködmönének 'széles övéből czédulát húz ki, mellyen droskéje' száma, az időjegyzet 's a' fertályóra', melly húsz percczel számítatik, ára 7½ garas egy, — 10 két személyre, ki van nyomva, 's óráján az időt megnézi, 's a' kocsizás' végén minden óráért három czédulát ad át számadásként a' fizető kocsikázónak. — Ezen rendszer az idegeneket zsarolástól 's csalatástól menti, 's a' rendőrségnél a' számvetés' alapját teszi, mert a' kocsis minden reggel kapja czéduláit, mēnnyi estve közülök hibázik, annyi fertályóra-bértől számolni tartozik. Illyféle bérkocsi leggyakrab a' „hársfák alatt" nevű csinos utcában, melly nevét nagyszerű hársfa so-

raitól kapta, 's a' dóriai oszlópatú brandenburgi kapu által a' Thiergarten név alatt ismeretes közkerttől választatik el. Ez távolról sem hasonlítható a' bécsi Prater' nagyszerű kertalkatjaihoz, százados cserfáihoz 's buja vegetációjához; a' vékony bikkfák, mellyek pusztá homokból emelkednek olly csekélyesek, mint a' kis Spréa a' szóke Duna mellett; csak hogy a' Spréát Berlin mellett vitorlás hajók elevenítik. mellyek Dunánk' büszke hátán még eddig meg nem jelentek. —

A' francia herczegek' tiszteletére seregszemle tartott. Már jókor reggel kimentünk a' fővény-fenyérré, melly a' várost körülveszi, droske hér-'s úri kocsi egymást érte, kutyák tejet vontak taligákban a' város felé, porfellegek közt mentek ki az őrsereg-ezredek, előttük, utánok egész Berlin. A' szemlét leirni haszontalan, minden katona ünnepelemek hasonlítanak egymáshoz, csak részletei különböznek. Nálunk a' zászlók' víg lobogása, a' muzsika' szédítő hangja, a' sereg' gyors mozdulata, a' segédnökök' iramlása élénk 's víg képpé változtatják a' seregek' békes gyakorlatát; de itt szótlán léptettek, lassan előre az ezredek, a' trombiták hallgattak, bevonva vitettek előre a' zászlók, az egész szomorúan unalmas volt. De lelkiületére nézve is nagyon különbözik a' porósz sereg a' miénktől, a' tisztek közt nincs azon testületi szellem, melly nálunk annyira uralkodik, mert ritkábban nótelenek, feleségeik által különböző körökbe vonatnak, hol egymással öszve nem akadnak olly könnyen. De a' közkatonaság is különbözik a' miénktől, műveltsége által, minek jeléül a' múzeum mindennap közkatonákkal telve volt, kik itt a' művészet' remekeit csodálták, míg a' francia seregek' jelenléte őket a' fővárosban nagyobb számmal öszvegyűjté.

Berlinről szólván, lehetetlen nem említeni két intézetet, nemökben egyetleneket: a' királyi vasöntőgyárt's

az ipar-iskolát. Az első a' Spréa' partján épült, mellynek vize által a' mozgonyok' nagyobb része mozdított, de bizonytalan lévén ezen erő 's a' kerék alólcsapó, gőzerőmű hajtja most a' mozgonyokat. A' műhelyben a' glai-biczi Antal-'s király-huttai durva vas, részint közönséges lángkemenczékben, részint kúpkemenczékben, mellyekből az olvadt vas részenként is kivehető, olvasztatik, 's agyaggal minden ízben körültapasztott vasedényekből formákba öntetik. A' kemenczék' hengerfűvő müve 10 lóerejű gőzöny által hajtatik, melly azonkívül még két henger esztergályt, csavarfűrőt 's vágó erőművet mozdít, 'S minthogy az egyik kemencze a' hideg levegővel, mint nálunk mindenütt, a' másik az új találmány szerint meleggel fűvatik, legjobban látszik milly nagy az utóbbi mód' nyeresége, mellynél két mázsa vas' olvasztására csak annyi közsén szükséges, mennyi amannak 125 fontra. — A' gyár kis tárgyak' öntésével nem bibelődik, 's minden hónapban 1000 mázsát önt, öntvényei közt legnagyobb kelete van a' vasharangoknak, mellyeknél ugyan a' tiszta érczhang hibázik, de mázsájok csak nyolcz tallérba kerül, míg az érczharangoké hatvanba. A' raktárban régiszzerű díszedényeket, domború müveket, 's szobrokat láttunk, díszítményeket 's ékesítéseket, mellyeknek finomságát 's tisztaságát még semmi más országi gyárak el nem érték, 's mellyeknek okai a' vas' jósága, a' homok' könnyüisége 's a' dolgozók' ügyessége. De ezen munkák' tökélye mellett is előre látható, hogy az olcsó vas még is a' művészetben el nem foglalhatja az ércz' helyét, 's hogy nagy művész nemes eszméit soha illy nemtelen ásványban ki nem fejezendi, melly elébb utóbb az emésztő rozsdá' martalékjává lesz. Sőt kisebb ékességeknek, nyaklánczoknak, fülbevalóknak, a' vas, csak a' józan Poroszországban használtatik; máshol jobban szeretik a' drágább ezüstöt 's aranyat művészet által nemesíteni, azért-e hogy a' vas olly sötét és fénytelen, vagy hogy illőnek

nem tartják asszonyaink, hogy azon ásvány díszesítse őket, mellyből kard készül és bilincs.

Nagyobb befolyással bír az életre az ipar-iskola, mellynek látogatására csak nehezen kaphattunk engedelmet, nehogy a' tanulók a' mutogatással sok időt veszítsenek. Egy híres német író így írja le, midőn a' Görögöknek hasonló intézet' felállítását ajánlja:

„Ezen csudálatos intézet minden mesterségekre terjed, mellyek fa- 's érczmunkával öszveköttetésben vannak. Célja a' természetudományok', a' chemia- 's mechanica- szülte módok' 's tökélyesítések' életre hozatala, mellyek Francia- 's Angolhon', Németország' 's Amerika' bámulandó iparmukasságát növeszteti meg nem szűnnek. 'S azért a' legjobb erőműveknek tökéletes gyűjteménye található itten, minden legújabb találmányok' mintáival, 's számos gipsz-leöntvényekkel, lenyomatokkal 's rajzokkal, az ifjú művészek' izlésinek képeztetésére, 's a' szép' érzelmének felélesztésére. Hozzá vannak csatolva az asztalos-, lakatos-, érczöntő-műhelyek, valódi mesterek' igazgatása alatt, el nem felejtve a' matematika' 's rajz' tanítói, a' tanulók' oktatására. Mind a' mi ezen intézethől ered, úgymint fabútorok, új szerkezetű hidak 's molnák, házi eszközök 's érczsobrok, jó izlésök 's tökélyök által kitünő, De mind ez csak mellékes eredmény, a' fő, a' fiatal művészek' képeztetése, mellyek itt neveltetnek, 's tanulások' végén a' már létező intézetek' elnökével öszveköttetésbe lépnek, újakat alapítanak 's így az ipar' tökélyesedését az ország' minden részeiben terjesztik. —

Az intézet' tanulóivá a' kézművesek' legjobb legényei választatnak. Minden tartomány' kormányzója köteleztetik kettőt esztendőként választani, 's az ember biztos lehet hogy a' választás helyes, mert ha közepszerű lenne a'

tanítvány, visszaküldetnék azon tisztviselő' szégyenére, ki őt Berlinbe küldötte. Az intézetben a' kormány' költségein tartatnak, sőt fizetésökből még némi takarításokat is tehetnek. A' műhelyekbeni gyakorlat; egyenlő léptekkel jár az oskolai tanulással, de ezen tanítás minden szigorúsága 's mélysége mellett, alá van vetve mindig a' kézimesterségek' szükségeinek. Lehetetlen képzelni azon ipart 's buzgóságot, mellyet ezen érdekes ifjuság, úgy szólván Pórosz - ország kézműveseinek választmánya, ezen igazán királyi intézetben mutat.

A' mint a' tanulásnak vége lett, sokaknak közülök még szükséges eszközök is adatnak, hogy Franciaországban, Angliában, Amerikában utazhassanak, 's tulajdon szemekkel 's nagyobb számban láthassák azon rajzokat; mintákat 's műveket, mellyeket csak leírásból ismertek, 's tanulhassák az újat. Visszajövéen utazásaikból némelyek közülök visszalépnek az intézetbe, hogy annak nyereségére fordítsák azt, mit az idegeneknél tanultak, 's csak a' háládatosság' ezen tette után folytatják tovább pályájokat.

Terjedtebbek valánk ezen mű- 's mesterség-oskola' érintésében, mert az ember példából könnyebben tanul mint tanákból. Utánozzátok azért ezen példát, mellyet Némethon' intelligentiájának 's magas civilizatiójának középpontja ad, vagy ha eszközeitek e' pillanatban nem elegendők, tegyetek hasonlót kisebb mértékben, de kapcsoljatok hozzá egy hasonló intézetet azon kézművek iránt, mellyek gyapjúval, pamuttal, selyemmel foglalatatoskodnak. Europa', 's az illy intézetek' emberszerető kormányai a' görögöknek kivétel nélkül jóakarói, szívesen nyujtandának segédkezet, 's ezen pillanattól fogva látandjátok az ipart 's mechanicus mesterségeket virágozni, azon országban, mellynek felszerkenése eddig csak régi urainak durva

sága által tartóztatott vissza. Fellépven egyszer ezen pályára és segítve egy bölcs kormány' gondoskodásai által, műhelyeitek' ipara rövid idő múlva a' régi Europaéival versenyezend."

Igy szól Thiersch a' görögökhöz, híres munkájának :
„De l'état actuel de la Grèce“, második része' második cikkelyében.

VIII.

H a m b u r g.

A' tenger' közele egy egész darab középkort egész a' jelenig épen tartott, 's ez Hamburg. A' város' minden részlete a' Hanzára emlékeztet, a' német város-szabadságra, 's a' középkori patricius kevélységre; olly csekélyesen kényelmes, olly józanon száraz. Bár a' francia forradalom 's bevétel óta már nem második kereskedőhelye Európának, institutióit még is megtartotta, 's a' régi hanzeaticus formákban maradt, 's mi csuda, ha a' külső alak is a' múlt századokra emlékeztet: a' szoros utcák 's bennök itt ott egyes fák; a' magas házak csücsaikkal, számos ablakaikkal, régiszerű kapuikkal 's kivésett diszitményeikkel; a' csatornák, mellyek helyenként a' házakat mossák, 's az utcák' helyét egészén elfoglalják, hogy az árúk' szállítása a' raktárakból a' kikötőbe könnyitessék. Csinos a' városnak újabb-szerű része, a' Jungfernsteg, hol a' szép házak előtt fasorok övedzik az Alster' tiszta vizét, mellynek öszvegyült hajjai itt kellemes tavat képeznek. Elevenebb a' kikötő, hol a' hajók százanként csinos rendtelenségben állanak, hosszú árboczokkal, öszszetekert vitorlákkal, 's a' kötelezet' szabályos hálójával, fáradozásaik után nyugodva, 's nyugalmokban is az emelítő habok által lassudan mozgatva. A' város' lerontott erősegei, mint majd mindenütt Németországban, szép kert-

alkatokká váltak, mellyeknek zölde a' házak' hosszú fal-sorai által elfárasztott szemet olly kedvesen mulattatja. Az ugy nevezett „hamburgi hegy“ elővárosba mentünk innét, melly a' szabad várost a' közvetlen szomszédságban fekvő dán Altonától elválasztja 's a' nép' gyűlhelye. Alakosok ütik itt fel sátoraikat, marionettek tánczolnak, külföldi állatok ordítanak, muzsika szól, közbe - kiáltanak a' szerencse-játékokra meghívók, gáspártheatrum 's műlovaglás zajlik, a' nép tolong, legalsóbb osztálya kicsapongó örömmel, 's idomtalan mozgásokkal, izetlenül pi-perézett, vastagon festett, nagy lábú, puha szívű leányokkal tánczol itt 's amott az alsóbb polgári rend, mulatásában a' jó társaság' illedelmét nevetségesen utánozza. Az egész a' Práterre emlékeztet, csak hogy a' bécsi nép' szépsége, eleven vigsága 's könnyű mozgékony-sága sokkal élénkebb benyomást teszen, mint a' hamburgi hegyen a' közönséges arczvonatok 's tompa muzsikánál a' lassúdan élhetetlen táncz. Bérkocsin Altonán át Ottenseebe mentünk innét ki, hol Klopstock el van temetve. Mint költőhöz illik, az út mellet nyugszik ő, az élők' közelében, terebélyes hársfák alatt, mellyek sírja felett vigan virúlnak, mint a' költő' emlékezete.

Másnap reggel gözhajóra ültünk, de ellenkező szél miatt, csak délután értünk a' tengerbe, hol gyorsan előre haladva, estve felé csak alig látszott alkonyuló távolban Némethon' partja. Milly különböző alakban tünt fel előttem, a' német élet másfél hónap alatt, ezen középpont nélküli nemzetnél, melly mindenütt égalj öszveköttetések 's viszonyok által különbözően fejlődött ki a' különböző országokban: „Facies non omnibus una nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.“ De található egy alapvonal az egész nemzetben: az, hogy az ideák' országában él, mi még a' vig bécsinél is a' német' fő típusa, 's még is azt

Árvízkönyv I. köt.

mondja L'herminier „à Vienne on ne pense pas“ *). Ezen csaknem mindenütt igaznak tartott idea, főkép' onnét ered, hogy a' bécsi keveset ír, hogy ő nem hírnöke tetteinek, mint a' franczia, hogy nála a' toll nem fegyver, mint az angolnál. Nem is tudom honnét eredett azon halitélet, hogy ki írni, gondolni is tud; hiszen épen az irás az, mi a' forro gondolatot jegével megfagyasztja, mi az élőt koporsóba zárja, mint a' test a' lelket. A' szó a' gondolat' teste 's lebilincseli azt, melly szabad mint az ég, 's lehet-e fájdalmasabb érzet, mint midőn az égi gondolat púposan sántít előnkbe, vagy csörgő lánczot hordszol maga után 's piszkos foltok fedezik. De legjobb esetben is a' szó 's gondolat ellenségek maradnak, 's harczaikból csak ritkán születik a' mesteri mű, mint a' csendes béke a' fegyverek' zajából. A' szó letörli a' gondolat' lepkeszárnyairól az aranyport, elemésztí leggyöngédebb illatát, gyengíti legóriásibb erejét, 's ha szépségét meghagyja, jóságát elrabolja. A' gondolatnak csak egy fia van, a' tett, a' szó csak mostoha gyermeke; de néha még is elrabolja amannak gazdag örökségét, mint midőn Göthéből nagy férfi helyett nagy író lett. Érezte ezt Byron, ezen tettekre vágó Titán, 's ki lehetne olly durva, kiben szánakozást ne gerjesztene ő, mikor az életbe ki nem törhető szenvedélyei' belső vitájában felkiált: „Actions, actions said Demosthenes; actions, actions I say, and not writing, least at all rhyme“ **).

Szász-országban, a' reformatió' honában, most egy szük mellü aljas szellem uralkodik a' népnél, melly constitutionalismus által palástoltatik, de mindekkoráig bizonyos, hogy két kamara-rendszerök csak annyiban volt

*) Bécsben nem gondolkoznak.

***) Tetteket, tetteket, monda Demosthenes; tetteket, tetteket, mondom én, 's nem írni; legkevésbbé pedig rímeket.

hasznos, mennyiben a' nép látja, milly nehéz országot közmegelegedésre kormányozni.

Szerencsésebb e' tekintetben a' porosz nép, mellynek példája mutatja azoknak fonákságát, kik az egész világot egy minta szerint szeretnék elrendelni, bár látják milly sokszínű ruhában jelen meg a' természet, mindenütt különbözően, bár látják, hogy az egyformaság halál. — Porosz-országnak constitutiója nincs, de van két erősebb institutiója, melly a' népbe mélyen behat, 's a' jólétet biztosítja. Az első a' népiskolák, mellyek a' legalsóbb rendekig világot 's tudományt terjesztnek, miután az egész birodalomban a' kényszerített robot-megváltás által a' haszonbérő, parasztból valódi birtokos lett, 's így benne 's a' polgárban, ki a' híres városrendszer szerint maga választja felsőségét 's általa maga kormányozza magát, önérvényes gerjesztetett. A' másik a' Landwehr, a' kivétel nélküli katonáskodás három évre, melly az egész nemzetnek nemesebb 's férfiasabb tartást adott, 's katona és polgár között azon rettenetes hézagot elenyésztette, melly szerencsétlen helyzetekben 's időszakokban a' katonából hontalan rabszolgákat, 's a' polgárok' rémképeit alkothatja.

Így elmélkedém a' haboktól ringatva, míg a' tengerkórság félbeszakasztá gondolatimat, 's a' legprózaibb módon érezteté velem Neptun' hatalmát. —

VIII.

A n g o l h o n .

Európának e' pillanatban legérdekesebb pontja Angolhon. Oda néz minden politikai felekezet' vezére, mint mágnestöre a' kormányos, 's Peel' vagy O'Connell' szavára egész világrész fülel, míg más oldalról angol szokás 's társalkodási csin, csaknem minden nemzethez utat tört magának, 's a' 'Westend' társas körei azon fokra hágtak, mellyen a' forradalom előtt a' francia udvar állt, önkényes törvényhozója azon szabályoknak, mellyek Europa' minden művelt társas köreiben szentül tartatnak. — Hogy veszhették el a' francziák ezen felsőbbségüket, hogy mehetett által a' társasági formák' királyi pálczája az angolokhoz, kiknél a' radicalismus naponként terjed, míg a' ruha- 's divat-istenek még mindig a' Seine' partjáról parancsolgatnak a' világnak? Ezen kérdés' magasabb szempontbóli vizsgálatánál mindjárt szembe tűnik, hogy méltóság a' világ' történetei' minden időszakában mélyebben hatott, mint a' csillámló ész' mozgékonytsága, 's azért ezredek óta e' volt a' jó nevelésnek megisméretető jele. — Ezredek óta le akarta dönteni királyi székéről a' csillogó lángész, de méltóság megmaradott az emberi dolgok' igazgatója, szűk társas körökben, mint világtörténetek' tágas mezején, sőt a' művészetben is. A' legrégebb szobrok a' görög szobrászat' szép idejében is a' legszebb művekkel egyformán vonták magokra a'

figyelmet, minden feszességök 's tökélytelenségök mellett, 's még a' császáridőkben is meg ismertetett bennök az isteni. Csak addig maradt Athén Göröghon' vezetője, míg műveinek fő bélyege csendes méltóság, 's a' lélek' szenvedély nélküli béke volt. A' peloponnesi háború változtatá ezt. „Érzékiség 's szenvedélyesség léptek egy részről, a' másíkról az ész' 's szó' sophistical ki-művelése, a' régi időknek erős, 's megállapodott érzelmeiktől vezérlett gondolkozás-módja' helyébe, a' régi nemzeti elvek' korlátjai lerontattak, 's köz életben mint művészetben élvezetvágy, 's az érzelmek' erősebb' megindításának szüksége jelent meg. Lelke' átható erejével uralkodott olympi Perikles' helyét a' néphizelkedők' fajtája foglalta el, Kleon 's követői. A' privat életben nőttön nőtt a' hetaerek' befolyása. Euripides' indítóbb 's borzasztóbb modorja a' tragoediában mind inkább megnyeré a' nagy közönség' izlését, 's a' lyrika az új zabolátlan 's pompás dithyrambusba ment által, mellynek mesterei a' szigorúbbaktól a' hangászatnak, 's annak ethikus characterének rontóiként tekintettek. A' régi szónoklat a' szó' symmetriáján alapult 's a' legbékésebb szavalást kívánta, most szenvedélyes 's pathetikus szónoklat jelent meg. Különös megjegyzést érdemel még a' mindig növekedő szabadság 's tűz az indulatok' kifejezésében. Perikles megtartá még arcza' szilárd tartását, a' csendes járást, semmi szónoki indulatnál rendetlenségbe nem jutó redőzetét ruhájának, 's szava' egyforma hangját. Kleon által szokottabbak lettek az indulatos 's szabad mozgások, a' régi szónokok' eukosmiája eltűnt. De Athén' elsősege' helyébe Spárta lépett, hol Xenophon szerint az ifjú' szeme olly keveset mozdul mint az érczszoboré.“ Így írja le a' híres Müller Ottfried Görögországnak a' peloponnesi háború utáni állapotját, 's vele együtt talán Europa' mostani állását. Franciaország csak addig volt a' társalkodási csin' előképe, míg az etiquette a'

francia szellem' mozgékonyágát egész a' túlságig bilincsekben tartá. Elevenebb 's ragyogóbb színekben áll most előttünk francia élet, 's francia litteratura; de az angol' csendes méltósága már régen kifogott rajta, mint a' szilárd akarat a' mozgékony észén. Parancsolj magadnak, 's másoknak ura vagy; ez főtörvény a' társas életben is, 's azért nélkülözhetlen a' Gentleman' ideájánál a' függetlenség másoktól, függetlenség szokásoktól, indulatoktól, szenvedélyektől, mellyeknek nyoma az arcot mindig megjegyzi; mert akaratlanul is szól minden mozdulatunk, minden tagjárásunk, czélzatlanul is mindig szellemi életet mutatunk. Ezen akaratlan előadás' szabályozása volt a' görög nevelés' fő feladata; azt tarták ök, hogy a' megszokás külső méltóságához 's nemes illedelemhez, a' kedélyt is a' bölcs, szép, 's jó felé fordítandja. — Ez emeli a' keleti nemzeteket az európaiak fölébe, mit herczeg Pückler-Muskau érint 's Lamartine oly gyönyörűen karakterizál. „Előítéletnélküli szem előtt, így szól ő: az arab, török, indiai 's persa szokások' nemessége, illedeleme, 's komoly kece a' mieinkkel összehasonlíthatatlan. Rajtunk látszik, hogy új nemzetek vagyunk, mellyek alig léptek ki a' durva élhetetlen, tökéletlen polgárosodásból, rajtok meg lehet ismerni a' jó ház' gyermekeit, nemzeteken, mellyek régi bölcseséget 's erényt örökül kaptak. Nemességök, melly nem más eredeti erények' örökségénél, homlokaikra írott, 's minden szokásaikat bélyegzi. Pór nálok nem létezik.“ E' tünemény' okainak fejtegetésébe Lamartine nem ereszkedik, — talán az a' legfőbb, hogy keletben a' vallás még mindig a' köz 's társas élet' talpköve és zabolája, míg nálunk, hitetlen század' gyermekeinél, érzelmeinknek megszakadottsága külsönkre is hat. Megjegyzésre méltó legalább minden esetre, hogy Europa' legvalóságosabb nemzeteinél, az angolok és spanyoloknál, legtöbb illedelem 's társasági csin uralkodik. —

IX.

Angolhon.

(Folytatás.)

Az első benyomás, melyet Angolhon reám tett, nyomasztó volt: a' halvány ég, a' kőszénfüst, a' piszkos Themse, mely apadatokkor csekély folyam, áradva tengeröböl, ahhoz London' végtelen útczái, ezen háztömkeleg, a' kocsik' sokasága, a' tolongó nép, most sebesen előre nyomúlva a' Cityben 's a' Stranden, most kényelmesen járdalva a' négyszeg Squarek körül, mellyek' közepében szobrok fejelenek, terepélyes fák zöldétől körözve, 's vas rostély által a' piacztól elkülönözve, most azon négy kertekben mulatva, mellyek a' világváros' zajával olly békes ellentétet formálnak; — valóban ez elég volt, egy tapasztalatlan magyar fő' elkábitására. Olly idegennek látszott itt minden előttem, olly keveset öszvehangzónak mind avval, mit eddig láttam, hogy egészen más világban találtam magamat. Azután a' szóttalan ebédek az evőházakban; az iszonyu nagyságú ujságlapok, mellyeket órákig a' legnagyobb pontossággal végtől végig olvasgattam; a' játékszínek, mellyekben több darab éjjelig 's tovább is adatik elő; a' parliament, melly éjjel tanácskozik, hol a' követek, kényők szerint öltözve, fedett fővel nyújtóznak; — az ítélőszékek' nyilvánossága, a' szóbeli védelem, a' prókátorok' és bírák' hajporos parókái, a' lovagló házas püspökök, mind ez olly erősen meglepett, bár köny-

vekből régen ismértem, 's olly váratlan érzelményeket 's gondolatokat támasztott bennem, hogy első héthben mintegy lázban éltem. Ollyan azonban az ember, — csak hamar hozzá szoktam mind ezekhez; — a' szótlán ebéd jó volt, 's a' szolgálat még pontosabb, mint hol zaj a' tálnokot elkábítja, — a' nagy újságokban megtanultam az érdekes cikkelyeket első pillanatra felkeresni, — ha a' játékszín untatot, a' másik darab előtt haza mentem, — örültem, hogy sok követ olly kényelmesen nyújtózik a' parlamentben, 's hatszáz közt nem mindegyik hosszú beszédekkel időt pazarol, — szóbeli védelem, mint láttam rövidebb, 's szintolly hatékony mint az esztendő-kig tartó replikázás, — 's hogy a' hajporos parókák alatt éles ész 's igazságszeretet lakik, abban talán az ítélőszékek' kivétel nélküli nyilvánosságának is némelly része vagyon; — a' mi végre a' lovagló házas püspököket illeti, azokat, megvallom, mindig szívesebben láttam nappal családjaikkal a' Hyde Parkban, mint éjjel a' lordok' házában.

Három hétig mulattam csak a' világváros' zajában, hol a' mindennapi is nagyszerűsége 's tökélye által érdekes, azután tovább mentem. Portsmouthban az arsenal' műhelyeiben Angolhon' ijjesztő tengeri hatalmának bölcsőjét csudáltam; itt kovácsolja Albion Neptun' szigonyát, mellyel a' tengereket uralja. Innét fél óra alatt Wight' szigetébe tett által a' gőzös, hol a' gyönyörű tájék Armida' bájkertjébe, vagy a' boldogok' békes szigeteibe varázsolja a' látogatót. Ellentételül Oxford a' középkornak egy meg kövesült darabja gyanánt benyúlik a' jelenbe, repkény-övedzte góth tornyaival, hegy-íves, festett ablakú templomaival, 's megmohosult penészes nevelési rendszerével. — Oxfordhoz közel esik Blenheim, Marlborough hercegek' lakja, hol Angolhon' egyik leghájolóbb parkjában a' híres Churchill' utódja adósságai miatt bírói zár alatt él.

Beh sokszor jut eszébe az embernek külföldön, a' kedves haza! A' legsötétebb előkornak tanúja, Salisbury' fenyé-
 re, hol a' mesés Stonehenge' óriási sziklaköre a' Celták'
 vallásáról szól, kik a' nemzetek' sorából már csaknem
 egészen eltűntek. Halmok emelődnek köröskörül, millye-
 nek közép Ázsia' fennsíkjától (Hochebene) kezdve, Orosz-
 's Magyar-országon keresztül Europa' nyugoti széleig ter-
 jednek, óriási mutatói azon útnak, mellyen a' népek ke-
 letről nyugot felé torlódtak, torlatukkal a' római világbi-
 rodalmat öszvezúzván. Szorgalmazott gyönyörű kert gya-
 nánt terül a' vidék Báltól, Bristolon át Birmingham felé,
 hol az ember a' gépelyek' országába lép 's a' gyárkerü-
 letbe. Angolhon itt más szint ölt magára; a' zöld rétek,
 terebélyes fák 's csendes fálusi lakok helyett, mellyek
 rózsák közül fejezlenek, csak felforgatott salakos földet,
 toronyalaku magas gőzkéményeket, füstbe burkolt sötét
 gyárakat lát az ember, mozgonyok zúgnak, 's gyerme-
 kek forgolódnak körülök, 's két forintot p. p. kapván leg-
 alább hetenként munkájokért, magok tartják ki magokat,
 's ha a' gyermekség' vidor örömeit nem ízelhetik is, leg-
 alább jó eleve szoknak a' függetlenséghez 's komoly gond-
 hoz. Miután Birminghamból még Warwickba kirándultunk
 's az angol aristocratiának egyik legjelesebb kastélyát 's
 kertjét csudáltuk, mellyben a' legfinomabb izléssel szá-
 zados gazdagság párosúl, Angolhont elhagyván, Walesbe
 mentünk, ezen a' természettől minden bájaival bőven meg-
 ajándékozott tartományba, melly nemzetiségét az angolok'
 százados törekedései ellen is, bár századok óta Angol-
 honhoz csatolva, mind eddig épen megtartotta. Angol
 élet még mindig el nem törlesztheté a' régi szokásokat,
 angol nyelv, literatúrája' minden kincsei mellett, el nem
 némithatta a' gaél beszédet, 's bár I-ső Eduard 500 költőt
 egyszerre levágatott, hogy a' nemzetet a' régi időkre em-
 lékeztetve, forrásba ne hozzák, még most is minden pit-
 varban a' hárfa áll, mellyen a' vándor dalnok énekeit han-

goztatja. Néhány gyönyörű napokat töltöttünk ezen érdekes tartomány' éjszaki részeiben, 's így Chesteren át Liverpoolba mentünk, Europa' második főkikötőjébe, hova a' világ' minden kincsei öszvegyülnek, 's a' pénz uralkodik, korlátlanul. Villámsebességgel dörge innét vasúton a' gőzkocsi Manchesterbe egyenes vonalban, folyók felett hidakon, hegyeken át keresztültört barlangokban sietve, szélvészszel versenyt futva, mint egy szikra-okádó füstös sárkány negyven kocsit magával rántván. — Cumberland' ezen földművelő 's marhatenyésztő megyének szép tavait látogattuk még meg, mellyeknek partjai Coleridge' Wordsworth' és Southey', a' tó-iskola' (nem mint az Athenaeum németből fordítá a' tengeriskola) énekeit viszhangozzák, 's így Whitehavenbe hajóra ültünk, azon városban, mellynek köszénbányái, már messze a' tenger' feneke alá haladtak, úgy hogy csendes időben a' hajókhoz a' bányászok' tengeralatti éneke felhangzik, kik ismét fejük felől szélvészkor a' habok' moraját, 's a' küzdő hajósok' veszedelemlövéseit hallják. Angolhon' felét jártuk így be, 's a' lakosokat mindenütt gazdagoknak, szabadoknak, boldogoknak találtuk. — Mi tette őket azokká? — Némely-lyek azt felelik, a' köszén; miután azonban Irlandot láttam, meggyőződtem, hogy nem a' köszén. —

X.

I r l a n d.

Ismeretes, hogy Siberia' hósivatagjai közt a' vándornak mindig valami sötét foltra kell szegezni szemét, hogy a' világosság meg ne vakítsa; illy sötét folt a' gyönyörű Britanniában Irland, Angolhon' ezen kiegészítő ellenképe, ezen árnyék, melly a' képnek kerekdedségét megadja, ezen ország, melly szerencsétlenségével szinte azt tanítja, mit Angolhon' boldogsága. Az ir nép szorgalmatos, ügyes, pénzt nem pazarló, — Manchester' 's Liverpool' gyárai, mellyekben a' dolgozók' két harmada ir, bizonyítják. Az ir föld termékenyebb az angolnál, fekvése szerencsésebb, mert közelebb esik Amerikához, partjai mindennütt természetes kikötőket formálnak, átellenben fekszik Whitehaven, kőszénbányáival. — A' természet' áldásában hőven osztozott a' zöld sziget, melly még is a' nyomorúság' legalsóbb fokán áll. Már a' szép Dublinban, félméztelen alakok, mellyek a' legpompásabb utcákban is láthatók, sértik a' bámuló idegen' szemét, 's a' mint tovább megyen az ember, mindig szomorúbb jeleneteket lát, kunyhókat, mellyeknél hazánkban a' nyomorult cigánykunyhók sem rosszabbak, éhező népséget, nemzetet, mellynek negyed-része koldus. — 'S ezen nemzet a' természettől szerencsésebb sorsra rendeltetett, mert eleven vidorsága a' legnagyobb inségben, könnyü fogalmu természetes esze, beszé-

des jószívűsége, az angol által is megismertetik, 's ha ez neki szemérfé veti könnyelműségét, elfelejti, hogy csak Angolhon' szerencsétlenségére lehetne. Irland komolyabb, mert csak a' könnyelműség felelheti el a' százados sérelmeket. 'S mi tehette az egyik testvérországot olly szerencsétlenné, míg a' másik olly virágzó? ezt kérdezi, ki, bár kevés időre is, mind a' kettőt látta, 's a' különbséget, melly köztök létezik. Toryk kormányzák századok óta, de lehetetlen, hogy annyi egymást felváltó helytartók közt, egy sem találkozott volna, ki mindén személyétől kitelhető módon, az ország' javát előmozdítani nem törekedett volna. Ezen törekedések' haszontalanságát látván, lehetetlen a' gondolatot elmellőzni, hogy az elv, mellyből minden tory helytartó kiindult, hibás volt. Ezen elv pedig, melly Irland' számtalan százados sérelmeinek csíráit magában rejti, ezen pandora-szelencze, mellyből még a' remény' szelíd sugára is eltávozott, az volt, hogy valláskülönség irányzá az igazgatást. Az alkirályok nem voltak soha az ország' kormányzói, hanem csak egy felekezel' fejei; csak az angol eredetű egy millió protestansok voltak védenceik, hat millió pápista elnyomatott. — A' törvény nem egyformán védte az egész nemzetet. Hívatalt nem viselhetett, ki a' protestans esküt le nem tette, a' pápista csaknem a' múlt század' végeig még prókátor sem lehetett. Mi csuda hát, ha a' népet bizodalmatlanság fogta el a' bíró iránt, 's azon hiedelemben, hogy igazságot, hogy pártfogást sehol sem nyerend, maga szolgáltatá ki magának azt, 's meggyilkolta sértőjét: hogy búját pálinkába fulasztotta, hogy ingerült állapotjában a' legkisebb sértés miatt is egymásba kapott, hogy protestans földes-urának kedvetlenül fizette a' haszonbért, 's ettől első alkalommal a' bérlett földről elhajtattva, mindig lejjebb, 's lejjebb süllyedett. Büszkén néze le akkor az angol a' szerencsétlennre, 's reá üté a' megvétés' bélyegét; sőt még most is azt hiszi, hogy az ir nem

képes magát kormányozni, hogy még most sem bírja el az angol szabadságot! és ezt mondja ő azon népről, mellynek százezerjei közt, a' hires clarei választáskor, melly O'Connellt legelőször parlamentbe küldé, három napig az indulatok' legnagyobb viharában részeg nem találtatott, kicsapongás nem történt. Sőt az utolsó választás is Dublinban, Europa' legnyomorútabb népsége közt, midőn O'Connell' elvástása csak egy hajszálon függött, a' legnagyobb renddel ment végbe: míg a' londoni választók dorongokkal kezdték az ellenféllel többségüket éreztetni. Ilyen példák többet bizonyítanak mint sok könyvek, mások közt azt is, hogy a' szellemi erő még a' megrögzöttebb szokást is legyőzi, 's hogy Irland' rongyos lakosai, épen nem rosszabbak Angolhon' gazdag kereskedőinél. Egy francia barátom, ki Irlandot Aeolus' barlangjához hasonlítja, mellyben O'Connell' erős keze alatt azon szélvészek zárva tartatnak, mellyek megszabadulva Európát keresztül-rombolandják, azon erős meggyőződésben vólt, hogy a' gondviselés csak azért hagyta Irlandot olly soká sinlődni, hogy a' világ rettentő példában lássa, milly szerencsétlenséget okozzon a' törvény, melly nem minden lakost egyformán pártfogol, 's hogy a' legnagyobb érdem is csak meddő föld, míg azt a' vallás vagy születés meg nem trágyázza. — *Discite justitiam moniti!* —

De még is azt hiszik sokan, hogy materialis jólét, 's némi nevelés, elégségesek a' nemzetek' boldogságára, 's elfelejtik, hogy Chinában a' tudományok mélyebben hatottak a' legalsóbb osztályokig, mint nálunk; hogy ipar, csatornák, utak, óriási viszonyokban, századok óta meg haladják az európaiakat, 's még is a' nép megkövesül, 's élete elfogyott, 's mumiává száradott. Még közelebbi példa, melly a' materialis jólét' 's felületes felvilágosodás' elégtelenségét bizonyítja, a' zsidó nemzet, melly nyomott állapotja mellett is, mindenütt a' legsze-

gényebb néposztály felett áll; koldus, vagy irni 's számolni nem tudó, közte ritkaság, az ipart a' pénzkeresést, 's materialis emelkedést meg nem törhette a' nyomás, de a' nemzet' lelkületét lealacsonyította. Morális engedélyek nélkül a' materialis jólét haszontalan. —

XI.

I r l a n d.

(Folytatás.)

Dublinban nem soká mulattam, az ország inkább érdekelt, mint a' város, bár ez is széles utczaival, mellyek közt a' nagyszerű Sackville Street, Nelson' doriai emlékoszlopával kitűnik, szép hidjával a' Liffeyen át, görög izlésben emelt köz épületeivel, nagy piaczaival, 's a' lakosok' élénk, gondolatlan mozgékonyásával délszaki égaljra emlékeztetve, erősen különbözik az angol városok' komolyabb 's csendesebb külsejétől. A' harsány kiabálás, a' rongyokban jó kedvű pór nép, 's a' tisztátlanság valóban pillanatokra Nápolyba varázsoltak, de a' középületeknek hyperboreus esőzésektől megfeketült oszlopzatai, 's a' némberek' angol szépsége, csak hamar Irland' nedves éghajlatára emlékeztetett, melly a' gyepnek 's néMBER arcznak olly élénk 's ifjonti kinézést ad, míg a' görög oszlopok' összehangzását fekete foltokkal elrontja. A' csatornán túl csak a' goth épület' phantasticus gazdagsága egyezik meg az égaljjal.

Első kirándulásunk délfele volt irányozva, Wicklow' regényes megyéjébe, mellynek bájvidéke egész Britanniában híres, mióta Avoca' völgyét Moore Tamás egy szép dallal dicsőíté. A' szüntelen eső' ezüst fátyola eltakarta előlünk a' távolabb kinézéseket, de nem takarhatá a' la-

kosok' sajnálásra méltó állapotját. Csak kétszer derült ki az ég, midőn Lord Powerscourt' szép parkjában mulattunk, 's midőn Seven Churches nyomorúlt faluban a' régi Glendalough' romjain sétáltunk. Magas sziklaktól körülvett sötét tó' végén állnak itt hét templomok' maradványai, a' sűrű repkény közt alig haladhat előre az ember' lába, a' romok közé, mellyek' legnagyobbika körül régi temető terül, egy régi ír királyi nemzetség' temetője. Közel hozzá találtatik egy azon Irlandnak sajátos kerék tornyai közül, melly 100 lábnál magasabb, néhány öllel a' föld felett emelt ajtóval, négy égsark felé irányzott' ablakkal; a' legrégebb idők' emléke, hasonló azokhoz, mellyekről az utazók Persiában emlékeznek, 's bizonyosága azon nép-regének, melly az íreket Ázsia' közepéből származtatja.

Kedvezőbb volt az idő Irland' éjszaki részében, melly-annál inkább érdekelt, minél ritkábban látogattatik idegenektől. 'S még is ritka a' tengerpart, melly a' látogatást annyira megérdemlené, mint Antrim 's Derry megyékben, hol a' sötét basalt formatio' merész phantasticus sziklái a' dühös turgentől csapkodtatnak. A' híres Giants Causeway volt kirándulásunk' fő czélja, azon basalt alkatu sziklasor, mellynek szabályszerűsége a' regét eredteté, hogy az óriások, Irland' első lakói, oszlopokból gyalog utat építettek tengeren át a' közel Skócziába, de munkaközben a' bevándorlott írektől meggyőzötve, kiirtattak. — Útunk a' Boynei csatatéren, az ír Mohácson vitt át, hol a' Stuart házhoz hív írek meggyőzettek, azután Droghedán, 's Belfaston keresztül, Ballyecastlebe, hol a' basalt-oszlopok kezdődnek. A' vidék mindenütt szép, mivel, a' városokban sok egyenruhás katona tűnik szembe, mitől Angolhonban egészen elszoktunk; a' törvény' mostohasága, 's a' szabadság' hiánya szuronyokat tesz nélkülözhetlenekké. A' postakocsin a' legkülönbözőbb emberekkel akadunk üszve, most vastag anglikánussal, ki az írt., vallása

miatt kárhóztatá, sőt neveltetését is lehetetlenek állítá melly t. i. bibliaolvasáson nem gyökereztetik, mint az angol; most sötéten villogó szemű repealerrel, ki hazája szerencsétlenségét mélyen érezve erősen O'Connellel tart, bár hibáit ismeri. Ezen izgató, így szóla, idők' Mira-beauja, merészsége 's erkölcstelensége nélkül, sőt külsejében is hasonlít a' nagy forradalmi férfhoz az érzéki száj 's erős nyakszirt. De el sem titkolhatá hogy az O'Connell által annyira követelt testületi rendszer meg nem szüntetheti Irland' békétlen, törvénykivüli állását; százados nyomorúság egyszerre meg nem szűnik, 's ha meg szűnnek is, el nem felejtetik. — Larne mögött, hol a' gyönyörű út kezdődik, mellyet a' parlament temérdek költséggel a' sziklaparton Londonderryig építetett, hogy akkori pillanathan az éhenhalóknak munkát 's kenyeret, a' kereskedésnek állandóul közlekedést szerezzen, egy orangisticus nyugalmazott ezredes szegődött hozzánk, ki O'Connell minden repealerekkel együtt, mint hűteleneket a' towerbe záratni kívánta, mert a' köz nyugalomnak beszédekkel háborítása, 's a' felekezetestesség' támasztása, melly annyira ment, hogy az egész szigetben nincs ember, ki neutralis maradhatna, ítélete szerint legalább is ilyen büntetést érdemel. 'S a' mint így declamált, észre sem vette, hogy az út mellett nedves sziklaüregekben, ablak, ajtó, 's kémény nélkül, vadakként, emberek laktak, 's hogy az ólakhoz mint házakhoz hasonlóbb kunyhók sokkal erősebben izgatnak, mint O'Connell' minden beszédei.

A' mint előre haladtunk a' tenger' partján, hol a' basaltformatio mindig szabályosabban 's merészebben emelkedik, útítársaink elhagytak, 's a' természet' nagyszerű szépsége időt sem hagyott emlékezni a' politikai villongásról, melly a' szerencsétlen országot szétszaggatja. Ballycastle mögött mindig vadabb a' part 's a' fekete basaltszirtek szép ellentételben állnak a' csapkodó habok'

fejér tajtékával. Különös, 's vadságában vonzó képet ad — Carrik a' Rede, egy fekete szirtsziget közel a' parthoz, melyhez könnyű kötélhid csatolja, széltől rázott, 's ingadozó, ha az ember' lába tapodja, 80 lábbal a' zajgó habok felett, hol gyászhangú fejér sirályok a' tajtékok szárnyaikkal letörlik. A' part' regényessége méltó előjátéka Giants Causewaynek, hol a' basalt, legszebb 's szabályosabb alakjában lepi meg az utazót. —

Midőn e' természetcsuda' közelébe értünk, egy csoport ir vett körül szolgálatit ajánló, 's helyben talált ásványokkal meg kínáló. Négyet választánk közülök, a' csónakot evezendőket, mellyen, nyugtalanzkodó tengeren a' szép Dunkerry barlangba úsztunk. Hatvan láb magasságra huszonhat láb széles üreg nyílik itt a' fekete sziklába, óriási kapuként, melly mögött a' szirtek körülvonva zöldellő mohhal, míg alól tajtékozó habok a' barna hinárt ingatják, mindinkább öszszeszorúlnak, 's a' barlang' végét eltakarják, de a' habok' zajlása még meszsze hallik.

Innét a' Causewayt magát látogattuk, harminczezer alacsony basaltoszlop itt három tengerbe-nyúló gátokat formál, a' középső 950 láb hosszú, a' többi kettő 500 láb. Az oszlopok különbélek, 15 egész 36 láb magasak. 15 — 26 hüvely átmérőjök, a' háromszegtől a' kilencszegig változik felületök, 's olly szorosan egymáshoz ragasztvák, hogy a' kés-él alig fér el köztök, csoportozatjaik különös alakokat képeznek, a' mint különböző magasságra a' habok 's kíváncsi utazók által eltördeltettek, 's a' néphitben nagy szerepet játszanak. Itt van p. o. sós tenger' legközelebbi szomszédságában, egy kitört oszlop' helyén, azon édes vízforrás, mellyből éjjelenként a' lelkek, mellyeknek holt teste, ha két halott egyszerre temető felé vitetik, az ajtóhoz később ért, vizet meríteni kénytelenek, míg más lélek által fel nem váltatnak, 's ezért az

illy esetet mindig kikerülik az irek, 's ha mind a' mellett nagyobb városban a' történet két holtat a' temető előtt üszszehez, a' vérengzés atyjokfia közt bizonyos. A' Causewayt elhagyva a' kitünő szépségű Pleaskin öbölbe eveztüink, melly szabályos félkörhöz hasonló. A' sötét sziklatalap felett, mellyet tajtékszó habok körülszegzenek, zöld pázsit húzódik fel, meredek emeléssel, közel kétszáz láb magasságra, hol veres ércmészréteg felett gyönyörű basaltoszlopsor egyenesen emelkedik; szabálytalanul fekszenek rajta fekete szirtek, mellyek felett egy hatvan láb magasságu oszloptornác az egészet koronázza, egy fényes Amphitheatrumot. Szabálytalanabb a' kisebb Bengore Head' öble, de formái merészebbek, felhevült képzelődés itt különbféle alakokat lát, templomot 's férfit, koronás főt 's farkast, míg végre egy patkóforma öbölben a' szabályos basaltformatio végződik. Míg ebben mulattunk, a' tenger nyugtalanabb kezde lenni, 's a' habok, mellyek Amerika' partjaitól semmi akadályra nem találva, itt magasabbra torlódtak, olly különösen zajogtak, hogy hozzájuk többször lehajoltam, nem hoznak-e valami izenetet a' távol nyugotból, de nem értettem szavokat. Evezőink közül egy megértette, mert midőn a' palaczkot, mellyből távol kedveseinkért a' xeresi bort harsány kiáltással hörpentettük, neki nyújtottuk, ő a' vallásszabadság' megnyerésére ürté, 's az ürest háromszor hármis örömríadásunk alatt a' habokba veté. —

XII.

S k ó c z i a.

Már sokszor mutattatott meg, milly czéliránytalan Európában Amerikát utánozni; állások 's viszonyaik olly különbözők, hogy minden utánzás szerencsétlen, minden összehasonlítás béna. Mint a' természetvizsgálók' gyanítása szerint Amerika később emelkedett ki a' habokból mint az ó világ, úgy a' nemzet is, melly lakja, fiatalabb. Különböző ott az egész természet' alakja, roppant hegylánczok, végetlen fátalan fütengerek, óriási folyók, — de az erdőkben az ó világ' oroszánjai 's tigrisei helyett a' kigyók' sokféle nemei csúszkálnak, a' fényes tollu madarak' zengése komor 's rekedt, fülmile 's szőlő az égajt ki nem állják. Az élet is egészen különbözik a' mienktől, komolyabb az és egyszerűbb, férfiasabb, de nem olly mozgékony mint az europai, 's azért ritka, ki az újvilágba költözven, vissza nem kíváncsoznék. Ismeretes, hogy a' legszebb, 's legillatozóbb virágok' növést, a' legtisztátalanabb trágya mozdtítja elő; 's mind a' kettő együtt jár Európában. De nem is lehet félni, hogy Amerika' példája erősebben hathasson Európára, nincs Herculesünk, ki az augiasz istálót kitisztítaná, 's a' história, a' múlt, olly varázsszal bír, mellynek erejét megtörni lehetetlen. — Ezt láttam leginkább Angolhonban, hol a' nép' többsége kétségen kívül conservatív, 's csak nehezen nyúl változtató kezekkel azon alkotmányhoz, bár lássa

hiányait, mellyhez olly dicső emlékezetek kötik. A' skót nép' roppant többsége ellenben reformer, az 1745-diki forradalom után megszakadott históriájok' fonala, a' Glánok' patriarchalis szerkezete elenyésztetett, a' régi Skócia Angolhonnal egy országgá forrt öszve. A' skót érzi, hogy ez szerencséjére történt, hogy ez által jóléte növekedett, 's azért a' múlt neki csak költői dicső emlék, mellytől áthághatlan örvény különzi el. Innen magyarázható az is, hogy a' multtal kevesebbet gondol, hogy nála a' regék 's népmondák lassan elenyésznek, 's a' hegyekben Ouglan' énekei kihalnak. Erős ellentétben áll ez iránt a' gael Highlander, Wales' kymri lakójával, ki nyelvéhez, 's szokásaihoz híven ragaszkodik, míg az, ősei nyelvét mind inkább felejtí, 's angolosodik. Könyvek 's újságok gael nyelven többé nem nyomatnak.

Skócia' legnagyobb része a' mai idők' színét viseli, a' Clyde' regényes partjain gyárak kalapácsolnak, az esőbe 's ködbe burkolt Glasgow Britanniának egyik főváására, gőzhajók hasitják Loch Lomond' 's a' Scot' románsájból ismeretes tavak' hajkait. Az utazók, kik rajtokkényelmesen járkálnak, politikára ügyelnek, 's újságokra, nem a' gyönyörű tájakra 's a' regékre, mellyek hozzájuk kapcsolvák. A' partokon szigonyázó angolok ülnek, a' horegra órákig mozdulatlanul vigyázók, mert Angolhonban a' halászat színt olly tekintetben áll, mint nálunk a' vadászat. Sőt hova juthatni még kevés évek előtt merészség kívántatott, Staffa és Jóna, a' nyugoti felsőld, 's a' Hebridek, Obanból könnyen meglátogathatók. Az utazás, melly még kevés esztendőök előtt terhes sőt veszedelmes volt, most könnyű és kényelmes, a' nagy caledoniai csatorna összeköti az alsőldet, a' felsőld' legszebb 's vadabb tájékaival, Oban Invernessel, honnét ismét két nap alatt a' postakocsi, hazánkban példátlan sebességgel, Edinburghba ér.

Edinburgh' fekvése a' legszebbek közé tartozik, melyeket ismerek, 's azért Nápolylyal szeretik összehasonlítani. Én e' hasonlatosságot nem találtam, 's olly hasonlításokat nem is kedvelek, mert a' világ nem olly systematicus, hogy a' szép csak egy alakban tűnhetnék fel; olly különböző az, mint a' természet maga. A' város, characterekben egészen ellenkező két részre szakad, egykor mély széles árok által egymástól elválasztottakra, melly mostani időben virágzó kertalkattá vált. A' régi város első pillanatra óriási várként terül el a' tetőkön, sötét kéményeinek' sora pártázatot alkotván, de közelebről tekintve sem veszt el középkori kinézését. Dombon emelkedik mindjárt elől goth izlésben a' híres edinburghi fogház, Midlothian' szíve, felette magasabb tetőn a' királyi vár, melly a' városnak minden részein uralkodik mögötte fénylenek a' betegház' kúpjai, 's magas tornyai, a' harmadik tetőt koronázva. Az utcák mellyek e' dombokat öszvekötik ollyanok, mint a' középkor, mellyből származnak, sütétek és magasak, festőik távolról, közlebről azonban kényelmetlenek. Az új város ellenben, világos, széles, hosszú utczáival pompás hasonlatos házaival, zöld gyepes 's fásoros piaczaival az új kor' bélyegét viseli, 's Berlin' unalmas egyszínűségét szerencsésen kikerülte. Fő utcája, a' Princes Street, valóban gyönyörű, legnagyobb dísze azonban a' végén domborodott hegyecske Calton Hill, mellyre az edinburghiak szerencsés pillanathan Athén' Parthenonjának mását nemzeti emlékül fel akarták állítani, de a' költségek nem álltak a' jövedelmekkel arányban, 's nyolcz fényes oszlop gyanítatja, 's sajnáztatja az egésznek dicső lehetetlen kivitelét. Minthogy a' nagy nemzeti emlék nem sikerült, a' domb lassan kisebb emlékekkel megrakatik. Nelson' nagy doriai oszlopa, mellyen az angol zászló vigan lobog, szilárd 's erőteljes, a' gymnasium, oszlopszatával, nemes sztilben épült, szint úgy a' többi kisebb emlékek, de kicsinységök 's sokaságuk a'

nagyobbzerű benyomást elenyésztetik. Sokszor jártam Calton-Hillre, mert Edinburghra ez a' legszebb néző pont, 's ha az ember megfordul, ott látja keskeny házsor által a' várossal összefüggni Holyrood-palotát, 's a' távolabb tengerparton, merre a' Forth nagy kanyarodásokkal virágozó szántóföldek közt kigyózik, az esti naptól piritva egy arannyal himzett bíborlepel, Leith fekszik, a' kikötőváros. — Legkülönböbben tűnik fel azonban Edinburgh éjjel, midőn a' világított ablakok 's a' sűrű légszeszlámpák a' különböző magasságon fekvő várost a' mély Princesgardenből egész a' várba, ezeregyéjazakai tündérkastélyként mutatják. — Edinburgh sokat veszített fényéből azóta, hogy Skéczia Angolhonhoz szorosabban kapcsolódott, a' nemesség az udvarral: később a' parlamenttal, Londonba ment át, a' kereskedő Glasgowba vonult, 's Edinburgh' lakosai' első osztályát most a' prokátorok 's törvénytudók alkotják. Többségök vallásban puritanus, politikában tory, literatúrában classicus. A' régieket ismerik 's művelődésüket csudálják, mert szűkkeblűen csak a' végzettest látják benne, 's a' tökélyesedésnek többé alá nem vetettet, 's meg is kell vallani, hogy kényelmes egy dolog volna, ha minden tünemény egy rőffel mérhetőnek. — Más nap reggel érkezünk után, Edinburgh' oroszánjait akartuk látni (ismeretes, hogy minden, mi nemében első Angolhonban „lion“; ugy p. o. a' parlamentthen O'Connell, a' divatvilágban lord Alvanley). Az első a' vár volt, hol sötét szobában, gyertyavilágnál, a' meghalt skót nemzetiség' ereklyéiként mutattattak a' skót korona, 's a' két királyi pálcza, a' kard, melyet XI. Julius pápa VI-dik Jakabnak küldte, egy gyönyörű nyakláncz, 's két szép vítézkereszt; engemet azonban a' szép kinézés még inkább érdekelt. — Innét a' régi város' sötét, szoros utcáin át Holyroodba mentünk, Stuart Mária' 's X-dik Károly' palotájába. A' szegény szép királyné veszedelmes időben kapta kezébe a' királyi pálczát, 's terhét el nem bírta.

A' skótok vallási rajoskodásban a' királyi kápolnába rohantak, a' királyné házi oltárát összetörték; még most is mutatják a' köre festett oltárkép' töredékeit, — 's Mária sem a' néphez hajolni, sem azt megbüntetni képes nem vala. Borzadva láthatja most is ezen teremek' látogatója, a' szép királyné' hálószobáját, a' halaványodó bútorokkal, mellyeket maga hímzett, a' függöny által rejtett lépcsőket, mellyeken a' boldog Rizio bejött, 's más szobában az ajtó mellett a' vérfoltot, mellyet kifestíteni nem lehetett, mert midőn Darnley, a' királyi nője' karjai közül kifejlő énekest lassan meggyilkoltatta, a' holt test 's az ájult királyné reggelig a' zárt szobában hagyattak, 's a' vérnek elég ideje volt, a' bikkfadeszkazatha beszívódni.

Viszszamentünkben az egyetemépületet néztük melly eredetisége miatt szembe tűnik. Hátrószé Museum, 's itt a' gyűjtemények' izletes 's czélszerű' felállítását gyönyörködtetve láttuk. Az oszlopos, felülről világított terem kuzepét, ásvány- 's csigagyűjtemény, három sor üveges asztalokon foglalja el, az oldalokat kitömött madarak ékesítik, egész a' boltozatig, (a' fentebb felállítottakhoz karzaton közelít az ember) a' teremet kisebb szobák körözik mindenféle természeti ritkaságokkal megteltek. — A' régi Parliamentházban a' jegyzők' 's prókátorok, könyvtárai érdemlik a' látogatást, 's a' főbiróságok' teremei; legnevezetesebb köztök a' sétáló-terem, hol prókátorok 's felek, ítéletre várva vagy védelmet készítve fel 's alá járkálnak (azért illy előterem francziában: *salle des pas perdue*) mint a' régi skót parliament' üléstereme, 's a' 16-dik század' izlésének szép példája, főkép' a' padolat által ékesítve, melly tölgyfából készült, öt rend aranyzott csúcsokkal.

Vasút vitt Edinburghól Dalkeithbe, kezdetén földalatti tunnelen át, ló nélkül a' vasut' ferdeségén villám-

sebességgel legörögve, később, hol az út hárántékos, egy lóval, melly a' nehéz 26. személylyel megrakott kocsi egy óra alatt a' tiz angol mértföldre eső Dalkeithig vitte. Eső nem engedé, hogy herczeg Buccleugh' szép parkját megnézzük, 's azért Rosslynba mentünk, hol a' gróf kertjében egész épségében áll egy góth kápolna, mellynek jó állapotja mély benyomást okoz, keresztény templom, melly csak mint kertdiszitmény tartatik meg! Belseje különösen gazdag, a' góth oszlopok az oldalcsarnokokban hárántékosan köttetvék össze, az első oszlop balra, tekert, jobbról az első, négyszegű, mind ez mennyire emlékezem példátlan góth épületeknél. Kit a' padolat' gazdag 's finom munkája nem érdekel, annak tetszeni fog talán a' felírás rajta „Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, fortissima est veritas.“ Az egész kápolna phantasticus álomként áll a' Rosslyn grófok' diaz-kertében.

Visszajövet a' történet egy szép skót némbor mellé áltetett, 's minthogy vasuton az idő még drágább mint máshol, már néhány pillanatok után élénken folyt köztünk a' beszélgetés. Oly buzgó mint szép, nem szívelheté ő, hogy vasárnap nem templomban hanem a' tetőkön mulattam, hommét legszebb a' kilátás, 's engem bűnöst meg akart téríteni, mint ki elveimmel sem ezen, sem a' más világon nem boldogulandok. Mintán azonban megmondtam, hogy istenem előtt, holdog szív a' legkellemesebb imádság, 's legkedvesebb tisztelet, ha legtökéletesebb teremtményeiben imádtatik, szeléd pir futá el a' térítő' szép halvány arczát, 's mosolyogva elhívé, hogy e' világon még is boldogulhatok. — Csak kár hogy a' vasút oly rövid volt, — a' kocsi megállt, 's a' szép térítő eltűnt.

XIII.

H o l l a n d.

Egy óra volt délután, midőn a' gőzös, mellyel Hullban Angolországot elhagytuk, Rotterdamban megérkezett; a' harminczadosak még elég szabadályosan bántak útipoggyászunkkal, de annál szigorúbb volt uttleveleink' vizsgálata; — szárazföldön voltunk, 's nem Angliában. Miután sem bennünk, sem poggyásunkban semmi rendőrségelleni nem találkozott, a' vendégfogadók' megbizottai fogtak körül, Europa' minden nyelvén bennünket magukhoz csábitani akarván, míg a' zürzavarban egyet közülök követvén, közel a' kikötőhez a' vendégfogadóba értünk, 's mindjárt a' kész ebédhez ültünk. A' ház tiszta volt, 's az ebéd jóízű, de még is nem olyan mint Angolhonban, hol a' vendégfogadók paloták, 's az ebéd, bár felváltva csak husból 's halból áll, izletesb, mint a' szárazföld' konyháinak mesterkelt csinálmányai; még a' több hónap óta nélkülözött káposzta 's zödelék sem felejteté el velem a' tehénhus' continentalis tekintetét, 's eszembe jutott Sir Francis Head' ítélete, hogy egy grosvenorsqarei macska bajszával sem akarná érinteni. — Délután Rotterdam' nevezetességit nézegettük, a' pénzcsarnokot, hol a' gazdag kereskedők a' napnak épen legizzasztóbb óráiban délután gyűlnek össze a' tágas épület' forró udvarában; az arany' szomja elfojtja a' közönségest, 's a' templomokat, mellyek

körül Venus' papnái minden ablakból kaczerkodnak. Az ördög kápolnáját templomhoz szokta ragasztani; engem, mint óságbarátot, ez a' phoenicziai hierodülok' s indiai bayaderek' intézetére emlékeztetett. — Különös bájt nyer Rotterdam, s általában véve a' németaföldi városok a' széles csatornák által, mellyek mindenütt az utcákat kétéhasítják; rajtok csendesen evező nagy csolnakok, felettök széles fahidak, mellyek' közepe, a' hajók' áteresztésére, emeltyüvel nyitattik; a' partokat zöldellő fasorok szegik körül, mellyek mögött csúcsos, sokablaku téglaházak vöröskenek. A' járdák, (trottoir) sőt az egész útca, téglákkal, keskenyebb oldallal fölfelé, van kirakva. A' főhidon rotterdami Erasmus' egyszerű ércz szobra érdekelt leginkább, középkori hosszú kabáthban, nyitottkönyvvel jobbában, mellyből figyelmeztve olvasni látszik. Kedves benyomást tón reám ezen férfi' emléke, ki a' reformatio' komoly idejében nevetve tudott harcolni, mert nevetése éles volt, mint kard. És ezen hatalmas ész, időkorának egyik fénye, még is majd egészen feledésbe süllyedt. — Ki emlékeznék, tudóson kívül, az „Eucomium Moriae“ elmés szerzőjéről? de ez, az elmesség' rendeltetése, legyen bár hatalmas mint a' villám, muló is mint az. Rotterdamt gyorskocsin hagytuk el, melly sem gyorsaságra, sem kényelemre az angol stagecoachokkal nem mérközhetik; utitársaim angolok voltak, kik mint igazi turisták a' szárazföldre érvén mindjárt sipkát vettek. bajszaikat meghagyák, s gorombák kezdenek lenni; — mert hazájában az angol kalapot visel, borotválkozik s udvarias. — Delftben, a' városháznál, néhány jó régi képet néztünk meg, innét a' templomba sietvén, mellynek küszöbén oraniai Vilmos, a' hollandi szabadság' szerzője, orgyilkoskéz által elesett. Emléke a' templomban pompás, de egyszersmind a' művészet' aljasultának, s természet-töli eltörtének emléke; bélyegét hordja azon dagályos és modoros, mesterkelt és hazug korszaknak, mellyet a' mű-

vészethen Berniai, a' historiában XIV-dik Lajos személye-
sítnek. Négy allegoriat modoros érczszobortúl körülállva,
alakoltatott itt a' hős, herczegi palástjában, holtan a'
pamlagon fekvé, lábánál kutyája, mellynek ébersége egy-
szer életét megmenté. A' herczegnek egy régibb ülő fegy-
veres szobra, mellyen még a' művészet' élénkebb szelle-
me leng, áll az emlék előtt, melly compositiójára nézve,
még némikép' a' középkor' régibb, szép emlékére emlékez-
tet, hol a' halott koporsóján fekvé szokott ábrázoltatni,
lábaival oroszliánt és sárkányt taposva, czélzással a' Szent-
írás' ismeretes versére: „Et ambulabis super leone et
dracone.“ Különös, hogy a' művészet, melly a' múmiák'
festéséből 's a' halottak' utánzásából vevé eredetét, elvé-
gezvén körfutását a' byzanczi időben, ismét a' halottnak
alakoltatásával, a' feozülettel, szünt meg, 's másodsor-
is a' középkorban, a' síremlékekből kezdett kifejlődni,
— hogy sírokban gyökerezett azon virág, mellynek illa-
ta legélénkebben díszesíti az életet. — Estve a' csatornán
egy ugynevezett Trecksujtra ülőnk, könnyű hajóra, lapos-
fedelű kabinnal, mellyet hosszú kötelek a' ló űgetve húz.
A' kormányos csöndesen pipárgat a' fedélen, hidakhoz
érve előldja a' kötelet, előre menvén a' hajón, átveti a'
hidon, 's míg alatta a' hajó sebesen elszuhan, ügyesen
felfogja, 's a' földélzethez kapcsolja. Ily átázás lassú
ugyan, de szép időben kimondhatatlanul kellemes, 's a'
környék' characterével egészen megegyező. Messze te-
rülő rétek közt, hol a' buján termő fű közül legelő nyá-
jak fénylenek, és számos fasorok szabályos alakokban
az egész tájékat kertté varázsolják, a' csöndes csatornán,
tisztafejér mezellakok előtt mozdult lassan a' sajka; a'
leszálló nap' utolsó sugarai aranyozák a' kis habocskákat,
mellyek hajónk után vigan tánczolva, a' vizi növények'
széles leveleit kis örvényekbe sodrák. Csend és béke
nyugvák a' környéken, míg a' hajóban élénk asszonyi tár-
saság enyelgett, 's a' Holland' szép leányinak ajkain is

tompánhangzó félnémet nyelv az egész jelenetnek egységét nem háborítja. — Itt értém legelőször a' hollandi festészek' csendképeit (Still-leben). — Gyönyörű nyári éjjel volt, midőn Hágába értünk, mely csillámló csatornáival 's éjjeli világításnál phantasticaibb alakban feltűnő házaival Velenczére emlékeztetett. — Ezen csatornák, melyek a' belkereskedés' főrugói, a' közlekedés főszközei, 's a' rétek' mesterséges öntöztethetése által a' mezey gazdaság' fő előmozdítói, oly hatással vannak az egész nemzeti életre, hogy a' hollandiak, nélkülök nem lehetvén, még a' forró éghajlat alatt is, Jáva' szigetén letelepülvén, Bataviát hazai módra csatornákkal szeldelek keresztül, de az álló víz' dögleletes kigőzölgései a' gyarmat' fővárosát maig a' hollandiak' temetőjévé tették, bizonyságul, hogy ugyan azon szabály itt boldogíthat, amott öl. —

Megjegyzésre méltó, hogy Holland' caracteristicus nemzetisége, 's a' némettől különböző kifejlődése, geographiai fekvésének szükséges következménye. Mint a' régi Aegyptus alkotmányával 's vallásával együtt, a' Nilus' szülőttje, ugy Holland' lelkületét a' Rajna és tenger képezték; már a' föld maga is vagy a' Rajna' ajándéka, vagy a' lakosok' fáradhatlan szorgalmának jutalma, mely a' tengert óriási gátok által századok óta visszataszíja. Ezen roppant munkálatok edzék a' hollandit szabad férfivá 's a' gátok' nyitásával berohanó tenger, fegyverül szolgált neki szabadsága' kivívására 's megtartására, Claudius Civilis óta oraniai Vilmosig. A' csatornák élénk belkereskedést ébresztenek, 's a' vizet a' németalföldiek' homjává tevén, őket tengeri nemzetté idomíták, annyira, hogy már a' köztársaság' kezdetekor szembeszállhattak ismeretlen tengereken halálos ellenségeikkel, a' spanyolokkal. Bosszúvágy készíté őket Keletindia' szigetei felé evezni, a' keleti kereskedés' kincsét hozták vissza, mi újra a' nemzeti lelkület' élénk kifejlődésére különös hatással birt.

Gazdagság 's férfiasb önállás volt közvetlen következménye; de azon elszigetelés, mely a' német császárságtól elszakadt 's a' francziáktól mindig irigy szemmel nézett polgárzatban egészen természetes, annál inkább, mivel mind köztársasági alkotmánya, mind az ezen formához leginkább simuló reformatus hitvallása által a' körülfekvő monarchicus 's catholicus országoktól élesen elkülönöztetett, az europai társas élet' formáival 's kellemivel nem ismérkedtethető a' nemzetet; míg más oldalról a' lakosok' csekély száma egy egészen új alapokon nyugvó 's némettől független nemzeti élet' kifejlését művészetben 's literatúrában nem engedte meg. Úgy látszott ugyan egyidőig, hogy Németalföld, önerejére tamaskodva 's önállásulag kifejlődve, az emberiség' vezérlésére, 's a' történetek' forgására mind anyagi mind szellemi hatalmával maradó befolyással bírand; de a' tengerek' királysága, 's a' művészeti tökély csak oly sokáig tartott, meddig azon fellengés, mely a' szabadságot kivitta, 's kivívása által új lángokban fellobogott, kisebb arányokban hasonlítható azon dicső időszakhoz, melyben Görögország, a' persa győzelmek által felhevülve, minden tudomány' 's művészet' honjává lett. Midőn Holland később a' növekedő angol erőnek Neptun' szigonyát átengedni kényteleníteték. 's XIV-dik Lajos' ellenséges hatalma a' kormány' 's uralkodás' centralisatióját szükségessé tevé, akkor lépett le ezen nemzet világkormányzó állásáról a' másodrangu birodalmak' sorába, 's a' hollandinak karaktere, melyben szabadságszeretet 's nemzeti érzelem, kereskedési pontosság és csekélyes tisztaság' élıhetetlenség a' társas élethez 's valódi fényezés középlik két fővonással gazdagodott meg: megvető büszkeséggel t. i., mely sorsát nagy érdemivel meg nem egyezőnek véli, 's a' múltnak élénk visszakiánásával. De ezek egyszers' mind hátráltatják a' nemzet' haladását: mert, ki előre akar menni, annak előre is kell néznie, nem csak hátra. — Érzik ezt már a' nem-

zetben a' nemesebb férfiak, 's megismerik a' nemzeti büszkeség' kártékonyosságát. — Így egy lelkes fiatal ujságszerkesztő, néhány szavamból ismervén élénk részvételemet érdekes nemzetén, midőn nagyobb társaságban egykor déltán a' „Busch“ nevű csinos szabályzott ligetben sétálgatnánk, szívem fáj — így szólt: — ha állásunkat meggondolom; annyi szép tulajdon mellett is mindig hátramaradunk, a' könnyelmű, következetlen belga, nagy iparja által, úgyszólván magasbra emelkedett, mint a' pontos 's éretteszű hollandi, kinél sem pénz sem ész nem hiányzik: semmikép' nem szokhatunk azon gondolathoz, hogy megszüntünk már nagy nemzet lenni, 's ez főhibánk; — néha szerencsétlenség a' dicső multkor; minket legalább arany lánczaival lebilincselte,“ Azalatt a' ligetházhoz értünk (maison de bois) az orániai Statthouderek' villájához, melly nem nagy, hanem izletes. Chinai papiroskárpitokkal van ékesítve az első terem, a' menyaszszony' 's völegény' ünnepmenete látszik rajtuk, 's az embert egészen különböző világba teszik át. A' másik terem' falait festvények díszesítik, mellyek mesterségesen bár, de nem mesterileg domború műveket a' legnagyobb csalódásig mutatnak. Érdekesbek a' billiarszobában a' családképek, mellyek nagyrészt híres művészek' munkái, koronájok I. Károly, angol király' gyermekei, van Dycktől. — Néhány Netschert, főkép' két gyermeket a' ruházat' fényének szerencsés utánzata különböztet meg. A' hallgató Vilmos' leánya Honthorstól, okos jelentetű szép arcza miatt jeles, melly fölött fekete fátyol lebeg. A' chinai nagy terem' pompás szőnyegei selyemből, tollakkal, papirossal 's arannyal domborúan kihimzett madarakkal, feltűnő természeti hűségök 's élénkségök által mindent felülmúlnak, mit csak eddig a' művészet' e' nemében ismértem. a' vieux-lachól készült, selyemhímzetű butorokkal: ezek a' chinai császár' ajándékai. A' királyi mezeilak' fénypontja azonban az Oranjenzaal, Henrik Fridrik kormányzó' mausoleuma, mely-

lyet neki özvegye, a' solmsi herczegnő, Amália készített. Nagy terem ez, felülről kúp által világos, mellynek közepén a' dicsőítendőnek arczképe díszlik. Holland' leghíreseb hét akkori festésze festé olajban a' falakat; a' bemeneti oldalon Achilles' fegyvereit kovácsolják Rubens' Cyclopsai, mellyekre életduzzadt Nereidek várnak; átellenben tanítványa Jordaens, Henrik Fridrik' diadalmenetét sok allegorikai alakkal festé a' 27. lábnymagas és 24. lábnyi széles homlokfalra. A' többi kép kevésbbé jeles, de az egésznek élénk színezete 's gazdag tömörsége, az akkori mozgalmas időnek olly életteljes képét adják, hogy még a' borús-kedélyű ujságszerkesztő' szemei is kiderültek felette. —

Hága' gyűjteményei érdekesek; a' képcsarnok a' német-alföldi mesterek' remekeivel díszlik; a' könyvtárban a' legrégebb nyomtatványok őriztetnek. Köztük Koster' Donatusa, melly Guttenberg' zsolttárával a' régibbség iránt döntetlen vitában áll. A' rövid függönyök, mellyek a' könyveket portúl óják 's nekik hasonalakuságot szereznek, különösen czélszerűeknek látszanak. A' régiséggyűjtemény vésett drágakövekben gazdag, mellyek közt az ismeretes onyx, Claudius' istenítésével. Feleségével ül a' császár, diadaljeleket vívő két centaurtól vont diadalszekéren; mögötte Roma, mellette Caligula, alatta két fogoly, fölötte Victoria a' diadal-koszorúval, gyönyörű emléke a' nagy-szerű romai szítnék. E' szép követ a' mostani király báró Papstól 50,000 forinton vette meg, egy század előtt gazdagon aranyba foglalva a' chinai császárnak ajándéku ajánlatott, fejér elefántjának mellét díszítendő, de a' középországnak fejedelmének nem tetszett a' római császár' kincse, melly így Európába visszakerült. — Másik gyűjtemény, (az ugynevezett Curiositäten - Zimmer) chinai művekkel díszlik, mellyek Hollandban, hol China' befolyása annyira kitünő, különös figyelemre méltók. Itt láttuk a'

hollandi faczipék' eredetijét; a' kölmi pipák' kicsinsége könnyen magyarázható annak, ki a' chinai opiumpipákat látta; itt láthatni könyomatokat, fametszvényeket, stereotypeket 's papirospénzt, mellyek Chinában már rég ismerve valának, mielőtt Europa illyekről álmódott volna. De úgy látszik, még a' művészetre is nagy a' chinai befolyás; XV-dik Lajos' sina képei 's a' XVIIIid. század' czikornyás építészete chinai elemeket mutatnak. A' japáni mügyüjtemény, melly fővonaliban az előbbivel megegyezik, még ritkább; különösek ezen szigetlakók' puskái, mellyeket még most is kanóczczal szokás elsütöni, mert nem találtatván nálok kova, inkább élnék tökéletlenebb fegyverrel, mint hogy idegenektől, bár csekélyebb tárgy iránt is, függjenek.

Miután még gróf Steindrach' és Verstolk van-Soelen' gazdag képgyüjteményeit megnéztük, kik a' hollandi oskola' remekeiben hazájok' dicsőségének szintannyi emlékeit látván, nagy pénz-sommákat fordítanak folyvást megszerzésükre, 's a' scheweningi híres tengerfürdőhez 's annak puszta homokfekvéséhez kirándultunk volna, hol a' szomorú kilátásnak csak a' habok' különféle színjátéka ad némi változosságot: Hágát elhagyva, lassan Amsterdam felé evezünk. — Leydenben a' híres egyetem' gyüjteményét látogattuk meg: régiségtára gazdag, még carthagói 's indiai emlékekben is, miket azonban az ideigleni elrakás vagy inkább felhalmozás éldelhetlenné tesz. A' gazdag természet-tárban, melly hasonlóan elrendezve nincs, az ásványok közt egy kis geognostikai gyüjtemény, melly Magyarország' ásványi viszonyival minket megismékedtet, 's tudós hazánkfiának Zipsernek ajándéka, külön van felállítva: a' gyüjtemény' földíse azonban, a' nagy tizenötfontos arubai tiszta aranyrögből csak kis darabka maradt meg, a' többit az egyetem a' belga háború alatt, a' királynak ajándékol küldé a' pénzverőházba. Érdekesb

még a' híres Siebold' japáni gyűjteménye, ki mint orvos, hét év alatt az európaiaktól majd egészen elzárt szigeten mindent, mi a' japáni élet-, hit-, művészet- 's természet-re nézve nevezetes, életveszély közt gyűjtött össze; mert a' gyanakodó szigetiek megtudván szándékát, egész évig fogságban tartották, mellyből csak nehezen szabadulhattott ki. Itt láttam legjobban a' japáni művészet' szellemét: — náluk a' képzelődés korlátok közt tartatik, valamint a' chinaiaknál; idealitás hiányzik, typos uralkodik; azoknál a' rajz, ezeknél a' színezet jobb; mindketten a' mesterségesben, és finomban sokkal felülhaladják az európaiakat. Siebold ott több rajzot franczia eredetiek szerint készített, így Napoleon' arczképét is, de a' keleti 's nyugoti művészet' alapjainak különbsége mind ezen merényletet terméketlenül hagyja, 's a' viszonyhatást csak károsná teszi; csak a' nemzeti életben gyökerezett művészet rejti magában az élet' csiráit; az idegennek ki nem száradnia lehetetlen. — Harlemben levén, a' templomban csudáltuk mennydörgő hangjait a' híres nagy orgonának, melly minden csötörtökön déltől egy óráig, isteni szolgálaton kívül, a' lakosok' hangászati kiművelésére ünnepélyesen játszatik; a' város különben hasonló a' többi hollandi városhoz, téglaházai csinosak 's tiszták. Midőn az útczán sétálgatánk, egy ajtóra szegzett fejkötő tűnt szemünkbe, 's okát kérdezvén, egy lakos megismértete azon gyöngéd, még mindig teljeserejű régi szabadítékkal, melly a' férfit, kinek gyermeke születik, hat hétig befogatástól 's perbeidéztetéstől felmenti, nehogy beteg feleségét felüdülte előtt kedvetlenség érje, 's ezért függesztetik ki óvás-kép' a' fejkötő, melly a' férjnek *salvus conductusa*. —

Amsterdam az ország' legnagyobb városa egyetlen a' maga nemében; csatornákkal hasított, és sorfákkal ékes utczái középlőleg az Y' öble körül futván, terjedt lapos félkört képeznek. A' németalföldi vízváros azon-

ban, mely a' német Velenceze' nevét kapta meg, csak azon arányban áll az olasz szigetvárossal, mellyben a' mocsár a' folyóval; a' tenger' árapálya hiányzik Amsterdammak, 's e' hiány lehetlenné teszi a' vig velencei csatornaéletet, mert az Amstel' vize, ritkán mozgatva, nyáron hűdös, télen jéggel fedett; egyébiránt is quae immota quies semper premit, illa peribunt, 's csak quae continuo sunt agitata, manent. A' házak magasbak Amsterdamban, mint a' többi németalföldi városban, azon különösséggel, hogy a' felsőbb emeletek az alsóbbaknál küljebb állnak, 's kihajlanak. A' tisztaság szüle ezen különös építészetet, hogy a' viz és fa a' felső emeletekbe felhuzathassék, 's a' lépcsők tiszták maradjanak. Ugyan azon tisztaság lehetlenné teszi szombaton az utcán sétálást, mert az olajjal festett házak' külseje nagy fecskendők által tetőtültalpig lemosatik akkor, mi igen csinos, de igen alkalmatlan. A' város' különösségéhez tartoznak még az ugy nevezett sleetsek, rud nélküli nagy szánok, kocsik helyett; mert az igazi amsterdami a' kocsikat (itt Brummer) veszélyteljes újításnak tartja, 's faczölöpöken épült házaik megrendítéstől félti, de a' francia uralkodás óta meghonosultak itt is a' fiakerek, 's a' nagy, alacsony 's fedett üveges szánok' száma ritkul. Nekem mindig rendkívül nevetségeseknek tetszének, alig bírja azokat két erős ló, 's a' kocsis majd egyik, majd másik szánja alá fagygyás rongyot vet, hogy könnyebben csúszszék; de zavarodása ott kezdődik, hol az eléggé emelt hidakhoz ér, fölfelé még a' fagygyás rongy segíti, de lefelé tulajdon lábait kénytelen nagy pathoszszal a' lovakhoz megvetni, és széles hátával a' rudnélkül alálejtő szán' sebességét mérsékelni. — A' város', sőt egész ország' leghiresb épülete, a' fejer márványból épült régi tanácsház 's mostani királyi palota, nem felelt meg várakozásomnak. Földszint nem emelkedik eléggé a' földből, 's a' nagyszerű felsőrésznek nem felel meg; a' kapú' hja nagyítja ezen hibát, helyét több ajtó foglalja

el, kétségkívül a' republicanus egyenlőség miatt. Belseje azon téglafalak által rontatott el, mellyek az épület' rendeltetésének megváltoztatásakor a' márványcsarnokokat lakszobákra felosztották. A' 100 lábnyi hosszú, 's 60 lábnyi széles tanácsterem négy pompás ajtóval a' hosszoldalok' végén, most udvari táncmultságokra használtatik; fényes, sikamlós márvány kövezete ugyanazért deszkázattal takartatott el, 's a' halál' borzasztó szobra, melly a' homlokoldalon egy allegoriat csoportozatban áll, gypszköpönyeget nyert. A' teremek' 's csarnokok' fényes ékesítései sehol nem változtattak meg, még ott sem, hol a' szoba' rendeltetésére sokszor gúnyorral czéloztak; így a' megbukottak' szobája felett Icarust láthatni olvadó szárnyakkal, 's pénzládát rágó két patkányt; az árvaszoba felet két farkat és síró gyermekek, 's a' t. A' kihallgatóteremben a' thron felett van-Speyk' halálának képe függ, azon nagylelkű hajóhadnagyé, ki 1830ban, nehogy belga fogságba kerüljön, hajójával együtt magát levegőbe röpté. Ő a' hollandiak' napi hőse, annyira, hogy a' nagy templomban kis kenotaphját előbb mutatták meg nekünk, mint a' hies tengeri hőst Ruyterét.

Amsterdammal átellenben, az öböl' másik oldalán Zaardam fekszik, a' csinos falu, feszes kertekkel, hová az utazót azon ház hívja, mellyben a' nagy orosz czár Péter, mint ácslegény lakott. Mennyire változott azóta Europa' állapotja, mikor egy fejedelem még évekig ismeretlen maradt! Ezen ház, melly azonban most sok márványfelírás, különféle diszítvény 's ékesítéssel van elborítva, 's így régi karakterét elveszté, nagy befolyásu Oroszország', sőt Europa' historiájára; millyen lenne az éjszaki birodalom' állása, ha Péter Zaardam helyett Woolvichba megy, 's nem Holland' csekélyes rendszerességével, de Angolhon' nagyszerű intézeteivel barátokozik meg! Különböző érdekü a' másik falu, Amsterdam közelében, mellynek látogatását az utazó nem könnyen

mulasztaná: — Bruck; a' világ' leggazdagabb, legtisztább 's legizetlenebb faluja, hova Amsterdam' nyugalmazott millionerjei vissza szoktak vonulni. Keréksajkán (Raderboot) mentünk által a' Zuydersee' túlpartjára, gépely által, mellyet két ló hajt, a' gőzhajókerekék' módjára evezőn, 's a' nagy kör miatt, mellyben a' ló járt, élheteretlen tekenősbéka idomún, két kormányzólapáttal, hogy a' fordulás kikerültethessék. Bootsloban reggeliztünk; a' fogadósnő sejtven, hogy nemzeti fejdíszre magára vonja figyelmünket, méltóságosan megmondá nekünk, hogy a' fejdísz szép ugyan, de drága. Mi ezen felelethez már szokva valánk, mert alig lehet Hollandban közemberrel szólni, ki nem mondaná, hogy hazája szép ugyan, de külföldinek drága. A' fejdísz azonban igazán csinos és gazdag volt, éjszakhollandi arany homlokkötő, négyszegű boglárokkal a' halantékon, felette szűk redőzeten fejkötő, mellyen a' csipkefodrok csak fül mellett kezdődnek, alantabb a' vállakhoz simulók. A' keletfrisiai fejdísz még kedvesebb, széles ezüst bonczokkal a' nyakszirten, mellyek aranyrózsákkal a' halantékon végződnek. Bruckba mintegy tíz órakor érkeztünk; a falú egészen chinai karakterű, csinos tó körül épülve, melly hosszú csatorna által a' tengerrel összefügg; szekérujtja nincs, 's utczái tiszták, mint lakszobák. A' házak fából építvék, mint Chinában, 's eleven színekkel befőtstvék — fejjérel és zölddel, vagy feketével, 's aranyzásokkal rakattak ki, az ablakok az utca felé fatáblákkal bezárvák, 's a' csatornák felé nyíltak. A' kertek, feszes pusz pang kerítésekkel, mellyek állatok' idomára nyírbáltattak, nyirkált hársfákkal, tekervényes utakkal, czikornyás templomokkal, mozgó remetékkel, kis tavacskákkal és szigetkéekkel, és sok zsirnővénynyel, az iztelenség' legfelsőbb fokát érték el. Legnagyobb kert B — * uré, kinek háza az egész faluban legszebb fekvésű; a' lócza, melly előtte áll, Bruck' szellemét legjobban bélyegzi, mert nem a' szép vidék, hanem a' ház felé van

fordítva, — a' háziúr csak tulajdonát akarja mindig látni. A' kép' kiegészítéséhez tartozott még a' kertész-le-gény, ki gorombáskodva követelt tőlünk borravalót; de látván hogy erősebbek vagyunk, morogva elballagott. Az egész falu kitüntetvén a' hollandi character' néhány éles oldalát, a' németalföldrőlí intuitívus isméret' ki egészíté-sére különösen érdekes.

XIV.

K ö l n .

Köln nem főváros, udvar nem eleveníti, egyetem nem von falaiba idegent, 's még is a' rajnaparti számos város közt legélénkebb, leggazdagabb. Naponként huszonhét gyorskocsi jön 's megyen kapuiból; két gőzhajó látogatja naponként. Ezen élénkséget szerencsés fekvése okozza, ez adta kezébe a' rajnai kereskedést. Romaiak építék azon éles pillantással, melly az ó világot a' városok' alkotásában kedvezően különbözteti az újkortól, mellyben sok nagyobb, sőt főváros is sokszor csak szélynek vagy esetnek köszöni eredetét, mint a' viznélküli Versailles, a' folyónélküli Stuttgart, a' kietlen vidékben fekvő München, melly az ismeretes hasonlat szerint, arany nyereg sovány ló' hátán, ellenben Mainz még most is főerősség a' francziák ellen; Budapestet kedvező fekvése emelte fővárossá, Székes-Fejérvár' helyébe; Alexandria még most is a' levantei kereskedés kulcsa. — A' régiekhez vezet Köln' fekvése, a' város maga a' középkorba, mellynek legnagyobbszerű remekje, a' művészi tökély' 's szépség' egyik fő emléke a' kölni székesegyház. Tervének készítője ismérletlen, mert készítése' igénytelen korában a' mester megelégedett, ha neve helyett műve lett halhatatlan, művészi eszmének kivitelére azon belső hajlam hajta, melly magában az

alkotásban találja bérét, 's szerényen más jutalmat nem keres, mint a' mesteri mű-szülte megelégedést, — csak ilyen egyszerű, igénytelen elme szüli a' halhatatlan műveket. De a' nagyszerű épület el nem végeztetett, áhítatosan adta által a' kalapácsot 's vakoló kanalat egy ivadék a' másíknak, míg a' lelkesedés' tüze lassan kialudott az utókor' más eszmék-töltötte kebléből, 's az épület, mellynek nagyszerűsége még az óvilág' csudáit is elérendé, töredék maradt, mint az emberi ész' minden merénylete. Hét millió tallérba kerülne a' kivitel, de ezen pénz-somma meghaladja a' mostani ivadék' hitét 's műszeretét. A' végzett rész azonban, a' kar, elegendő a' terv' hasonlíthatatlan nagyszerűségének megismertetésére. Szép viszonyú karcsu oszlopokon nyomólnak felfelé a' hegyivek, mint a' fohászó' imádsága; izletes gazdag ékesítésökben mindig visszakerül kereszt és róza, változatosan öszvefonva, a' halál' és élet', a' szenvedés' és jutalom' jelképei: a' vakító napsugarok' világát a' festett ablakok' színei megtörik, a' vallásnak gyönyörű emblemaí, melly a' tiszta fénynek tört színsugára, az ablakok' lóherídomu alakjai a' kereszténység' szentháromság' titkára emlékeztetnek, a' czikornyák' általános végzettsége, még oly helyeken is, hol az ember nem láthatja, mutatják a' keresztény buzgalmat, türelmét 's szerénységet, melly külfényt nem vadász. Köbe fejeztetett ki itten a' kereszténység' szelleme, ez hatja át minden részleteit az emberi lélek' ezen dicsóító emlékének. Kivülről kis házak ragasztattak a' templomhoz, mi a' hatalmas benyomást gyengíti, de az alacsony mindig a' nagyhoz szegül, hogy magához lehúzza, a' tölgyeken moh nő, 's a' föld' hatalmasait hízlekedők körözik. A' székesegyház a' szent, három bölcsnek szenteltetett, mellyeknek koponyái itt őriztetnek. Majlandból kerültek ide, midőn Fridrik a' rótszakál a' várost elpusztítván, bölcs tanácsnokának, a' külni érseknek, a' gazdag zsák-

mányból választást engedett. Bölcsen kiszemelte ez az ereklyét, mely városának számos búcsú 's ezekkel összekötött nagy vásár által, századok óta kincseket szerzett. Az ezüst ereklyetartó aranyzással, zománczezal 's régi romai 's görög vésett kövekkel díszlik, 's számos szentek' kis alakjaival a' német művészet' állapotját Barbarossa alatt tanúsítja. A' byzanci typus' bilincsei látszanak rajta, az akkori idő ugyan nem volt képes szépet alkotni, de érezte legalább mi szép, mint a' régi köveknek érzéssel 's belátással történt foglalása mutatja. Középpontul választatott a' legszebb Cameé (domborúan vésett drága kö) hecses onyx, mellyen Diana' szobra előtt gyönyörű bacchansnő lelkesedett tánczban gazdag leplébe burkolja magát, melléje foglaltatott a' nagy háromrétegű onyx (a' hely sötétsége nem engedé a' közelebbi vizsgálatot, melly a' drága követ talán üveggé, bár úgy is nagyon érdekessé, változtatná), mellyen Tiber látszik domború alakban, Jupiter aegiochosként, litussal kezében, királyi széken ülve, melly alatt a' sas áll 's telszarvat tartó nőtől koronázva (talán Nike Apteros vagy Oikumene) más oldalról a' nagy jacintba vésett ülő Venus victrix, egyenes karddal kezében, két Ámortól körözve, egyike koszorúval száll feléje, míg a' másik lotoslevéllel legyezi, előtte Aeneas. A' kö' munkája később császáridőkre mutat, 's szép eredetire, melly azonban Caesarnál régibb nem lehet a' czélzás miatt a' juliai nemzetségre; a' többi kövek kisebb érdekűek. Annál meglepőbb a' híres óltárkép a' 15-dik századból, mellynek közepe a' bölcsék' imádását mutatja, oldalszárnyai szent Orsolyát szüzeivel, 's szent Gereont a' romai katonákkal. A' csudálatos szépségű kép' festésze ismeretlen, de műve a' középkornak legtisztább, legártatlanabb, legkeresztényebb teremtése.

Különböző oldalról emlékeztet a' középkorra a' Gürzenich, nagy terem hegyives oszlopsorral közepében, egykor kereskedőcsarnok, 's ünnepélyterem, most tánczterem, 's bizonyága, hogy a' régi szabadvárosi polgárszellem egész csintalan humorjával a' Kölniekben megmaradt. A' hegyivoszlopok óriási pezsgőpoharakká alakítottak, melyekből a' legdörébb álarczok buzognak ki, köztök jelenetek Göthe' Faustjából, A' falakat diszesíti a' bohóskodás' diadalma, festett szójátékok fedik a' karzatot, pajkos czélnatnak a' berlini szőejtésre, 's összehangzásban ezen farsangi szilajsággal; az ajtó feletti régi álarczaskodás (Mummenschanz) épen megmaradt a' közép korból. —

A' templomok közt még a' Szent Péteré érdekes, szép üvegfestéseivel, 's hatalmas oltárképével, Péter' felfeszítésével. — Borzalmas ezen kép, nem csak élénksége, 's természet-igazsága, de compositiója által is. A' szentet, kinek arcvonásaiban a' mennyboldogság' előizletével földi kinok küzdenek, csak vad hóhérlegények körözik, nincs szánakozó szív közel, 's az elhagyottat csak hite tarthatja fen. A' csudálatos érzelemmel festett kép' művésze a' híres Rubens, ki e' templomban kereszteltetett, a' ház mellyben született két arany csillaggal jegyeztetett meg, mert ugyan ottan, hol a' művészet' ezen csillaga kikelt, a' világnak egy nagy hatalmasa halt meg, Medicis Katalin, háladatlan fiától számkivetve, francia királynő, három királynak anyja, a' Bertalanéj' okozója.

Az esküdtszék' (Assisen) üléseinek ideje levén épen, ezen keleti Európában szokatlan biráskodásmódot látni kívánván, az ülőház felé mentem. Utam a' régi városház mellé vitt, mellyben a' régi góth 's új olasz építészet csinosan egyesül, mellette áll egy régi góth kápolna, szép könnyű toronnyal, előtte terül egy ritkán látogatott piac. Itt egy régiségtől szürkült ajtón, melly felett két domború-

alaku angyal vésett mohos czimert tartott, benéztünk egy virágteljes kertecskébe, hol borággal körülfont fejer házacska előtt, egy gyönyörű leány ült, himzéséhez lehajló feje felett hársfaágon fejer galamb, — egy meglepő hájos csendkép. Néhány lépéssel tovább az útca harasztal volt behintve, középkori szokás, mellyel a' férjhez menő szeplőtelen szüz tiszteltetik meg, ellentételül szecakaszóras a' becatelenség' jele. A' régi időnek emlékezete mindeműtt követett, még ott is, hol már új középületek a' porosz uralkodást hirdetik.

A' félkörbe épült törvényszékházban a' nagy terem' homlokoldalán fekete középkori szabatu köntösben a' bírák hosszú asztal mögött ülének, jobb végén a' tisztü ügyvéd, mellette balra, rekesz mögött a' vádlottak, akkor épen két fiú 14, 's 15 éves, előttök, nekik hátat fordítva, ügyvédjeik, hosszú fekete tisztöltözeten fejer prémmel. — Átelleben a' bírák' hajjára az esküdtek' székei még üresek voltak, az esküdttválasztás épen bekövetkezett. Minden polgár, ki bizonyos nem nagy adómenyiséget fizet, birságbüntetés alatt a' bíraskodásban részt venni kénytelenítetik, ha törvényes ok ki nem menti. A' renden lévő osztály a' terem' hátfenekén álló löczákban foglalt helyet, mellyeknek része a' hallgatóság' számára tartatott fel. A' bíróság' elnöke ekkor díszedénybe rakta a' renden lévő osztályt képző polgárok' neveit, hogy sors határozza meg a' jelen esetben bíraskodandó tizenkettőt közülök. A' kihuzattak közül bizodalomhiányból nyolczat visszavetni a' vádlottnak, nyolczat a' vádlónak szabad, míg a' szám megtelik, akkor megeskettetnek, 's szemközt a' vádlottal letűlnék, hogy arczvonásai' változásait láthassák. — Ekkor fellépett a' tisztü ügyvéd; egyszerűen előterjesztve az esküdtszék elébe a' bünt, itt kilenez hal' lopatását, 's követelte a' törvényszabta büntetést, mennyire emlékezem hat hónapi fogságot; követke-

zett az önkénti vallatás; az egyik fia makacsul tagadta a' tettet, melyet a' másik siránkozva megvallott; így a' tanúvallatás eskü alatt, a' mindenható 's mindentudó istenre hivatkozva, némbereknél mellre tett kezekkel, egy zsidónál kiterjesztett jobbal, minden más vallás-szerinti különbség nélkül az eskü' formája iránt. A' tanúkat csak a' vádló ügyész a' vádlottak' pártfogói 's a' bíróság elnöke kérdezgeté, az ügy szövevényes volt, egyenes bizonyosság hibázott. Erre megújítá az ügyvéd panaszát, a' vádlottak' ügyvédei feleltek, az egyik férfas egyenes-séggel, a' másik ügyészi elméskedéssel. Az elnök előterjeszté most kivonathan az ügyet az esküdteknek, kiket fontos hivatásukra figyelmeztete 's a' kérdéseket elejőbbe terjesztette; — bűnös-e a' vádlott, 's ha bűnös, volt-e elegendő ítéletereje, melly a' teljes beszámítást követelné? mert az esküdtek csak a' tettről ítélnék, a' büntetést törvény szabja ki 's a' bíró alkalmazza. Az esküdtek visszavonúltak 's rövid idő múlva visszajöven a' mellékszobából, előlegényök (Vormann) által, kijelentették, az első kérdésre, az első vádlott iránt: nem bűnös, a' vádlott pontban felszabadítatott; a' másik iránt bűnös, de a' másik kérdésre nemmél feleltek, — minthogy csak kevés hónap óta törvényeskorú lett, 's gyermekisége szembeütnő; mind ezt egyszavúlag. Ezt kijelenteni mindig szükséges: mert egyenszavuságnál a' francziáknál a' vádlott feloldoztatik a' kereset alól, ha 7 voks eltéli, 5 felszabadítja, az eset kétes, 's a' törvénytudó bírák' tüsténti ítélete alá tartozik; Porosz-országban ezen határozat megváltoztatott, 's egyenszavuság, sőt 7 felszabadító voks 5 kárhoztató ellen, kétes, 's bírói ítélet alá kerülő esetet formál. A' jelen esetben még egy kérdés el volt döntendő, bírák által, minthogy törvényalkalmazás fordult elő, — javítóházba küldendő-e a' teljes bűnbeszámítást nem érdemlett bűnös, vagy visszaadandó-e szüleinek? A' bíróság az utolsót látta igazságosnak, 's a' zokogó kis tol-

vajt a' teremben jelenlévő anyjának, 's könnyes ölekezéseinek visszaadta, — az esküdség eloszlott, mert minden perben újra választatik.

Meg kell még jegyezni, hogy a' pertkészítő bíró' (Instructionsrichter) hatósága, mint nálunk a' szolgabíráké elég terjedt, 's kisebb kihágások' tüsténti büntetésére felhatalmaz, de ott is, mint nálunk, sokszor történik, hogy félenkségök néha csekélységek miatt bévádlottakat törvényszék elibe állít, 's velök fogságot szenvedtet, míg az esküdség összeül. A' magyar büntető törvényszék, ha rendbe szedetnék, nem sokat különböznék ezen intézettől, sőt már az ítéletet hozandó táblabírák' visszavethetése bizodalmatlanságból, mind a' két részről, elég biztositást nyujtana, mind azon visszaélések ellen, mellyek a' mostani rendszer mellett elkerülhetetlenek. —

XV.

R a j n i ú t.

Kölnből Bonnba postakocsi elég lassan vitt, hol a reggeli után a 'Rajna' partjain 's az egyetemváros' utczáin 11 óráig sétálgattunk, míg a 'gőzös megérkezett, mellyre velünk egy diákcsoport várt, piszkos ruhában, térdig érő csizmában, zöldfejér szalagu sipka fejkön, meztelen kard kezökben, muzsikától követve. Valami rajnaparti faluban készítették ők nagy búcsuebédet, mielőtt a' vizsgálatoknak végével, elszélednének, 's ifjonti türelmetlenséggel a' gőzösre rohantak, melly utazó angolokkal tömve volt. A' férfiak visszahúzták magokat a' kabinba, nem akarván illy zajos társaságba keveredni, a' némbereket részint kíváncsiság a' fődélzeten tartá, részint a' kaland' regényes oldala gyönyörködte. 'S valóban a' jelenet festői volt; szép dombos tájékban a' széles Rajna, hajain a' füstölő gőzös, folyama ellen törve, 's rajta zene, vig ifjak 's bájos angolnők. A' diákokkal csakhamar megismérkedve, barátság' jeléül velök a' borral telt, ezüsttel ékes nagy ökörszarvat egészségünkre ürittettem, 's enyelgéseikben részt vettem. A' tájék szépült, a' dombok hérczekké emelkedtek, 's Drachenfels' és Rolandseck' sziklavárai hatalmasan nyúltak a' folyam felé. Vig zenével 's férfikarénekkal köszönték őket a' diákok, 's elbeszélék a' régi mondát, melly szerint nagy Károly' híres bajtársa a' roncevallei ütközöthen meg nem

halt, de vissza jött a' Rajnához azon nap, mellyen kedvese, halála' hamis hírére a' godesbergi kolostorban apácának felszenteltetett. — A' hős a' kolostor felett remetelakást épített, honnan kedvese' ablakait láthatta, 's csak a' boldog múltnak emlékezetében élvén, nyoma sem találtatott. Soká keresteté a' hatalmast nagy Károly, végre holt testét találta a' kolostor felé fordúlva. A' remetelak' helyébe vár épült, melly a' történet' emlékeül Rolandseck névvel jegyeztetett meg. —

Ebédkor a' diákok elhagyták a' gőzöst, az angolnók azonban, kik közt egy fiatal leány ki bájoló szépsége által magát kitünteté, azt hitték, hogy a' diákokhoz tartozom; 's Bulvernek Rajna' zarándokai által, mellyeket épen olvasták, felhevülve, megkértek, hogy nekik a' várromok' történeteit elmeséljem, mellyek a' királyi folyam' partjait, felváltva zöldelő meredek szőlőhegyekkel ékesítik. — Nem használt itten semmi ellenmondás, hogy külföldi létemre olly keveset tudok a' rajnai népmondákról mint ők magok; — ki állhatott volna ellen kecses kérelmeknek, kénytelen valék improvisálni 's majd regényeket az ököljogidőből Cramer' és Spies' izlésében, majd az új francia iskola' rettentő modorjában, majd egyszerű valódi népmondákat mesélni, 's csakhamar betanulván szerepembe, elbeszéléseim' igazságát senki sem hozta kétségbe. — 'S így meséltem nekik azon lovag' negédjéről, ki merészen az ördögöt magát lóalakban megülte, 's az ismeretes mondát a' rheinfelsi vár' uráról, ki rablásai miatt a' császártól madárszabadnak kijelentetve sem hagyott fel dülásaival, de végre eltűnt. Keresztháború volt épen, 's midőn Fridrik a' rőtszakál Syriában megakarná jutalmazni egy fedett sisaku lovag' példátlan vitézségét, 's kardja' élével a' sisakrostélyzatot felemelte, — a' híres rabló' megöszült arczára ismert, Az angolnók érdekesebbnek találták azonban a' regét a' palotáról a'

Rajnában (Pfalz im Rhein) melly egy keskeny sziklasziget' felületét egészen elfoglalva a' napsugarban mint egy elefántcsontkorona csillogott a' folyam' közepében, melly balról Caub' csinos városát mossa, jobbról a' sötét Guttensteini sziklavár' tövében megütközik. A' száműzött orosz-lán-Henrik' leánya élt itt, szoros vigyázat alatt, de a' császár' fiának szerelme felfedezte a' magánynak titkait, 's alattomos házasságok' gyümölcse, egy szép fiú, meg engesztelte a' haragos császár' bosszúját, ki emlékül meghagyta, hogy a' rajnai nádorok' nejei mindig e' szűk palotában betegedjenek le. — A' folyam feljebb szélesedik, hol szent Goár' nyájas városa félkört képez a' folyó' csendes öble körül. Ősi szokás szerint meg kérdik itt az idegent mivel akarna meg kereszteltetni, ha vízzel, leöntetik, ha borral, egy nagy bikaszarv megtöltetik a' legjobb rajnai terméssel, mellyet a' vendég a' város' dicsőségére kiürít. A' város felett sziklák szoritják össze a' sebes rohanású folyamat, 's medréből kőszirtek emelkednek, mellyek a' hajózást veszélyeztetik, a' Lurleyszikla oldalt marad. A' mint a' gözös felúszott, mellette kürtöt harsogtatott egy útas, 's szelíd szellem-énekként hangzott vissza a' hájos zene. A' néphit szerint gyönyörű habléány lakja a' szirtet, a' Rajna' sirénje, 's ha esti alkonyatkor varázshangját a' csónakász meghallja, benső győzhetetlen hajlam a' sziklához vonja a' halgatózót, míg a' habok a' tört csónakkal a' kormányost is eltemetik. A' szomszéd gróf-fi hallotta egyszer énekét, 's eltűnt, anyja kerestette, 's lovagjai a' halvány habléányt a' szirten ülve találták, borostyán kőkoszorút szőke nedves hajába fűzve. A' leány visszaútasítá őket, mert sejtve az anyaszív' mély sebét, visszaküldé a' szerelemtől lángoló ifjút, — ekkor egy tornyosodó habot hívott magához, melly sötét viziparipává, habzó serénnyel, változott, 's a' leánynyal eltűnt. A' visszajött lovagok a' gróf-fit a' vár alatt találták, hova a' habok az eszméletlent kivetették, az élet visszake-

rült ugyan belé, de a' vigság soha többé; sötételmien zárkozott ő várába, 's midőn anyja meghalt, a' folyam' habjaiba sietett, hogy kedvesével egyesülhessen.

Késő estve értünk Coblenczbe, 's a' lány esti szellő 's fényes holdvilág kicsalt a' magas Ehrenbreitsteinra, a' híres kivíthatatlan porosz erősségre, 's az angolnók is kevés-
sel utánunk feljöttek. A' vár' délsúcsáról csodáltuk a' gyönyörű vidéket, melyet a' holdnak kétes világa még phantastikaibb kecsekkel előnte, a' Moselnek Rajnábai szakadását fényes lángokba borítva, míg a' hatalmas hidnak kerek ívei felette sötéten emelkedtek. —

Még feljebb mind inkább lapul a' tájék, a' híres Johannesberg után jelentő lenni megszűnik, sőt vad regényes caractere a' lapos felvidéki Mainz' kerületében nem is gyánítható. Az angolok Wiesbadenbe menvén elhagyák a' gőzöst, mellyel mi estve a' szövetségerősségbe megérkeztünk. Néhány napot töltöttünk itten ismerőseink közt, meglátogattuk az Eichelsteint, egy hatalmas romai sirtornyot, 's megnézegettük a' székesegyházban a' választó érsekek' emlékeit, mellyek chronologicus rendjök miatt, a' művészet-historiára nézve nagy érdekűek, bár erősen tataroztattak, mert a' templom francia időben szénatárnak használtatott, 's megrongáltatott. A' közel wiesbadeni fürdő csinos; főkép' oszlopokkal ékes nagy tereme, mellynek fő díszei fejjér márványszobrok, mellyek Laetitia, Napoleon császár' anyja' számára készültek, 's 1814-dik után ide kerültek; de lakszobába rendeltetve a' nagy teremben kicsinyeknek látszanak. —

Szép kertje miatt érdekes a' nassauai herczeg' kastélya Bieberich, melly a' múlt század' paróka-sztíljében épült. A' parknak egy részébe a' zöld gyeppel, hajókon hozatott Angolhonból, 's bár most is élénksége a' némettől különbö-

Árvízkönyv I. köt.

zik, még is elveszté szigeti lágyságát, 's eleven zöld színét. —

Két napig evezett fel velünk a' gőzhajó Kölnből Mainzig, egy nap alatt le vitt vissza. Új gyönyörrel csudáltuk még egyszer a' kecsegtető bájvidéket, melly előttünk szemfényvesztésként ki fejlődött, de egy varázs hibázott, melly felmenetkor a' gyönyörű tájt elragadtatóvá alakolta: az élénk társaság, a' szép angolnók. —

XVI.

B e l g i u m.

A' mostani Holland' 's Belgium' vidékét századok óta ipar 's kereskedés eleveníték, 's népeiket elválaszták egymástól. A' Belgáknál ipar uralkodott, a' hollandiaknál kereskedés, 's míg azok felhevülő fogékony lelkeletökkel, 's munkásságukkal a' gyártásban találák a' gazdagság' forrását, addig ezek még nagyobb szerencsével üzék a' bel- 's külkereskedést, türelmes szilárdsággal, 's érett szellemmel. De épen ezért lehetetlen volt köztök az egyenlőség, 's szerencsétlen volt mindig, 's állandó nem maradhatott, a' két testvérország' kapcsolatja, mert a' gyártónak a' kereskedőtől függnie kell. Ezen különség még most is mindjárt első tekintetre szembe tűnik. Hollandot csatornák hasítják végtől végig, a' belkereskedés' lassu biztos előmozdítói; de Belgiumot vasútháló borítja el, az élénk személyközlekedés' jele, mert nagy felületű 's terhes áruk' szállítására alkalmasabb a' lassan haladó hajó, mint a' röpkülő gőzkocsi. Érezhetőbb még a' különség a' nemzetiség' különböző kifejlésében. E' két ország, azon fél német, fél francia birodalmak' lánczának utolsó megmaradott szeme, melly a' két ellenséges nemzetek közt tengertől az Alpeseig terjedett, 's az öszszecsapó két ország' hosszú harcában, lassan a' ravaszabb francia' martalékja lett, mint Lotharingia 's Bur-

gund. — A' francia pedig az által juthatott főképen ezen szép örökséghez, hogy a' keverék nemzetek' francia elemét ébresztette 's élesztette, 's szelleme által sokkal előbb meghódította, mint tetteleg erővel. Így Belgiumban is a' francia elem uralkodik, mellyhez különben a' nemzeti szellem' fürge mozgékony-sága közelebb áll, mint a' német meggondoltság-hoz, ehhez járulván az utolsó forradalomkor, a' hollandiak elleni gyűlölség, a' nemzet nem volt idegen délnyugoti szomszédjához csatlódni. Szerencséjére ez nem történhetett meg, 's így kifejlödvén önállásuan az ifjonti ország, érezni kezdé az uralkodó szellem' veszedelmét, 's lassan bár, de állhatatosan lényé' német eleme felé fordul. 'S valóban nem ok nélkül, mert Franciaország-hoz hasonlítva Belgium sokkal boldogabb, mint annak akármelly kedvező helyzetű tartománya. Ott sok szép szó, 's kevés tett, ipar 's kereskedés az egyedárúság' 's magas vámrendszer' nyomása alól fel sem emelkedhetik, középpontosítás' szerencsétlen eszméje a' tartományi életet elfojtja, míg Páris' lázas hősége több szellemi erőt emészt meg mint egy egész ország. Itt ellenben élénk provincialis élet, fénytelenebb de hasznosabb kamarák, meglehetősen egyetértés a' kormány-nyal, 's egy vasútrendszer, melly az egyének érdekét épen úgy mozditja elő, mint a' kormányét erősíti. A' véres elválás Hollandtól Belgiumnak arany gyümölcsöket hozott. — A' Maas' völgyében Lüttich felé a' tájék Angolhon' földművelő kerületeihez hasonlít, szorgalmatosan megdolgozott buja vetéseket lát itt az ember, sok fákkal, mellyek azonban nem olly terepélyesek, mint ottan hol csak köszén égettetik, 's századok óta háború nem pusztított. Hollandtól még inkább különbözik, melly baromtenyészítő 's réteket kedvelő. Lüttich némileg még a' testvérország' városaihoz hasonlít, a' piac-zokat sorfák élesztik, a' Maas' gyönyörű partja, a' vizig lehajló függő füzekkel a' szép kövezettel, a' csatornákra emlékeztet, a' házak csücsö-

sak, de kőből épültek, nem mint ott, vakolatlan téglából. A' középületek közül a' színház szép, az egyetem különös, nekem nem tetszett: mert útca felé nem lévén ablaka, nagyon disztelen 's szegény; legérdekesebb a' törvényszékhéjület (palais de justice) a' lüttichi érsek' hajdani palotája. Szép négyszeg' udvarát, melly a' florenczi palazzo vechioéhoz hasonlít, bizarr oszlopszattal ékes csarnok futja körül. Az oszlopok alacsonyok, virágok képezik keleti szellemü fejeiket, mellyeken széles hegyívek nyugszanak, a' csarnokban áruk rakattak ki, csak kár hogy nem gazdagabbak, 's nem izletesebben. Miután Se-raingt meg néztük volna, hol az érsek' hajdani falulakját a' híres Cockerill mozgonygyárrá változtatta, gyorskocsin estve Brüssel felé indultunk, hol reggeli hét óraker a' város' legszebb 's legmagasabb részében a' Bellevue piacon megérkeztünk; 's a' historicus Bellevue hotelbe szálltunk, melly az utólsó forradalomkor a' hollandiak által csaknem egészen szétlővetett. —

Europa' fővárosainak többsége egymáshoz hasonlít, 's nem találhatik köztök sok változatosság, sajátlagos characterü ritka, sőt egyes részeik sincsenek azon összehangzásban, melly tiszta mély benyomást gerjeszt. A' középkor' formái majd mindenütt modernizáltattak, de a' középkori elrendezés, a' keskeny utcák, a' szabálytalan házhelyek megmaradtak. Brüssel azonban egy piacot egész középkori épségében mutat, a' város háztért, melly a' művészetébredés' (renaissance) gazdag kellemes sztiljében azon fényes 's komoly időket varázsolja elénkbe, mellyekben gróf Egmont' 's Horne' fejei e' helyütt hóhérpallos alatt elestek, — vérökből, a' mint tudva van, a' hollandi szabadság' még most is zöldelő fája emelkedett. — A' város ház' belsejében nem tartatott meg annyira a' régi idők' characteristicus sajátsága, mint a' téren, melyen az 'ószereü benyomást csak két ház' újított alakja

gyengíti. Míg csak Brüsszelben mulattunk, mindennap meglátogattam e' szép tért, mellynek komoly szépsége, idősb 's szebb testvéreivel, a' bájos velencei szent Márk' piaczával, a' campo santo előtti derült térrel Pisában, 's Oxford' sötétkedélyü Colledgeivel, egy olly gazdag's költői köz életnek emléke, mellyel öszvehasonlítva a' mostani önnönösebb privat élet, minden kéjelmei mellett is sovány és kopár.

A' csendes mulató erdő (Park) az élénk városban, különösen szerencsés egy gondolat, mellyet az utolsó forradalom nemzeti emlékké változtatott: mert itt volt a' hollandi sereg' állása, midőn az utcákban állandó helyet nem foglalhattak. A' fáknak nagyobb része ágyú- 's puskagolyóktól meg van sértve, 's a' brüseliek ezen sebhelyeket gondosan ápolgatják, veszedelmök's diadaluk' emlékeit. — A' forradalom' áldozatit a' martyrtér' földé fedi, 's míg a' kilencszáz hős' pompás emléke elkészül, sirukat narancsfák 's szép virágok ékesítik, mellyeket mindig virító karban tartani, 's a' hervadtakat virágzókkal felváltani, az elhultak' vérei 's baráti eddig el nem mulasztottak. —

A' városnak fő temploma, Gudulának szentelve tizenhat szép festett ablakkal díszlik, mellyek a' mohácsi csatában elesett Lajos királyunkat 's nejét Máriát, a' németalföldi helytartónét, V-dik Károly, I. 's II. Ferdinand, 's I. Leopold császárokat, a' francia I. Ferenczet, Portugali Jánost, 's Albert 's Izabella helytartókat életnagyságban térdelve, kegyuraik mellett, ábrázolják. — Lajos király 's neje közt szent Lajos ül; előttök isten a' feszületet kezében tartja, balról a' szent szűz a' gyermeket, alattok a' felírás: Ludovico Dalmatiae, Croatiæ, Bohemiae, Hungariae regi, qui pro fidei Catholicae defensione in bello contra Barbaros fortiter pugnando occubuit, Ma-

ria ejus uxor, Caesaris semper Augusti soror 1557“, az egész felett a' nevezett országok' összefont czimere látszik. Nagyon sajnáltam hogy a' könyvtár, a' nyári szünnapok miatt nem volt látható, mellyben művészi tekintetben főhelyet foglal a' gyönyörű festésű kézirat Mátyás királynak tárából, mellyre a' belga lovagok a' hűbér-esküt le szokták tenni. Egy tudós francia azóta Mária helytartónó' német levelezését felfedezte, melly Magyarországot is érdekl. Kivánatos lenne, hogy ezen kincs, oda utazó hazánkfilai' figyelmét ki ne kerülne. —

Egy szép reggel Brüsselből a' vasuton Antwerpbe kirándultunk. Nagy tolongás volt a' gőzkocsi-intézet' épületében, 's alig kaptunk helyet, midőn már a' hűsz kéjelmes hintó elébe fogott gőzöny robogva megindult, kezdetben lassan, szikrákkal himzett füstgomolyakat okádvá, mindig kettőztetett dörgéssel, míg végre kéményéből fejér gőzt bocsátva villámsebességgel úgy előre rohant, hogy a' tájék szemfényvesztésként a' szem elől ellillant, 's az alig látott faluk' tornyai már elmaradtak. Gőzkocsira alkalmazható az arab' túlságos lódicserete: ha összejössz vele, míg köszöntöd, láthatárodát elérte.

Antwerphen sem a' híres fellegvár, a' nagy Carnot' munkája, melly időnkben az ismeretes játékháború által nevezetes lett, sem a' napoleoni nagy vízfogók (Bassins) 's kikötő nem érdekeltek annyira, mint Rubens' halhatatlan remekei, a' templomokban 's museumban. Szomorú idő volt az, mellyben ő született. A' művészek már nem a' műsa' fiai, de unokái voltak, mint Leonardo mondá: mert nem a' szép természetbe de a' régi mesterek' műveibe gyökereztettek a' művészetet, nemzetiségről nem is álmodtak, mintha ez a' művészetnél nem lenne oly szükséges, mint a' növényeknél a' föld, mellyben gyökereznek; az elkényeztetett képző erő nem volt képes magá-

hól meríteni, 's minták 's mindennemű összeszedett előképek szerint dolgozott; a' teremtő erő kiszáradt; mes-terkélés 's száraz tanultság lépett az élet 's természet-igazság' helyébe, felületesség 's külhatásvadászat (Effekthaschen) a' régi szerénység-, 's mélységébe; a' művészet' valódi útja el volt tévesztve. De Rubens' erős lelkülete megtörte a' járatlant, 's nemzetiségen alapúlva, csak a' természetet utánözva, olly magasra haladott ezen úton, mint a' régi olaszok, 's hova azokat nemes fellengésök emelte, oda igazság 's nemzetiség által jutott. Ez különösen antwerpi képeiben látható, hol a' formák nemesebbek, 's a' színezet' csillama a' festészt el nem ragadta. — Fő képe a' keresztlevétel, melly számtalan rézmetszések által elég ismeretes. Fára festé ezen oltárképet, melly két nem kisebb becsü, bár kevesebbé ismert oldalszárny által záratik. Jobb oldalon a' látogatás ábrázoltatott; a' ház' csarnoka előtt szemérmesen áll a' terhes Mária az örvendő 's szeliden mosolygó öreg Erzsébet előtt, uti ruhában, a' szolgáló mögötte kosarat hord szép fején, a' hátrészt József 's Zakariás' köszöntései töltik. Még szebb a' balszárny, hol az ősz Simeon áhitatosan ég felé tekintve, ölébe vette a' gyermeket, mellyet néki az elragadtatásig szép szüz nyújt, előttök József térdepel a' két galambbal, megettök az agg Dorottya, a' kép' fenekén Simeon mellett két öreg, a' szüz mellett két leány. Rubens soha szebbet 's nemesebbet nem festett ezen Máriánál, mellynek tisztasága a' legjobb olasz képeket is diszesítené, kék leplezetének nemessége 's plasticai elrendezése, ellentétben Simeon' gazdag hímzett ruhájával, valósággal elbájoló. Ezen kép a' főtemplomban áll, mellynek terve négyes oszlopsorával a' kölni székesegyházra emlékeztet, de az arányok nem olly szerencsések, az egész az oszlopfekék' hja miatt szegényebb 's meztelenebb, a' góth ízlés' főremekénél, mellynek nagyságához 's könnyüségéhez csak messziről közelít. A' templom előtt érdekes a'

kütmennyezet vasból, melyet Messes Quintin kovácsolt, mielőtt a' szerelem festészsze nemesítette. A' csinosan öszszefont levelekkel ékes rostélyzat' kúpjára egy vitézt állított, kétfejű sassal panczélán, baljában láncsára támaszkodót, 's jobbjával nagy kéztyüt emelve, mintha a' néző' lábai elé akarná vetni. Jelentése könnyen magyarázható: a' belga nem retteg senkitől, de a' művész is kihívja az oda vetett kéztyü által a' mestereket, küzdenek versenyt vele; — 's bátran kihíhatja őket.

A' képtárban, melyben Rubens' 's van-Dyck' főremekei ragyognak, egy kisebb kép tetszett nekem leginkább Rubenstól, mély alapideája miatt. A' tárgy: Krisztus Tamással; szomorúan nyúlja az üdvezítő, jobbját a' kételkedő Apostolnak, ki a' sebhely' valódiságát szorgalmasan vizsgálja, sőt János is nézegeti, míg a' harmadik apostol kíváncsilag hosszú nyakkal hátulról közelít. De Krisztus' arczában mély sötételműség fekszik; látja hogy tanításai hasztalanok, mert még tanítványai' számára is szükséges a' tapintó testi meggyőződés, 's mellét e' sohajtás dagasztja: „Boldog az, ki nem lát 's még is hisz.“

H o n l e á n y .

Elnyomott népnek baráti
 Harczra keltenek.
 Szolga és ur, ifju és vén
 A' szabadság' vérmezőjén
 Egyesültenek.

„Isten a' hadnak vezére,
 Melly kicsiny, 's szegény.“
 'S a' maroknyiig fogyott nép
 Harczmezőre bátoran lép
 Hona' érdekén.

És ti nők imádkozással
 Boldogultok-e?
 Nem szakad meg, nem fakaszt vért
 A' szerencsétlen hazáért
 Mindenik' szive?

'S van leány, függvén nyakában
 Csak paraszti mez,
 Ki a' hősnek honn ekéből,
 'S félvad ősök' czimeréből
 Kardokat szerez.

Blanka ő, ki dalbeszéddel
Hősöket tüzelt,
És a' hősök vini szálltak,
'S elkifolyt vérben találtak
Menekiülni helyt.

Ifjak és öszök halának,
Ügy' halottai.
Boldogok! még ők reméltek
De kik a' harczból megéltek,
Inség' rabjai.

„Lánczot, lánczot pártütőkre
Harmad iziglen,
Átkot, átkot a' szülőre,
És időrül új időre
Sarja korcs legyen.“

Blanka sejté a' jövendőt,
'S benne szörnyeket.
Szent kolostor' szüze lett ő,
Elhalandó, 's nem szülendő
Rabbá gyermeket.

ERDÉLYI JÁNOS.

Dalforrás.

Természet a' dal' temploma,
Ifju' szivére hat,
És lel magában éneket
A' szende indulat.

Az ifju költő csak nagyon,
Mélyen tud érzeni,
Nem birhat ő fájdalomiban
Újat teremteni.

'S melly hangokat belőle bú,
Remény, öröm kicsal,
Viszhangi a' természetnek,
'S zeng népszerűn a' dal.

ERDÉLYI JÁNOS.

Nemzeti zászló.

Háromszintű zászló lobog
Fuvalmi szárnyakon.
Légy üdvöz oh! kít ez jelent,
Szivem-szerette hon!

Légy üdvöz, és virúlatos,
Te ősi szent haza!
Kít honfivér háromszinű
Alatt oltalmaz.

E' honszivárvány míg eged'
Borúlatin lobog,
Emlékezünk, 's a' sziv feléd
És — csak feléd dobog.

ERDÉLYI JÁNOS.

R o k o n s á g.

Két leány, kicsiny 's nagy,
Dombon ültenek,
És a' szép vidékbe
Elkinéztének.
Mint jelenték arczvonásik,
Barna egyik, szőke másik,
'S ugyanegy dalt zengtenek.

Két különböző lány,
Barna, szőke lány,
Mért dalolnak egyet,
Fáj szívök talán?
Rájok illik szépen egy dal:
Nagy 's kicsiny hozzávalóval
Menjen át e' föld' baján.

ERDÉLYI JÁNOS.

A' halom.

Sok hű magyar veszett
Sajói gyászos vérmezőn,
Testből halom telék,
Melly a' csaták' emléke lön.

Ott a' nemes Jenő
Zászlót emelt, de véreset,
Küszdő csoport előtt,
'S honért vivott, honért esett.

Zászlója' hivei
Utána szentül küszdtenek,
Védék a' honczimert,
'S utána egyig vesztenek.

És úgy alusznak ök,
Zászlójokat holtan fedik;
Belőlök a' mezőn
Emléki domb emelkedik.

ERDÉLYI JÁNOS.

O r o m b á l .

Csatába ment Orombál,
A' szörnyü kun vezér,
De ő László királylyal
Nagyságra föl nem ér.

László király azonban
Nyájas tekintetü;
De ő hideg nagy ember,
'S goromba termetü.

László király Orombál'
Karát tövön szelé,
És karja vérezön hullt
A' kun vezér elé.

És benne volt a' kard is;
Orombál földre nyult,
Más kézbe fogta kardját,
'S folyvást előre dult.

ERDÉLYI JÁNOS.

A' C A R T H A U S I.

IRTA

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

Egy octoberi nap' komor reggele borítá el ködös vilá-
gát a' Dauphiné felett, midőn én, eltérve az országútról,
Vaureb helységéhez értem, 's csak kalauzt 's öszvért bér-
elve magamnak, tovább menék a' Grande Chartreuse felé.

A' fákat az őszi nagyrészt már megfosztá lombuktól,
's mi még rajtok maradott, sárgán vagy vörösen, 's ne-
héz cseppekkel terhelve függé ágaikon, mintha szabadulá-
sát várná. A' dús füvet, melly között ösvényem kigyóza,
hófejéren lepte el a' dér, 's a' hegyekről jéghidegen zúga
le az őszi szél, mintha a' közelgő télre intené a' völgy'
lakóit. Minden bús vala körülöttem: öszileg komor, 's el-
hagyott. — Köpönyegembe burkolva haladék tovább, hol
öszvéremen, hol a' hideg ellen gyalog; 's így értem az
úgy nevezett nagy pusztá' kapujához.

Most a' fal megett, melly e' bús vidéket a' többi vi-
lágától elkülönözi, egy malom áll; mellette egy kis gazda-
ház, 's az egyszerű kápolna, mellyben az, itt a' mono-
stor' számára sáfárkodó Carthausi, miséjét mondja: egyéb-
iránt minden elhagyott. A' keskeny hegynyíláson zúgva
rohan át a' hegypatak; a' bérczeket, a' merre csak látsz,
fenyves erdő takarja komor zöldjével; 's mihelyest a' ka-
pun áthaladtál, vadonban goldolhatnád magadat, ha a' kis

kápolna' harangcsengése kalauzodat nem intené imádságra; téged, hogy szent helyen vagy, mellyben szenvedök, kiknek nagy civilisatiónk csak sebeket ada, menedéket kerestek.

Oh jó nevet választottatok ti boldogtalanok lakhelyeteknek: pusztá ez, pusztá mindenkinek! E' setét fenyvesekben, mellyek szakadatlan sorban feketélnek e' bérczek felett, 's e' sziklákban, mellyek majd nagyobb tömegekben nyúlnak ki a' hegyoldalón, majd szétszórva fejelelenek az uton, miként azokat az utolsó zápor ott hagyá, véghetlen elhagyottság' képe emelkedik a' vándor előtt; 's kétszer pusztá néktek, kik az élet' csalódásait éldelve 's elvesztve, miután mindenről lemondottatok, itt kerestetek tanyát fájó szíveteknek; nem remélve mást, mint magányt, 's egy sirt. — Mennyit kelle szenvedni, vagy reményleni annak, ki illy bús menedéket, vagy illy szörnyü büntető helyet keresé először magának, hogy fájdalom után megpihenjen, vagy önkínzással mennyországot érdemeljen magának; 's mennyit azoknak, kik e' küszöbön utána léptek át, de azon feltétellel, hogy soha a' világba visszatérni nem fognak, soha oda, hol minden virágot egyenkint láttak hulni, hol minden reményzöld előttök el-tűnt, 's az egész kör kopár téli köntöst ölte magára! — Itt legalább egy remény marada számokra: setét, 's komoly, mint e' fenyvesek' zöldje, mellyet a' haladó év meg nem változtat; de öröklő, mint ez, — a' hit. Itt e' fáradhatatlanul leomló pátak mellett talán nyugalmat kerestek ök, talán csak olly helyt, mellyen az ár' dörgése a' kétségbeeső panaszt áthangozza szavával, mellyen a' sohajtozó ágak elfelejtetik a' kegyetlen világ' gúnykaczaját, mellyel az egykor panaszukat fogadá. — 'S valyon feltalálták-e hát ezen élet' sírörömét; e' nyugalmat, mellyért mindent oda adtak, még éltek' romjait is; mellyért évekig sohajtoztak, sirtak, és imádkoztak magányukban? — Ki

tudja. Még az sem biztos, hogy nyugodni fog, ki minden külső behatástól megmenekedett; — tenger a' szív, 's ha megszűnt a' vész', mely árjait felveré, öndagályától emelkedik.

Illy gondolatokba merülve értem a' monostorhoz, mely rendetlen nagyszerűségben emelkedék előttem, félig a' köd' rejtélyes fátyolával eltakarva. Kopogtam, a' kapu megnyilt, 's rövid idő mulva a' burgundi nagy vendégteremben járok fel 's alá, hová a' szent atya, némi kételkedés után elvezete, mint olytant, ki Magyar létemre, sem Francia, sem Olasz nem valék, 's Német lenni nem akartam. Rövid idő mulva az atyák' egyike jött hozzám: egy szelid, halvány arczú férfi, ki a' monostor' megmutatására ajánlkozott; 's elsetétedett, minekelötte még annyi folyósokon, 's termeken végig meheténk; 's jól megnézhetém mind azon pompát, mellyel hiúság e' nagy embersírt felékesíté. — A' Carthausi visszavezetve a' terembe, elment; magam valék ismét. A' teremnek egy részét homály tölté el, 's száz egyes csillagok ragyogának át az ablakon; míg másik oldalán a' kandalló önté el fényét, majd nagyobb, majd kisebb körökre árasztva világát, miként a' láng felcsapott, vagy visszavonula, míg én a' tűz' közelében ülve, elmerültem nézetében. — Ábrándaimból egy szolga ébreszte fel, ki gyertyákat hozva, két idegent vezete a' közterembe. Ők előttem érkeztek a' monostorba, 's most épen szent Bruno' remeteházától tértek vissza, 's kifáradva sétálásukban, mellém ültek a' kandallóhoz. Egyike mintegy ötven esztendőös férfi lehetett; magas homlokát redők szánták át, 's haja már őszülni kezdé; de férfias erő, 's egészség mutatkozék arczvonásaiban, 's izmos termete mintegy ellentmonda az ősz hajaknak; a' másik élete' tavaszában álla még, de a' szabályos, halvány arczon több keserű tapasztalás hagyá nyomait, mint ősz társa' nyugott vonásain; 's ki e'

két férfit egymás mellett megnézé, könnyen láthatá, hogy az elvénült itt nem az, kinek haja őszülni kezd. Mintegy virág 's tölgy, úgy álltak ők egymás mellett; amaz csak napokig élt, de fonnyadni kezd: ez századokat, de annélkül, hogy ereje megcsökkenet volna, hogy zöld ágai elszáradnának. A' fiatalabb komor egykedvűséggel ült a' kandalló előtt, mintegy elmerülve a' lángok' nézetében, míg az öregebb időről időre gondteli tekintetet vete társára, mintha e' halvány arcz' mozdulataiból kémlelné a' gondolatokat, mellyek lelkén átvonulnak. Végre az ifjú, mintegy erőt véve ábrándozásain, körültekintve így szólt: Én itt jól érzem magamat, barátom. — Holnap itt maradhatunk; felele a' másik, 's noha engedelem nélkül senkinek huszonnégy óránál tovább itt tartozkodni nem szabad, azt könnyen megnyerhetjük.

Holnap, 's holnapután, és örökre — viszonzá bús hangon az ifjú, ablak felé fordulva, mintha barátja' tekintetét akarná kerülni, és sejditené a' nehéz könyvet, melly szemében ragyoga, midőn így szólt.

Örökre! Nehéz, keserves szó ez, főképen korodban, hol az még egy egész életetet jelent.

Nem akartalak sérteni, szóla meghatva az ifjú, 's visszafordulva barátjához, megszorítá kezét; 's még is, mért titkoljam, egy belső szükség az, mi engem ide von. — Ha szerencsénk elveszett, ha végre még minden vigasztalás' reménye is eltűnt, akkor az embernek csak nyugalom kell, 's azon apathia, melly érzeményeit előli, de érzeményeivel egyszersmind nagy bánatát; csak semmisedésért sohajt ilyenkor a' szív, 's ez az, mit itt találni reménylek.

Az ifjú felkelt; az ablákhöz támaszkodva néze ki a ködös setétbe, míg társa bús tekintetet vetve utána, hallgatva igazítá a' fát a' kandallóban. Végre felkelt ő is, 's társát követve megszólítá. Az ifjú szenvedélyesen felelt, 's hosszú beszélgetés támadt közöttök, mellynek távolságom nem engedte érteni egyes szavait; de mellynek értelmét arczaiknak komor kifejezéséből gyaníthatám. — Így mult majdnem két óra, melly alatt én leveleket írek, de annélkül, hogy figyelmemet a' két beszélgetőtől elvonhattam volna; főkép, midőn fel 's alá járva, egyes beszédtöredékeket hallék, mellyeket a' mellettem átmenők, nem is figyelve jelenlétemre, mondának el; míg végre az ifjú, megállva asztalomnál, mintegy elragadva fájdalmától, így szólt: Oh elhiszem, lehetnek, kik sorsokkal megelégszenek, habár keveset találtam is még. A' gyermek, ki órákig kavicsokat szedett, ha végre süvege megtelt, 's fáradtan leül, megelégedett szívvel olvassa kincseit; 's miért nem elégednék meg az ember is, ki életén át kapált, vagy számolt, vagy csizmát foltozott, vagy egy könyvet irt, ha öregségében megpihelve visszatekint mult korára, 's hiszi, hogy valamit tett, mert dolgozott 's elfáradott? Az emberek' nagy részének élete élelem' keresésében foly el. Danaidák' hordaja a' gyomor, mellynek megtöltése szüntelen foglalatosságául adatott. Ki ezzel megelégszik, annak adjon az ég jó étvágyat; 's kenyere, vagy válogatott étkei felett meg fog elégedni; 's tán hinni, hogy életét nem veszté el, mert fizetést kapott fáradságaért; 's hinni, hogy a' szüntelen haladás' és tökéletesülés' törvényeinek eleget tett, mert évenkénti 500-ról épen annyi ezer francnyi jövedelemre emelkedett. Kinek lelkét soha nem veré fel nyugalmaából a' nagy kérdés, miért élt? az talán hiheti, hogy nem hasztalan szenvedett; és én irigyelhetem sorsát, de nem követhetem; épen olly kevéssé, mint a' méhet szorgalmában nem, 's nem a' medvét téli álmában; — természetünk különböző. Előt-

tem csak egy világos; az, hogy ezen kívül más szerencse e' földön nincs, 's hogy ez nekem örökre elérhetetlen. — Nincs környülmény, mellyben boldogok nem lehetnének; de vannak emberek, kik egyben sem lehetnek boldogok, 's ezeknek csak egy kötelességök marad: nem fáradni az elérhetetlen után; az az, kilépni a' világból 's magányosan hordani fájalmukat. Ki az emberek' körében meglégedést nem talál, boldogtalanná tesz mindenkit, kivel társaságba lép: az asszony, ki szeretve simul szivéhez, a' gyermek, ki térdéhez ragaszkodik, a' barát, ki jobbját szorítja, mind rossz kedvének áldozatai. Legalább meglégedéssel tartozunk azoknak, kik rajtunk szeretve függnek; 's a' ki nem érheti el ezt, az vonuljon magányba, 's legalább egy nehéz szemrehányástól, hogy másokat boldogtalanokká tett, könnyítse lelkét! — Nem tavasz, nem a' nap' meleg sugarai, nem a' langy nyári eső borítja lombbal a' fa' ágait: ön belsejében fekszik az erő, melly őt zöldelni készíti, 's nélküle a' nap még inkább elszáritja galyait, az eső csak elrohasztja.

Az ifjú felkelt, 's lángoló arczokkal az ablakhoz mene. Épen a' horára harangoztak. — Hallod e' hangokat? szóla, társához fordulva. A' vihar megszűnt, mozdulatlanul állnak a' fenyők, 's a' völgyeket rég hallgatás tölti el: csak e' szent hangok lejtének végig a' határon, mintha áldást mondanának a' szűnyadó természet felett. A' Carthausi felébred setét nyugtalan álmaiból, kinéz ablakán, 's meglátva a' csillagos eget, egy buzgó üdviteli imádságot mondak ajkai; 's ő boldog, mert imádkozik. — Hosszú bánatteli éjszaka vala az én életem is; én is szörnyeket álmodtam, 's kétségbe esve küszködtem képzetem' komor képei ellen: most felszólt a' szózat, melly imádságra hí. Oh! imádkozni fogok; imádkoznom kell. Az 'üdvözítő' keresztje elébe borulva fogok esdekelní egy vigasztalásért, 's bójtölni, 's testemet sanyargatni, 's szenvedni, mint

ember még nem szenvedett; 's ha végre egy reménysugár hatja át setét lelkemet, ha ez elszáradt szemeket egy köny töltheti ismét, ha ajkaim az első imádságra nyílnak: boldog leszek, mint ti világtokban nem lehettek.

* * *

Nem irhatom le, mi mélyen hatott reám ez egész beszélgetés, mellynek véletlen tanúja valék. 'S átutaztam egész Franciaországot, 's nem felejtettem sehol a' halvány arcú ifjút, 's bús vallomásait. — Parisban véletlenül utitársával találkozva, miután vele megismerkedtem, sokszor tudakozódtam hogy-létéről; de kevés sikerrel. A' dolog annyira érdekelt, hogy később, miután Franciaországból elmenék, ismerősömmel, ki majd nem barátom-má vált, levelezésbe léptem; 's így jövének hozzám ezen írományok, mellyeket most a' közönség elébe terjesztek. Az ifju' naplója 's részint emlékkönyve ez, mellyet a' kólostorban irt, 's halála után barátjának hagyott. Ki csak mulatságot keres, az tegye félre e' lapokat, mellyeknek rendtelensége művészi kívánatainak talán meg nem felel, egyhangú bánata talán csak unalmát gerjeszti; de kit egy jó, 's nemesre teremtett lélek' fájdalmai hidegen nem hagynak, kit egy sziv' titkos története inkább érdekkel, mint egy regény' ügyesen szőtt meséje: az olvassa végig e' lapokat; 's tán emléki megfogyják mondani, hogy több, mint költői képzelgés e' bánat.

I.

Ma hagyott el atyám. — Megtudva levelemből határozatomat, azonnal eljött; két napot itt a' kolostorban töltött, szüntelen kérve, hogy menjek el vele; végre itt hagyott. — Mélyen hatott reám távozása. Nem, mintha szerettem volna őt: vannak időszakok, hol annyi idegen dolog tolong atya 's fiú közé, hogy elébb távol állnak, végre elidegenednek egymástól; időszakok, hol mindenik különös, a' másiktól nem értett nyelven szól; mindenik különös, a' másiktól utált reményeknek örül; mindenik erős hitttel ragaszkodik különös meggyőződéséhez, melly néki mintegy vallása lön; míg ifjabb kortársai benne csak előítéleteket látnak. — Ilyen időszak a' miénk is. Múlt, 's jövő, ez azon két különböző hit, mellyel két ivadék egymásnak általellenében áll; 's csudálhatjuk-e, ha a' mai Franciaországban olly kevés pontokban találkozik össze atya 's gyermeke? Hisz régen közöttünk hullámszik a' nagy zendülés' vörös tengere; 's tőlök, kik Egyiptom' hústálainál maradtak, miként nem állnánk távol mi, kik bátran útnak indultunk 's haladunk a' nehéz vándorlásokon, mellynek kezdeté pusztaság vala, de végének egy szép dicső hon ígértetett? — Még is mélyen hatott reám az elválás' pillanatja; 's még is szorult a' szív, midőn remegő kézzorítását érzem, 's a' könyvet látám, melly halvány arczain végig folyt: oh mert érzem, hogy egy világtól veszek bucsut e' pillanatban; 's hogy e' gyenge kézzorítás,

's e' köny az utolsó 's egyetlen, mi annyi szerelemből, melly egykor körülfogott, számomra megmaradt. Eltűnt ez is; ezentúl magányosan állok e' világon.

Atyám, a' mint mondá, nem Parisha megy, hanem a' Provenceba: holnap ott lesz, hol én születtem 's anyám' sirja áll. — Oh! ha anyám élne még, mi máskép volna minden. Ha annyi szomorú tapasztalások között azon egy boldogító állt volna mellettem, hogy egy szerelmet még is birunk e' földön, melly idővel el nem enyészik; ha néki elmondhattam volna szenvedésimet, ha ő elbeszélte volna miket szenvedett ő, 's mennyire szüksége van reám: nem jutok soha ennyire. Mint a' Korán' szent mondásai, olyan a' szerelem; kőbe vágjad szavait, vagy szellet papirra írad, talismánod lesz mindig, 's áldást hoz reád: a' ki szeret, nem lehet boldogtalan, nem lehet nemtelen érzésű soha, 's én nem roszra születtem. — De ő meghalt, 's mindennek vége vala.

Mikor sirjába fektették, soká álltam néma hantja felett. Tompa, szótalán fájdalmamba merülve álltam ott, míg nevelőm hazatérésre intett: a' nap leszállt, nem sokára éj lesz, így szóla hozzám ő; 's bár gyermek válek, megértém bús értelmét szavainak, mellyek szomorú jóslatként tölték el szívemet. — Oh! nagyon is jókor éj lett felettem.

Éj vagyon most is. Csak néha tör át a' holdvilág a' komor fátyolon, mellyel az ég elborult, míg a' ragyogó csillagseregből, melly boltozatját örökké ékesíti, csak itt ott remeg át egy fénypont a' nagy ködtengeren. Setét az éj mint lelkem: de kevés órák, 's a' világosság visszajön. Mind e' fátyolok megett a' nap emelkedik, 's mind e' fellegek, mellyek keletről most setéten tornyosulnak, ragyogva fognak állani az ébredő nap' bíborá-

ban ; világ lesz az égen 's a' föld felett. 'S te bús lelkem, benned nem hajnálék több új nap? 's a' dicső világosság, melly egykor fényével eltölte, örökre eltűnt már? vagy nem volnál-e öröklő te is, mint a' természet? Oh, ha az vagy; ha a' vágyteli sejdítés, melly egykor eltölte, nem vala puszta álom; ha a' ködfátyol fényedet csak eltakarta, 's nem semmisítheté; oh akkor ébredj napom, sugározzad át e' lélek' homályait, szakítsad ketté fátyolodat öröklő lényem; 's haladj tovább pályádon, mellyet a' teremtő jelelt elédbe. — De öröklő vagy-e? Oh! a' ki e' kérdésre megtudna felelni!

A' horára harangoznak. Imádkozni megyek.

II.

A' délutáni isteni szolgálat elmúlt. — Este volt; 's a hosszú goth folyosóban, melyre szobám' ajtaja nyílik, már csak kétes világ uralkodott. Az egyenként celláikba visszatérő atyák' lépései mind inkább elhangoztak; köröm mindig hallgatóbb lön; végre magam valék. — Szívemet kétségbeesés tölté. — Én nem tudok imádkozni! A' templomban voltam, térden állva emelém szemeimet az oltárhoz; lángoló csókokkal borítam a' hideg köveket; mintegy örülten verém mellemet: hasztalan, én nem tudok imádkozni. — 'S még is szerencse imádkozhatni; helyzetemben az egyetlen szerencse: mert vigasztalás. Kik körülöttem térdeltek, imádkoztak valamennyien; minden arc lelkesedett ájtatosságában, minden szem egy reményteli tekintettel emelkedék az éghez: — csak én maradék vigasztalatlanul. És még is tán közöttök is vannak, kik annyit szenvedtek, mint én; lehetnek, kiknek szívüket nehezebb vádak terhelik, mint az enyimet; 's miért csak nékem nem juta vigasztalás? — Mit tettem én, hogy annyira elhagyál Istenem? Mert kételkedtem? De én kerestem a' kételyt? Nem imádtalak-e mint gyermek öszvekulcsolt kezekkel, mint más gyermekek? nem telt-e lángoló vágygyal az ifjú' lelke gondolatodnál? nem fáradtam-e utánad? nem küszködtem-e kételyeimmel? mért tagadtad el csak tőlem a' hit' kegyelmét? — Minden embernek megadád fájdalmait, a' gyermektől az aggig, a' koldustól

a' királyig; nincs egy szem, melly nem ontotta volna egykor könyeit; de megadád vigasztalásukat is, a' keresztet, melly sirukon áll, 's melly elég egész életük' fájlalmira. — De mit tegyek én, ki hitemet elvesztém; ki bízni nem tudok semmiben; nem benned, nem az emberekben; ki éltemet adnám egy meggyőződésért; 's az úgy nevezett valóságok között nem találok egyet, mellyen még nem kételkedtem volna. Mit tegyek én?

Memento mori! így hangozék egyszerre mellettem egy szó a' homályból; 's mikor feljeddve oda fordulok, az atyáknak egyike mene el nyugott léptekkel mellettem, cellája felé. — Memento mori! — — — sokszor gondolkoztam, miért választák köszöntésnek e' szavakat a' Carthausiak? Most értem a' komoly mondás' értelmét. — Nem azért mondják az atyák ezt egymásnak, hogy a' vétektől visszatartsák lelküket, nem hogy az ítélet' szörnyeire emlékeztessék egymást: e' szó vigasztalás, 's nem egyéb. — Oh miért nem szólítják meg egymást a' világban így az emberek, hol annyiszor' szükségünk volna e' vigasztalásra? — Ha reményeid megcsaltak, ha ifjúságod' barátjaiból végre nem maradt egyéb, mint sirok, 's szomorú tapasztalások; ha tudásvágyodban a' tudományok' örvényébe merülve, végre vizsgálatodat egy nagy kérdéssel végezted; ha — ha éltél, — mert ki számolhatná fel létünk' keserveit: akkor el ne feledd oh szív, hogy halandó vagy, 's légy nyugott. Nézd a' vándort: bár milly fáradott ő, bár mennyi kő, 's tövis vérezte meg lábait, mihelyest a' vendéglő' fedele az estsugarban feléje int, ő nem panaszkodik többé, új erővel siet feléje, 's szíve emelkedik örömben, mihelyest csak messziről látja nyughelyét; nem e' lakban élte ő első ábrándjait, nem ez a' cél, melly után annyit fáradott, 's jól tudja, hogy e' ház' küszöbén kedvesei őt fogadni nem fogják, mint egykor reménylé, ha visszatéréséről gondolkozott; — de a' vándor

dor örül még is, mert hisz nyughely ez, 's csak pihenni kíván a' fáradott. — Más jövődőről ábrándoztál te is egykoron, árva szív: most étednek egy célja maradt, a' vég; de pihenni fogsz, 's mi kell néked más? Oh hadd haljak meg Istenem! Lám, mikor a' fa elszáradt, eltöri az első vihar; 's a' felleg eltűnik, mihelyt utolsó csepje a' földre hult; 's a' láng elhal, mihelyt nincs mit emésztenie; elszáradt az én erőm is, elhultak könnyeim, 's nem maradt semmi, min e' szív még felhevülhetne. Mit tegyek e' földön még? Minek lebegjek körül én, hasztalan töredék, a' lét' nagy tengerén? hisz miattam nem fog örizkedni senki veszélyeimtől; nem tudja senki, milly sziklákban akadtam meg. — Oh hadd haljak meg Istenem!

Mint gyermek, 's ifjú is halál után sohajtoztam néha: szép boldog kor vala ez! teli reményekkel, mint én valék akkor, mindenkitől szerettetve, szeretve mindent; egy szép boldogító álomnak gondolva még ez életet, mellynek mély értelmét egy más világban fogom átlátni. Miként nem hittem volna mennyországot én, ki még jutalmaira érdemes valék, ki örömet még éldeltem? — Az ifjú nem fél a' haláltól. Miként a' dús pazérolva elszórja kincseit, mert nem is képzelheti, hogy maradhatna vagyontalan, míg a' koldus fillérivel gazdálkodik: így veti oda gazdag örömteli lételet az ifjú, minden reménynek feláldozva életét; mert hogy ne hinne öröklétet ő, ki eddig csak tulajdoninak kifejlődését érezé? De ha végre az egyes erőt landadni, 's végre elveszni is érte az ember; ha boldogító szerelme fájdalom közt meghalt; ha gyűlölése, melly egykor tettekre buzdítá, kihült, 's reményei félelmeivel együtt eltűntek; ha a' kebelben, hol egykor annyi szó zajgott, végre minden elhallgatott, 's a' csaták helyett, mellyek azt egykor eltölték, csak néha szólal fel egy mélyen sértett érzemény' vég panasza: oh! akkor elhiszi, hogy halhat, egészen meghalhat az ember. — Boldog, ki ily-

lyenkor éldelni tud; ki legszebb reményeitől megfosztva, ez életet megelégedetten elfogadja; 's miután egy túl után fáradni megszűnt, e' nagy sárgömbön helyt talál kívánatainak. — Túrja fel hangyaként a' földet, 's küszködjék egy darab kenyérért; vagy építse mélyen föld alatt aknáit, hogy egy darabka fényesebb érczet hozhasson fel magával; vagy hajókázzon tengerről tengerre, egy új darab földet keresve, hol az emberi kinok', 's vétkek' jelenetét újra megkezdhesse; — mind egy: boldog mindenki, kinek célja van 's ereje elérésére, 's a' meggyőződés, hogy hasznost vagy nagyot tett, ha elérte; a' gyermek büszke lehet kártyaháza felett, 's olly nagynak érezheti magát, ha előtte látja, mint Barant magát Péter' templománál. — De én állatként nem tudok éldelni olly isteni remények után; nem akarok, nem tudok részt venni e' fárasztó játéokban, mellyet életnek neveznek; e' játéokban, mellynél annyian küszködnek, annyian sírnak, olly kevesen éldelnek, 's mellynél végre senki mást nem talál, mint időtöltést; nem akarok hatalmas lenni érezve semmiségemet, nem szolgál, meggyőződve zsarnokim' gyengeségéről. Eleget forgolódtam az álországok között; 's most, miután megismertem őket álszínök alatt, vagy legalább lárvásoknak láttam, szívem nyugalom után vágyódik. — Oh hallgass meg mindenható, 's küld el halálotat! Nem mennyeket, mint egykoron, csak semmisedést kérek tőled. Oh hallgass meg! Bocsásd vissza szabadságukba az elemeket, mellyekből állok; legyen por e' test, mint egykor volt; teremts belőle hernyót, virágot, követ, a' mit akarsz, csak embert ne többé; 's megelégszem, csak érzeményeimtől szabadíts meg.

De légy türelmes szívem! Gondold, halandó vagy; 's nem elég vigasztalás - e ez?

III.

Ma a' szerzet' generalisánál valék; a' reggeli szolgálat után magához hivatott. Komoly szigorú férfi, ki nagy tisztelben áll mind a' szerzetesek között, mind az egész vidékben erényessége miatt. Mint mondják indulatától elragadva kegyetlenségeket követett el ifjú korában a' nagy zenedülés alatt; 's miután Napoleont császárnak látta, mélyen megbánva tetteit, a' kolostorba ment. — Most agg, de egyike azoknak, kiket az idő meghajtott, de meg nem törhetett: még ragyognak szemei a' mély redőkkel átszántott homlok alatt is; 's a' halvány agg arcz még nem veszíté komoly, férfias vonásait, 's nem magas termete, bár föld felé hajolva, azon méltóságot, melly egykor tulajdona volt. Rom ő, de mint egy diadalív' romja, mellynek minden év egyenként leszedi ékességeit, de melly formáit nem veszíti, 's mellyen az utolsó napig meglátod, hogy dicsőségnek emeltetett.

Leveleket káptál öcsém, — szóla az agg, 's két levelet ada kezembe, egyiket atyámtól, a' másikat barátomtól. — Én is levelet kaptam atyádtól — folytatá, — atyád kéret, hogy haza térj. Menj!

Csudálkozva nézék rá. Hát el akarsz üzni — szólék végre: nyughelyül kerestem e' falakat; 's miért küldesz el innen is?

Elüzni?! nem — szóla nyugodt hangon, azt nem fogom. Az Úr' háza nyitva áll mindenkinek; 's nem rajtam, szolgáján áll, elüzni a' szerencsétlent küszöbéről, hol nyughelyet keres ő, mint én egykoron. Csak inteni akartalak. — Gondold meg, hogy az embernek minden pillanatban szükséges a' szabadság arra, hogy boldog legyen, 's hogy ifjabb vagy, mint hogy róla lemondhatnál. Gondold meg, hogy e' pillanatot, mellyben tenmagad', 's egész jövőödöt egy feltételnek alája vetve, szabad akaratomnak legnagyobb gyönyörjeit éldeled, hosszú szolgaság' éveit fogják követni, mellyekben akarnod tiltva lesz. Gondold meg, hogy idők jöhetnek, mellyekben elvénülve ifjúságod' fájdalmait érteni nem fogod; 's talán elátkozni feltételedet, melly annyi kis örömeitől foszta meg. —

Meggondoltam mind ezt.

Büszke szót mondasz — felele az agg nyugodtan — 's csak korodban mondjuk ki ezt olly elhatározottan. — Meggondolhatod előre, hogy' fogod mívelni földedet, 's mft fogsz aratni vetésed után; meggondolhatod, miként épited házadat, hogy az tartós legyen, 's biztos védhelyet nyújtson agg napjaidra: de nem jövőödöt. Egy gondolat véletlen' lelkedre esve, mint a' mag, mellyet az őszi szellő a' földre hint: ettől függ jövőöd; 's jaj néked, ha e' gondolat, melly lelkedben nagygyá nőtt, melly egész léted felett elboritá ágait, 's mintegy életeddel öszveforrt, — környülményeiddel ellenkezésben áll, 's azokat nem változtathatod.

Oh hát áldjad végzetemet — szólék, mélyen meghatva szavaitól — hogy egy világot hagyhattam el, melly lelkem' alapgondolatjával ellenkezésben állt; hogy egy világtól menekhettem meg, melly szívem' legszentebb ér-

zelmeit hemocskolta gúnyjával, míg önmagam elundorodtam végre bálványaimtól; — egy világtól, melyet beléptekor mindenki lenézett, vagy gyűlölt, 's mellyben még is végre erényiből nem tart meg egyebet bánatánál.

'S gondolod, hogy kolostorban jobbá, boldogabbá válik az ember? — szóla az agg, bánatteli tekintet vetve reám. — Oh ne hidd azt. Sok bánat lakik e' falak között, melyet ti nem sejdítetek a' külvilágban; 's annyi fájó szivből, melly itt menedéket keresett, nincs talán, mellynek sebjei meggyógyultak volna, mint azok ott, mellyek künn a' temetőn pihennek. Csak a' boldog mondhat le a' világról; csak az, kinek lelkét erős hit tölti el, kinek bús pillanatjait nagy reménye deríti, az lehet boldog kolostorban. — Mint a' nap, melly ragyogva áll a' világ felett, mindent eltöltve világával, mindenén áthatva meleg sugárral, ilyen az Isten' nagy gondolata; ki azt a' teremtésben keresi, mindenütt fel fogja találni: de jaj annak, ki egyenesen fordítja reá tekintetét; elvakított szemei elvesztik fényüket, és setétben áll. 'S nem e' nagy gondolat-e az, mi a' Carthausinak mindene? 'S ha ezt is elveszíti, ha egy kétely? — — — Mi egy kétely annak, ki a' világban él? övé az egész világ, övé a' tavasz, 's a' virágozó természet, 's száz öröm, 's száz fájdalom, mellyek lelkét felderítik: a' Carthausi csak kételyét bírja; ez világa, mellyben él, mellyért szenved, melly a' valóság' szörnyű köntösében elébe lépve, gyenge lelkét lesujtja. Jól sejdíté ezt sz. Brunó, e' szerzet' alkotója, midőn az istentagadó' szenvedéseiről szólva, így beszélteti őt poklában: Oh adjatok még új kinokat azokhoz, mellyeket már szenvedek; bonczoltassatok fel az egész örökkévalóságon át millio új hóhérok által, csak Istenemtől ne foszszatok meg egészen: 's emésztő lángjaim rózsáknak fognak tetszeni, az ördögök' dühössége nyájjas öleléseknek, e' börtönök' jalkiáltásai bájoló zenék-

nek, e' szörnyű lak gyönyörű palotának; — csak e' borzasztó kintől szabadulhassak, mellyet most szenvedek; csak Istenemet találjam fel ismét. — — Oh! hidd el, laknak emberek e' falak között, kik e' kinokat szenvedék; 's nincs a' világban más, mellyet ehhez hasonlíthatnál: mert találni vigasztalást a' földön, hidd el, találni a' legnagyobb, legnehezebb keservek után is. Nézd csak e' hegyet. Valaha, úgy látszik, csürök volt; most tökéletességére egy darab hibázik; 's lenn a' völgyben domb emelkedik, alig szembetűnő különben mint nagy sziklatöredékei által, mellyek rajta szétszórva fekszenek. A' hegyetön most magas fenyűk állnak, 's a' völgydombon minden zöld, 's virágtakart. — Ki gondolná, hogy földomlás' nyomdokait látja? — Ki gondolná, hogy itt, hol most minden olly zölden áll, egykor a' tetőn egy nagy földseb tátonga, lenn a' völgyben pusztulás terült el? — 'S lám, mint ez, ilyen a' világon minden. Mit szépnek nevezsz a' világon, mi érzékidet gyönyörrel tölti, lelkedet csudálatra ragadja, minden csak az idő által szebbített pusztulás' nyomán áll: az egész világ egy nagy dicső rom, mellyet az idő elborita színével; 's mind ebben csak természeted' képét látod, melly szerint örömeid nem egyebek, mint virágborítékok, mellyekkel a' kor mult fájdalomdat, 's szived' sértéseit eltakarta.

'S nem hiszesz — kérdezém az aggot — gyógyíthatatlan keserveket is?

Nem hiszek — felele nyugodtan az agg. — Minden fájdalom halandó; 's ha vannak némelylek, mellyek sokáig tartanak, ez csak azért van, mert minmagunk ápoltuk kínunkat, 's még akkor is többnyire bánatunk' szavai maradnak fen, 's nem kínos érzeményeink: miként sírköveken soká, miután az utolsó köny elszáradott, még

ugyan azon szavakat olvashatni, noha régen hazugsággá változtatá az idő értelmüket.

Igazod lehet — szólék az agghoz — az emberek' többségére nézve igazod; de vannak emberek, kiket önszerencsétlenségökre más anyagból teremtett Isten.

'S te egyike vagy ezeknek, nemde? szóla az agg, szomorúan mosolygva. Ki ne gondolta volna ezt egyszer életében? kinek nem voltak pótolhatatlan veszteségei, 's örök szerelme? — De élj koromig; 's akkor mondd meg, mi maradt mind ebből? egy bús emlékezet, melly lelkedben véletlenül felmerül, 's ajkaidat egy keserü mosolygásra vonítja; — talán az sem. Mint a' játékos, ki az éjszakát a' zöld asztalnál tölté, ugy állsz te, mint agg az élet' asztalánál: szerencsés valál 's szerencsétlen; százszor nyertél, 's százszor vesztedél; de mennyiszor épen, 's milly kártyákon, ki tudná azt? elég — játszottál; 's most hihetőkép' ágyadba mégy pihenni. — Hidd el, nincs emlék e' földön, mellynek nem vesztenéd épen legkeserübb részét az idővel.

Ha ez így van — szólék ismét — mért nem maradnék a' kolostorban, hogy elfelejtve a' multat, legalább új fájdalomtól őrizhessem szívemet?

Mert a' kolostorban nem olly könnyen felejtünk, — szóla az agg sohajtva. — 'S most menj szobádba öcsém, olyasd leveleidet, 's gondold meg jól magad'. Egy próbaévet töltesz e' falak között. Ha ez eltelt, kérdezni foglak ismét, 's ha akarated nem változott, üdvöz leendesz körünkben. — — Cellámba menék.

IV.

Hát nem felejtettél még jó Gusztávom, 's utánam küldéd hív soraidat e' magányba, hogy vigasztaljanak? Vedd köszönetemet hivségedért; de ne hidd, hogy most is meggyógyithatsz.

Mikor most öt esztendeje betegen fekiüdtem, 's te vissza ragadtál a' halál' küszöbéről, akkor lelki 's testikép' ifjú valék. — Most lelkem elvénült. Míg te csendes szorgalommal betegeid körül fáradtál, addig én Parisban éltem; 's csudálatos város ez, mellyben a' nép ötven esztendő alatt egy ezredet élt, 's mellyben az ifjú napokban évek' tapasztalásait szerzi. Én 'agg vagyok; 's mindentgyógyító szereteted, hosszabbithatja talán betegséget, de nem fogja gyógyítani.

Életem' történeteit kívánod tudni? leirom számodra. Nem mintha, szavaid szerint reményleném, hogy fájdalmam enyhülni fog, ha férfiasan elébe állok; nem mintha gondolnám, hogy állapotom könnyübbnek fog látszani, ha viszonyait át gondolom, nem ezért; mert reményeim rég megszűntek már: csak azt akarom mutatni, hogy szeretlek, semmi mást. — Miután a' mi korunkban annyi emlékkönyv iratott, miután annyian jegyezték fel legkisebb emlékeiket, bár mi csekély volt is korokra befolyások: érdekes lehet, legalább néked, azon milliók' egyikének

emlékeit olvasni, kik e' nagy változásokban csak szenvedőleg vettek részt, 's kikre e' század, mint egy anyagra hatott. E' lapokban egy század' ifjának emlékeit olvasod, a' legszomorúabb történetet, mert mind ez való; 's néked, kit a' fájdalom, melly barátodat érte, tán elbúsítana, mindig az egy szomorú vigasztalás fog maradni, hogy barátod egy cseppel sem volt boldogtalanabb, mint ezerek, kik vele együtt éltek.

Mosolygani látlak, mint mindig, valahányszor korunk' kivételi helyhezeteről szóltam, 's te elbeszélted, miként boldogtalanok voltatok ti is, 's elöttetek apáitok 's elöttök mások, mióta a' világ áll. Hidd el, így szóltál több ízben: az ember mindig boldogság után fáradozott; sok jót, 's hasznost talált e' küszdésében, de mint az alchimista, soha nem azt, mit keresett. Mindazoknak, kik éltek, a' szerencse mindig csak remény vala, vagy emlékezet; 's minden nemzet paradicsomot, vagy hesperiát bir múltjában, 's egy mennyországot, vagy Elysiumot a' jövőben, de egyik sem érte el; — 's igazod lehet. Már mint gyermek, midőn dajkám még óriásokról mesélt 's törpékről, vagy a' nagy mages-szigetről, mindig tudtam, hogy csak mesét mondott, valahányszor e' szavakkal végzé: „'s azután boldogok lettek.“ — De korunknak szerencsétlensége azon kételkedés, mellyet, mint egyetlen örökséget hagyta a' mult ivadék a' mostaninak, annélkül, hogy boldogító könyelműségét adhatta volna vele együtt; 's melly most elterül az életen, lealázva mident, mi emelt, eltagadva, mi boldogító, elvéve, mi nélkül nem élhetünk. — Mint egy Tantalus áll az emberi nem a' mult között, melly az enyhet ígérő vizként elfoly, mihelyt hozzá lehajol, 's meríteni akar, — 's a' jövő között, melly gyümölcsdús ágait elvonja, mihelyt utánok nyúl; sorsa enyhet látni mindenfelől, 's érzeni, hogy elátkozott, mert vágya elérhetetlen. — Egy elomlott világ' romjai felett állunk-e már, melly-

nek szétdőlt építményi között nem marad hátra nemünknek egyéb, mint kétségbeesés és halál? vagy egy Chaosban, melly mint az, miből Isten földünket alkotá, egy új paradicsom' magvait hordja magában? éj lett-e már körülöttünk, vagy egy új nap' első sugárja az, mi ugy elvakít? Ki tudja? Boldogtalanok vagyunk, — 's nem minnen magunkban az ok.

Oh nem mi, nem én vagyok oka bánatomnak. Te, ki ösmersz, mert szerettél, mondd magad, nem valék-e reményteli egykor? nem lángolt-e e' szív mindenért, mit nemeknek éreze? nem hevült-e képzetem minden fenséges gondolatnál? 'S ha most lemondva állok itt, 's önösen, 's kétségbeesve, én vagyok-e oka? ki mindenre elszántan léptem fel az élet' pályáján 's kört kértem magamnak, 's nem találtam; kinek keble, miután első hajtásait etrontva látta, olly dúsan sarjazott új reményeiben 's megfosztva ismét kivirított 's ismét, míg a' vészvert végre elpusztult, mint a' rét, mellynek termő földjét a' nyári vésztől kiontott hegyfolyam eltakarta szikláival. — Oh én küszködtem a' szerencse után; kétségbeesve vítam végzésemmel, mint a' szenvedelmes játékos, ki előbb egész vagyonát vesztette, 's koldulva jár körül, 's ha könyeivel egy fillért nyert, ismét oda megy, hol mindenét elveszté, 's ismét oda veti birtokát; ugy álltam én szerencsémnél; kétségbeesett állhatatossággal követve fordulásait, 's ha mindenem elveszett, a' gyermek' gazdag reményei, 's a' kis életörömek, mellyekben az ifjú vigasztalást keresett: én vagyok-e oka, vagy nem inkább a' játék maga, mellyben nem nyerhetünk?

De hagyjuk ezt. Ha majdan történetemet ösmered, e' szív' annyi szenvedéseit, tenmagad át fogod látni, hogy ott, hová visszahísz, helyet nem találok. Elég hajótü-

rést szenvedett a' kebel; 's ha szétrontra békepartot keresett magának, hidd el, csak azért vala, hogy tengeren fenékre ne szálljon. — Fáradt valék, 's pihenni jöttem e' falak' árnyéka alá, mint a' munkás, kit a' dél' heve el-lankasztott, a' fa alatt nyugszik, míg az álom szemeit bé nem hunyja. Oh! engedjetez pihenni.

V.

Mintegy félórányira Avignontól nyugat felé áll egy ház; ha Nimesről jössz, 's a' Gardáhalmain lenézesz a' Rhone felé, jobboldra fejrlik a' folyó' túloldalán; 's ha végig nézesz a' nagy téren, mivé a' vidék, melly a' folyó' inenső részén halmos, ott lapályosul: lehetetlen, hogy szemedbe nem ötlenék, annyira fejérré festette mostani gazdája, annyira különcz formában építék ősei. Ha közelebb jössz ez építményhez, még különösebbnek látszik külseje; bár milly tudós légy, nem fogod elhatározhatni korát. — Falaiiban itt ott egy római felirásra találsz, mellyet egyik birtokosa, köre lévén szüksége, a' gardai aquaeductus, vagy a' nimesi onladékokból hozott magának; itt ott, egy maur arabeskre, melly talán Arlsban készült; míg a' nagy goth kapu felett egy hatalmas négyszegű tábla Richelieu' korára emlékeztet. Az ablakok' egy része goth, másika négyszegű, sor nélkül vágattak a' falba, miként épen világra vala szüksége egyik, vagy másik gazdájának. — Századok építettek e' házon, 's kövén századok' rontását látod; a' külfalon a' rézst, mellyet a' ligue' emberi vertek tekéikkel, benn az udvaron a' tört czimereket, mellyeken a' 89-ki zendülés alatt üzte a' pör boszuját; míg a' rendes kifejérlés, 's a' dús olajfa ültetések köröskörül, a' jelen birtokos' rendességét, 's vagyosságát hírelik. De bár mi különösnek látszassék; e'

ház, csak urához hasonló. — Az emberi nem' egyik legzajosabb korában élve, magán hordja ő is mind azon változások' nyomait, melyeken átment: első ifjúsága' emlékiből, a' családi büszkeséget, melyben neveltetett, 's melly minden iparkodás után soha egészen el nem tünhetett, 's mint a' goth ékességek a' házon annyi vakolás, és mázolás közt itt ott még is kilátszik; a' revolútióból a' szilárd tetterőt 's vallástalanságot; a' császársági hírvágyot, a' restauratio' kicsísegeit; egy hosszú kornak müve ő is; ő is rég már nem az, ml egykor vala, hanem az, minek a' változó szükség alkotá.

E' ház az, mellyben születtem; e' férfi — atyám. Most szomorú e' ház' tekintete, ha bár még tisztának, 's lakhatónak látszik, még is a' kert' utjain itt ott, a' felnőtt fü, vagy egy darabka leomló vakolás világosan mutatja, hogy szebb napjai megszűntek; 's ha gazdáját látod, ha esténként magányosan jár a' felnőtt fasoron végig, mellyet egykor maga ültetett; 's míg feje fűrtjeiben a' langy esti szellő játszadozik, olly komolyan bámul maga elébe, mintha nem ézené a' meleg nyári érintést; vagy ha a' magas goth teremben ül asztalánál, 's előtte száz nyitott, 's félig kivágott könyv, 's ujság, mellyeket egymás után felvesz, 's olvas, és félre veti, mert nincs számára vigasztalás lapjain: átlátod, hogy a' gazda' szebb napjai is rég elmúltak; 's hogy ő, 's a' lak omladozni fognak. — Mert az, ki egykor nemtője vala e' háznak, 's a' férfinak angyala, elment; 's mióta ő távozott, nincs, ki a' falak' kis repedéseit kisimítaná, 's ki elsimítaná a' férfi' redőit, ha homloka gondtól vonul össze; 's mi csuda, ha tágul a' repedés, és mélyebbre nyomul a' redő.

Menj a' Rhone' partjaihoz, 's ha négy fát látsz, 's alattok egy feje követ, állj meg, 's tudd meg, hogy egy

családi boldogság' sírkövénél állsz, mert alatta nyugszik anyám. — —

Vannak asszonyok, kiknek látásán a' szív önkénytelen megnyílik, kiknek körében boldognak érezed magadat, 's jobbnak 's nemesebbnek; asszonyok, kiket mintegy vigasztalásnak teremté Isten e' világ' bajai közé, mint egy áldást, hogy boldogítsanak. Oh vannak illy asszonyok! Ha a' házba lépsz, 's mindünnen öröm, 's megelegedés mosolyg elédbe, 's minden gyarapul, 's virágzik: az ő művét látod; a' lélek ő, melly mindent áthat, 's mindennek éltet ád. Az élet' legnehezebb viszonyait együtt hordva férjével, ő nem vet meg semmit, még a' legkisebb házi gondot sem, mint gondoskodására érdemtelent; nincs semmi olly nagy, mitől visszajedne, semmi olly csekély, mit elunna, mert mindennek egy nagy célja a' szeretet; — mintha holdnak alkotta volna a' teremő a' komoly férfi mellé, hogy vonzalmát követve, csak körülötte mozogjon, 's ha rejtve is, míg égen nap sugárzik, feltünjék, mihelyt éj lett felette, 's világára szüksége vagyon. — Egy illy asszony volt anyám.

Mit mondjak azon évekről, mellyeket ez angyal' körében tölték. Mint simogatta hosszú szöke hajamat, mint mondott esténként hosszú szép meséket, mint törölte le könyeimet lágy kezével, ha sirtam! 'S miként mondjam el mind azon kis figyelmeket, mellyekkel olly nagyon boldoggá tett, 's mind azon nagy feláldozást, mellyel legkisebb bajoktól megörze! Ha illy anyád volt, jól tudod mind ezt, 'ha nem volt, nem értheted boldogságomat. Mert ha édes visszaemlékezni azon korra, hol még egy ibolyaként áll előttünk az élet, mellynek nem képzelhetünk más jövődöt, mint, hogy nyílni fog, 's virágozni; hol annyit kérdezzünk, 's kérdéseinkre olly könnyű felelni, mert még nem kételkedhetünk; hol körültekintve e' világ'

homályos körén, örülünk az egyes isméretnek, mely csillagként ragyog felettünk, 's öszveszámoljuk a' szét-szortakat, 's zajogva mutatjuk a' feltámadókat, mert nem tudjuk, hogy csak egy nagy éj' fénypontjai ragyognak felettünk: bizonyára nincs senki, ki boldogabb gyermekesre emlékezhetnék vissza, mint én.

Igy lettem nyolcz esztendő; ekkor halt meg anyám. — Utolsó estve még magához hitt; sokáig néze reám; végre szemei könyekbe lábadtak; nehezen emelkedve párnáján, melléhez szorított, 's megáldva, mondta, menjek el. A' falutemplomban épen a' kis haranggal harangoztak, 's mikor a' folyosóra értem, a' plebános jött előmbe; de én nyugodtan feküdtem le, 's aludtam, nem érte, mit jelent mind ez. — Más nap reggel bementem szobájába, 's kiterítve találtam. — Mondták, hogy meghalt, 's hogy imádkozzam; de én nem hittem nekik, hanem ágyához mentem, 's megszólítám. — Nem felelt. Arcza szelíd volt, mint mindig, csak halaványabb; de a' zárt szemek nem nyitak mint máskor, ha ágyához jöttem. Megcsókoltam kezeit, 's hidegek voltak, mint a' kereszt, melyet tartá: szívére borultam, de az nem dobogott. Mit jelent ez? kérdezém magamban; 's elbámulva álltam ott, míg a' cselédek fenszóval zokogtak körülöttem. — Menjen el, szóla végre egy agg szolgálta, ki még mint gyermeket ismeré anyámat; menjen el, ő meghalt. — Ne higgye János — szólék szorult szívvel, csak alszik, fel fog ébredni mindjárt, mihelyt tudja, hogy itt vagyok. 'S ismét megszólítám, és ismét mellére borultam, 's hideg kezét csókoltam, 's ismét — 's ismét — de hasztalan. Magamon kívül valék, könyeim záporként hultak. Mit jelent ez? kiálték kétségbeesve. Ő meghalt kedves kis úrfi, szóla az agg szolgálta; látja egészen kihült már, 's szíve nem dobog. Oh ő meghalt, felelék szakadó szívvel, ő nem ismeri, nem szereti többé fiát! Mint egy fátyol te-

rüle el érzekeimen a' fájdalom, 's magamon kívül az agg' karjai közé estem.

Mikoron harmad nap eltemették, 's hosszú kéréseim után még egyszer láttam őt koporsójában, nyugodtabb valék; azt mondták mind, hogy mennyekben van, 's megvalék győződve, hogy én is megfogok halni: de mikor bészegezték, 's kivitték házunkból, 's lassu léptekkel mindig tovább, 's tovább a' Rhone' partjáig; 's midőn leeresztették sirjába, 's rá annyi hideg, nehéz földet, — oh akkor újra kitért bánatom, 's mintegy ellenségesnek látszott mind e' nép, melly anyámtól megfoszt, 's őt eltemeti. Oh mikoron hazajöttem, kétségbe esve térdelék a' keresztfa elébe anyám' szobájában, hol imádkozni tanított, kérve Istent, hagyjon engem is meghalni.

Napok multak, 's hetek, 's hónapok, 's vigasztalatlán valék. Minden, a' mit láttam, a' miről szóltam, csak anyámra intett: rá a' ház, mellyben minden üresnek látszott halála óta; rá a' domb a' Rhone' partjain, és a' hallgatás, ha este hazatértem, 's nem volt, a' ki mesélne; rá a' harang, ha megkondult; rá minden. — E' föld' legboldogtalanabb emberének gondolám magamat.

Egy különös eset ada gondolataimnak más irányt, 's így vigasztalást. — Egy estve épen anyám' sirjától tértem vissza, midőn közel kapunkhoz egy kis koldusfiut vévék észre. Megszólított, 's minthogy nékem nem vala semmim, nevelóm fukar, tovább menénk; a' fiu esdekelve követett 's úgy kért, 's rimázkodott, hogy végre, szívem bátortalanságomon győzve, megszólítám 's végre majdnem kényszerítém nevelőmet, adna néki alamizsnát. Ő fel sem véve kérésemet, tovább ment. — Oh anyááh, anyám! zokoga a' fiu. Szemeim könyekbe lábadtak, midőn kérdezém: az ő anyja is meghalt-e? Oh nem, felele a' gyer-

mek, harmad napja éhezik. — Eliszonyodtam; 's midőn elválva perelő nevelőmtől, a' halvány asszonyt láttam; 's midőn házunkhoz kísérve fiával alig követhete: fájdalom-
san érzé szívem először, hogy vannak a' halálnál nagyobb bajok a' világon; 's hogy elhunyt kedvesért sírni, fájdalom, de hogy boldog az, kinek, ha kedvesére gondol, nincs más oka könyezni. — —

VI.

Jaj annak, ki abban bízik, hogy felejtetni nem fog. Ha egy nemzetben helyezetté bizodalját, mert életét áldozta neki, vagy egyesben, mert szereté; mindegy: ő csalódni fog; — nem sokáig emlékezik az ember. Irták márványra nevét, vagy ültessenek virágokat a' sírra emlékül: évek lemessák emlékét a' körül is, 's jövő tavaszkor az ápolatlan virágokból nem maradt talán egy is nyughelye felett. A' sírdomb idővel lesülyed, a' sírbolt betelik; 's hosszabb, vagy rövidebb felejtetés, ez sorsa mindenikünknek. — Mikor a' nap a' hegyek megett leáldozik, 's a' fellegtömeg, melly nyugatban tornyosúl, csillogva emelkedik előtted, 's az egész láthatáron egy fényözön ömlik el, 's a' fél égen fel a' zenitig a' piros alkonyat, hogy alig birhatnak szemeid annyi fényt: ki hinné akkor, hogy egy óra múlva e' fellegek setéten fognak állani előtted, 's hogy az elment napnak, az égen, melly annyira eltelt sugarival midőn távozott, nem marad csak legkisebb nyoma is? 'S ki hinné, ha a' tenger zúgva kél a' szélvész' csapásai alatt, hogy ennyire megindulva olly hamar nyugodni fog, 's hogy mind e' magas hullámokból nem marad, mikorra a' nap ismét lealkonyodik, egyéb, mint egyegy kis hab, melly időről időre a' parthoz simulva széttörődik? 'S ki hinné, hogy azon férfi, kinek új sirja felett nemzetek könyeztek, egykor egy pusztá névvé válhatik, mellynek tudásában büszkélkedik a' tudós maga, olly annyira

felejtett? 's hogy a' nő, vagy gyermek, kít egy sir felett fuldokolva láttunk fájdalomban, évek mulva, ha egy darab fekete rongy akad kezükbe, nem fogják tudni hamarjában kinek gyászán hordták? — Szörnyü, de igaz. — Semmivé leszünk, még kedvesink' szívében is; 's a' siron túl, mint innen, reményeink csalódások. — 'S még is, mi szép a' remény, mi boldogító a' gondolat, hogyha egykor nem leszünk, valami megmarad emlékünkből: egy tett, mellynek említésén az utókor felhevül; egy dal, mellyben, ha ajkról ajkra száll, egy boldog óránk feltámad századok után; vagy ha körünk szerényebb vala, 's nem egy nemzetért lelete élnünk, egyegy családi emlék házi életünkből, mellynek említésénél a' szemek könyekbe lábadnak 's kedves ajkáról egy áldás száll utánunk. — Hasztalan ábránd! — Te ifjú, ki örök hirről álmodoztál, 's te agg, ki, míg gyermekeid élnek, emlékeikben tovább élni reménylél, csalódtatok ti, 's mind, kik az utókorban biztatok; ha más nem is, új halottak ki fognak szoritani helyetekből; 's bár milly nagy árnyéket vetettetek a' földre, midőn napotok hanyatlani kezdett, higyjétek, mihelyt leszállt, eltünik, csak árnyék vala. Mi tarthatna e' földön, ha én is megfelejtkezhettem anyámról? róla, ki eddig mindenem vala, ki csak nekem élt, kinek minden szava, minden gondolatja égi áldás vala életemnek, 's én, kit halála után nem szerete senki úgy, mint ő, 's ki ezt érzém, — 's felejtém még is. Míg házunknál valék, hol minden reá intett, 's agg cselédeinkben bánatomnak mindannyi frigyését találtam, természetesen nem szünheték ez, ha bár idő 's szokás szelidebb, 's majd nem boldogító érzeménynyé változtaták. De atyám (noha nem érzéketlen, csak az élet' practicus oldalát kedvelé, 's talán, mert egyköt önmaga az élet' magasabb értelmét keresve, csak kételkedést talált, vagy mert olly korban született, melly az emberi nem' csalódásait kimerítve, végre kétségbeeső lemondással mint a' vagyon-

vesztett játékos csak conventionalis értékű dolgokért játszott —) nem féltett semmitől úgy, mint hogy érzékenységem, e' szüntelen ápolta, 's nevelt fájdalom által növe, végre költői megvetéssel lenézni tanított, mit ő most egyedül tisztelt. Elküldte a' freiburgi Collegiumba, melly épen akkor adatott által a' Jesuitáknak, fájdalomam' felejtése mellett, még azt is reménylve talán: hogy a' Restauratio alatt annyira kedvelt rend' növendékjének, mint egyelőre utat készíthet világi előmenetelére.

Milly fájdalmasan esett a' bucsú, mennyi könyeket sirtam anyám' sirjánál, 's agg komornyikunk' karjai között, gondolhatod. Tudtam, hogy évekre távozom; hogy idegen emberek közé jövendek, kik nem szeretnek; 's míg szorult szívvel járok egykori játszóhelyeimen végig, 's annyi szép gyermeki emlék között eszembe juttat, hogy mennem kell: mint egy bús sejdítés lépé meg szívemet. — Így hagytam el e' házat, hol még a' nagy komondor is, ki távozó kocsinkat ugatva követé, egy kedves lény vala szívemnek, mellytől bucsuzni nehezen esett; 's így értem Freiburgra, hol a' nagy komoly collegialis épület' falai közt fájdalmain, mellyeket a' változó tájak közt felejtetni kezdék, újra felébredének. — Gondold is magadat helyzetembe. — Én a' boldog gyermek, ki előtt egykor szabadon állt a' kert 's mező; ki e' kis világon korlátlan örömben átzajogva, szabad valék; kinek, ha játékaiban fáradott, mindig volt valaki, ki őt térdére véve megsimogassa; 's ki most egyszerre e' tömlöczfalak között találtam magamat, annyi komoly arcz, annyi hideg felvigyázó között. — Oh mi férfiak ritkán sejdítjük, sőt ha magunk sem valánk boldogabbak is, bokros hajaink közt ritkán emlékezünk, mi nagyok sokszor már a' gyermek' fájdalmait! Kiragadva házi köréből, hol boldog vala, 's° egy nevelő intézet' szívetlen rendességéhez szorítva, ő is egy egész vesztett holdogságot sirat; érzi ő is a' szolgaság'

's elnyomatás' minden kinjait, ha zsarnok nevelője, mellyhez őt érzemény nem köti, rajta az erősebb korlátlan hatalmával uralkodik, 's az elhagyottságot, mellyben őt szülei hagyák, 's mindent, mit mi férfiak érzünk, 's mi, mint az elvetett mag sokáig rejtve csirázik, és nő lelkében, míg végre kihajt 's megadja termését. 'S ha néha férfiakat látsz, — 's mai időben sokat találhatsz — kik körülfogva örömtől, miután majd nem valósúlva látják azt, mit boldogabb időkben csak reménylettek, mind e' mellett örülni nem tudnak: légy bizonyos, hogy e' bánat, melly lelküket fátyolként elborítja, még gyermek napjaikban szövődött; 's ha bár az ok rég megszűnt, vagy most gyermekségnek látszanék, olyanná nőtt, mft ez élet minden örömeivel szétszakítani nem képes. — Az épen legszerencsétlenebb 's legbusitóbb része létünknek, hogy élünk' azon szakaszában, melly egész jövőnkre kihat, közönségesen majd nem a' véletlennek, vagy, mi még rosszabb, érzéketlen behatásoknak engedtetünk által; 's hogy, még mielőtt csak egyszer határozhattuk el magunkat, már jövőnk nevelésünk által elhatároztatott. — Mert ne bizzék senki a' gyermek' könnyelműségébe; 's hogy mert felejteni tud, fájdalmai 's örömei nyom nélkül menendnek át lelkén. Ha bár Lethe választja is el a' férfit élete' első korától, 's ha az egyes emlék idővel eltűnik, 's az egyes érzemény elveszti édes-, vagy keserűségét: ő maga nem változott; 's csak az lép ki a' túlparton, ki az innensőn beszállt, arany ha salakját, salak ha aranyát vevé el nevelése. Nem csak Newton' lehullott almája az mi e' földön nagy következéseket szült; 's lehetnek kisebb okok épen olly nagy következmények' kútfejei; 's vannak emberek, kiket egy szó, mellyel szülējök, vagy nevelējök gyermek érzeményiket egykor sérté, embergyűlölökké tón. 'S még is mi könnyelműséget tapasztalunk a' nevelés körül, főkép' ha a' gyermek, szerencsétlenségére, azon irigylettek' egyike, kikre egy ugy nevezett szép jö-

vendő vár. Ez élet' legszebb viszonya, az, melly anya 's gyermek között létezik, neki ismeretlen. Idegen dajka' emloin nevelve, idegen ajkáról lesve első szavait, idegen karoktól vezetve, míg járni kezd, egy cselédszoba az, hol érzékeit fejledezni érzi. 'S mikor a' gyermek nagyobbra nő, dadogása beszéddé válik, 's a' szív érezve hivatását, szeretni akar, 's szeretni kezd; az, kikez első indulatában ragaszkodik, nem anyja; ő távol van; tánczol, 's csudáltatik; a' szegény gyermek, a' cselédkörből szemel ki egyet magának, kit legszeretőbbnek gondol, 's ehhez ragaszkodik. — Oh nézd csak, mint öleli kisedd karjaival, mint mosolyog, ha közelg kedveltje, mint örül, ha csak lépteit hallja, mintha anyjának hinné szegény; ki még nem tudja, hogy őt csak hónapszámra fogadták szüléi, hogy gyermeküket szeresse. — Néha fényesebb termekbe vezetik őt. A' társaság számos, a' délután hoszsú, 's multság kell. A' szoba teli idegenekkel; csak a' pamlagon ül egy szép asszony, ki néha napjában hozzá jön, 's kiről annyit 's annyiszor azt mondták mind, hogy anyja, míg végre nagy nehezen megtanulta, hogy az, 's hogy hozzá nem szabad nyúlnia: mert mikor minap szive' örömében meg akarta ölelni, visszataszította, nehogy szépen göndörített fürtjeit elrontsa. 'S mikor belépett, kérdi egyike a' társaságnak; hol van anyád? 's ő a' szép asszonyra mutat, 's félve a' még idegenebbektől, vagy látva a' csemegét, melly meszünnen int, oda fut, 's ott marad, míg az egész társaság az anyai szeretetnek örül, 's a' nemes házi úr egy nagyot ásít, 's a' gyermeket az asszony' helybenhagyásával, ki lármás kérdéseit már is meguntta, szobájába visszaküldi, hol ismét felejtve a' látotakat, játéknak indulhat, ha csak szerencsétlenségére nem mutatta valami által, hogy ápolóját anyjánál jobban szereti; 's a' nagy dáma, kinek szeretetből nincs egyebe, mint a' féltékenység, ez egy barátneját, — mert hisz' az alávaló egészen magához édesgeti a' gyermeket, csúfosan

el nem kergetti, először éreztetve a' tapasztalatlan szívvel azon fájdalmat, melyet illy elválás okoz, 's mely ha bár a' szülék' öröme a' gyermeknél nem soká tart, szívét jókor eltompítja, 's ragaszkodását elgyengíti. — És ez a' gyermek élete első éveiben; e' mulatság, 's tánczmeisterből öszve szótt létel: mellyből midőn kilép, talán három nyelvet fog érteni, csak a' szív' nyelvét nem; 's talán mesterileg köszönteni, 's tánczolni tudni, csak nem hív ragaszkodással valakit megölelni; mert mindenét kifejté első nevelése, kopáran csak a' szív maradt. 'S így adatik által hetedik, vagy nyolczadik esztendőjében nevelőjének, vagy épen azon intézet' egyikébe, hol az egyenlő nevelés, többnyire egyenlő neveltlenséget fejt ki, néha egyes jól kifejelett individualitások mellett, — kikre a' felvett rendszer épen alkalmas vala — számtalan olyant, kik ahhoz, minek neveltettek, nem érezve hivattatást, 's hivattatásokra nem kapván nevelést, már minekelőtte az életbe lépnek elvesztették utjokat.

'S miből áll végre ezen nevelés? természetesen csak a' jót értem, nem is említve azon számtalan esetet, hol az nem más, mint a' hiúságtól a' legnagyobb vétkekig minden rosznak kifejtése, mi csak természetünkben szunynyadott, — mi más? mint fáradságos tanulása annak, mit később nagy részint felejtünk, vagy mi legalább nem boldogít. Mester mestert követ, tudomány tudományt, pihenés nélkül mindig tovább, ez a' systema: a' Rhetorica után Poesis, Poesis után Philosophia, és ismét a' természet' nagy köre, 's erre minden mit az emberek tettek, a' régiek, 's újabb korunk, 's utána a' nagy természetjog, 's végre ellenmondásként hazánké, 's tudja Isten mi még; fáradhatatlanul izzad utánunk a' jó nevelő sereg, agaraként kergetve végig mártalékjokat a' tudományok' mezején, kezdettől végig nem engedve egy nyugpontot, míg az

idő eltelt, 's a' vadászatnak vége lévén, a' kergetett megpihen, többnyire a' mezőn kívül, 's vissza sem tekintve többet a' tudományra, melyet jókor meguntattak vele; néha léptenként visszafordulva, 's szánva a' virágokat, mellyeket ő épen talált volna, de mellyeket most üzöi már legázoltak. 'S így lép ki neveléséből az ifjú, teli ismeretekkel, de szomoruan, jól tudva még talán a' napot is, mellyben Brutus hazáját szabadította, 's Leonidas a' Thermopiláknál Hellasért vérezett, de nem sejdítve, hogy van egy hely a' világon, mellyért ő is ezt tehetné; egy mívelt ifjú, de elaggott érzeményekkel. — Nevelése elvégződött: húsz esztendő, 's nincs szíve. — Hogy' is lehetne máskép? Elküldve atyai házatól, vagy egyik távolabb szobájába zárva idegen nevelőjével, ki őt könyveivel minden életörömtől elsánczolá, hogy ébredne a' szív, míg csak az ész mivelődik, 's minden egyéb, még a' szüléssel való társalkodás is, elszoródásként csak ritkán engedtetik? elég jó még, ha a' lélek, — mellyben jókor ébresztetett az ambitio, hogy tanulásra birja, annélkül, hogy meggondoltatnék, milly könnyen válhatik e' szenvedé'y nemtelen irigykedéssé, — káros behatása alatt nem alacsonyodott. 'S mind ezt, hogy azon szerencsétlen tudáshoz jussunk, mellyet később annyiszor átkozunk, és mellyért kiüzve gyermek édenünkből, mint ember eldődink a' tudás' fájáért a' paradicsomból, elvesztjük azt, mi által boldogokká válhattunk volna: az érzeményt.

'S mit a' társaság' felsőbb rendeinél gondatlanság tesz, azt, ha bár csekélyebb mértékben teszi másoknál a' szükség, 's azon napról napra mélyebben lehető elhidegülés 's érzéketlenség, melly már az emberi nem' minden osztályait áthatva, egy nagy átokként terül el civilizatiónk felett; ezerte nagyobb, mint áldásai. A' szeretet' hatalmas eleme neveléseinkből eltűnt, 's vele a' gyermek' boldogsága, 's gyermekörömeivel azon vidám

optimismus, mellyre neveltetnünk kell, 's melly nélkül az élet csak fájdalmakat nyújt.

De ha valaha gyermek elhagyottnak érzé magát, 's boldogtalannak elhagyottságában, 's ha körültekintve társaim közt, főkép' az év' kezdetével, több hús, mint vidám képre akadtam, nem leheté egy közöttök, ki ezt mélyebben érezheté, mint én. — Komolyabb kedélyü már természetem által, 's emberkerülő, mert magányosan neveltetem, elszigetelve álltam itt is társaimtól, ritkán osztozva játékaikban, soha örömükben; eleinte, mert még a' fájdalom, melly anyám' halála óta szívemben élt, meg nem szünheték, később, mert ábrándozásokhoz szokva, boldogabbnak érezém magamat képzelet-szülte világomban, mint a' zajos körben, hol különcz modorom az egész tömeg' gúnypontjának jelele ki.

Oh! és voltak boldog pillanatjai is e' napoknak. Ha az iskola megszűnt, 's míg társaim a' kertbe mentek, magam maradhaték szobámban, 's ablakomhoz könyökölve lenézheték a' völgybe, 's a' folyóra, melly ölében kigyózik, 's a' város' barna házaira, mellyek a' hegyoldalon lépcsőnként emelkednek, mi bájló álmalak vonulának át lelkemen, mi megelégedettnek érezém magamat e' pillanatokban; míg végre az alkony' fénye a' hegyeken elhalványult, és sz. Miklós' templomáról az estharang imádságra inte. — Oh akkor letérdepeltem nyitott ablakomnál a' csillogos ég előtt, 's imádkozám; 's ha szemeim néha-könyekkel teltek el, nem fájdalom facsarta e' cseppeket, — én boldog valék ilyenkor; hisz' akkor még a' tapasztalás nem állt gúnyolva álmaim mellett, 's kétely nem támada reményeimmel, mint most; akkor e' lélek még hinni tudott, 's ki ne lenne boldog, ki felnézve mennyeket lát, 's ha földre veti tekintetét, a' sírt földi bajai között.

Természetemnek egyik fő tulajdona a' vallásosság; gyermekségem' első éveitől, hol anyám' karjai között rebegém első miatyánk-imat, mostanig, hol kétségbeesve térdelek a' feszület előtt, hinni mindig fő szüksége vala lelkemnek; melly ki nem elégitve, kinná vált, de soha meg nem szünhetett, 's a' kételkedés' fájdalmait egykedvűséggel enyhíteni nem engedé; 's gondolhatod, mennyire hatott helyzetem e' természetes irány' kifejtésére. A' klastromi csend, a' rendes imádság, a' szent képek a' folyosókon, 's az ének, melly a' templomból felhangzott szobámig, mintegy bájkört vonának körülöttem, mellyben képzetem mindinkább honosodott, szívem mindinkább megelegedett, 's boldognak érzé magát, mellyben egy új életet éltem, előbb nem lelejtett vágyakkal, 's gyönyörökkel. — Van valami nagyszerű az egyház' rendtartásaiban, mi a' szívhez szól; 's talán épen azért boldogító leginkább, mert földre borulva a' megfoghatatlan előtt, hitének inkább képeket keres, mint magyarázatot. Ki nem emlékezik vissza gyermek korában, vagy élének egyes pillanatjaiban, — hol egy nagy öröm, vagy fájdalom lelkét hideg egykedvűségéből felveré, — azon behatásra, mellyet az isteni szolgálat lelkére tett? — Kinek szívét nem szállá meg néha ájtatosság, midőn a' sötét egyházba belépett? Kinek lelkében nem támadt egy titkos vágy? 's ha térdre borulva az oltár előtt, szorult szívvel elmondá ismét gyermek imádságait, 's ha a' szent ének, mint egy nagy áldás hangzék vissza a' magas boltról, ki nem érezé vigasztaltnak, sőt boldognak magát?

Ezek valának örömeim, mellyekben vesztett szerencsém után vigasztalást találék, 's néha boldogságot; 's mellyek jövendőmet egy szerencsétlen szótól függesztve fel, melly lelkemben kételyt támaszt majd, okai mostani boldogtalanságomnak,

De a' szívnek is vannak jogal, 's ki egyszer szeretetett, mint én, az szeretni kénytelen; mert a' szív ha elveszti is egykori birtokát, új tárgyhoz ragaszkodik, miként a' fa ha földjéből kiásod, másban is csak ugyan azon virágokat, 's gyümölcsöket termi. Így ragaszkodtam én érzetem' egész levével Armandhoz, kivel mint avignival már gyermekemlékeim, de mindenek felett természetünknek azon komoly oldala fűzött egybe, melly mindkettőnket társainktól elkülönözve, mintegy szükségként vete egymás' karjai közé. Komolyak valánk mindketten, 's szerencsétleneknek érezők magunkat: ez vala egyetlen rokonsága lelkünknek. — Nem egy álmodozó vala Armand, mint én; őt nem egy szebb mult' emléke busitá el, mint engem: ifjú lelkét való keservek dulták fel, 's egy komor tapasztalás, melly élte' fáját tövénél szegé meg, A' város' egyik leggazdagabb banquierének fia, az élet' minden kényelmeiben felnevelve, számtalan barátot 's hódolót látva egykor atyja körül; tizenkét esztendőös vala, midőn atyja egyszerre megbukott. — Az élet' kényelmei eltűntek; a' kis lak, hová szép házunkból költöztek, üresen maradt reggeltől napestig, a' barátok idegenekké váltak, a' szerencsétlen család elhagyottá. — 'S ő látta ezt mind, 's érzette; 's hallotta atyja' ajkáról a' kétségbeejtő oktatást, mellyet emberisméretnek nevezünk; 's hallotta az átkot, mellyet a' szerencsétlen férfi, mint egyetlen vigasztalást hozza magával, ha körüljárva egykori barátinál, estve visszatért, 's fáradtan a' koldulástól, 's törött szívvel ágyára veté magát: míg egy éjjel a' háznépet egy nagy durranás ébreszté, 's a' szerencsétlen, íróasztalánál vérezve találtatott. Armand egy elhagyott árva állt a' világban, míg a' kormány, mellynek atyja boldogabb napokban egy kölcsön által nagy szolgálatot tön, őt sok könyörgés után e' klostomba adá nevelésbe. Ő szerencsétlennek érzé magát, 's nem ok

nélkül; mert ha keserves csalódnai a' férfinak is, 's ha száz tapasztalás után alig tűrhetjük még azon egy végsőt, melly legkedvesebb álmainkból ébreszt, 's ha kínos, visszatekintve egy pusztaságot látni hátunk megett: mennyivel kínosabb ez a' gyermeknek, ki belépve az életbe, csak kételkedést visz magával remények helyett, 's léteünk' szebb örömeiről lemond, még minekelötte küszködött. De épen ezen szerencsétlenség, ezen elhagyottság vala az, mi őt szívemnek még kedvesebbé tette. — Nem boldogíthattam-e őt, nem lehettem-e mindene én, ki neki enmagamat áldoztam volna fel? ifjú szívem olly büszke vala szeretetében, 's érezé, hogy boldog ez egy barát' szeretete által. 'S mit kelle a' világ nekünk, mi nek az emberek, kiket megvetni kezdék! a' szív mindenhatóan érzi magát, ha szeret, 's én szerettem őt, — nem azon hideg meggondolt érzeménnyel, mellyet később barátságának nevezünk, 's mellyet néha csak szokás, vagy nehéz pillanatokban becsületézés tart, mellynek rokon érzemények, 's próbatételek, 's közös célok kellene; — én szerettem őt ok nélkül, de lángolón, szívem' egész ifju erejében, mikép' csak egyszer szerethetünk gyermek korunkban, hol olly közel állnak még lelkeink egymáshoz, hogy társunkban mintegy magunkat ölelhetjük, hol egész érzeményünk, mellyel egykor a' hazát, a' világot, 's kedvesét öleli a' férfi, egy lényben pontosul, 's megelegettnak érzi magát.

Álom vala ez is, mellyből bús tapasztalások végre felélesztének; de melly éltem' sötét' fátyolán még most is átragyog, hol e' szív, mint mindenik, önössé vált, nem, mert nem akara szeretni, hanem, mert nem vala senki, ki hozzá valóban közelített volna, 's ha bár annyiszor csalva, végre lemondani tanultam, 's ha bár körültekintve éltemben, mint a' kertész, kinek virágait dér fonyasztá el, nincs ezen kívül egy emlék, egy érzemény,

mellyet épen találnék: ez egy megtartá szépségét, ez egy könyekkel tölti szememet.

De Armand eltünteté anyám' emlékét lelkemből. Talán büntetésül adatott, hogy általa szenvedjek?

VII.

Mintegy hat esztendő töltem itt; ez idő alatt atyám két három ízben meglátogatott, Valahányszor irtam, mi név, születés, 's újesztendő' napján rendesen megtörtént, egy pár sorban felelt, 's új szörzalomra intett; egyébiránt elhagyatva valék. Egy szép estve épen Armanddal a' kertben sétáltam, 's mert egy pár nap mulva el kelle mennie, mély fájdalommal elválásunkról beszélgettünk, midőn az öreg János egyszerre előmbe lép, 's még mi előtt egészen rá ismernék, könytelt szemekkel melléhez szoritva, tudtomra adja, hogy értem jött. — Még két napig maradtam, hogy Armanddal mehessek, 's elhagyám a' Collegiumot.

Nem tudom, mi különös érzemény tölti a' szivet, valahányszor bucsuznunk kell. Ha a' hely, melytől megválnunk, nem gerjeszt is boldog emlékeket lelkünkben; sőt ha csak fájdalmat találtunk körében: keblünk még is szorul; 's majdnem olly nehéz síróktól megválnunk, mint kedveseinktől. Balgatag szív, melly mindig ragaszkodik, csak hogy, ha végre el kell szakadnia, annyival mélyebb sebet érezzen. — De ha nehezen esett is az elválás, 's midőn őszhajú priorunk végáldását mondta rám, 's társaim végköszöntésüket kiálták utánunk, szemeim könnyekbe teltek. Alig értünk a' várason ki, honnan visszafordulva elhagyott lakhelyünket nem láthatók; 's boldog-

nak érzém magamat. 'S hogy nem? Milly fájdalmat nem felejtne az, ki magát szabadnak érezi? 's én annak gondolám magamat. A' nyílt vidék hullámzó vetéseivel körülöttem; előttem a' messze elnyúló út, hol majd egy vándor, majd egy utazó-kocsi voná magára figyelmemet; itt ott egy sötét erdő, 's messzünen a' hegyláncz, melly láthatáromat beszegé: oh ez szép vala! Elöttem egy új világ nyílt, egy bájló, viritó világ, mellyben nagy látkörömtől a' legkisebb növényig minden, a' mit láték, szívemet gyönyörrel tölté; mellyben a' messze áthangzó harangszó, 's az emelkedő pacsirta' éneke mind annyi vig köszöntésnek tetszék szívemnek. — 'S ennyi öröm között senki, a' ki mondaná, hogy sebesebben menjek, vagy lassabban, jobbra, vagy balra; senki, a' ki örömem' kicsapongásait kémlelné, feljegyezné, 's intésivel rontaná: szabadon, mint a' madár, melly felettem elszállt, szabad, mintcsak gyermek érezheti magát, ki szigorú nevelőjétől megszabadulva, vígan lép ki első tömlöczéből, nem gyanítva még, hogy az élet, mellybe lép, csak egy más nagyobb fogház, mellynek rendszere elkülönözés, és munka, mint, mellyeket Amerikában építenek! Óh! bájló csalódás, mellyel a' világba lépünk! Mi discsően áll a' föld napunk' első sugáriban; mi könnyen oszlonak a' ködök, mellyek téreit itt ott elborítják; 's millykönnyű az út, melly előttünk terjed, 's mellynek átfutására még annyi erő, annyi kedv forr keblünkben! Hogy mind ennek illy hamar kell mulnia. Oh! ha a' gyermek sejditené, mi vár reá! Ha tudná, mennyit szenvedhetni e' rövid életben, milly magányosan állhatunk ennyi emberek közt, mi reménytelenül e' szép világban! Ha csak gyaníthatná mind azon szenvedéseket, mellyeket el nem kerülhet; a' nagyokat, mellyek lelkét lesujtják, 's azon kis bajokat, mellyeknek még könyeket se adott a' végzet vigasztalásul; 's hogy barátjai, kiket híveknek gondolt, el fogják hagyni; 's hogy lángoló szerelmével nem

nyerhete mást, mint egy tapasztalást, érdemeivel ellenségeket; míg végre fényes reményei, mellyek egy világot járnak át, egy kis gödörben pontosulnak, csalatva még ott is, ha emlékezetet várt! Oh! hála néked Istenem, hogy a' jövőt előttünk eltakartad.

Atyám' engedelméből nem utazánk egyenesen hozzá, hanem kis napjárásokban a' Schweiczon végig Bernbe; innen a' fenséges Oberlandba, Lausanneba, a' lemanitón végig Genfbe, 's Chamonixba. Mi boldog valék! te, ki e' vidékeket ismered, képzelheted. Szép annak a' föld, ki benne csak színét látja, 's nem azon kis lényeket, mellyek rajta küszködnek, 's gyűlölnék, 's szenvednek; 's mellyeket, (mint a' tisztának vélt csepben, microscopium által az infusorium-sereget,) ha később meglátunk, elundorodunk. Agg Jánosom, ki szíve' örömeiben alig érzé a' gyalogút' fáradságait, 's az egész úton nem látta mást, mint engem, 's hogy anyámhoz hasonlítok, velem vigadtott: csak Armand nem változott; szomorú vala, mint mindig; sőt mennyivel inkább közelgtünk hazánkhoz, annyi-
val komolyabb; meglehet, hogy a' francia határ gyermekségének bús emlékeit ébreszté szívében; vagy, hogy talán érezé, mennyire idegenné válhatik a' föld, mellyen születünk, ha nem vár senki reánk határi közt. 'S így értünk Chamonixba.

Van egy hely a' Montblanc' heglánczában, mellyet kertnek neveznek. Egy kis zöld mező ez, jegesektől körülfogva, mellyet sok útas, ha bár az út fáradságos, 's maga a' látmány inkább különös, mint szép, meglátogat: ide mentünk mi is, nem lévén semmi inkább gyermekképzetemhez szóló, mint e' kis zöld oasis e' nagy jégpusztaság között. Kipihenve egy szikladarabon 's beásva palaczkunkat neveinkkel, visszamenet már isnét a' jégtengerhez közelítettünk, midőn a' Montblanc' csúcsán elébb mint egy kis füstoszlop, később mindig sötétebben egy

nagy felleg vonula fel, vésszel fenyegetve, melly, még minekelötte a' jeges' közepéhez érheténk, egész erejével kitért. Fenséges vala a' látmány, de borzasztó. Körülötünk a' nagy fellegár, itt ott egyes villámtól kettészakítva, szétfoszolva, gombolyogva 's darabokra szaggatva a' nagy szélvész csapásítól; alattunk sötétkéken a' jeges, míg a' zápor zúgva mosá hullámozó jegét; 's a' szél ordítva futá át a' völgyet, 's a' mennydörgés száz bérctől, 's sziklától visszalökve, felhangozék hatalmas szavával. Szívem szorult 's még is emelkedett, felmagasztalva valék 's elborzadtam; 's így sieténk tovább vezetönk után, majd hosszú jégablákon végig, majd a' nagy hasadékokonjégről jégre szökdelve; míg egyszerre, midön egy szélesebben átugrom, lábam elcsúszik, hanyatlani kezdek, sötétkéken tátong a' mélység alattam, botom ketté török, és — — Armand megragadva ketségheesés-adta erővel magához húz 's megölelve fentart. — Mentve valék. — Vezetönk halványan álla mellettünk, agg Jánosom térdre borulva imádkozott. Én hallgatva álltam közöttük; magamon kívül valék, mint egy álomból ébredve, lenézve a' mély hasadékba, melly előtttem tátongott, 's alig szokhatva még az élethez, annyira elfogá lelkemet a' halál' borzasztó gondolatja: de mikor körültekintve barátomat látám mellettem, lángoló arczain az első örömsugárt, 's szemében a' nem szokott cseppet; 's mikor érzém a' kezét, melly most remegve pihent az enyémben, akkor boldogság tölte el, akkor érzém, hogy élek, 's általa élek, kit e' földön leginkább szereték; 's karjai közé borulva, záporként omoltak ki örömkönyeim. — Ezt el nem felejttem; — zokogék, 's érzém, hogy e' szó egy eskü vala. — A' vész az alatt elvonult. Ragyogva futá át egy nap-sugár a' tájt, 's a' fejér Montblanc kilépe ködfátyolából, mintha ősz fejével megáldaná ifjú szövetségünket. Oh! ez szép pillanat vala!

Egy pillanat, 's utána e' hosszú bajteli élet, 's utána ennyi szenvedés, ennyi véghetetlen kín; egy mustármag-öröm, 's utána e' szörnyü növény. Oh átkozott pillanat, mellynek illy hosszú büntetése! 'S miért örültem hát én? — mert megmentve valék? megmentve életre! Nem fekszik-e keserü gúny e' szavakban? Megmentve, hogy egy percnyi szenvedés helyett évekig türjek, egy halál helyett ezeret szenvedjek; feltartva, — így a' kegyetlen tudós, ki tanulva egy állat' mellét felbontá, vigyázva elkerüli a' halálos szúrást, hogy tovább lássa dobogni a' remegő szívet, hogy kegyetlenörömeinek továbbra halaszssa a' vég pillanatot, mellyben martalékja' szenvedései megszűnnek. Én én köszöntem ezt! Oh nevetetnék, — nevetetnék még e' szörnyü kínok közt is, ha visszagondolok, mint félttem a' haláltól. 'S mi a' halál? — A' gyermek, ki álmodá, hogy magasról lezuhan, már érezte kínjait; a' fáradt munkás, ki délkor egy fa alatt elaludt, már ismeri semmisedését; 's mi remegünk, 's türünk mindig. — Oh gyávaság!

VIII.

Kevés napok mulva atyámnál valék. Szívesen fogadott, ha bár a' komoly szabályosság, mellyből ő soha ki nem lépett, hidegnek is látszott nekem, ki csak szenvedelmeket ismerék. De miután kevés napok mulva Avignonból visszatérve tudtomra adá, hogy Armand nálunk marad, 's hogy velem menend a' toulousi egyetemre; 's miután János megsugá, hogy háladatosságból a' Praefectura által magát barátom' gyámnokáva ki neveztetvén, egész neveléséről 's jóvendőjéről gondoskodni fog: akkor felejtve vala minden, 's csak öröm 's szenvedelmes köszönet tölté szívemet atyám iránt.

Egy vala, mi e' tiszta eget elboritá 's lelkemet néha mély gondokkal tölté: azon vallástalanság vala ez, melly, fájdalom, majdnem egész Franciaországban már közönséggé vált, de mellyet én atyám' házában először láttam. — Jesuitáknál nevelve, ifjú szívem' egész hevével ragadva meg azon hitet, mellyben évekig boldogságomat találtam, nem leheté nem csudálnom azon hideg közönbösséget, mellyet most magam körül láték. — Vasárnap jött, és senki templomba nem ment; a' nép egy processiót járt, mi nyugodtan nézénk ki ablakaínkon; az egyház böjtöt rendelt, 's mi húst evénk; én enni nem akartam, 's atyámat a' böjtre figyelmessé tettem; ő mosolygott. Mit jelent mind ez? gondolám magamban; atyám mosolyg! 'S lelkemben

az első kétely támada, gyengén 's küszködve még erősebb hitemmel, de még is szüntelen visszatérve, 's mindig új erővel. Tán a' bójt nem fő dolog? — így töprenkedém magamban; de hát mi volna az, ha az egyház' egy parancsolatját meg szabad szegnünk? 'S gondoltam, 's gondoltam mindig többet, 's mélyebben, de annélkül, hogy lelkemnek nyugtot találhatnék, vagy visszavarázsolhatnám azon örömeket, melyeket hitemben egykor találtam; 's ha a' templomban valék, vagy szobámban Mária képem előtt térdeltem, mindig újra feltámada a' kérdés lelkemben: vallyon miért mosolygott atyám? vagy talán nevetéséges volna mind ez, a' mit teszek? Eljedtem vétkes gondolatom előtt, 's újra elmondám imádságimat; de hasztalan, ők elveszték varázserejüket.

Szerencsétlennék kezdém érezni magamat. Szivem egy új, elébb nem ismert bánat' súlyát hordá, 's fájt annyival inkább, mert épen vigasztalásait veszté; de én hallgaték, nem merve senkivel közleni a' gyötrelmet, melyet olly vétkesnek gondolék, 's melly ha bár kinza, nem vala egészen gyönyörtelen, mint minden illy vizsgálódás nem az, hol az ember lerontva boldogságát, az első pillanatokban csak önercjét érzi. — Még minekelötte atyám' házat elhagynám, kételkedő valék.

'S nem szörnyü-e meggondolni, hány ember lett azzá illy módon, mint én? kételkedővé, azaz szerencsétlenné, mert lángoló hitével csak egy hideg megvető mosolygás fogadá őt a' világon? nem szörnyü-e, főkép' ha körültekintve látjuk, hogy nem egyes szerencsétlen kivételek' sorsa ez, hanem hogy köz baja századunknak, melyet csak kevés boldogabb, vagy erősebb kerülhet el. — Megkereszteltetünk szokásból, mint keresztények neveltetünk, mert már a' felvett rendszer ugy hozza magával; 's miután évekig hittünk, 's évekig boldogok valánk hitünkben, be-

lépünk az életbe, 's csak vallástalanság áll körülöttünk; hitünkről szólunk, 's mindenki vállait vonítja; az egyház' parancsíról — 's mindenki szánja gyengességünket; mert practicus egy század ez, mellyben élünk, mellynek jel-szava: számolj 's dolgozzál; a' kor' vallása haszon, 's ha vannak martyrjai századunknak, csak pénzvágy az, mi őket szenvedni 's lemondani tanítja. 'S vallyon illy környülmények közt az egyes megtarthatja-e hitét? Állítsd őt magát hitével ezer üldöző közé, 's ő küszködni fog, 's halni meggyőződése mellett: de ha nincs, ki csak ellenmondana, ha mindünnen csak szánakozás, vagy megvetés lép elébe, ha mindenki türi az ábrándozót, de mint egy ártatlan bolondot felelet nélkül hagyja; fog-e hinni így is? az egyes talán, a' többség bizonyára nem: mert miként az életben kiki csak a' közfolyamatú pénznemeket gyűjti, úgy a' gondolatok' világában is, csak közbecsü fogalmakat; 's kevés van, ki ellent állana, főkép' ha ellenállása még nem is csudáltatik.

Ezeknek egyike valék szerencsétlenségemre én is. 'S miután egyetemi éveim eltöltek, 's miután olvastam, 's tanultam, 's erősen ragaszkodva hitemhez, mintegy kétségbeesve vitam mindig nagyobb kételyeim ellen: a' kételkedő tagadóvá lett, az egykor boldog gyermek örömtelen ifjává; 's így jövék vissza atyám' házához.

IX.

Tizenkilencz esztendőös valék, mikor az egyetemet elhagyám, 's az atyai házhoz visszatértem; nem olly boldog, mint mikor gyermek játékaim között szaladgáltam át termeit, mert belvilágom, melyet egykor szerelem, és valóságosságból alkotta lelkem, eltűnt: de boldog ismét, mint minden ifjú, ki pályája' kezdetén állva, erejét győzhetlenné érzi, 's a' díjt, mellyért küszködni akar, nagyobb-nak. — Ki nem képzele egy nagy dicső életet magának illyenkor? Ki nem éreze egy Caesart, vagy Mirabeaut lelkében e' napokban, hol nagyszerű önösségünkben elfelejtjük, hogy van más is e' világon, ki az emberi nemnek feláldozhatja életét, nem csak mimagunk; 's hol még semmi sem látszik lehetetlennek, kivévén, mi legvalószínűbb, hogy közönséges emberekké válandunk. — Oh mi szomorú később visszatekintenünk! Nem mert minden év elhozá sírjait, 's bús tapasztalásait, melly több keservvel tölti szívünket; hanem visszatekinteni önlelkünkbe, 's látni, mi kevés maradt az ifjúból a' férőben; látni, mennyi remény, mennyi magas érzemény fekszik temetve a' szívében: oh ki tehetné ezt csak huszonnégy esztendőös korában annélkül, hogy melle egy sohajtól emelkednék, és koldusnak nem érzene magát. —

Én gazdag valék, tanuló társaim közt egyike az elsőeknek, atyám által mintegy biztosítva, hogy érdemeim

homályban nem maradhatnak; 's mi kelle több? Nagy költő az ifju kor, 's nem kell csak annyi sem, hogy egy szép jövődöt alkosson magának képzetében; 's nem kelle atyám' biztatása, ki az élet' azon korához érve, mellyben mindenki önségének kevés hátra lévő napjaiban már elég helyet nem talál, szívesen helyhezteté reményeit gyermekében, 's nem szüne meg fényes terveket alkotni, 's hiúságomat ébresztgetni. — Nagy úr léssz, így szóla ő, ha néha magunk valánk; a' Bourbon-ház nem felejtetheti érdemimet, 's benned fogja megjutalmazni. — Nagy ember leszek, így álmodoztam én, ki csak magamnak akartam köszönni jövődömet, 's megelégedtünk mindketten; ő, mert arczomat lángolni látván, képzelé, hogy Lajos' keresztje után dobog szívem; én, mert hizelgő szavaiban érdemeim' elismerését láttam, 's mintegy biztositását nagy reményeimnek.

Armand, ki iránt érzeményem nem változott, 's ki olly hiven látszék ragaszkodni hozzám, hogy barátságunk társaink közt szinte közmondássá vált, velem jött most is; 's talán egyetlen fájdalmam az vala, hogy nem osztozék örömmömben. — Ő búsabb vala még, mint ennek-előtte. Mennyivel többet szóltam reményimről, annyival komolyabb redőkbe vonult homloka; 's én, ki nagy nemeslelkűségemben meg nem foghatám, hogy nem örülhetünk barátunk' örömeinek még inkább, mint ha mi bírnók, — mert nem én valék e' helyzetben, 's boldog nem tudja, hogy irigyek lehetünk, ha nincsenek reményeink; — hámultam kedélyét; 's a' mennyire lehete, multságok által igyekeztem elüzni bánatját. Vadásztunk, sétáltunk, naponként Avignonba menénk, 's néha tovább; 's így mult majd nem egy hónap. Avignonban egy néném lakott: dús, a' mint atyám mondá, 's tehát olyan, kit meg kell tisztelni; ehhez menék majdnem naponként; Armand közönségesen nem jött velem; 's ha végre az öreg' szám-

talan kérdéseitől, 's intéseitől szabadulhaték, mindig a' nagy templom vala találkozó-helyünk. Egyszer néném nem vala honn, 's idő előtt érve a' templomba, soká járék fel 's alá a' nagy góth épülethen; majd a' sirkövek', felírásait olvasgatva, majd a' szent képeket nézve egyenként. Az est közelgett, a' templom' keleti része homályosodni kezdé, míg a' nyugot felé nyiló ablakok az alkony' vég sugáriban égtek. Mély csend uralkodék körülöttem, 's lelkem ábrándokba merült. — Én ismerém a' templomot, sokszor hozott ide anyám, 's még jól tudtam a' helyet, hol akkor térdepelni, 's imádkozni szoktam; akkor mennyit érezék e' falak közt, mennyi értelem élt e' kőszobrokban! 's most álmaimból könnyü léptek ébresztének fel, 's visszafordulva, egy asszonyt láték, ki a' templom' egyik mellék kápolnájában eltűnt. Mit akarhat ez itt, gondolám magamban, ilyenkor, 's illy magányosan; 's egész kíváncsiságom felébredett. Már követni akartam, midőn a' templom' másik ajtatán egy magas fiatal ember lépe be, ki körüljárva a' templomon, végre ugyanazon kápolnába eltűnt. Szerelmesek, gondolám, 's mi közöm nekem, örüljenek; 's már menni akarék, de nem tudom, mi titkos vágy tartá vissza, hogy nem meheték annélkül, hogy meglátnám. — Oszloptól oszlophoz haladva, mintha a' templomot nézném, olly helyre jutottam végre, honnan a' kápolnába láthaték. Egymás mellett álltak; az asszony lehajtá fejét, a' férfi szenvedélylyel látszék beszélni, néha egyszerre elhallgatott, hihetőleg feleletet várva, mert az asszony ilyenkor tagadólag rázta fejét, mire ő mindig nagyobb szenvedélylyel tovább szólt; végre a' férfi elment. A' nő egy pár lépésre követé, csendesen visszatartva őt karjánál, 's kezét nyujtva; mire ő haragosan visszataszítá kezét 's elsietett. — Az asszony egy ideig utána nézett; végre eltakarva arczát kezeivel, az oltár elébe térdepelt; — ő sirt. Valami olly regényes vala ez egész történetben, mi egész szive-

met megkapá; 's még mozdulatlanul állék oszlopom mellett, a' kápolnára függesztve tekintetemet, mikor Armand a' templomba belépe. Út között épen a' látottakat beszélém Armandnak, midön a' póstaház előtt elmenve, egy fiatal embert látánk a' kapun bemenni. Fogadni mernék, hogy ő — szólék barátomhoz, 's kevés perczekkel azután a' párisi Mail zörge végig az utczákon. Még is szeretném tudni e' történetet, szólék ismét. Hadd el, felele Armand roskedvüen; az egész bizonyára nem olly érdekes, mint gondolnád: férfi, ki asszonyt csal, 's ez közönséges, vagy talán asszony, ki férfit csal, 's ez még közönségebb; egyike azon szenvedéseknek, mellyeken valamenyien átme gyünk, mint gyermek-betegségeinken, de anélkül, hogy veszedelmesek lennének, vagy hogy egyszerűnél többször bántának. — Ne félj, kerül még rád is a' sor, 's akkor megtudod e' szerelmesek' titkát is; suttogva azt fogod mondani kedvesednek, mit ezen úri ember mondott templomi szépednek; azt fogod tőle hallani, mit ő hallott, boldog lenni, 's boldogtalan; mint ő. Hisz' ezeredek óta ugyan azon kívánságokat ismétlik milló ajkak, ugyanazon kinokat szenvedik, ugyan azon örömlökben boldogok; mióta a' világ él, nemünknek nem volt egy józan órája.

De míg ő így szólt, szokott keserűségével gúnyolva az embereket, addig új, meg új történeteket szövék képzetemben; 's nem vala nyugtom, míg ismét más nap reggel Avignonba nem meheték, hol az egésznek nyomára reményltem akadhatni.

X.

Midőn más nap nénemhez menék, az egész házat megváltozva találtam. A' füves udvaron egy utazókocsi állt, az első talán, mióta a' házi asszony 1800-ban az emigratióból visszatért; a' pitvar teli rakva málhákkal 's börröndökkel; az előszobában idegen cseléd; mindünnen söpörés, tisztogatás 's lárma: minden vendégre mutatott. — 'S nem képzélheted meglepetésemet, midőn néném' közteremébe belépve az agg barátné helyett, mellyet a' jövényben vártam, egy deli nő tekintte fel rám, 's néném jókedvüen kezemnél fogva engem, mint egyik rokonát mutatata bé a' szép asszonynak.

Megkíméllek leírásával: mert tudom, hogy szavakkal csak Isten teremthet; 's nem akarok költők' módja szerint rózsát, 's eget, 's éjt, 's más illy szépségeket összekeverni, mi legfelebb olly fogalmat adhatna a' leírott tárgyról, mint a' festő' paletje, képéről, mellynek csak színeit látod. Ő szép volt, mint asszonyt még nem láték előbb; 's ha első látására meglepettem, mert némi hasonlatosságot találék azon asszonynyal kit a' templomban láttam, mikor kezét nyujtva, mint rokonának, ajkaimhoz szoritám kezét, szivemben egy érzemény ébredett, mellyet eddig nem ismerék, 's melly a' templomi regényes találkozást, hamar elfelejteté. Néném nem gyöze eleget kérdezni férjéről, ki csak egy hónap előtt halt meg; 's

hogy' jött? meddig marad? mit hordanak leginkább Parisban illy korú asszonyok, mint ő? hogy néz ki a' király? 's tudja az ég, mit nem, hogy szegény rokonom alig győze felelni, én hallgatni. Végre az öreg magunkra hagyott. — Mennyit nem akarék beszélni elébb Juliával, milly szép phrasiseket fontam képzetemben, csak várva a' pillanatot, mellyben magam leszek, hogy minden tökélyemet kiuntassam; — 's most a' néne elment, 's én hallgatók. A' vér szívemhez tolt, arczaim égtek, szinte imádkoztam egy gondolatért, 's nem juta eszembe semmi. — Ki nem volt illy helyzetekben ifjú korában? hol még beszélgetni nem tudunk, mert mindig akarunk valamit mondani. A' perczek, mellyeket illy hallgatva tölték, éveknek látszottak, de Julia végre megkönyörült rajtam, 's megszólította, 's minden helyén vala. — A' kö, mellyet valaki megindította a' tetőn, nem futhat sebesebben lefelé, mint én beszédemmel a' tárgyakon. Julia olly figyelmesen hallgatott, olly kérdezőleg felelt, olly szépen mosolygott, hogy hamar elfelejtette velem: mi rövid ideig ismerem. Szívem' örömében mindent kifecsegék, mi csak lelkemet tölté, mulat 's jövőt, reményt 's bánatot; tizenkilencz esztendőskorunkban ugy is csak azért vannak titkaink, hogy mennyivel többekre bízassuk. 'S mikor néném visszatért, kiket mint idegeneket hagyott el, szinte barátokká váltak, — sőt én szerelmessé.

Nem tudom, voltál-e valaha szerelmes, mert sokan vannak, kik ez érzeményt soha nem ismerik, miként sok fa nem hajt virágot, 's sok ember nem érzi a' költészet' szépségét; de ha voltál, emlékezzél vissza az időre, hol komoly arczod még érzeményeid' lángjaiban égett, hol egy tekintet több vala az egész világnál, egy kéz-szorítás több az egész emberi nem' dicséreténél; hol minden szó egy örömvilágot alkotta benned, 's mintegy meghalva a' földnek, egy mennyországot éltél szerelmedben; 's ha az

emlékezet egy könyvet csak szemedbe, 's mint egy honvágy tölti szívedet e' boldog idők után, akkor megértetél. Én őt szerettem, lángolón, véghetetlenül az első pillanattól; mert csak így szerethetni. Kinek napok kellenek, 's hetek, és évek, míg végre tökélyt tökély után kiismert, 's az egészt felszámolva, végre meggondolva, kimondá, hogy szeret: az boldog férjfé válhatik, de nem szeretett soha. Csak kinek lelkét mintegy örültség ragadá meg; ki egyszerre boldognak érzé magát, vagy el-kárhozottnak; mintha éltét egy átok, vagy áldás hatotta volna át egyszerre; ki nem keres tökélyt, nem ismer hibákat, nem tud, nem akar semmit, hanem csak érez; 's egyszerre veti oda mindenét ez egy érzeménynek, 's nem reményl semmit, 's nem fél semmitől: az szeret, mint én szereték; — az ítélheti tettimet.

Armand hidegebb lelkű vala. Mikor visszatérve Avignonból, szívemet kiöntém előtte, 's egy először szerető' sokbeszédűségével mondtam el egész boldogságomat, 's hogy Julia mindenem, 's hogy nélküle nem élhetek, 's mit egy szerető illy alkalomkor, főkép' ha felette csillogos ég boltozik, mondhat; ő mosolygva hallgatá szívömlédezésimet. Nemde mondtam — így szóla nevetve: — hogy rád is még fog kerülni a' sor, 's mi hamar beteljesedett. Minden embernek megadta örültségét a' végzet, csak félek, hogy neked nem juttat elég, hogy vele soká beérhessed; 's nincs fájdalmasabb semmi e' világon, mint megjózanodni. Most öröknek gondolod szerelmedet, de hidd el, álmak nem tartanak soká, 's főképen ez nem, mellyre sokszor nem kell erősebb érintés, mint egy csók, hogy örökre eltűnjék, vagy legalább csak metempsichosis által éljen tovább, mint hynduknál a' lelkek. Óh ti szegény szerelmesek! nem büszkébb a' mechanicus, ki mobile perpetuum' feltalálójának képzele magát, mint ti, ha öröklő szerelmeletről szóltok; de még hangzik a' ma-

gyarázat, 's már is megállt a' műszer, 's már is elszégyenülve öszverakjátok szegény holmitokat; 'boldogok, ha még privilegiumot nem kértetek nagy találmányotokra, azaz: nem házasodtatok, 's nem kényszerítettétek magatokat örök tettetésre.

Nem fáj semmi ugy, mint hallani, a' mit később magunk tapasztalunk, 's kértem Armandot, hogy hagyjon fel gúnyolásával; ugy sem szeretted soha, szólék sohajva. — Csalatkozol, felele ő: én szerettem, ha bár nem szóltam is, mert lelkem nem szívesen tárja ki kincseit; én szerettem lángolón, igazán mint te, 's megszüntem szeretni, mint te fogsz. Én egyszer szerettem életemben, 's te, kinek természete lángolóbb, hihetőkép' többször fogsz szeretni: de azért szerelmem még is csak egy pillanat vala, mint a' tiéd leend, mert az aloë, melly egy században egyszer viráگزik, 's a' rózsza, melly minden hónapban új bimbókat hajt, egyformán csak napokig tartják virágukat.

'S ha szeretted — szólék — miért titkoltad barátodtól?

Mert ismerem az embereket — felele keserűen — 's sejdítém, a' mi most megtörtént; 's mert büszke vagyok, 's nem akarnék szánatni, még általad sem. — Ő elhallgatott.

'S miért? kérdezém szinte ijedten.

Hihetőkép' mert egy más érdekesebb, az az, nagyobb nevű, vagy vagyonú fogá helyemet; hisz' a' szerelem vak, 's nem csudálhatni, ha egy szép név' hallásán, vagy egy kevés arany' érintésén megindul. Jó éjszakát; álmodjál kedvesedről. 'S ha tán ő is a' szép lo-

vakról álmodik, mellyekkel veled Parishan kocsikáz, 's inasaidról, 's házadról: akkor holnap véghetetlenül szeretni fog.

Nem irhatom le, mi kellemetlen behatást tettek e' szavak reám, mellyeket soha nem felejtetek. De mikor ismét magam valék 's felnézék a' csillagos égre, melly sötétkéken boltosult felettem: Julia' képe támadt fel lelkemben, 's hallgatott minden emlék, melly nem szólt fölé. --

XI.

Nem akarlak untatni boldogságom' leírásával. Mint a' tiszta nyári ég, mellynek kék boltozatján semmi kitünőt nem találsz, mert mindent egyenlő világosan hatottak át a' napsugárok; mint a' tér, mellynek egyenlőségén tekinteted elfárad, mert minden talpalatnyi föld megtermi virágát: ilyen vala életem szerelmem' első napjaiban, egy véghetetlen boldogság.

'S hogy is lehete máskép'? Miként nem lettem volna boldog én, ki eddig elzárva könyveim közt, elszigetelve az élet' örömeitől töltém napjaimat; 's ki előtt most egyszerre egy világ nyílt, 's minden, mit az élet csak boldogítót nyújt? Mert ha van boldogság a' világon, ha van valami, miért érdemes élnünk? bizonyára első szerelmünk az; s bár mennyi gúnyt halmozzon reá a' világ, több gyönyört nyújt e' képzelet, mint éltünk' minden porvalósága. Én éidelttem.

Armanddal ritkábban találkozám most; 's bár tagadtam enmagam előtt, érzém, hogy tőle távoztam. A' szívbem több érzemény férhet meg: de csak egy szenvedély; 's nálam a' barátság is az vala egykor, minekelőtte Juliát ismerém, 's Armandtól nem kelle hallanom a' hideg gúnyt, mellyel érzeményemet sérté. Most lelkemben csak egy gondolat élt, szívbemben egy érzemény lángolt, 's az

Julia vala. — 'S mi kelle egyéb? Miben a' szív egészen él, az világunkká válik; 's legyen haza, vagy asszony, boldogíthat, mihelyest eléggé szeretjük, hogy érette magunkról megfélejtkezhetünk.

Néném, mint gondolhatod, pártolá szenvedélyemet. Ő jó vala, 's nyájas már természetétől, és az élet' azon korához érve, hol minden asszony jóakaróan néz azon érdemnyre, melly által egykor boldog volt, 's szívesen hallgatja a' szerelmesek' titkaiban mult élete' történetét. Szegény jó asszony! Mennyiszer nem keresett dolgot magának, hogy magunkra hagyhasson; miként nem örült, ha halkán belépve, nem vevők észre jöttét; mennyi reményeket nem gerjeszte szívemben biztató szavaival, valahányszor Juliáról szólt, majd egy véletlen mondását beszélve, majd, hogy elpirult, midőn rólam szólt, 's tudja az ég, mi más kicsiséget, mellyekben szívem akkor egy mennyországot talált. Mintegy felmagasztalva vala ő is szerelmem által: éltének ismét egy célja volt, 's szinte megifjadott.

XII.

Egyik kedvelt sétálásunk Vauclose vala. A' nyájas vidék, hol a' csörgedező patak, 's minden falevél, melyet a' szellő ingadoztat, a' nagy költő' szerelmét, 's dalait hozza vissza emlékezetünknek; hol Julia mellett mindent érzék, mit a' költő énekelt. — Még áll a' vízmeder mint századok előtt, tisztán 's nyugottan magas kőfalai között, melyek meredeken emelkednek körülötte, mintha védenék a' helyt, hol egykor egy költő álmodozott. Mindünnen csak sziklát lát a' szem: hátul félkerék fallá egyesülve, a' meder két oldalán meredek halmokká hajolva; csak a' vitzükör felett zöldel egy fügefa, mintegy képe azon egy reménynek, melly Petrarka' lelkében élt, 's nem hozza gyümölcsöt, mint e' fa árnyékos helyen, 's még is szép vala, mint e' zöld ágak e' kőpusztaságban; elől vizesetekben zúg le a' patak; 's fen a' bércezen Laura' vára áll. 'S itt ült a' dalnok, a' viz' medre mellett; talán ugyan azon a' kövön, hol mi ültünk, 's lenéze a' habokra, melyekben az ég tükrözik, 's hallá a' patak' zúgását, de lelkében csak egy gondolat élt — Laura. Most hallgat ő; a' szív elhamvadott; 's vele fájdalom-kereste borostyánja. Laura' vára omladékokban áll; 's minden, a' mit a' költő szenvedett, egy agg regévé vált: de a' gondolat él; él e' tájban, melyet képeinek használt; él minden fában, minden köben. — Még is különös a' költő' végzete. Jövő századokra hagyhatja bánatát, 's könyeket facsarhat ezer

szemekből, ha már emlékköve is porrá lett: 's nem teremthet egy boldog perczet magának. Vagy boldog volt-e ez, ki egykor e' helyeket tölté sohajtásával? ő, kinek lelkében kettős szerelem lángolt, 's kinek sorsa vala csak kínokat találni mindkettőben, hazáját szétdulva, Laurát elválasztva örökre esküje által? Vagy boldog valál-e te lángoló Tasso, csak végső órádban is boldog? mikor annyi szenvedés után végre Onufrio' klastromában megpihentél, mint a' haldokló gladiator üdözőid' zajgó tapsát hallva magad körül végső pillanatidban? Azt beszélik: mosolyogtál, 's lelkesült arczaidon az első örömsugár lángola, de vallyon nem egy szörnyű elkeseredésből mosolygtál-e? 's ez öröm nem tölté el inkább azért szivedet, mert végadományodat veszed az emberektől, mint mert épen babérod vala? 'S boldog voltál-e te Rousseau, te Byron, vagy ti százak az ezernyi milliók közül, mióta a' föld áll, kik egész korotok' fájdalmait hordtátok kebletekben, 's tán egy örömet nem vigasztalásul; kiket mint a' gyémántokat a' szén között, azért teremte az ég, hogy ragyogjatok, 's hogy bennetek lássa a' jövőkor a' lángokat, mellyekben boldogabb társaitok elenyésztek? A' nép csudál 's irigylit sorsotokat, mert lelketek gazdagabb, 's magas homlokotokat a' babér köríti; oh de nem gondolja senki, hogy a' mező tarlón áll, hol emyit arattatok; 's hogy csak az életfa' vég hajtása e' zöld ág, mellyet miután leszakítottatok, nem zöldel többé semmi számotokra.

Vaucluseben valánk egy szép juliusi estve is. A' nap rég lealkonyodott, mikor hazamenésre gondolánk, 's Petrarka és Laura czimű fogadóhoz indultunk, hol kocsink várt. Egy különös jelenet lepe meg itt. — A' közönségesen olly nyugott ház most tömve vala vendégekkel. A' konyha' tűzhelyén egy vastag paraszt ember ült két gyeritya között, mintegy csudának kitéve; míg háta megett nagyobb világosság végett egy fakanóc veté néha elhaló

lángjait, 's elől a' piros szolgáló tartá oda füstölgő mécsét. A' körülvilágított főszemély némi nehézséggel, de fenszóval olvasott valamit, miben formájából, 's a' tartalomból hamar a' Moniteurre ismerék; míg a' körültre álló, 's tolongó sokaság majd figyelmes hallgatással, majd hangos tapssal, 's éljen kiáltásokkal követé szavait. A' gazda, 's nője egy tíveggel a' másik után hozta a' bort, 's künn az ajtó mellett egy kis Savoyard rikácsoló hangon ajánlgata három színű cocardákat. A' juliusi zendülés' híre érkezett épen ide is; 's a' mit látánk, a' nagy parisi tett' lilipututánzása vala, melly az nap talán egész Franciaországban megtörtént. Julia megijedt, 's a' mint leheté, sietve hajtatánk el e' hazafíú társaságból, honnan még egy hangos: veszszenek az aristocraták! — szálla kocsink, 's bérruhás cselédjeink után.

A' ki soha kedvesét nem látta félelemben, az nem tudja, mi a' boldogság, 's csudálhatja, mint nem érezhettem én e' pillanatban, hol hazám megfordult, egyebet szerelmemnél? 'S még is ugy vala. Kocsink mellett kisebb, vagy nagyobb csapatokban ment a' nép Avignon felé, majd, éljen a' király, majd, éljen a' szabadságot kiáltozva; de én alig hallám e' hangokat, mellyekről évekig álmodoztam, 's mellyeknek hallásán csak egy pár hónap előtt is szívem feldobogott volna örömeiben: én csak a' remegő kéz' szorítását érzém; csak az elfojtott hangot hallám, mellyel Julia hozzám simulva nevemet mondá. — A' szerető tulajdon világában él; 's elszigetelve minden egyébtől boldog lehet, míg honja felbomlik, mert egy kézzszorítást éreze; 's boldogtalan, míg nemzete győz, mert egy tekintet sujtá őt földre.

Mielőtt Avignonhoz értünk, leszálltunk, nehogy aristocraticus külsőnk kedvetlenségekbe keverjen, 's karöltve gyalog menénk be a' városba. Így érénk minden bán-

tás-, habár Julia' részéről nem félelem nélkül, néném' házához, hol a' kapunál egy öreg cseléd várt, ki azt, míg mi szegény némémhez sieténk, vigyázva bezárta. —

Ki a' jelenetet, mellynek most tanúja levék, nem látta, alig képzelhetné azt. Az egész háznép az ebédlő-teremben vala összegyűlve. Néném utazó ruhában az aggszerű kandalló' kőoszlopára támaszkodva; mellette őszhajú lelki atyja, kinek halavány arczain ma mindent inkább lehetne olvasni, mint egy vigasztalást; e' két főszemély körül néhány agg házi barát, kivel a' félelem társaságot kerestete, vagy ki személyét, 's drágaságait, mellyeket magával hozott, e' köztisztelt asszonynál biztosabbnak gondolá. A' szobába ide 's tova járó, 's suttogó cselédek, félig berakott málhák, 's mind e' felett a' kopantani felejtett gyertyák' világa valami olly meglepő egészt képezének, mellyet le nem írhatok. Mikor beléptünk, egy örömkialtással futá a' jó öreg asszony Julia elébe, 's melléhez szorítva sírt; maga sem tudva talán, öröm facsarta e' könyeit, mert vesztettnek gondolt kedvesét meglátá, vagy fájdalom, mert illy pillanatban kelle őt meglátnia. — Az egész társaság engem ostromlott kérdésekkel; 's mikor mindent elbeszéltem, viszont olly szörnyeket beszélt mindenike, annyi iszonyatosságokat, mellyeknek tanúja volt, hogy szinte elborzadtam.

Az utczaról muzsika hallatszék, 's egy ideig csend lön; mindenki egész figyelemmel hallgatá, a' még csak egyes szétszakasztott hangokban közelgő zenét. — Oh Istenem — jajdula végre az Abbé, kétségbeeséssel ösvetéve kezeit — künn a' Marseillaisét éneklik, veszve vagyunk; az átkozott republicanusok közelgenek, ők szegény rendünkön fognak boszút állani Brune' haláláért, 's mit tehetünk mi róla? 1815 olly ájtatos vala a' nép! ki tarthatta volna vissza szent haragjában? A' zene közelgett;

termünkben halálos csend lön: csak egy imádságtöredék hallatszék néha az Abbé' ajkairól, míg az utczáról a' büszke 89-ki dal harsoga fel hozzánk; a' muzsika-kar, 's a' nép' durva, de hatalmas szava egy menydörgéssé egyesült. Néném imádkozott, Julia halványon köszoborként állt mellettem, 's hallgatott, míg a' szörnyü dal vészként átvonulva házunk mellett, egy mellék utczában egyes hangokban elhalt. — Bocsásd meg vétkeinket — sohajta a' fejér hajú komornyék; épen olyan volt ez, mint 792-ben mikor a' boldogult Marquis — Hadd el — szakítá félbe néném, alig titkolhatva megindulását — ő királyáért halt, 's a' jó ügyért; ki tudja, mi sors vár reánk? — Julia a' szoba' falain jártatta szemeit, hol családi képeink függtek; hozzá lépék, hogy bátorítsam, de ő elvadult tekintetet vetve rám, 's a' képekre mutatva, kiálta fel: itt három ember' képe függ, ki a' vérpadon végzé életét, 's görcsösen szoritva kezemet, lerogyott. Szobájába vivök, 's még alig hagytuk ott komornájával, midön a' piarczon új lárma támadott, éljen a' király! le a' republicanusokkal! harsoga mindenfelől, 's Abbénk, 's az egész társaság mint Moses' kigyóvá vált botja, egyszerre felugrott, 's egymást megölelve, 's tapsolva szökdele körül a' teremben. Most hős vala mindenik, mindenik megveté a' gyáva pórt, mindenki kész volt meghalni királyáért: maga a' gazdaszony diadalmasan ingata egy napernyőt, melyet épen a' málhába kelle raknia, esküdve, hogy mind fel kell akasztani a' lázadókat, — míg egy új ellenkező kiáltás az egész öröm-, 's bátorságnak véget vetett. Most, hogy Julia, 's néném, kit tisztelék, a' szobát elhagyták, 's hideg vizsgáló szemekkel tekinthetém az egészet, alig tartóztathattam magamat a' nevetéstől, olly annyira caricaturává változtatta a' félelem az egész társaságot; 's épen arról gondolkozá, milly nevetséges lehet az ember élte' legnagyobb pillanataiban, midön egy új, 's az előbbiket meghaladó lárma egész figyelmemet magára von-

ta: most kétféle kiáltások hallattak egyszerre; egyfelől éljen a' király — hangozék, míg a' másik oldalról a' Mar-seillaise, 's éljenek a' párisiak — harsoga; míg a' kiáltások mindig dühösebben ismételve, egy borzasztó lármává gyűltek, mellyben semmit érteni nem leheté. — Itt csata lesz, szóla az Abbé. Csak ne lőnének, — sohajta egy sovány báró, kiben emigratioi félelme ébredett ismét, 's ki talán már ismét burnót boltjába kívánczozott vissza, mellyben külföldön élelmét kereste. Én, kiben a' zajra egész ifjui kíváncsiságom feltamadott, kalapomat vévén, kimenék, nem kevés hajjal rábirva az egyik inast, hogy a' kaput felnyissa.

Az utcza tömve volt. A' városi pór, 's a' közel falukból bejött népség, itt ott egy polgár tisztességes öltözetben, vagy egynéhány katona vad rendetlenségben tolongtak mindenfelül; majd szitkok közt egymással szembe szállva, majd egy pap, vagy császári veterán körül, ki rongyos formaruháját újra felölté, 's véletlenül vezérré lett, csoportozva. Mindünnen vad rendetlenség, 's fenyegetődzés, 's emelt botok, 's dorongok, fehér 's három színű cocardok, 's lobogók; 's mind e' felett a' szurok-fáklyák' ingadozó világa, 's a' setét ég, melly mint egy bús jóslat függ az egész felett. — A' jelenet olly valami rendkívül vala, mi egész képzeletemet magával ragadta; valósulva mutatván azt, miről én, mint minden ifjú franczia, életemben annyit ábrándoztam, — egy zendülést.

Ammint látszék, a' royalista párt itt erősebb vala. Avignon természete szerint catholicus, 's monarchicus város. — A' nép soha nem felejtí virágózása' korát; 's ha bár szolgaság volna is, mi által kitünő volt, visszaki-vánja a' zsarnokot, ki nevét dicsőíté: mert minden önös-ségek között még is hiúság a' legerősebb; 's nemzeti dicsőség olly valami, mi a' legutolsóbb' hiúságának is nyujt

legalább némi táplálékot; 's így emlékezik az Avignoni pápájára, kinek paletája városának fő ékessége maiglan is, hol falai bár mennyire megfertőztetve belőlről újabb időkben, még magasan állnak a' többi házak felett, nagy emlékeket gerjesztve lakóiban. Ezért gyűlöli az Avignoni a' revolutiót, 's mindent, mi azt követé, 's mi által mind inkább tűnni látta azon fényt, melyet egykor legalább emléki adtak városának. Pillanatról pillanatra nőttek a' fejer cocardá csoportok, mindig hangosabban, 's fenyítőbben harsoga az: Éljen a' király! végig a' városon, míg az ellenpárt' sorai közül eltűntek azon jó kedvű polgár arczok, mellyek egy óra előtt, hol még minden biztosnak látszott, oly büszke nyugalommal jártak körül az utczákon, 's most hihetőkép' szobájokban, mindenre elkészülve egy nagy fejer cocardát vartak magoknak. Különös neme az embereknek, mellyekből a' francia többség áll; 's mellyek által épen azért vitettek véghez oly nagy dolgok, mert magok minden kormánynak ellentmondás nélkül engednek; mellyek miatt azért történt annyi zendülés, mert zendüléstől való félelmök mindent elfogad, mit az épen győző párt határozott.

Mindenek szerint közelgett az öszveütés' pillanata; 's akár a' dühös pórarczokat nézém, kik fejer lobogójek körül emelték dorongjaikat, akár a' kisebb bátor csoportot általellenében, ki annyi lelkesüléssel énekelé apái' harczdalát, mellyet ők győzve elfelejtének, — csak vérengezőnek gondolhatám azt; midőn a' város' másik oldalán egyszerre új lárma támadott, 's megelőzve, 's követve egy zajgó néptömegetől, — egy marseilli csapat jöve a' piacra, melly az ottani municipalitástól küldve, épen jókor ért vársunkba, hogy minden royalista visszahatást meggátoljon. A' royalista sokaság morogva szétoszlott fegyveres ellenei előtt, 's ezek vig ülélések, 's kézszorítások közt éltették álmodott respublicájokat.

Én mint nyugott néző állék ott: környülményeim, 's leginkább szerelmem tettegi részt venni nem hagyának; 's még is, nem mondhatom, mennyire hatott ez egész jelenet reám. Gondolatimból, mellyek, megvallom, nem Franciaország' mai állapotját varázsolák elémbe, nevem ébreszte fel, 's midőn visszafordulok, Armand, ki szenvedélylyel melléhez szorított. Alig ismerék reá: a' puska kezében, arczain a' nem szokott öröm, melly azt szinte megváltoztatta, mintegy új emberré alkoták őt. —

Az vagyok — szóla lelkesülve, midőn ezen észrevételemet jókedvűen közlém — új ember; vagy inkább ember egészen; szabad, mint te, 's boldog. Most nincs semmi közöttünk többé, mi elválaszthatna; ma éjszakától hasonlód vagyok; 's csak most igazán barátod. —

És előbb nem lettél volna az?

Oh! hidd el szerettelek — felele ő meghatva — inkább, mint valaha embert szerettem, a' mennyire kölcsön gazdagot, a' pórú a' grófot csak szeretheti: de nem kellett-e megtisztelve érzemem magamat barátságod által? nem leereszkedésnek nézni érzeményedet? nem félni, hogy a' lelkes ifjúság' évei után, a' barátból jóakaró váland, oskola pajtásomból nagy úr, ki a' szegény írnotot egyik homályos büróban kegyesen pártolni fogja, vagy felejteni? — mert ha bár az, ki magasabban áll, elfelejtheti pillanatokra állását, az, kit alatta helyezett a' sors, nem fogja felejteni; imádkozhatja a' magasabbat, féltethi, vagy gyűlölhethi, — szeretet csak hasonlók közt létezhet, ott, hol minden adományt elfogadhatunk, annélkül, hogy a' gondolat sértené érzeményeinket, hogy nem fogjuk viszonozhatni.

Nem vala e' földön semmi', miről olly' bizonyos lettem volna, mint Armand' barátsága; 's gondolhatod, mi szomorúan érzém meglepve magamat, midőn ennyi regényes álom után olly hidegen lépe a' való előmbé. Szíve-
met egy nagy.fájdalom tölté: mert érzém, hogy éitemnek egyik legszebb csalódása eltűnt; 's gyanítám, hogy az visszatérni nem fog. Armand nem sejdíté bús gondolatimat; ő boldog vala e' pillanatban, 's nem képzelheté, miként nem volna más is az e' nagy napon, Jer velem — szóla kezemnél fogva, miután egy ideig a' vegyelék csoportok között körüljártunk, — menjünk ki a' mezőre, 's nézzük a' felkelő napot, melly már szürkülni kezd, 's halljuk mesziről ez örömszót, hol a' rekedt hangok a' nagy népszózatban eltűnnek, 's a' nevetséges karikatúrák egy nagy egésszé egyesülve néppé válnak; csak távolról nagy az ember, csak ha individualitása a' tömegben eltűnik.

Kimenénk. Az ég tiszta vala: setétkék boltozatján egyenként tűnni kezének a' csillagok, míg a' hajnalé, mintha múló fényüket mind magába egyesítené, mindig szebb, mindig ragyogóbb sugárokbán tündöklék; keletről már gyengén pirulni kezd a' láthatár, 's a' téren egy hűs fuvalom lejte át. Egy ideig a' táj félhomályba borítva, ismert formáiban inkább sejdítve, mint látva álla előttünk, míg a' közelgő nap' a' homályt fokonként szétosztá; 's miután az egész vidék dús olajberkeivel, 's csinos házaival lassanként kifejlet ködéből, első sugárit veté a' város' falára, 's a' viruló vidéken végig.

Hallgatva álltunk egymás mellett, nézve a' lassanként kifejlő tájképet, mellyet a' világosság mint egy újra teremte előnkbe, 's elmerülve nézetében.

Mi szép e' korány! — szólék végre meghatva, mint mindig, valahányszor a' természet' nyugodalmas csodáit láthatom.

Szép, valóban szép — szóla lelkesülve Armand, — egy nemzet' reggele derült fel ránk; 's hallod a' zajt, melly a' városból tompán hozzánk száll? ez a' Memnon' oszlopa, melly felszólalva köszönti első sugárit. Az ég áldjon meg barátom, én megyek Parisba, hol egy új élet kezdődik, 's ezentul csak az nem haladhat, ki gyenge, vagy bátortalan. Dicsően látandsz, vagy soha; 's megszorítva kezemet, elment. — Sokáig néztem utána, míg alaka a' fák között eltűnt, 's sohajtva visszamenék Avignonba.

Oh 's szép vala e' reggel, dicső mint az, melly most önti első sugárait e' kopár hegyek felett, 's kis ablakomon át cellámba, ha bár nem egy nemzet' koránya vala is, mint szegény barátom álmodá. Az embernek nincs koránya e' földön; ha bár nehéz álmaiból néha felszökik, setét véghetetlen éj terül el körülötte; 's ha lepihen ismét, új álmakat alszik: de nem lesznek szebbek azért. Sorsunk, reményleni e' földön, 's csalódní, 's szenvedni, ha csalódtunk; egy végzete mindennek, mi e' földön él; az egyesé, mint nemzeteké, egy szép álm, 's egy hosszú tapasztalás, hogy nem jelente semmit álma. Az egyes a' világ' történeteiben olvashatja jövődjét, hogy nem fogelérni semmit, miután küszködött; ki nemzetének reményl szebb jövőt, emlékezzék ifjú reményeire, 's tanuljon lemondani. — Csak a' természet' szépsége változhatatlan; csak a' föld borítja új zölddel évenként sirjait; csak a' nap nem veszti fényét annyi kinok felett, nagyszerű nyugalommal haladva véghetetlen utján, míg a' parányi ember-faj küszködik, gyűlöli, 's sirjába száll, hogy a' földet, mellyen éldelni nem tudott, testével termékenyítse. — 'S mi küszködünk, 's mi halhatatlanságról álmodozunk e' sir világon, mellynek pora egykor élt, 's gondolkozott, mint mi; hol minden hely talán nagy tettek' tanúja vala, 's mindenik csak semmisedésre ínt. O vanitas vanitatum! — —

De ezen föld, melly lábai alatt szüntelen virágozik, 's ez ég, mellynek napja vég nélkül ragyog utjai felett, nem adatott-e talán vigasztalásul a' szegény embernek? amaz, hogy benne pihenjen, — ez, hogy egy reménysugárt öntsön el életére. 'S e' vágy, melly lelkünket e' földön tulemeli, 's olly kinosan érezteti bilincseinket, nem volna-e jele, hogy hivattatásunk magasabb? A' madár is nyugtalanul repked kalczkájában, ő is nyög kínjai közt, ha erős rostélyai küszködő testét megvérezék; de ha végre ajtaja megnyílik, mint emelkedik akkor ég felé, mint énekli legszebb dalát szabadsága' első pillanataiban; e' szívben is van valami, mi emelkedni tudna. — Vannak pillanatok, hol ismét reménylek. Itt e' nagyszerű hegyek között, hová a' világ' bús zaja nem hat, hol új bánat nem érheti szívemet, 's szerelem, 's gyűlölés reményeimmel eltűntek, lelkem is lassanként feltalálta nyugalmát. — 'S hát az ég' képe, melly egykor benne tükrözött, nem tölthetné el azt ismét? hisz' a' nagy tengeren is, ha hullámai elszármagolnak, újra ragyognak a' csillagok.

XIII.

Kevés napok múlva a' béke helyre állt. Némém kirakta butorait, a' ház régi rendességében állt, mint ennekelőtte; 's a' városban mindenki visszatért elébbi foglalatosságaihoz. Egy hónap után alig marada más e' nagy zendületből, mint egy új király, 's egy már unalmassá vált beszélgetés tárgya. — Nem hibáztak természetesen házi barátjaink között olyanok, kik naponként egy új Vendéről peroráltak; 's mint minden megvert párt nem lévén mit beszélniek a' multról, jósolással vigasztalták magokat; egyébiránt nem bizván álmódásaikba, a' legnagyobb nyugalomban élt mindenki, mint annakelőtte; 's én boldogan, mint kinek szerelme napról napra nőtt, 's ki majd nem egész életemet kedvesem' körében tölthetém.

XIV.

Egy szép augusztusi nap' estvéjén láttam őt utolszor Avignonban: mintha tegnap lett volna, oly tisztán emlékezem vissza e' napra. A' társaság jókor eloszlott, 's magunk valánk. Lelkes arczát kezére támasztva ült Julia az ablaknál, én mellette boldogon, elmerülve nézetébe. A' nap lealkonyodott, az általellení házak' fedelei felett az est' bíbora lángolt, 's az utcán langy esti szellő lejte át, alig eléggé erős Juliám' fürteit ingatni, 's még is enyhítően hűs a' forró nap után, mintha az éj egy vigasztaló szavat suttogna a' fáradt földnek. — Szombat vala, 's a' város' lakói nagy részint a' falakon kívül gétáltak, míg az ünepélyesen csendes utcákon csak néha verék fel a' hallgatást egyes munkások' lépteit, kik elkésve műhelyeikben, most sietének mulató társaik után; 's a' toronyról az estharang, melly, mint egy nagy áldás lejte el a' város 's táj felett. Egyike vala azon óráknak, mellyekben a' hallgató természet elénkbe lép; 's a' szív mintegy kérdésnek véve nagy hallgatását, beszélni kezd, mellyekben elmondja: mit szenvedett, mit reménylt, 's elveszített; 's mellyekben minden érzemény végre egy rejtélyes könyben egyesül, mellyről alig mondhatnók: boldog, vagy kínos megghatás facsarta e szemeinkből.

Én Juliát régen szerettem; szerettem, mint csak akkor szerethetünk, mikor még jóslatnak nézi boldog ál-

mait a' szív, 's hisz az embereknek, mert nem ismeri önmagát, 's magában mi gyáva természetünk. — Holnap Parisba kelle indulnia, 's magunk valánk. Gondolhatod állapotomat. — Beszélgettünk, de ne kérdezd miről? Mit tudom én? Ki úgy érez, mint én érezék akkor, legfeljebb azért szól, hogy ne halgasson, de szerelemről bizonyosan nem; mert érezi, hogy a' természet midőn a' legfenségebb érzeményeknek a' szavakat megtagadá, egyszersmind pótlékul azt adá nékik, hogy minden szóban, bár milly conventionalis értelemben használják is azt mások, magát egészen kifejezhesse, 's rokon keblüektől egészen megérthetessék. Beszélj az időről kedveseddel, ha szeretsz, vagy tánczról, vagy akár miről, mindegy: beszédünk olyan, mint a' harangszó, mellyben mindenik azt hallja, mi épen akkor tölti el lelkét, 's mellynél míg az egyik mély keservben könyezik, mert tudja, hogy megholt kedvesét kísérik e' hangok a' temetőhöz; a' másik, gondolva, hogy delet harangoznak, nyugodalmasan igazítja óráját. Szeretők közt egykedvű szó ninesen; 's nem lehet köztem, 's Julia közt olyan, melly szívemet mélyében meg nem ránta, melly új szenvedelmeket nem ébresztett volna. — Szeret-e ő? — azt nem tudám; voltak órák, hol erősen hittem, napok, hol kételkedtem: de nem volt egy pillanat, hol nem érezém, hogy én csak benne, 's általa élhetek, 's hogy a' bizonytalanság kinzóbb a' halálnál. Tudnom kell, — gondolám magamban, 's legyen bár halál következése kérdésemnek, megkérdezem. — 'S megkérdezém, 's nem felelt: de rám függeszté setét szeméit, 's én érezém, hogy nem kelle felelnie e' tekintet után. Oh mennyi vala kimondva e' tekintetben, mennyi mult e' setét szem' hánatában, mennyi jövő e' lángokban, mellyekkel rajtam nyugodott: egy egész történet, egy egész jóslat, 's egy egész mennyország nekem, ki elmerülve, sugariban, csak azt érzém, hogy szeretett vagyok 's boldog. —

Mint a' vak, kinek most rántá le szembályogát orvososa, 's ki az első sugárt látva, egyszerre érzi fényének hatalmát, 's eljajdul örömeben, ugy valék én, lesujtva boldogságom' érzetében. Szívem sietve dobogott, mintha egészen le akarna futni ez egy boldog pillanatban; keblelem feszült; ajkaim szónak nyilva remegtek; magamon kívül valék: egy chaosa minden boldogságnak, melyet ember valaha érezett. Mosolygva néze rám a' szép nő, mintha örülne boldogságomnak, 's nevemen szólítva, jobbját nyujtá. Ajakimhoz szoritám a' remegő kezét és elboritám csókjaimmal. — — Éltem' legboldogabb pillanatja vala ez.

Szükségem vala magányra, 's távoزام. — Végig sietve hallgató utczákon, menék ki a' kapu elé. Hullámozó szívem a' szabad után vágyodék: viruló térek kellének neki, 's csillagok, 's a' határtalan éj, 's egy egész világ, hogy helyt találjon örömeben. — 'S futottam cél nélkül mindig tovább, mint kit nyugodni nem hagynak gondolatjai; míg végre egy távolról áthangzó éjzene ébreszte fel álmaimból. Akaratlanul majd nem megkerültem volt a' várást, 's egy gazdag kereskedő' villája előtt állék. Csak a' felső emeletben világított még egy ablak, a' többi setéten állt lombos fái között, mellyek alatt a' rejtett kar hangozék, míg hátulról a' váras' fala látszott mint egy setét szalag, 's messzebből a' pápa-vár, mellynek hajdanaszerű fedele egy nagy ernyőként feketélék a' csillagos égen. — Láttál-e már tiszta csillagos eget olly pillanatban, midőn magadat boldognak érezéd? Oh ha nem láttál, nem tudod mi szép e' föld, 's mi boldogok lehetünk tekéjén. Ha a' kaszált rétekről ezer fonyadó virág' végillatja nem lenge körül; ha nem hallád messzünnen a' folyam' nyugott csörgedését 's felett az ágak között a' madarakat, midőn ébredve felreppennek 's új ágakon halkán felszólalnak, mintha nappali dalukat kezdenék, 's ismét elhallgatnak; — 's nem láttad a' remegő csillagokat magad felett, 's a'

fejér téjutat, mely egy könnyü fellepként nyulik el az égen, ha bár millionyi napokból alkotta is az isten; 's akkor, midőn mind ezt hallád, láttad 's érzéd, nem valál boldog szerelmed által: nem érthetsz; csak a' szerencsés érezheti a' természet' egész szépségét. 'S mi, ha még ilyen pillanatokban az éj' homályiból édes hangok szállnak füledhez; ha a' dal egy láthatatlan folyóként lejt át felgerjedett lelkeden, 's érzeményidet elragadja árijában; ha az ének ismert hangival egyszerre mult örömidet varázsolja elődbe, 's kebledben minden, mit az emlék csak boldogítót adhat, 's az érzékek édeset, egy sohajtásban vegyül; gondold magadnak mind ezt egyesítve, 's képzeld, mi boldog valék.

Már rég elhallgatott a' zene, a' hangászok elszéyédtek, 's ez egy ablak is elsetétedett, mikor haza felé indultam. Szürkülni kezdte; 's a' nagy templomban a' lélekharang zokoga, Ki gondolta volna akkor, hogy az boldog, kiért harangoznak, 's nem én?!

XV.

Parisba kelle mennem. — Kocsim felrakva állt a' kapu alatt, midőn Avignonból vissza térve, hol bucsúzni jártam, atyám' szobájába léptem. — Már estve vala; a' szobában csak a' kandalló' tüze árasztá el lobogó világát. — Atyám a' lángok nézésében elmerülve ült karszékén. — Melléje ültem, kezét nyujtá, 's ismét hallgatánk. — Végre, mintegy felébredve álmaiból, így szolt:

Holnap Parisba mégy fiam. Örömök fognak csábítva környékezni; asszonyok, játék, száz, meg ezer veszély, a'mint mondják; de én nem ezektől féltelek. Ismerem természetedet, 's a' század' szellemét, melly komolyabbá vált: te örömök által sülyedni, vagy elveszni nem fogsz. Tanácsom csak egy: ne higj senkinek; mert önös e' század, mellyben élsz, 's Paris még meghaladta századát. — Emberek fognak jöni hozzád a' barátság' álorczája alatt segédedet keresni; egész társaságokat fogsz találni, melylyek mintegy segédeszközökké ajánlkozva terveidnek, bizodalmadért fáradoznak: ne higj senkinek fiam; csak esz-köznek, nem célznak keres mindenki, bár milly nagyok volnának is érdemeid. — Főképen ne higj azon szinlelt lelkesedésnek, mellyel bizonyos politicus elvek csábítják az ifjút; mert minden népmozgalomnál mindenkinek megvan különössége; mi az egésznek célul hirdettetik, csak ürügy; 's jaj annak, ki ez által megcsalátja magát.

Óvjad magadat minden politicus lelkesedéstől; mert nincs alkotmány, melly nem épülne alacsony talpköveken, 's melly szenvedélyes ragaszkodásodat érdemlené. Minden kormányban jut helye az erénynek, mindenikben befészkelheti magát a' gonoszság; mert ennek, mint minden alapítványinknak határa természetünk, melly sem a' jobban, sem a' gonoszban tökéletességet nem enged. — Nincs politicus rendszer annyira szükséges az emberi nemnek, hogy érte vért ontani érdemes volna: miként alig van egy mindig alkalmatlan. Minden a' pillanattól függ; 's ha bár férfi alig értheti első ifjúsága' tetteit, 's a' nemzet alig azt, mit eldődei cselekedtek: minden idő magával hozza azt, mi legalkalmasabb; 's csak ki idejét érti, az hatalmas. — Mert ne gondold hiúságodban, hogy az embereknek te adhatsz' irányt. Gondolataid vagy magok is a' korszellemnek szüleményi, vagy ha nem azok, boldognak fogsz tartatni, ha kimondod. De ne gondold azt se, hogy nem kormányozhatod: mert, bár ellentállhatatlan a' megindult tömeg, ha egyenesen ellene törsz; gyenge 's engedő, mihelyest csak utjából téríted el, 's futásának egyébiránt szabad utat engedsz. —

Jaj annak, ki Don Quixotti vitézséggel, az örökké forgó szélmalom-népnek ellent áll; de jaj annak is, ki hozzá ragaszkodva, minden fordulatát követni akarja: mind kettő széttöretik; a' józan használja az erőt, melly e' mozgások által kifejlik, 's önmagának örül.

Vannak emberek, kik mindig a' multról álmodoznak, 's mások, kik csak a' jövőben élnek. Te ne kövesd példájokat, 's mindenek előtt, ne kövesd elveidben a' szigorú logicát. Mert a' pillanat mindig vegyülete a' mult-, 's jövőnek; 's mióta a' világ áll, következetlenségekkel kormányoztatnak, sőt épen inconsequentiak által állnak

alkotmányaik : a' monarchia , szabadsági elemei által, a' szabadság, mert nevében szigorúan kormányoztatik.

Ne csudálj semmit. Nincs fa olly magas, melly egykor mag nem lett volna; 's nem inkább a' földnek, mellybe véletlenül esett, mint magának köszönhetné nagyságát. Senkit se vess meg: mert a' csiga, melly a' tenger' fenekén leül, egy világrész' talpköve lehet; 's nem tudhatod előre, mennyire nő végre az, mi olly csekélynek látszott. — Józan ember soha az első három napban zendülést el nem fogad; az első három hónap után ellene nem áll: egy szóval, légy nyugott, vigyázó 's önös, mihelyest több emberről van a' szó, mint legfeljebb háromról. Néptömegek nem hálaadók.

Szomorúnak látszhatik e' tanácsom, főképen ifjúnak, kinek közönségesen még nem tetszik semmi, mi nem lehetetlen; de ha egy pár évet átéltél e' világon, át fogod látni, hogy való. — Ifjú valék mint te, 's lángolóbb: mert századunk gazdagabb vala reményeiben; 's a' mult negyven év' történeteit még lehetetleneknek gondolta volna mindenki, lehetetleneknek fűségük, 's alávalóságuk, változásaik, 's mégis változhatatlan nyomorúságok miatt. Mikor Demoulin az asztalra szállva, kalapjára tűzte zöld levelét: én is egy egész világot teli reményekkel hordtam kalapomon e' zöld levélben; én is egy szebb jövőről álmodoztam, szabadságról 's emberszeretetről, míg a' terrorismus futni kényszerített. — 'S miután a' directorat alatt minden ok nélkül üldözött visszatért, velek jöttem én is; 's láttam Bonapartét a' consult, 's láttam Napoleont, 's utána a' Bourbonokat, 's ismét őt, mintegy elvonult vész' utolsó villámát váratlanul még egyszer átrohanva a' láthatáron, 's ismét a' Bourbonokat; 's most juliusi napjainkat, 's Fülöp Lajost. Mind ez volt, 's mind ez elmúlt, 's mi maradt? emléke; 's talán itt ott egy kevés jó, mit minden

zendülés, mint a' Nil' árjai iszapjokat, maga után hágy. De vallyon ki az, ki negyven évben nem csalódott volna; 's ki az, ki a' negyven jövőben nem csalódnék, vagy ezek után, vagy míg emberek élnek? Még egyszer mondom: ne higj senkinek; 's tudd meg, mennyivel többet raksz magad után azon pompás zerusokból, mellyeket a' világ csudál, mint: haza, emberiség, szeretet, annyival többet számolsz; ha magadat utánok teszed, örökké egyenlőn kevés léssz!

XVI.

Éjfélmúlt, mikor Avignont elhagyám. Az ég félig borult vala: csak itt ott ragyoga át egy egyes csillag szürke fátyolán; csak néha lépe ki a' fogyó hold fellegei közül, pillanatnyi fényt vetve a' tájra. A' város hallgatott. — A' fal körül itt ott még égtek a' lámpák, lobogó világot vetve a' hajdanszerű tornyokra 's a' magas fákra mellyek környülözik; míg minden egyéb, hova világuk nem hatott, csak mint egy setétebb vonal vála el a' szürke égtől. — Az egész vidék kétes világban álla előttem: mintha azon tájaknak hol éltem, csak tűnő emléke emelkednék lelkem előtt. — A' mit a' gyermek bámult; hova a' fu visszavagyott; hol az ifjú legszebb napjait élte: az e' város' körében álla mind. Lelkemben hány emlék ébredé, midőn sebesen elhaladva a' falak mellett, végre utolsó szegletük eltűnt szemeim előtt; 's lelkemben mintegy véletlenül a' gondolat támadt, hogy vele minden eltűnt talán, mi ez életben boldogító volt.

Nincsenek kísértetek, így szól e' század' Machiavelje. Oh vannak; fájdalom, vannak kísértetek! Sziyünk' mélyébe temetve sok emlék fekszik; 's ha magunk vagyunk, 's körülöttünk csend 's keblünkben setét éjszaka: ekkor elhagyják mély sírukat, 's a' múlttól beszélnek egy bús regét, míg a' szív elborzad elhagyottságában. Oh vannak kísértetek! 's hol a' boldog vagy boldogtalan, ki előtt

fel nem támadnának néha? Ki nem látta ábrándjai közt a' helyet hol egykor jó vala és boldogabb, 's melly most mint egy nagy szemrehányás emelkedik előtte, hol minden emlék egy váddá vált? Ki előtt nem tűnnek fel az arcz, melly egykor boldogságot mosolyga életébe? Ki nem érezé a' rég legyőzött fájdalmat, ha mint a' haldokló oroszán még egyszer megragadja ellenét, hogy magát keblébe marva vég erejével csak vele haljon meg? Oh én érzém e' kinokat. Szivemen bár mennyi vész dúla át; lelkemet bár mennyi fájdalom zavará fel: nincs emlékeim között egy, melly elveszett, 's szivem nehezen talált nyugalma felett fenn nem úsznék; mint a' hajótöredék, melyet minden dagály a' parthoz visszahoz.

Mint a' gazda szétdőlt háza' romjai között, úgy andalg képzetem a' multhan. Itt még egy szög maradt a' félig ledőlt faldarabban, mellyen egykor egyik kedvesnek képe függött; ott a' szegletből roskadva feketlik a' kandalló, mellynél annyi holdog estét töltött; a' földön szemel szétszórt egyes bútortöredékekbe akadnak, mellyek a' gazdanő' büszkeségei egykor, most feldúlva hevernek a' pitvaron, mintha lépteit gátolva rontott szerencséjére akarnák inteni a' körüljárót; míg a' kedvelt hárs' ágai feketén nyúlnak be az üvegtelen ablakon, szárazon most mióta a' ház' lángjai éltető nedvöket felemészték, de még is híven állva a' fal mellett, hova az ős a' fát egykor ülteté, mint szebb napokban. — Mennyi rom! Oh 's ha múlt életemre visszanézek: mennyi szerelem egykor, mennyi hit, mily barátság mennyi remények; 's most: — mennyi rom. Oh a' ki a' gazdának azt mondta volna, hogy a' házat mellyben annyi örömet élt, annyit remélt, így fogja látni. 'S ki nekem mondta volna, hogy napok jöhetnek oly üresek, mint én éveket éltem!

D a l.

E' nemzet hányszor onta vért
 Harcznak halálos mezején,
 'S még is homályos éj borong
 Hazája' barnuló egén.

Oh! annyi honfivér elég,
 Talán sok is leendene:
 Piruló hajnalt festeni
 Egedre, szép hazám, vele.

A' k ö l t ő.

Hogy illatos virággal
 Legyen a' kert tele,
 Szükség: felássa földét
 A' kertész eleve.

Hogy érzelemvirágot
 Teremjen a' kebel,
 Szükség: hogy azt a' bánat
 Átjárja törivel.

VACHOTT SÁNDOR.

A' duna-parti és kivált pesti viz-ár 1838-ban.

Quod adest, memento
Componere aequus: cetera fluminis
Ritu feruntur, nunc medio alveo
Cum pace delabentis Etruscum
In mare; nunc lapides adaeos
Stirpesque raptas, et pecus, et domos,
Velventis una, inop' sine montium
Clamore vicinaeque sylvae,
Cum fera diluctica quiete
Irritat amnes.

HORAT. CARMINUM LIB. III. ODA. XXXIX

Gyász megszokta Magyar, te a' kinek folytoni jajjait
A' jó-léti remény egy ideig kezdte lefojtani,
Ah hívd-vissza megint könnyeidet! 's önts-le szemekről
Árt, a' két duna-part' bő javait fedte özönre most.
Óh szörnyű vegyület! melyet az ég' bosszúja, 's emberi
Honnos fájdalom így összekevert: 's annyi leszaggatott
Ház', élet', vagyonok' zúgva rogyott romja felett, mutat!

II.

'S olly dühhel ki rohant rég-ikeres Pest-Buda' partira?
 Nem hát éppen azon tág Duna, melly messzi-menő uton
 Lép hozzánk, 's le nem ilt senkit is a' kül-haza' térein?
 Pusztított egyedül honnomon ő; mink noha lévvel őt
 A' jól úszni ügyest, 's Ázsia' szép partjaihoz futót
 Lengő gőzönyivel jutni korán, szinte segítgeténk,
 A' vén 's szebb keletet, kötni velünk össze, sohajtozók.

III.

Mért jártak, kegyetlen! Pest' homokos házai' ormain
 Zúgó árjaid áldta Dunánk? a' fejedelmi vár
 És a' csillagos ég-mérte töröny' szikla-tetőivel
 Szem-közt, a' magos ég' néztire? hogy dülva-le kerteket,
 'S léget meg palotát rázva, az egek' boltozatához olly
 Rögtön már haladó tágra terült Pestet elönteni,
 'S kár 's jajjok' közepén, zsenge-virányt döntni siessenek?

IV.

Akkép' zúg a' vihar, a' kiröpült méz-teli méhekre,
 Ők hem'segve midőn donganak. A' sűrű csapatha ki-
 Szállóknak szabadán űzi tömött tarka csoportjait,
 Halk zongásokat a' bús zivatar' porba kevert szava
 Elnémítja a' mezőn, 's gallyak alatt bércezi tetőken is.
 Hasztalan szállni tovább szárnyasak! ah, hátra, — elé,
 — baj áll!
 Földön fekszenek ők a' lesepert dolgosok és aprók!

V.

Hálátlan Duna! tán megremegél, hogy ha fel-érve jobb
 'S dúsabb sorsra, kegyes sok vizeid' bő segedelmivel,
 Több pénz tölti zsebünk', venni fogunk szüntleni fék alá
 Téged? vagy vas avagy más örökös nyeret a' sík-sima
 Fagy-hátodra akarunk boltozatul majd kifeszíteni?
 Elszántabbak adót nyújtani, mint függni, cserében, ősz
 Kényedtől, 's egyedül hogy-ha te is rendeled, üzni azt.

VI.

Vagy hervasztani szokott kény, nehogy (úgy mint sietőn
 esik
 Mászó féreg a' friss érni szökő rózsá-virágba is)
 Bennünk tiszta erényt rágni-ki, és a' hiúság' silány
 Vak fényvel ragyogó mételyeit hintni 's beoltani
 Induljon, leverél? sujtni kegyes, 's lássa szemünk, hogyan
 Kényelmekbe belé rognyi, 's csupán tűnve veszőket
 Bálványozva szíven hordni, üveg' kába imádata?

VII.

Te karczolni csupán, nem pediglen gyilkot a' hon-kebel'
 Bús mélyébe valál mártani kész, így behegedhet a'
 Múló seb, miután adni kegyet tudsz, 's mutatád is azt
 Régenten, mikoron sík-jeged a' hősi Szilágyinak
 Kivántára, Budánk 's Pestnek öröm néztire, fegyverest
 Tizszer négy ezeret vállira vett, a' haza' kedviért.
 'S Mátyás' díszire kő-háta' tükrén hordoza, 's volt kevély.

VIII.

Csak sás 's nád-koronát fön viselél, még is olly áldva jó
 Voltál Ister, a' szép honnom iránt! Annyi hajód halad,
 Hullámot 's levegőt metszeni; 's jár fel 's le jelenkoron
 Párával repülő. Szárnyaidat most Duna, és koronádat is
 (Melly gözbül fonatott, 's füst lep-el) ottrendre a' partokon
 Kül- bel-föld' egyesült tapsa csudálja; ad neked a' mikor
 Két oldalrul a' part, kegye, csoport példa-tanácsokat.

IX.

Hálásan legelébb Bécs' lakosít, 's a' köz-atyánkat ép
 Szívünkkel te siess' áldani, zúgd a' füleikbe, mint
 Czukrot, mézt, 's mi hamar tudtak a' már rég keserü-
 bül is.

Láng-keblünkbe belé-önteni; és vézni vigasztalást.
 Tudmillik közel a' házaik a' nagy szívü Ferdinánd'
 Ó lakjához hol szív-kegyelem szüntelen otthoni,
 'S nem sejtet mi-velünk, 's bár kivel is, pusztá hanyaglatot.

X.

Hasztlan volna vihar megmaradó ködöt a' fejedelmi sas'
 Sziklán állt magas ős lakja körül. Tiszta tetőihez.
 'S házához közel a' nap, közel a' fényi-derületek,
 'S Zevsz a' menykövek' és a' sasok' ős bölcs ura, hol neki
 A' Fátom szünetlen nyujt maga, bő jó tanításokat,
 És leczkézi, miképp' kell 's lehet? ott fent leszakítani
 Kormos fellegeket; meg mikor itt lent, a' sötét homályt.

XI.

Üdvözlök titeket hát, egy azon jó atyja' népei,
 Testvér-népek! a' kik hív magyaron megkönyörültetek!
 Nem törvény 's a' szokás, nem ruha, és a' külömblete
 Nyelvünknek, kötözött nálatok a' szívre le, kérgeket;
 Inségünk, kegyesek! most ha velünk össze-csatolt, szí-
 vünk

Hozzatok tul-ezen, 's kölcsönös és közös érdekü
 Boldogság' szeretet' kapcsa, szünet nélküle kötni fog.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF.

BUDA' VISSZAVÉTELE
1686-ban.

IRTA

PÉCZELY JÓZSEF.

Bécs alatt (1683. Sept. 12.) egyszer hűtlenné lett szerencsáját, bár mint igyekezék is, sohasem tudá többet zászlóihoz csatolni a' török. Minden erőlködései, melyeket Magyarországon e' végre újabban tett, csak újabb, nagyobb romlásával végződtek, így Párkánynál, így sz. Endre- 's Hamsabégnél. Legerősb várai, Esztergom, Visegrád, magyar kézre kerültek. Párthivei közzül sokan, kiket remény, félelem hozzá 's Tökölihez kötének elébb, most, hová a' szerencse, ök is a' győzedelmes Austria' részére hajoltak, használva a' kívánt alkalmat, a' császártól mind azoknak, kik haladék nélkül kötelességökre visszatérnedek, önként ajánlt köz-bocsánatot. De állt még hatalma' legerősb bátyája, birodalma' széke honunkban, Buda. Ezt is megkisérté következett (1684) nyáron a' hős, kié a' vitéz Szobieszki' társaságában, Bécs' megmentésének is dicsősége, császári fővezér lotharingiai Károly. De, bár a' vizi várost megvette; bár a' vár' szabadítására siető osman sereget szélyelverte; a' várbeliek' bátor ellentállása, a' táborában elhatalmazott betegség, az őszi alkalmatlan tartós esőzések, a' bécsi főhaditanácsnak az ővével nem mindenkor összehangzó parancsai, a' munkálatokban innen eredt rendetlenség, élelem-szüke ¹⁾ utóbb is, szinte negyedfél hónapi (Jul. 19. d. Nov. 1.) ostrom 's 25,000 ember veszteség után, szándékával felhagyni kényszeríték. Ezen megszállásban adta első próbáját vitézségének, az

itt csakugyan meg is sebesedett sabaudiai herczeg Eugenius, akkor még alig 21 éves ifju, idővel Austria' legnagyobb hadvezére, ostora és félelme a' töröknek, 's az egykor szolgálatját el nem fogadott kevély XIV Lajosnak.

Ezen első próbatételnek szerencsétlenül lett kiütése nem kevéssé hátráltatta Budának az osman járom alól kiszabadulását; nem csak mivel a' próba nagy veszteségibe került a' császárnak, hanem azért is, mert az ellenség a' bizonyosnak hitt újabb megtámadtatáshoz most sokkal inkább hozzá készült, a' várat újra jobban megerősítette; a' 7000 főnyi őrsereget 3000 válogatott Jancsárral megsaporította, 's parancsnokká a' várban azt a' 70 éves öreg, de erőre ifjú Abdurrahman (Abdi) basát nevezte, ki közelebbi nyáron olly dicsően védé meg Caminiek - várát az azt 40 napig hevesen vitt, 's rohanással nem egyszer megvenni próbált lengyelek ellen, 's kinél akkor sem harcban tapasztaltabb, sem elszántabb török vezér nem tartatott.

Lotharingiai Károly ugy ezen előkészületeket, mint seregei' kevéssre olvadt számát, megtört hátorságát maga előtt tartva, a' következett (1685) táborozás' céljául nem Budát, hanem Érsekujvárt tűzte ki. De ezt magát is, pénz nem lévén, csak a' pápa XI Inczének részint saját adománya (300,000 forint), részint a' papság' adóztatására a' császárnak adott engedelmé, és azon 663,000 forint tevék lehetővé, mellyeket a' közelebb (Jan. 14.) meghalt esztergomi érsek Szelepcsényi Györgynek hagyományából örökölt a' kincstár; 's hogy hadait kiegészíthesse a' császár, kéntelen volt a' Szász, Bajor, Badeni Braunschweig-Lüneburgi 's több német fejedelmekhez folyamodni, kik öszvesen egy szinte 40,000 főnyi sereget állítottak; 's az austriai rendek külön még 100,000 mérő élet segedelemmel is járultak a' köz ügühöz. Így felkészülve a' táborozáshoz, miután még több önként vállalkozott francia urak

is csatlakoztak hozzá, Julius 7-d. megtámadta Érsekujvárt Károly fővezér. Már 27 napig vitta, midőn egy 60,000 emberből álló török sereg' jöveteléről tudósítatik. Erre 20,000 emberrel Kaprárát a' vár alatt hagyván, maga 47,000-ed magával siet elébe az ellenségnek; az attól az alatt megszállott, 's már már megvett Esztergomot még idejében megmenti, magát a' sokkal nagyobb számú, az ő közeledtének hírére Esztergomtól egy negyed mértföldnyire vonult, 's ott igen erős állást fogott ellenséget, sáncaiból elébb, hol hozzá férhetetlen volt, tettetett futással ki csálván, egy igen üldöklő harcban aug. 16-d. összetöri, minden tábori 's ostromló készületeit elnyeri; harmad nappal később (Aug. 19-d.) Érsekujvárnak is rohanással ura lesz.

E' közben több más csapás is érte a' törököt. Még 2684-ben a' pápa' sürgetésére egy hármás (szent) szövetséget kötven Austria, Velence és a' Lengyel, hárman 4 oldalról (Lengyel- Magyar- Dalmatország és Morea felől) szárazon vizen egyszerre reá támadnak az eddig rendesen csak megtámadni, nem megtámadtatni szokott, e' harchoz épen nem készült ellenségre, 's mielőtt magát rendbe szedhette volna, a' Velenceiek sz. Maurat, mellytől függött a' szomszéd tenger' 's 7 joniai sziget' birtoka, majd Prevesát is, a' győzedelmes magyar-austriai fegyverek pedig Verőczét, mintán 131 évig nyögött az osman járom alatt, több tóth- és horváthországi várakkal együtt meghódoltatják. Ide járult Tököli' pártjának Felső-Magyarországon, a' császár' részint győzedelmei', részint hirdetett bocsánatja' következtében, naponként gyengülése; Tökölinek magának, a' constanczinápolyi udvar' parancsából, vagy mert gyanúba vette hűségét, vagy mivel így akart magának a' diadalmas császárral békélésre utat készíteni, Váradon elfogatása, ökör szekeren, kötözve, Drinápolyba hurczoltatása; erre 8 vagy 9 ezer főnyi seregé-

nek, minthogy urával illy bánás után semmi jót magára nézve nem várhatott, a' császárhoz mindenestül áltárlátása; várainak, az egy Munkácson kívül, mellyet hitvese a' hős Zrinyi Ilonának bástyáknál erősb lelke megtalmozott, egymás után, ostrom vagy önkéntes feladás által császári kézre jutása: végre erdélyi fejedelem Apafinak, ki jónak látta, az osman hatalom' teljes romlását be nem várva, az erősebbnél keresni pártfogást, a' bécsi udvarral titkon szövetkezése. Mind ezek ellen kevés vigasztalást 's kárpótlást nyújtottak a' töröknek egyszer másszor Magyarországhban nyert apróbb diadalai, Vácznak és a' visegrádi várnak visszafoglalása, majd ez utóbbinak az Esztergom alatt megvert Sajtán²⁾ seraskiertől³⁾; mintsem vagy oltalmazásával erejét megoszszza, vagy a' keresztényeknek engedje, puskaporral fölvetetése.

Érsekujvár' megvétele a' császár' birtokin kívül is, egész Német- Lengyel- és Olaszországban, a' kitörő öröm' minden jeleivel, istennek adott' hála, 's puska- ágyu- ropogások között innepeltetett. Ebből megítélhetni, mifly fontos dolognak tekintetett az nem csak Magyarországra, hanem az egész keresztényiségre nézve is. A' török fővezér, úgy látszik, maga is úgy nézte azt, mint előpostáját egy közel lévő nagyobb szerencsétlenségnek. Hogy ezt elfordítsa, a' sultán' parancsát sem várva, nemzete szokott gögét félretéve, maga esdeklött a' békéért; esdeklése meg nem hallgattatván, sietve kér segítséget hazulról, elő terjeszti a' növekedő, Budához mind közelebb vonuló vészt, a' császár' nagy erejét, még nagyobb készsületeit, nagyítva mindent szántsándékkal, hogy annál több oka legyen udvarának nem késni a' segítséggel, annál kevesebb neheztelni ő reá szerencsétlen harcza, Esztergom' meg nem vehetése, 's mi mindennél több volt. Érsekujvár' meg nem tarthatása miatt. A' segítség nem késett, mert Buda' fontossága jól tudva volt Constanczi-

nápolyban; de ő maga a' halált — csatavesztett osman vezérek' szokott sorsát — el csakugyan nem kerülheté. Kara Ibrahim nagyvezér, félve maga is a' sultán' haragjától, ne hogy az rajta töltsék ki, sietett a' mindenben okul vetett Sajtánt, számos tisztjeivel együtt kivégeztetni. — Helyébe seraskiernak Magyarországra, a' Lengyeleken Bojannál közelebb nyert győzedelmével nagy hírre kapott Suleymann basát nevezette ki, nem mintha emelni akarta volna rettegett vetélkedő-társát; hanem hogy annál bizonyosabban elveszítse azt, a', mint erősen hívé, szerencsétlenül folytatandó magyar háboru által. De rajta is betelt: ki másnak vermet ás, maga esik bele. Suleyman sejtve a' neki vetett tört, ravaszul elibe terjeszti urának, miként csak rendkívüli hatalom, és a' sultánnak magának, vagy legalább a' nagyvezérnek jelen léte eszközölhetnék Magyarországon a' dolgoknak jobbra fordulását; 's ezzel, mit épen akart, meg nyeri, hogy a' seregeit sem maga személyesen vezetni, sem egy harcban forgatlan udvarival, millyen Ibrahim, szerencsétletni nem akaró sultántól, Ibrahim' helyébe, ki azonnal Rhodusba száműzetett, később megfojtatott, maga neveztetik nagyvezérré.

Most Sulejmannak a' nagyur' benne helyezett bizodalma, eldődjei' szomorú példája, nemzete' érdekei, saját becsülete mind annyi ösztönök, semmit el nem mulasztani, mi a' Fényes-udvarnak Magyarországon omló félen lévő birodalma' megerősítésére valamit tehetne. Igazgatását azzal kezdi, hogy Tökölit szabaddá teszi, Magyarországra, 9,000 Törököt rendelvén segítségére, fejedelmi czimmal beküldi. A' nézet helyes, de sikertelen volt; mert Magyarországon Tökölinek már semmi pártja, a' Töröknek, épen az ő vele való bánásért, semmi hitele többé; 's minthogy a' szerencse naponként inkább Leopold' részire hajlott, kedve senkinek magát bizonytalan nyereségért bizonyos veszedelemnek tenni ki. Tökölinek megújított felszólításai,

igéreti, fenyegetései elhangzottak, a' nélkül, hogy csak egy is előkelőbb volt parthivei közzül hozzá csatlakoznék; 's minden erőlködéseivel csak annyira sem mehetett, hogy Munkácsot 's hős hitvesét az ostrom alól felszabadíthatta, vagy a' várba segítséget küldhetett volna. Tökölin kívül a' Francziát is, örökös vagy ellenségét vagy hűtlen barátját Anstriának, igyekezett ez ellen felültetni az új nagyvezér; de ezen szándéka sem sikerült. Egyedül kellvén a' szerint a' fenyegető veszélylyel szemközt mennie, minden gondja valamint reménye a' sereggyűjtés volt; 's ez maga, üres kincstár, pénz' nem léte miatt, nem kevés akadálylyal összekötve; mellynek elhárítására előbb magános erszényéből adott a' sultan egy millio tallért, utóbb szerailja' arany-ezüst készületeit, drága ezüst lószerszámaikat parancsolta a' pénzverő házba vitetni; annyira szívén fektött Buda 's Magyarország' megtartása. 'S midőn mind ezzel sem látszék a' szükség fedezhetőnek, hamis pénzzel, mellyben minden 100 lat ezüsthöz 40 lat réz volt vegyítve, segített magán a' nagyvezér. Így volt képes tavaszra kelve egy 60,000 főnyi sereget összeszedni, mellyel május' elején (1686) maga Magyarországra megindult, határtalan hatalommal felruházva, tenni mindent, mit a' birodalom' javára czélszerűnek ítélend; 's hogy lépéseit annál nyugodtabban intézhesse, előre a' nagyúr' saját kézírata által arról biztosítva, hogy semmiért, történjék bár mi, számadásra vonatni nem fog. A' Muf-ti, hogy annál inkább felgyúlaszsa a' seregek' harcvágyát, a' szent zászlónak is javaslá vitelét; de a' nagyvezér, látva a' köz leverettetést, tartva, hogy ez utolsó eszközhöz nyulás az ijedt elmékben nem lelkesedést, hanem csak nagyobb ijedséget fogna okozni, jobbnak vélte javaslatát el nem fogadni. Kiindult tehát a' szent zászló nélkül, de — urának serkentő fényes ígéretei, népének áldásai között — erős elhatározással keblében; megérdemleni ura' kegyét, különös bizodalmat, 's füstbe menni

nem engedni Allához érte emelt buzgó fohászait övéinek. Utját eleinte igen lassan folytatta, a' tatár chán' segítő hadaira várakozván; de ki, megújított felszólításaira is, utóbb sem jelent meg, a' Lengyelek' részéről fenyegető veszedelemmel mentetetődzván. Készen várták ellenben Magyarországon, mint parancsolá, hadaikkal a' temesvári, esséki és fejevári basák; de mielőtt ezekkel egyesülhetett, sőt Magyarországra csak be is léphetett volna: kivitta lotharingiai Károly a' főhadi tanácsban, hogy nem Székes-Fejérvár, mint legtöbbször akarák, hanem újra egyenesen Buda szállassék meg; 's előkészületek tétettek, milyenek még sohasem, mintha ez fogna az utolsó elválasztó harc lenni, mellytől függ az osman uraságnak Európában vagy örökre megalapítása, vagy végképen felforgatása. Mint egykor (1396) a' Zsigmond által Bajazet ellen elvesztett nicápolyi nagy harcban, mint a' nemzetünkre nézve dicsőségesebb (1664) szent-gothardban, mint legközelebb a' sokáig szorongatott, végre is (1669) elesett Cretaert harczoltban: csaknem egész Europa munkás részt vett a' most Buda — e' nem csak hazánk' de az egész nyugoti kereszténység' legerősb bástyája — felett keletkező viadalban. Számtalanok az önként vállalkozott bátrak, 's nem csak harczos őseiktől harcz- és dicsvágyat öröklött nagyok, spanyol Grandok, francia Marquisok, angol Lordok, olasz Grófok, német fejedelmi vérből származott Herczegek; de még polgáriak is, ezek közt csak Kataloniaiak 60-an, mind mesteremberek Barcellonaból: kik siettek lotharingiai Károly zászlói alá, részint vallásos szent buzgóság- vagy a' hitetlenek iránti gyűlölségből, részint tanulni, vagy dicsőséget fegyverrel aratni Europa' legnagyobb harczmestere alatt.

Jun. 15-dikén indult meg komáromi táborából Lotharingiai Károly. Seregei összes száma 63,000 vólt, köztök: 14,000 Magyar, 30,000 birodalombeli segítő ha-

dak, a' többiek önkéntesek, 's a' császár' örökös tartományai-
 ból valók; a' Magyarok a' nádor Eszterházi', Pálfi',
 Batthyáni', Petneházi', a' többek is mind a' legbátrabb
 legeszesb, harcban tapasztalt férfiak' vezérlése alatt, kik
 közül név szerént említendők: a' 8000 Brandenburgia-
 kat vezetett Schöning; a' császár' veje 's bajor választó-
 fejedelem Maximilian Emmanuel, 's a' bádeni markgróf
 Lajos, ifjak mind ketten, amaz alig 24, ez 30 éves, de
 mind ketten tapasztalt vitézek már, 's isméretesek a' Bécs'
 közelebbi megszállásában kitüntetett bátorságukról. Jun.
 18-d. érkezett meg a' herczeg Buda alá, mindennel, mi
 sikert ígérhetett, gazdagon ellátva. Rakva volt a' Duna
 hajókkal; ezeken 's a' Duna' közel eső szigetein annyi
 élelem, hogy 100,000 ember 9 hónapig könnyen meg-
 érthette vele. A' bécsi fegyvertárból hozattak, egyéb vívó
 szerszámokon kívül, 60 legnagyobb-, 30 kisebb rendű-,
 és 40 mosár ágyuk. — A' seregek' kormányzása meg-
 osztva annyiban, hogy a' fiatal, tűz- és erőteljes császá-
 ri vőnek a' maga 8000 Bajorjain kívül még ugyanannyi
 császáriak, 's 5000 Szászok adattak parancsnoksága alá:
 de a' fővezérség valósággal a' sokat tapasztalt, mélyen lá-
 tó, hidegen fontoló Károlynál, ki mozgató lelke az egész-
 nek. Öröm, de egyszersmind némi titkos borzalom futot-
 ta el mindenek', kivált a' Magyarok' kebleit, midőn meg-
 érkeztekkel Budának általok 2 évvel előbb erősen meg-
 rongált falait, omladékaikból kivetkeztetve, a' legjobb
 állapotban, új fényben, magasan égnék emelkedni meg-
 pillanták; mert egyszerre előttök állott a' várnak a' gyá-
 szos mohácsi vérnep óta kiállott sok viszontagsága, több
 rendbeli ostroma, ⁴⁾ a' roppant ember-veszteség, melly-
 be azok kerültek ⁵⁾ 's mellybe ez utólsónak hitt is hogy
 kerülni fog, előre bizonyosnak tartották; hallva kivált a'
 vitéz Abdi' nagy készületeit', magának, katonáinak — a'
 most újra 6000-rel szaporított, így öszvesen már 16,000
 emberből álló örseregnek — vég magok eltökélését: életök-

től előbb mint a' vártól válni meg. Így is m. a. Istenbe vetett erős bizodalommal, 's azon, az ostromlottakéhoz hasonló elszántsággal: hogy vagy győznek vagy dicsően vesznek, bátran szembe szállnak vitézeink az akadályokkal, mellyeket természet, mesterség, 's mindenek felett a' várat oltalmazók' renditelen lelke, egyetértése látszának veszélyteljes merényökben elejőkbe vetni.

Hogy az ellenség' erejét annyival inkább megoszszák, három oldalról határák a' várat egyszersmind megtámadni fővezéreink. A' szerény herczeg az ifju tüzes válaszófejedelemnek engedvén a' helyválasztást: ez a' vár megett a' sz. Gellért' hegyén fogott állást, mivel azon részről volt a' vár legerősebb, legtöbb nehézség 's veszedelemmel járó a' megtámadás. Épen az ellenkező oldalon, a' Bécsikapú' irányában állott meg hadai legnagyobb részével a' herczeg; a' viziváros felől Schöning a' Brandenburgiak - 's néhány császári csapatokkal. Margit' szigetére tétetett a' kórház; a' lovasság' egy része Csepel' szigetén, a' másik' nagyobb fele, az Eszék felől váratott nagyvezér' feltartóztatására, Pálffy' vezérlése alatt Sz. Fejérvár felé a' Sárviz' mentében állítottatott fel. Az elsőbb napokban mindjárt 2 oly történet adta magát elő, miből-csak jót jövendöltek magoknak a' miéink. Pálffy egy Ercsiből Budára szándékozó török csapatot körül fogott, és úgy levágott, hogy az egészből meg nem menekedhetett több háromnál. Ugyanakkor a' Csepelszigetén őrt álló Batthyáni elfogott 14 ellenséges hajót, mellyeken számos fő török asszonyságok, köztök a' basa' 92 válogatott nőből álló háremje, saját felesége, kincseikkel együtt menekni próbálának a' fenyegető veszély elől. Véltnél nagyobb volt a' nyereség, kimondhatatlan az öröm. A' fogolynők, mind ritka szépségek, száznál felesb számmal, mint rabszolgálok eladattak; a' nyert prédán megosztott

a' diadalmas huszárság, süveggel mérve aranyat, ezüstöt, mit együtt többre becsültek 200,000 aragnál.

Miután a' futó-sánczokon, az ellenség' hasztalan kiütési között, harmad napig szakadatlanul dolgoztatott, jun. 21-dikén hozzá kezdett a' vízváros' ágyúztatásához Károly herczeg; 24-d. a' nyitott résen már rohanást parancsolt, 's bár mint vitézkedett is az őrsereg, éjszakára kelve engedni kénszeríté azt, 's a' felső városba vonulni. Jul. 1-ső. napján ezt is el kezdte, még pedig tüzes golyókkal, lövetni, 's 12. napi folytonos tüzelés által annyira megrongálta falait, hogy nagy reménységben volt ostrommal megvételéhez. Jul. 13-dikán tehát estveli 6 órakor rohanót fúvat. Az adott jelre ritka lelkesedéssel törnek elő három felől futó-sánczaikból vitézeink. Kevés óra-negyed alatt meghágva általok a' meredek hegy, áltörve az ellenséges sáncz, a' várbeliek irtóztató kő'-puska'-és ágyu-golyó-zápor között. Már az omladékon foly a' harc, oly átalakodottsággal egyik, mint másik részről. A' csata' és öldöklés' dühében Abdi basa elgyújtja löporral töltött, földalatti fúrásait; egy pillanat alatt szét-szagatva levegőbe vettetnek az előlívók, a' megrepesztett földdel az árokba zuhannak a' hátulsók; puskaporos zsákok hajigálatnak utánok, 's mielőtt a' félig százottak, félig perzseltek magok mentéséről gondoskodhatnának, a' kőfalakról sebtlen leugráló merész várbeliektől öszvekonczóltatnak, Előbb, mintsem a' föld alatti fúrások elpattan-tak, kihágtak már a' falakra néhányan a' miéink közzül; látván ezeknek veszedelmét, pihent csapatok sietnek segítségükre, legelől az idegen nemzetheli önként vállalkozott urak, és Catalaunok. Ezek a' füst és láng között a' falakra vergődvén, a' Jancsárokat visszaverik; azután társaikkal egyesülve, a' sánczon keresztül, a' második falig előnyomúlnak; de mielőtt felhágathának, az omladék, mellyen kapaszkodának, terhököt nem bírva, leszakad,

sokakat agyon üt, többeket megsebesít; a' hátrálásról még sem gondolkozik senki az ostromlók közül, míg nem a' fővezér, látva a' lehetetlenséget, 1400 bátor vitézei' elhullita után, visszatérőt ívat.

Mihelyt népét rendbe szedte, újra elkezdte 's 14 napig egyre folytatta az ágyuztatást Károly herczeg, sz. Ferenczi szerzetes Gábor Péter', és a' Niederlandi Gonzalez Antal' igazgatása alatt. Legirtóztatóbb pusztítást tettek az ezen utolsó által felállított mosarak, melyekből mázsányi — 's több — nehézségű, tüzet okádó golyók hányattak a' várba. Egy ezek közül jul. 22-dikén a' főfegyvertárra repül, keresztültöri a' bolthajtást: meggyál a' több mint 1000 mása port magában rejtő puskapóros torony; egy percz alatt az egész épület a' szomszéd házakkal 's mintegy 1500 emberrel a' levegőbe vették; az ég elsötétül; a' föld körökörül egy mértföldnyire megrendül; a' sáncz 60 lépésnyire szélyel nyilik; a' Duna árkából kivetődik, ugy hogy az örök fatással kéntelenek a' rohanó habok elől menekedni. Sokan lettek a' mi táborunkban is, kivált a' közelebb állott Bajorok közül, a' lehullott omladékok' áldozatjai, Innen mérve az ellenség' lehető kárát, ijedségét, Károly herczeg, rügtön, mielőtt zavarodásából magához jöhetne, főlkéreti a' várat gróf Königsseg által, minden vagyonaik- 's hozzá tartozóikkal együtt szabad elmenetelt ajánlva a' várbelieknek, ha önként kaput nyitnak; 's hogy ha nem: korra, nemre, rangra tekintet nélkül, vég kiirtással fenyegetve mindnyájokat. Abdi basa minden felelet helyett százsz kapitány Lebel' 's száz más társai' elmetszett fejeiket, póznákra fűzve magasan, hogy az ostromlók láthassák, a' Stambúli-kapu elibe fölfüggeszteti. Erre újonnan megdördülnek menydörgésöket. Bécsig hallattató rettenetes ágyuink, 's olly szörnyű rombolást tesznek, hogy más nap, ha különös eset által meg nem gátoltatnak, ostromot valának a'

mieink ismét próbálandók. Egy szerenesétlenül elgyűlt földalatti furásunk saját embereink közül igen sokakat eltemet, megöl vagy megsebesít; az ártásra soha nem rest ellenség e' közben kirohan, 's mielőtt a' nagyobb erőtől visszanyomatnék, a' Brandenburgiaknak elébb, azután a' Szászoknak esvén, belőlök több százat levág.

Jul. 27-dikén csakugyan meglett a' szándékba vett második általános rohanás, az elsónél is jóval hevesb és vérengzőbb. Tizenkét ezer válogatott vitéz rohanta meg egyszerre a' várat, 6000 a' bécsi, 4000, mind Bajorok, a' vármegetti oldalt, amazok a' Pfalz-Neuburgi herceg' és Souches tábornok', ezek választó fejedelmök', Bádeni Lajos' és Sabaudiai Eugenius' vezérlése alatt, 2000 Magyar a' nádorral, a' feljebbi napokban fellobbant puskaporral ejtett Duna felőli résre küldetett. Három óráig tartott a' viadal. Elébb, minthogy az ellenség nem csak igen dühösen harczolt, hanem néhány földalatti furásait is igen szerencsésen gyujtotta el, visszatolattak a' két földoldalon a' mieink. Kivont karddal állja utját hátrálni kezdő övéinek Károly herceg; Bádeni Lajos és Eugenius személyesen vezetik újabb tűzbe a' megrémült Bajorokat, magok elől harczolnak mindenütt, sebet is kapnak, de szerencsére egyik sem veszedelmezt. A' Magyarok vitézül felvergődtek a' törésig, 's bár áltörniök a' sokkal nagyobb számu ellenségen lehetetlen, kicsapását legalább, mi küldetésök' fő célja volt, feltartóztatják, 's akadályoztatni azon oldalról társaik' harczát nem engedik. Megvétettek végre, hallatlan erőlködés-, 's a' sebeseket nem számlálva, 2600, mások szerint 2900 császáriak, 400 brandenburgiak', 800 bajorok', 200 tisztek' eleste után, a' külső erősségek; császári zászlók lobogtak a' bástyákon, a' legelső egy köz magyar vitéz által feltüzve, kinek nevét nem, csak származását tudjuk, hogy győri fi volt; az ellenség, mellynek még nagyobb volt a' miénknél

vesztésege, a' belső várba szorult, 's most először felel a' basa: hogy a' várat feladnia lehetetlen, 's bizodalmat veti a' Profetában, hogy ez azt, miqd eddig, ezután is mególtalmazza csuda-tevő hatalmával,

Károly, mintán a' belső erősség' vívásához a' szükséges előkészületeket megtette, falrontó ágyuit az által-ellenben lévő hegyre nem kis bajjal felvonatta, sőt a' falak' egy részét is föld alatti fúrásaival fölvetette; hasonló föltételek alatt, mint először, újra fölkéreti a' várat. Abdi jól tudta, hogy Constanczinábolyban közönséges könyörgések és predikációk tartattak minden templomokban Buda' megmaradásáért; hogy több mint 10,000 ember imádkozott a' sultánnal a' főváros' egyik legnépesebb piaczn, az ostromnak Budától, a' pestisnek és háborunak a' birodalomtól elfordításaért; de ugyan ő jól látta helyzete' szorultságát is; azért szelidebben mint előbb, de egész elhatározottsággal válaszolá: hogy Budát, az osman európai birodalomnak, sőt jerusálemnek is kulcsát, magát ugyan nem, de helyette akármely más magyar várat, többet is egynél, kész általengedni a' herczegnek, csak hagyjon fel az ostrommal. A' herczeg egyenesen csak Budát kívánván, végre ezt is megajánlá, azon föltétellel, ha a' háborunak azzal egészen vége szakad. Minthogy Károly ezt sem ígéré meg; közelgetni mondatván különben is a' rég várt nagyvezér: Abdi az alkudozást abban hagyja.

Augustus' 1-ső napján valósággal Budához 4 mértföldnyire, Ercsinél állott 60,000 emberével a' nagyvezér. Mit megértvén, a' várat ostrommal megvenni, mielőtt a' segítség elérkeznék, volt a' választófejedelem' akaratja, 's ezt olly hévvel sürgeté, hogy végre Károly is hosszas ellenzés után engedett. Megrohanák táhát újra a' két fő oldalon seregeink a' várat, de csak hamar nagy vesz-

teséggel visszaverettek; 's látva, hogy hasztalan minden erőlködés, szándékjokkal felhagytak.

Az alatt közelebb mondult, 's Hamsabeg és Budaörs közt tábort ütött Sulejman; Károly pedig lovasságát, 's minden erejét összevonván, besánczolta magát Buda körül oly móddal, hogy neki Budát ostromolni, a' mikor akarja, mindig hatalmában lehessen; a' nagyvezérnek ő hozzá vagy a' várhoz férti épen ne. A' fiatal, heves vérrü Maximilian, 's vele a' fő hadi tisztek' nagy többsége, kikben több harczvagy, mint előrelátás volt, mind igen ellenzék a' sánczok közzé zárkozást, 's helyette azt javasolák, hogy, az ostromot rövid ideig abban hagyván, menjenek elibe — a' következés' inkább biztosítására — egész táborukkal a' nagyvezérnek; de Károly dönthetetlen okokkal megmutatá, hogy ezt cselekedni, annyit tenne: mint az idei táborozás' nagy czélját — Buda' visszavételét — szantszándékkal elvetni szemök elől. Mert hogy a' nagyvezér fog-e' egy hamar nyílt caatába ereszkedni, az még bizonytalan; semmi bizonyosabb ellenben, mint hogy a' bátor, eszes várhasa használni fogja a' vártól távozásukat minden ostrom-készületeik' összerombolására; 's ki tudja, nem talál-e még abban is, a' nagyvezérrel egyetértve, módot, hogy új csapatokat szállit a' várba? Károly' állhatatossága, helyesb nézete csakugyan győzött; Buda békerítve, Károly, seregeivel, sánczaiban maradott, csupán Heussler generált rendelvén néhány huszár osztályokkal a' közel eső az. Pál-völgyéhez, merről várta az első megtámadtatást.

Sulejman, miután táborállásukat maga, néhány könnyü lovasok' kíséretiben, megvizsgálta, hadi tanácsot tartott, 's meghatározá, kerüljön bár mibe, segítő sereget küldeni a' várba. Illyszándékkal kiválaszt jobb szárnyáról 8000 jancsárt és spahit, mind a' leghátrabbakat, kik-

nek azon felül jutalommal sem mulasztá el éleszeni tü-
zöket, mindennek közzülök, ki táborunkon keresztül a'
várba jutánd, 20 aranyat ígervén, 's előre hármatmindjárt
fejenként nekik e' summából ki is ízetvén. Kettős, termé-
szet- és pénzvágy ébresztette dühösséggel rohantak ezek
aug. 14-d. Heuslerre, 's már zavarba hozták csapatjakt,
midőn a' segítségire siető Pálfi 's több generalok által ma-
gok sokkal nagyobb zavarban, 30 zászló', 11 ágyu', 10
társzekér' 's 3000 halott' hátrahagyásával visszaveretnek.
Más nap bal szárnyát ereszté ellenünk Sulejman, 's ekkor
ismét elvesztvén 2000 embert, nagy sietséggel, Erosi
megé, 3 mértföldnyire visszavonult; de aug. 19-d. éjjel
újra, nagy vigyázattal visszatért 2000 válogatott spahi,
's ugyanannyi, lóra ültetett jancsár' ⁶⁾ kíséretiben; mi-
előtt viradni kezdett volna, sánczainkat megtámadta, 's a'
várbellek' kicsapásától is segittetve, mintegy 500-at vi-
tézei közzül, többnyire sebekkel rakva, beszállított a'
várba. Mintha a' veszély már elhárítva, mintha a' diadal
már kezében lett volna, minden ágyuit kisütteté öröme'
jeléül Abót; míg két, az ellenség' kezébe került levele
nyilván hirdeté igen szerék állapotját. A' következett na-
pokon négyszer állította csatarendbe, négyszer vonta
vissza, hogy csatáznia ne kelljen, seregeit Sulejman;
végre aug. 30-d. új próbát tett; de hadai' nagy részével
maga akkor is csak messzéről nézte, mint próbáltak mé-
hány hátor gyalog és lovas ezredei (3000 jancsár, 1500
tatár) több ízben sánczainkon keresztül törni, mint ve-
rettek mindannyiszor vissza mignem Pálfitól és Schö-
ningtől körülkerítve, minthogy magokat megadni nem
akarák, mindnyájan összevagdaltattak, de részünkről is
igen véres harcz után, mellyben Károly herczegnek is
veszélyben forgott élete; megöletett oldala mellett egy
ágyugolyóbis által lovászmestere; el estek több jeles tisz-
teink, köztök Mercy, egyike legkötünőbb alvezéreinknek.
Egy két sebből vérző török, eltökélve nem bosszualtan

veszni, egyenesen az öltözete, fegyverei, egész külseje által kitetsző generalnak (Mercynek) tart, annak egy csapással ketté hasítja fejét, azután több tiszteket földre terít körülte, 's akkor a' minden felől reá fordult csata 's vett-számtalan sebei' következésében, elért ezélja', kitöltött bosszúja' öröm-érzeti közt összeroskad maga. A' kised ör-sereg ez nap is, mint annyiszor, dicsóséggel nem csak visszaveré a' Bajoroknak egy igen heves rohanását, hanem falai közzül kijöni, a' bajor táborra útni bátorkodott, 's abban nem kevés kárt, zavart okozott. Annyival könnyebb lett volna a' nagyvezérnek, ha bátorságán nem múlik, Abdival kezét fogva, a' szorongatott vár' szabadtására valamit tenni; annyival megfoghatatlanabb vesztége nagy táborával. De ő, ugy látszik; egészen megváltozott táborunkkal szemközt; első szerencsétlen próbatétele óta felejtve lőm előtte kötelesség, becsület, fogadás, minden, csak urának őt büntetelenségéről előre bizonyos-sá tevő kegyelme nem.

Ezen közben megérkeztek; 's a' nagyvezértől akadályozatlan, táborunkkal egyesültek Scherffenberg és Cassa, amaz Erdélyből tizenkétezer, ez Felső-Magyarországból 8000 emberrel. Maximilián 's a' vele egyetértők újra nyílt csatát sürgetének; határozottan, mint elébb is, ostrom- és sáncaikban maradás mellett nyilatkozik Károly. Innen keserű összeszólalkozások. Épen jókor megjelen Bécsből udvari főcancellar gróf Strattman; kibékítője lesz a' két, czélzatiban egyiránt tiszta, csak az eszközök' megválasztásában különböző pártnak; Károly' értelme ismét győz, 's meghatároztatik Budának, a' nagyvezér' szemé' láttára, ostrommal megvétele. De mielőtt ezt tennék, Károly, vért kimélölőleg, fölkereti még egyszer a' várat. Abdit, ha saját gondolkozása, a' becsületre, eddig szerzett hírére sokat tartása, a' kötelesség' érzete engedték volna is, nem engedé egy pillanatig is kétkedni a' sultán' paran-

csa, mely csak a' vár' falain dicső vagy a' vesztőhelyen gyalázatos halál közt engedett neki 's övéinek választást. Elhatározottan felelé azért habozás nélkül: hogy maga 's vitézei elszánnák vagy megvédni a' várat, vagy omladéki között keresni hős halált.

E' válasz' vétele után mndjárt más nap, sept. 1-én meg akarta Károly rohantatni a' várat, mely, mióta a' nagyvezér közelében volt is, szüntelen lövöldöztetvén, mindenfelől tetemesen meg volt rongálva: de Maximilian, hogy vitézeinek a' várhoz jutást könnyítse, egy napot kérvén még az omladékoknak a' maga oldalán útból eltakarítására, következő napra haladt a' végviadal.

Hétfőn, sept. 2-d. estveli 6 órakor adá hat ágyu a' jelt az általános megtámadásra. Előre, hogy a' várba a' víz felől se juthasson semmi segítség, a' Duna, Budán feljül egy szigetnél, erős lánczokkal átkötötetett; 's hogy az ostromlók háborítatlan dolgozhassanak, Károly seregei' egy részével hátra maradt, a' nagyvezérrel, ha kívántatni fog, maga személyesen küzdendő. Az adott jelre minden felől egyszerre a' várnak esvén a' mieink, elkezdődik a' viadal, egyike a' legmegátalkodottabbaknak, mellyek valaha vár felett folytak. Kettőztetik erejüket ostromlók, ostromlottak, azok, mivel mindent, a' legjobbat, ezek, mivel semmit nem reménylenek. Abdi — hol legjobban összerombolva a' vár, leghevesebb a' megtámadás, legszembeüdübb a' veszedelem — a' bécsi oldaloni törésre áll legbátrabbjaival. Halált megvetve rohannak rájuk a' mieink, legelől az a' baró d'Asti, ki első volt közelebb az érsekujvári-, első akar lenni most a' budai várfal' meghágásában, — 's lesz az első áldozat; rettenthetetlenül lépnek helyére társai, nagy részint önként vállalkozottak, 's kik osztozni akarának dicsőségében, osztoznak többnyire halálában. De míg itt egyetlen férfinak lelke, kar-

ja' hatalma, kétségé teszi győzedelmünket; kiviva már az 's a' vár kezünkben a' viziváros felől. Oroszláni erő — 's bátorsággal küzd ott Magyarjaival, 's maga legelső kihág a' kőfalra Petneházi, Tökölinek egykor most a' császárnak szolgálatjában ezredes; utána rettenetes vezéröknek, győzelem' bizodalmaival, a' lelkes katonák, fegyverök alatt elhull minden, mi ellent áll. Ide siet most a' bécsi oldalról Abdi; de itt már nincs emberi erő, melly segíthessen; amott távoztával sülyed bátorsága vitézeinek, hanyatlík szerencséjük; hátrál mindenütt a' törökség; harczolva a' bátrak, futva, menekvésről gondoskodva a' félénkek; nyomokban az ingerült diadalmas ellenség, fegyverest, fegyvertelent, rangra, nemre, korra tekintés nélkül, soká feltartóztatott boszujának áldozó; a' harczolók' vad lármája 's győztesek' örömradiási között elhangzanak az esdeklők' jajai, a' haldoklók' hergélsei; hasztalan a' térdre hullva irgalomért könyörgés, hasztalan a' fehér zászlók' lobogtatása; semmit nem hall, nem lát a' bosszú- és győzelemittas katona, csak egy forog mindig mindenütt szeme, lelke előtt, a' hozzas ostromban kiállott sok szenvedései' 's elhullott rokonai' képe, a' másfél százados nemzeti csúfos rabiga, a' sok vér, melly annak azértöréseért keresztyén erekből most és valaha folyt. Leirhatatlan az öldöklés' dühe, az ijedtség' és tolongás' zavara. Terítvék holtakkal a' tűz- és vértől párolgó utcák; kétségbe esve futkosnak a' buvóhelyet, menedéket keresők; zugok, földalatti boltozatok, pinczék fogadnak be sokakat, sokan, kik illyeket közel nem értek, ijedtükben, a' halál elől a' halál' karjai közzé, a' Duna' véres habjaiba vetik magokat. Csak egy maroknyi sereg tartja még magát a' zsidóutczában, a' „mai Urak' utczája“ a' kétségbeesés' megátalkodottságával harczolva nem a' győzelemért, hanem hogy minél drágábban adja el életet. Egy ősz bajnok küzd legelől közöttök; két kard villog két kezében; testhalom körülte; oszt és kap sebeket; de lanthatatlan ereje, mignem egy lövés találja, messziről, mire

kihull gyilkos aczélja kezéből, 's élet nélkül rogyik a' halottrakásra. A' vitéz várba Abdi az. Társai dicsően, mint ő, végezek pályájokat; legtöbben mellette hullottak el; kevesen, karddal kezökben, a' királyi kastélyba vonultak, ott többekkel egyesülve újabb csatát kezdtek, 's rövid de dühös önvédelem után, mind levágattak. — A' nagyvezér, megfoghatatlan! egy magas domb' tetejéről nézte öszvedugott karokkal a' harc' fordulatait, övéi' szorongattatását mindnyájoknak, a' várnak, velek az osman uraságnak Magyarországon, egész nyugoton, siralmas enyészét; Midőn látta, hogy vesztve minden, félelem, szégyen, bánat miatt magán kívül siet táborába, rögtön indulót fúvat, 's nyakra főre — hogy ne üzethessék, maga után a' hidakat mindenütt felégetve — Belgrádba szalad. Innen küldi tudósítását udvarához: hogy Budát, 160,000 vakmerő keresztényennel szemközt megtartania lehetetlen volt; de mentve táborába: fenn a' jobb jövőd' reménye. A' nagyur 's a' díván, mint istentől büneikért rájuk mért csapást tekintik a' nagy veszteséget?), hálákat adnak a' sereg' megmaradásáért, 's megtartója a' nagyvezér, büntetés helyett, jutalmakkal és dicséretekkel halmoztatik.

A' bevett várban soká dult a' vér és zsákmány után lihegő katona még azután is, midőn nem volt többé, ki fegyverrel álljon ellent. A' fővezéreknek elő kellett egész tekinteteket venni, hogy az öldöklést megszüntessék, 's a' rendet helyre állítsák. Így maradt életben mindössze mintegy 2000 török, férfi, asszony, gyermek — vegyes sokaság, urakból most mind szolgák leendők. A' foglyok közt volt az albasa Csonkabég is, ki nem sokára megkeresztelkedvén, keresztatyja a' császárról, Leopold nevet, 's ingadatlan erős lelkiere, tiszteiben hívsége, pontossága által köz tiszteletet, nemességet 's ezredesi rangot nyert új hitsorsosi között. Találtatott a' várban 400 kisebb-nagyobb rendü ágyu, sok mosár, sok pus-

kapor, mindenféle hadi- 's élelmi szer, 's — bár sokat megemésztett a' láng, sokat elástak, sokat elküldtek előre, — nem megvetendő kincs és drágaság. Seregeinknek ez nap csak két, vagy legfeljebb három száz, — de az egész ostrom alatt 20,000 nél több hja esett. — Más nap a' seregek' urának, az ellenségén adott diadalért, tartozott háláját a' megilletődés' szent könyei, vig énekek és ágyú-dörgések közt fizette le a' diadalmas sereg's megszabadított város: az egész haza, a' közös atyai kormány' jóvoltiban részesülő minden testvér országok, minden európai keresztyén tartományok visszahangzák örömét; 's a' kegyes császár Leopold, örökitni háláját, és a' dicső nap' emlékét, kinyerte a' pápától hogy sept. 2-dika, mellyen Buda a' török jármot lerázta, sz. István első magyar király' emlékezetére szenteltessék.

J e g y z é s .

1.) Egyébiránt is olly nagy volt a' drágaság országunkban, hogy egy posonyi mérő búza széltire elment 12. talléron, tavasz felé többön is.

2.) Igaz neve Ibrahim; Sajtán — magyarul S á t á n — nevét vette rendkívüli munkássága- 's bátorságától, melyet több alkalommal, közelebb, mint budai parancsnok, felebbi esztendőben a' vár' megszállásakor mutatott.

3.) Tábornok, kisebb, nagyobb sereg' vezére — G é n é r a l e n C h e f — rendesen mindjárt a' nagy vezér után való.

4.) Buda, mióta 1541-ben Soliman ravaszsággal el foglalá, négy nagy ostromot állott ki, 1542, 1598, 1602, és 1684-ben. 1599-ben, mire Fényes Elek: Magyarország Statist. II. d. K. 361. l. czéloz, nem ostromoltatott a' vár, csak az akkori várbasa Soliman fogatott el néhány, Esztergomból leskődni a' vár alá ment katonáinktól. Hammer és Feszler még több, amaz 6, ez 10 ostromot említnek, az év-számok kitétele nélkül; az első nyilván hibásan; a' második az általunk említett 4 ostromhoz hihetően hozzá számlálja a' várnak előbbi, ostrom nélküli elfoglaltatásait is, mellyeket mi, a' tudni kívánók' kedvéért, évszámrenddel ide följegyzünk: 1526-ban a' mohácsi veszedelem után el foglalta Budát Soliman ostrom nélkül; 1527. elvette Fendinánd Zápolyától ostrom nélkül; 1529. vissza vette. Zápolya ostrom- 's török segítséggel; 1530. 1540. 1541. ostromoltatta Ferdinánd Rogendorf 's Vels vezérei által, mind háromszor siker nélkül; következett Soliman által (1541) ostrom nélkül való elfoglaltatása 's ugy a' többi, mint feljebb.

5.) Miller: Epit. vicissit. Bud. p. 78. az 1526-tól 1686-ig, és így a' most leirandó utolsó ostromot is bele számlálva, a' Budáért vérzett kereszttyének' számát is legalább is egy millióra teszi.

6.) Istváni' folytatója azt írja, hogy Sulejman vitézeit mind magyar ruhába öltözteté; de Hammer (Gesch. des Osm. Reiches) erről hallgat, mint szintén Wagner is, in His. Leop.

7.) Buda, bár rangra az Osman' birodalom' városai közt (a' 3 fejedelmilak Konstaczinápoly, Drinápoly és Brusa, a' 3 szent város Mekka, Medina és Jeru'salem, Kairo a' hasonlíthatlan, Damascus a' paradicsomként illatozó, Bagdad az idvesség' háza után) csak tizedik, igen fontos volt m. a. a' Törökök előtt, úgy tekintetvén általok mint az Islamnak Európában vég bástyája, az osman birodalomnak zárja és kulcsa; honnan „a' szent harc' háza“ neve is közötték. Becsét nem kevésbé nevelte szemökben egészséges levegője, kies fekvése, 's a' nálók olly igen becses, meleg fürdőikkel bővelkedése. Innen megmagyarázható mit Wagner (Hist. Leop. P. I. p. 724.) ír: hogy mintha fél birodalmukat veszítették volna el, akként fájlalták, 's soká népdalokban siraták Budának elvesztét a' Törökök.

Vándordalok.

I.

Hagyj csak egyszer még 's utolszor
Hagyj, imádott lényem,
Szép szemednek csillagába
Andalodva nézmem ;

Hagyj fürödni homlokadnak
Ködborulatában ,
Hol nekem hit és reménység
Fénylett hajdanában ;

Hagyj örömmel bűt, keservet, —
Kinnal kéjt cserélni,
És a' multat és jövendőt
Egy huzamban élni ;

Hagyj pihenni karjaid közt
Egy rövidke perczig ,
Tud talán e' szív dobogni
Még, ha fölmelegszik ;

Hagyj bucsúzó csókjaimban
Ajkidhoz foradnom,
'S ennyi üdv után örökre
.Tőled elszakadnom.

II.

Indulok világotamra
 Csenedes hajlokom' körébül,
 Hol felém csak bú sötétlett
 Gyász jövődöm' tükörébül.

Ajkamon sűrű fohász kel,
 Mély, panaszló nyögdeléskint;
 'S ifjuságom angyalának
 Haldokolva végbucst int;

Arczomon a' kinözöntül
 Égető könnyük csorognak,
 'S keblemen, eláztatólag,
 Sóstengerré összefolynak.

És szerelmem' hamvas üszke,
 Még utolszor fölvilágít, —
 Sírí fáklya, melly mutatja
 Vándorútam' pusztaságát.

III.

Állok véghantodon
 Szülő hazám,
 Mellyben sok perczemet
 Elátkozám;
 'S ha volt is üdvösebb
 Pillantatom,
 Keserven kelle azt
 Megváltanom.

Állok véghantodon
 'S levetkezem
 Mit egykoron czimül
 Adál nekem,
 A' honfi — e' dicső
 Magas nevet,
 Mellynél kitüntetőbb
 Alig lehet.

'S állok véghantodon
 Nem honfi már,
 Hanem zarándok és
 Világpolgár,
 Kinek hazája lesz
 Nyugot, kelet, —
 A' merre sorsviszály'
 Haragja vet.

IV.

Kitáru! reszkető karom
 Ölelni földedet,
 Mellyre záporokint hullatom
 Fiúi könnyemet;
 Szülöttidben csatalkozám;
 Te hű 's igaz valál hazám.

Fogaddjad esküvésemet
 Midőn kibujdosom,
 Hogy szende nyájas képedet
 Szivemben hordozom,
 'S a' míg koporsóm eltakar
 Leszek külhonban is — magyar.

'S hogy álmom édesebb legyen
 Hazám' határin tul,
 Moroknyi port viszek velem,
 Siromba — vánkoslul;
 Így bármi távol ég alatt
 Tőled nyerem nyugalmamat.

V.

Örök bucsut vevék
Keblem' barátitul,
'S kilépni nem tudok
A' hon' határibul.

Ónsullyal nyom , maraszt,
Minden lépésemem ,
Szivem' két magzata :
Barátság, szerelem.

Ah! én nem hordozom
Ez ikreket velem :
Mert bujdosásomat
Velők csak terhelem.

Kitépem szívemet
'S szerette magzatit ;
Ne súlyosítsa meg
A' vándor' útait.

VI.

A' madárnak lombos ágon
 Fészke van 's hazája;
A' futó vad elvonulhat
 Erdők' zúgolyába.

A' folyam lezúg 's nyugot lel
 Tenger' mély ölében;
 Szél, vihar, lecsillapulhat
 Sziklák' rejtekében;

Föllegeknek bércki ormon
 Biztos a' tanyája;
A' nap elhalad 's lenyugszik
 Rózsasátorába.

S én, az ég' rokonszülöttje,
 Im, hazátlan bolygok,
'S nem tudom, zarándokútam
 Végeződni hol fog.

KUNOSS.

I g a z í t á s o k.

32	lap	14	sor	fel.	helyré	helyett	olv.	helyzé
34	„	18	„	a.	fartá	„	„	tartá
95	„	12	„	„	történetírókkal	„	„	történetírókkal
96	„	3	„	„	Louse	„	„	Louise
97	„	9	„	f.	bona valdnak	„	„	borra valónak
97	„	13	„	„	Bayrenthi	„	„	Baireuthi
97	„	2	„	a.	rész arczinosságot	„	„	részarányosságot
98	„	9	„	f.	vimló	„	„	viruló
100	„	11	„	„	partok	„	„	pártok
103	„	17	„	a.	Dianáiba	„	„	Dianáéba
103	„	6	„	„	leheg	„	„	lebeg
105	„	3	„	f.	elő elvei	„	„	elő élvei
106	„	7	„	a.	kocsizaj [?]	„	„	kocsizás [?]
114	„	4	„	f.	fegyver	„	„	fegyver
131	„	8	„	„	éczmészréteg	„	„	éczmészréteg
133	„	3	„	a.	Juvernessel	„	„	Invernessel
135	„	4	„	f.	Holywod	„	„	Holyrood
135	„	5	„	„	engerparton	„	„	tengerparton
148	„	4	„	„	magas	„	„	hosszú
169	„	17	„	„	kiüríti	„	„	kiürít
166	„	5	„	„	eg	„	„	egy
216	„	2	„	a.	okái	„	„	okai
271	„	1	„	f.	h o z z á u t á n a ’	pont	helyett	tégy vesszót
285	„	9	„	a.	legkevesebb	helyett	olv.	leghevesebb

J E G Y Z É S.

A' t. cz. előfizető urak' és asszonyságok' neveit első hirdetményem szerint az utolsó kötetbe fogom iktatni.

Heckenast Gusztáv.

I-V
140
6/14/51

(2)

5. - \$ ne

895.28

Eo76

v.1

Digitized by 1800 1965

1 00722

